LIBRARY OF CONGRESS.
Chap. PT5131
Shelf. J6
UNITED STATES OF AMERICA.

GESCHIEDENIS

DER

MIDDENNEDERLANDSCHE DICHTKUNST.

I.

Gedrukt bij A. Ter Gunne & Comp. te Deventer.

GESCHIEDENIS

DER

MIDDENNEDERLANDSCHE DICHTKUNST,

DOOR

Dr. W. J. A. JONCKBLOET,

HOOGLEERAAR TE DEVENTER.

EERSTE DEEL.

AMSTERDAM,

P. N. VAN KAMPEN.

1851.

1

PT 5131
.J6

VOORBERICHT.

Nu eindelijk het eerste deel verschijnt van het zoolang aangekondigde, en ik mag ook met geen geringe zelfvoldoening zeggen, met welwillende belangstelling te gemoet geziene werk, acht ik mij verplicht een enkel woord te richten tot hen, die mij met hunne inteekening vereerden. Een woord van verontschuldiging: niet omdat deze uitgave langer vertraagd is dan zich aanvankelijk liet vermoeden, want een enkele blik op den inhoud zal doen zien, dat ik mij steeds tot de bronnen zelf gewend heb, en men zal het niet vreemd vinden, dat eene aandachtige herlezing van zoovele duizende verzen, ondanks alle vlijt, niet het werk was van eenige weken. Ik heb niet geaarzeld het geduld mijner begunstigers op de proef te stellen, uit overtuiging dat zij prijs stelden op naauwkeurigheid: eene ontijdige geboorte waarborgt zelden veel levenskracht. Een woord van

verontschuldiging evenwel, wegens de uitgebreidheid die het werk al gaandeweg heeft verkregen, en waardoor het onmogelijk werd het binnen de aangekondigde grenzen van twee boekdeelen van 25 blad samen te persen. Dit getal zal met een derde deel van gelijken omvang vermeerderd worden. Ik geef daarvan kennis, ook namens mijnen geachten uitgever, om ieder inteekenaar daarbij tevens de vrijheid te laten om zich terug te trekken, wanneer hij zich door die vermeerdering van kosten boven de oorspronkelijke raming mocht bezwaard achten. Een blik op de naamlijst der voorstanders van dit werk had mij wellicht genoopt die kennisgeving, als noodeloos, achterwege te laten; maar noch de schrijver, noch de uitgever, wilden den schijn op zich laden iemand iets op te dringen.

Ik heb hier niet veel bij te voegen: slechts eene enkele herinnering. Dat ik in het eerste boek veelal Gervinus op den voet gevolgd ben, zal men, hoop ik, billijken: ik geloof hem echter niet zoo te hebben nagepraat, dat ik er alle oorspronkelijkheid bij zou hebben ingeboet.

Het tweede boek is waarschijnlijk uitvoeriger dan men verwacht had: zal men 't misprijzen dat ik wat langer stil gestaan heb bij die werken, waarvan wij slechts luttele fragmenten over hebben? Ik vrees het niet: ik doe een beroep op den wetenschappelijken zin mijner lezers, en die antwoordt mij zeker met den zoo even genoemden uitmuntenden schrijver: »Eine solche literarische Geschichte, die nur auf erhaltene Werke und auf die verlorenen Mittelglie-

der durchweg gar keine Rücksicht nehmen will, muss immer ein mangelhaftes Stückwerk bleiben."

Als men in de inleiding leest, dat ik streefde naar een werk dat alleen de rezultaten zou geven van wetenschappelijke nasporing, zonder den lezer zelf al de kronkelpaden van de kritiek te laten doorloopen, en men ziet dan hier en daar soms vrij lange aanteekeningen, dan komt men misschien op de gedachte, dat de praktijk in strijd is met de theorie. Wie ook maar eenigsins met den aard van zoodanig werk bekend is, zal die meening niet deelen en zien hoe sober ik met citaten en bewijsplaatsen geweest ben. Als men in het oog houdt, dat het oudste tijdperk onzer letterkunde voor velen niet meer dan eene gewaagde hypotheze is, dan zal men de noodzakelijkheid erkennen, om soms den verhaaltrant in betoog te verwisselen. Ik vertrouw echter, dat ik niet zooveel »geleerdheid" in mijn tekst gebracht heb, om er een onleesbaar boek van te maken.

De volgende verbeteringen mogen hier eene plaats vinden: Aangaande bl. 188 *moet ik zeggen, dat de ontdekking van Jubinal reeds aan Fauchet bekend was, gelijk blijkt uit Reiffenbergs inleiding op het tweede deel van Mouskès, bl.* 174. *Voorts blijkt nader dat Cleomades niet terstond in* 1275 *geschreven werd, daar Adenez vroeger reeds den Ogier had geschreven; immers in het eerste gedicht zegt hij:*

Je qui fis d'Ogier le Danois
Et de Bertain qui fu ou bois
Et de Buevon de Commarchis....

Als de titels daar naar volgorde zijn opgegeven, dan had hij den Ogier reeds sints lang gedicht, en daarin lezen wij reeds:

Ce livre vueil la royne envoïer
Marie;

waaruit blijkt, dat dit na 1275 *geschreven werd.* —

Bij de tweede noot op bl. 198 *voege men: Zou de held van den Madoc ook kunnen zijn die Madawc de Stoute, wien reeds de bard Taliesin een gedicht wijdde? Verg. San-Marte, die Artur-Sage, s.* 8.

Bl. 285, *regel* 9, *verbetere men aldus:*

Wie Boudewijn es doot bleven.

Behalve enkele orthografische fouten, gelieve men de volgende misstellingen te verbeteren: bl. 8, *reg.* 6, mijne tijdg.; *bl.* 58, 9, vluchtige omtrekken; 68, 13, volkssage; 127, 24, volksgezang; 166, 1, gewaagde etym.; 178, 5, in 1122 eene berijming; 217, 3, haar deden verv.; 228, 14, (Mabinogion). —

NAAMLIJST VAN INTEEKENAREN.

BINNENLAND.

H. M. de Koningin, voor 2 Ex.

Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.

Het Departement van Binnenlandsche Zaken te 's Gravenhage, voor 5 Ex.

AMSTERDAM.

J. A. Alberdingk Thijm.
P. Alberdingk Thijm.
A. Beeloo.
Mr. J. J. Teding van Berkhout.
Mr. Hugo Beijerman, Hoogleeraar.
Mr. B. D. Bosscher.
A. J. de Bull.
Mr. W. Voorbeytel Cannenburg, Advokaat.
D. H. de Castro, Mz.
Mr. J. da Costa.
A. Doijer, Amz., Med. Doctor.
P. Epkema, Doctor in de Letteren.
H. Frijlink, Boekhandelaar.

H. A. van Gelder, Theol. Cand.
Dr. J. van Gilse, Hoogleeraar.
Mr. W. J. C. v. Hasselt, Lid van de Arrondissements-Regtbank.
J. Hartog, Theol. Cand.
Mr. J. Heemskerk, Bz.
Idem voor de Boekerij van het Leesmuseum.
Mr. P. G. M. van Hees, Advocaat.
Prof. Abm. des Amorie van der Hoeven, voor de Boekerij van de Kerk der Remonstransch-Gereformeerde Gemeente.
H. Jansen.
Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper.
H. J. van Kesteren, Boekhandelaar.
Mr. H. J. Koenen, Wethouder en President-Curator van het Ath. Ill.
H. Kuipers.
Het Leesgezelschap: *Nut en Vermaak.*
J. H. van Lennep.
J. C. Loman Jr., Boekhandelaar.
M. Lotz, J. Phzn., Theol. Stud.
W. Moll, Hoogleeraar.
Mr. J. A. Molster, Advocaat.
Mr. B. J. Müller, Advocaat.
Frederik Muller, Boekhandelaar.
J. J. Nieuwenhuijzen.
Dr J. H. Nieuwveen, Leeraar aan het Gymnasium.
M. Nijhoff.
De Rederijkskamer, opgerigt in 1844.
De Rederijkskamer Achilles.
Dr. Henrij Riehm.
P. R. A. Saltet, Theol. Cand.
H. J. Schimmel.
C. D. Schüller.
Jhr. J. P. Six.
O. G. Smit, Commissionair.
C. P. Tiele, Theol. Stud.
D. J. Veegens, Rector aan het stedelijk Gymnasium.
J. J. van Voorst, Predikant.

ARNHEM.

J. Kneppelhout, op den Hemelschen Berg.
H. Lettink, Leeraar aan het Gymnasium.
C. T. Marius.
Dr. Is. An. Nijhoff, Archivarius van Gelderland.

ANDIJK.

P. E. van der Zee, Predikant.

ASSEN.

Mr. J. Pan, Raadsheer in het Provinciaal Geregtshof v. *Drenthe*.

BEUSICHEM.

J. Steijnis, Gz., Kostschoolhouder.

BEVERWIJK.

D. Dorbeck Thz., Chirurgijn.

BREDA.

De Bibliotheek der Militaire Akademie.
Dr. A. A. van Heusden, Leeraar aan de Kon. Milit. Akademie.
Mr. C. E. van der Hoeven, Advocaat.
Dr. J. J. de Hollander, Leeraar aan de Kon. Milit. Akademie.
G. Kuijper, Hz., Luitenant-Ingenieur.

BRIELLE.

Mr. A. R. Visser, Substituut-Griffier bij de Arrondissements-Regtbank.

DELFT.

Dr. G. v. Wieringhen Borski, Rector van het stedelijk Gymnasium.
A. H. Broens, Predikant.
T. Paridon.
J. Pijnappel, Gz., Leeraar aan de Koninklijke Akademie.

DEVENTER.

B. J. Beunk.
De Bibliotheek van het Athenaeum, 2 Exempl.
A. Ter Gunne, 2 Ex.
H. Ter Gunne.
Dr. J. H. Halbertsma.
J. Hengeveld.
Mr. W. H. Cost Jordens, Kantonregter.
Mr. C. A. van Munster Jordens, als Bestuurder van een Leesgenootschap.
Mr. H. van Loghem, Burgemeester.
Mr. T. W. van Marle, Regter.
Dr. P. A. van Meurs, Leeraar aan het Gymnasium.
B. Visch, Theol. Stud.
T. J. Werndlij, Jr., Jur. Stud.
A. Wonink.

DOESBORGH.

A. F. H. van Troostenb. de Bruijn, Boekhandelaar.
Dr. D. Burger, Jr., Conrector.
J. J. van der Kloes, Litt. Hum. Doct.

DOKKUM.

Dr. J. H. Warren, Rector van het Gymnasium.

DORDRECHT.

Dr. J. P. Stricker, Predikant.

ELBURG.

E. van der Maaten, Ontvanger.

ENKHUIZEN.

E. Cats Wor, Predikant.

GINNEKEN.

Jan Rabout.

GORICHEM.

A. J. van der Aa.
Mr. P. Romeijn, Rector van het Gymnasium.

GOUDA.

Mr. P. C. Prince, Advocaat.

'S GRAVENHAGE.

S. J. van den Bergh.
Dr. L. R. Beijnen.
De Koninklijke Bibliotheek.
E. J. H. Graaf van Byland, Commissaris des Konings in de Prov. *Zuid-Holland.*
Mr. G. de Clercq, Referendaris bij het Departement van Finantiën.
H. J. Dirksen.
Mr. G. Groen van Prinsterer.
P. A. Jeltes, Med. Doctor
Jhr. Mr. A. G. A. Ridder van Rappard, Staatsraad Directeur van het Kabinet des Konings.
G. Ruitenschild, Predikant.
W. F. Scheij, Conrector van het stedelijk Gymnasium.
D. Schinkel.
B. Scholten.
D. Veegens, Griffier van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.
W. J. de Vries.

D. J. van Waning.
W. J. van Zeggelen.

GRONINGEN.

Jhr. Mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein, Advocaat.
J. C. C. van Scheltinga Bergsma, Jur. Stud.
Mr. H. O. Feith, Archivarius.
J. J. A. Goeverneur.
P. Hofstede de Groot, Hoogleeraar.
A. P. Hendriksz, R. C. Priester.
A. S. Hoitsema, Litt. Hum. Cand.
W. Muurling, Hoogleeraar.
Mr. C. Star Numan, Hoogleeraar.
Dr. H. Riedel.
O. A. Spitzen, R. K. Priester.
J. J. Ph. Valeton, Hoogleeraar.
E. Verwijs, Theol. Stud.
Dr. M. de Vries, Hoogleeraar.

HAARLEM.

De Bibliotheek der Rederijkskamer Laurens Janszoon Coster.
W. J. Hofdijk, Landschapschilder en Letterkundige.
R. Langer, Adjunct-Commies.
Jhr. M. Salvador, Lid der Ridderschap van Noord-Holland, 2e Luitenant der kavallerie.
A. de Vries, rustend Predikant.

'S HERTOGENBOSCH.

Dr. C. R. Hermans, voor het Prov. Genootschap van kunsten en wetenschappen in *Noord-Braband.*

HOLWERD.

Jhr. P. A. V. Baron van Harinxma Thoe Slooten, Kantonregter.

KUILENBURG.

De Bibliotheek van het Seminarium.

LEEUWARDEN.

Mr. J. Dirks, Lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal.
W. Eekhoff, Archivarius der stad *Leeuwarden*, voor de stedelijke Bibliotheek.
J. van Leeuwen, voor het Provinciaal Archief van *Friesland.*

LEYDEN.

Mr. C. J. van Assen, Hoogleeraar.
De Bibliotheek der Leydsche Hoogeschool.

W. Bisschop, Litt. Hum. Cand.
Mr. J. T. Bodel Nyenhuis.
E. J. Brill, Boekhandelaar, 2 Ex.
Dr. R. P. A. Dozij.
J. H. Eichman.
A. H. G. P. van den Es, Litt. Hum. Stud.
Mr. J. G. Lalau, Boekdrukker.
De Maatschappij van Nederl. Letterkunde.
A. C. Oudemans.
Joh. M. Presburg, Jur. Cand.
A. R. Ruitenschild, Stud.
J. G. de Sain, Litt. Cand.
Prof. J. H. Stuffken.
Mr. H. W. Tydeman, Hoogleeraar.
Dr. J. van Vloten.

MAASTRICHT.

B. Schreuder.

MEDEMBLIK.

H. Broese, Predikant.
Mr. L. G. Vernée, Kantonregter.

MIDDELBURG.

Mr. G. A. Fokker.
K. R. Pekelharing, Predikant.
Mr. G. N. de Stoppelaar.
J. P. van Visvliet, Archivarius der Prov. *Zeeland.*
S. de Wind, Vice-president van het Prov. Geregtshof.

NOORTHEIJ.

Dr. P. de Raadt.

St. OEDENRODE.

M. Roest, Mz., Onderwijzer.

OOSTERHESSELEN.

A. L. Lesturgeon, Predikant.

OUDE PEKEL-A.

S. J. Schuijt, Boekhandelaar.

RIDDERKERK.

A. P. van Groningen, Predikant.

ROTTERDAM.

K. F. Eberhardi.
Dr. A. de Jager, Schoolonderwijzer.
Mr. G. Mees, Az., Regter in de Arr. Regtbank.

SCHAGEN.

Het Leesgezelschap *Tot Nut en Vermaak.*

SCHIEDAM.

A. Maas, Med. Doctor.

SCHOOTEN.

Mr. J. P. Teding van Berkhout, Burgemeester.

TILBURG.

Dr. G. D. J. Schotel, Predikant.

TWELLO.

A. Hulscher.

UTRECHT.

J. Ackersdijck, Hoogleeraar.
C. van Citters, Jur. Stud.
Jhr. Mr. B. J. L. de Geer, Hoogleeraar.
C. B. Hennij, Litt. Stud.
Mr. L. C. Hora Siccama, Waradijn aan 's Rijks Munt.
S. Karsten, Hoogleeraar.
E. H. Lasonder, Theol. Stud.
C. P. Lenshoek, Jur. Stud.
Mr. J. J. D. Nepveu.
W. J. Roijaards, Jur. Cand.
Jhr. Trip van Zoudtland, Theol. Stud.
Dr. P. J. Vermeulen.
J. J. van Vollenhoven, Predikant.

VELP.

B. Blokhuis, Onderwijzer.

VOORBURG.

J. C. de Roode, Instituteur.

VOORHOUT.

C. L. Rijp, President van het Seminarie Hageveld.

WATERLANDSKERKJE.

J. Was, Predikant.

WINSCHOTEN.

Dr. M. J. Noordewier, Rector van het Plaatselijk Gymasium.

ZUTPHEN.

Dr. W. G. Brill.
Mr. R. W. Tadama.

BUITENLAND.

ANTWERPEN.

De Stedelijke Bibliotheek.
J. H. Mertens, Stedelijke Bibliothecaris.

BERLIJN.

Jacob Grimm, Hoogleeraar.

BRUSSEL.

Bouduin, Directeur van het krijgshospitaal.
J. M. Dautzenberg, Letterkundige.
V. Delecourt, Vice-president bij de regtbank van eersten aanleg.
Dr. J. Nolet de Brouwere van Steeland.

GENT.

De Bibliotheek der Hoogeschool.
Dr. P. Blommaert, Advocaat.
De Maatschappij: *De Tael is gantsch het Volk.*
C. P. Serrure, Hoogleeraar.
F. A. Snellaert, Med. Doct.

HALLE.

De Academische Bibliotheek.

TÜBINGEN.

Dr. W. L. Holland, Privaat-Docent.
Dr. Heinrich Adalbert Keller.
L. T. Fues'sche Sortiments-Buchhandlung.

LUIK.

J. H. Bormans, Hoogleeraar.

WEENEN.

Dr. Ferd. Wolf, Bibliotheks-Custos.

GESCHIEDENIS

DER

MIDDENNEDERLANDSCHE DICHTKUNST,

EERSTE DEEL.

INLEIDING.

Het schrijven eener Geschiedenis der middennederlandsche Dichtkunst moge in onze dagen gerekend worden aan eene wezenlijke behoefte te voldoen, in onze letterkunde eene leemte te vervullen die ons niet tot eere strekt, en daardoor eene aantrekkelijke taak zijn voor wie zich geroepen acht mede te werken ter verspreiding van kennis en verlichting; — ik ontveins mij daarbij echter niet hoe zwaarwichtig die taak is. Ik gevoel met hoeveel bezwaren van allerlei aard hij te kampen heeft die haar op zich neemt, alvorens hij haar heeft volvoerd; en die overtuiging wordt niet verzwakt nu ik zelf de hand durf slaan aan de veder der historie; integendeel, zij weegt er slechts te zwaarder om. Die bezwaren hebben hunnen oorsprong niet in de weinige sympathie die ik mijnen landgenoten toeken voor dergelijk onderwerp; de overtuiging staat integendeel bij mij vast, dat het beschaafde publiek, moede van het aanschouwen van zoo vele spiegelgevechten als er door de verdedigers of bestrijders van dat onderwerp zijn geleverd, niets beters verlangt dan zelf in staat te worden gesteld om als kamprechter op te treden en den eerepalm toe te kennen aan wie de waarheid aan zijne zijde heeft. Die bezwaren hebben hunnen oorsprong niet in mistrouwen op de krachten waarmede ik die taak onderneem; want schijnbaar mocht ik door zoodanige verklaring mij hullen in een

lichtkrans van aantrekkelijke zedigheid, maar inderdaad zouze eene bespotting zijn van het publiek waarvoor ik wensch te schrijven, gelijk zij eene lastering zou behelzen van de meer dan tienjarige studie die ik aan dit onderwerp heb besteed. Wanneer ik al de eerste ben om te gevoelen dat mijn werk verre zal blijven beneden het ideaal dat ik soms van zoodanigen arbeid droomde, ik ben het zoowel aan mij zelf verplicht als aan de beschaafde natie die ik mijn geschrift aanbied, ongepaste en valsche zedigheid ter zijde te zetten, en de verklaring te wagen, dat ik zoowel den omvang van het werk als de maat mijner krachten onderzocht heb, en dat ik in gemoede de taak heb durven aanvaarden.

Zoo ik van moeielijkheden en bezwaren gewaagde, zij liggen vooreerst in het uitgebreide en veelzijdige onderwerp zelf. Wij zullen vooreerst den aanvang der voorvaderlijke poëzie hebben op te sporen in verre eeuwen, waarin naauwelijks een voetslag van dien genius is overgebleven; wij zullen voorts met de fakkel der kritiek in de hand de tastbare duisternis moeten wegvagen waarin 't gemeen gevoelen de middeneeuwen verstikt heeft, en uit die donkere wolk de kunstprodukten in het heldere licht der waarheid moeten doen te voorschijn treden. En het zal geene lichte taak zijn het kaf van het koren te scheiden, met een onpartijdig oog den loop dier dichtkunst gade te slaan, nu eens misbruikt tot dekmantel voor onwaardige monniksbeuzelarij, dan weder tot voertuig gemaakt eener onbeteugelde ridderlijke verbeelding, of eindelijk verlaagd tot dienaresse van een burgerstand die naauwelijks zich aan het lijfeigenschap ontworsteld heeft en welks geest nog de sporen draagt van de kluisters waarin hij heeft gezucht. Het zal geene gemakkelijke taak zijn den breeden weg der historie te blijven bewandelen zonder op bijwegen af te dwalen; maar het zal bovenal eene voortdurende worsteling eischen om hulde te doen aan de waarheid, niet in het bijbrengen, maar in

het aaneenhechten en beoordeelen van feiten; om bij onze beschouwing steeds de absolute eischen der kunst voor oogen te houden als een baken op deze onbevaren zee, en toch recht te laten wedervaren aan den invloed die eene ons vreemde wijze van beschouwing en opvatting, eene eigenaardige ontwikkeling en beschaving, op de voorstelling der dichters moest uitoefenen; om in de juiste maat het objektieve met het subjektieve te vereenigen.

En wat niet minder een bezwaar is dat wij niet mogen voorbijzien, 't is dat dit werk eene eerste proeve is op dit gebied geleverd. Het zij verre van mij hiermeê te willen beweren dat ik geheel op eigen wieken drijf, dat ik in zekeren zin geene voorgangers had die mij het werk hebben lichter gemaakt en mij bouwstoffen hebben aangebracht om het gebouw mede op te trekken! Maar door die bekentenis juist heb ik rekenschap gegeven van den grond waarop ik dit werk een ijsbreker durfde noemen. Niemand zal de verdienste miskennen van de uitstekende werken van Van Wijn, Willems, Hoffmann, Mone of Snellaert, die alle mij zijn voorgegaan op het gebied der geschiedenis van onze oude poëzie; maar in die werken was onderzoek, studie, bijeenbrenging der stoffe het hoofddoel; zij geven ons meer eene opsomming van boeken en handschriften, of losse, onsamenhangende beschouwingen van enkele werken, terwijl zij de behoefte aan eene beredeneerde, aaneengeschakelde voorstelling en beoordeeling van den gang onzer middeleeuwsche poëzie onvoldaan moesten laten. Aan ons zal het zijn de stof door hen met zoo veel vlijt en oordeel bijeengebracht te bemachtigen en te verwerken tot een, kan het zijn, boeiend tafreel. Heeft dit op zich zelf reeds moeite in, omdat daartoe niet alleen gevorderd wordt eene groote belezenheid in de dichters die wij zullen behandelen, maar ook de kennis van de letterkunde in het overig Europa gedurende hetzelfde tijdperk zoowel als van ouderen en nieuweren tijd; omdat daartoe vereischt wordt

een zekere blik, een geoefende smaak, de juiste takt om het overtollige te vermijden en alleen het karakteristieke te doen uitkomen; — niet geringer worden die zwarigheden waar men te worstelen heeft met eene onbekendheid van het juiste jaartal der meeste gedichten, wier geboortejaar slechts bij benadering kan worden opgemaakt uit eene vereeniging van dikwerf niet volmaakt zekere innerlijke bewijzen, zoodat men slechts met de uiterste behoedzaamheid kan rondtasten in die duisternis, die zich somtijds naauwelijks tot een tweelicht verheldert. Nog wordt die moeielijkheid vermeerderd door de vrees voor partijdigheid. Lang was men van meening dat de middeneeuwsche letterkunde, als al wat uit die dagen stamde, barbaarsch was, dat zij geene aanspraak kon maken om opgenomen te worden in het gebied der kunst: sedert heeft men het tegenovergestelde gevoelen omhelsd en de voorouderlijke gedichten geroemd als kunstprodukten, naar vorm en inhoud, vergelijkbaar met de beste voortbrengselen van ouderen en nieuweren tijd, ja deze wel eens overtreffende. Het kon niet anders of die tegenstrijdige meeningen moesten in botsing komen. Van wederszijde dreef men zijne meening door met meer ijver dan zucht naar waarheid; de eigenliefde kwam in 't spel en veroorzaakte eene prikkelbaarheid, die tot eene polemiek voerde, betreurenswaardig als zij van zaken tot personen oversloeg, als zij ontaarde in ongekuischten vorm of hatelijken toon; maar die tot zegenrijke uitkomst kon leiden als uit dien schok het licht der waarheid geboren werd. Is dat licht ontstaan? Heeft die waarheid veld gewonnen? Is de hitte van den strijd voorbij en kan men met een kalm oog, waarin geen drift meer fonkelt, het slagveld overzien, omdat men de uitkomst van den kamp heeft gemeten? Aan het einde van dit werk moge de lezer het antwoord op die vraag geven: de schrijver heeft getoond de klip te kennen waarvoor hij zich te wachten heeft; hij streeft naar waarheid en licht!

En nu ik de zwarigheden heb aangestipt die moeten overwonnen worden, niet om na de opeenstapeling daarvan mij zelven daar boven een monument te stichten, maar alleen om aan mijne lezers een waarborg te geven dat ik mij althans niet bedroog omtrent den graad van inspanning en van ijver dien ik zou behoeven om de aangevangen taak af te werken; nu kan ik overgaan om rekenschap af te leggen van 'tgeen ik mij voorstel te geven.

Ik stel mij voor een getrouw tafreel op te hangen van de geestesontwikkeling onzer voorvaderen van de vroegste tijden af tot op de helft ongeveer der vijftiende eeuw, sedert het oogenblik dat het eerste licht der kunst in de bosschen van Germanje begint te glooren, tot op het tijdperk waarin de heldere vlam daaruit ontkiemd verkwijnt en sterft, omdat met de afgeleefde maatschappij der middeneeuwen ook de kunst, die haren geest uitdrukte, ten grave daalde; omdat die maatschappij zwanger ging van eene diepingrijpende hervorming, en in die eeuw van overgang de gemoederen meer op de aarde gericht waren en de belangen van het oogenblik, dan op de hemeltelg die sints lang reeds de wieken had ontplooid om zich te onttrekken aan de ruwe omarming van den praktischen burger; omdat eindelijk de akker der letterkunde eenigen tijd braak moest liggen om geschikt te worden weldra bloemen en vruchten te leveren die aan nieuwe behoeften konden voldoen, die hooger eischen konden bevredigen.

Ik weet het, men kan mij daarbij het verwijt doen de praktische richting der geschiedenis over het hoofd te zien, die steeds het oog behoort gevestigd te hebben op het tegenwoordige; en ik zou dat verwijt verdienen wanneer het ooit in mijne bedoeling gelegen had om met de sluiting van dit tijdvak de geschiedenis onzer letteren te laten varen. Ik hoop in 't vervolg het weefsel, waarvan ik thans het eerste gedeelte op 't getouw breng, af te werken tot op onzen tijd; voor het oogenblik was er dringende behoefte aan eene behandeling van 't midden-

eeuwsche tijdperk, dat nog te luttel wordt gekend en daarom te veel miskend; maar ook bij die behandeling zal het oog steeds gevestigd blijven op wat de groote eenheid onzer voortdurende ontwikkeling eischt.

Geene dorre opsomming van namen of boektitels ligt in mijn plan; mijn streven zal zijn mijnen tijdgenoten bekend te maken met den inhoud, den geest, den vorm en de waarde der middennederlandsche dichtkunst; met de veranderingen die zij in- en uitwendig ondergaan heeft, met den invloed dien zij heeft geoefend op ons volkskarakter, met de richting die haar de staatkundige ontwikkeling der natie gegeven heeft. Zoo meen ik bij alle beschaafden onder ons sympathie te kunnen wekken voor de geestprodukten waarin men zich hoofdzakelijk sedert de helft der twaalfde eeuw in het rijke en beschaafde Holland en Vlaanderen verlustigde, die den roemruchten adel idealen voorspiegelden of voedsel schonken aan de leergierigheid der nijvere burgerij. Ik schrijf niet voor mannen van het vak, en kan dus niet veel bekend veronderstellen: ik zal daarom steeds, zoo beknopt mogelijk, den inhoud mededeelen van elk stuk dat ons bezig houdt. Maar dan moet die inhoud beoordeeld worden en getoetst: ik zal daarin streven naar waarheid en billijkheid. Ik zal mij wachten de oude dichters enkel te beoordeelen naar onzen smaak, naar onze zeden, naar onze kunstwetten, om ze te veroordeelen en te verguizen; maar ik zal mij evenzeer hoeden om ze boven mate te prijzen en met blinde vooringenomenheid ten hemel te verheffen; omdat ik de overtuiging deel, dat wie in dit uiterste vervalt meer nog de gemoederen sluit voor die welwillendheid die ik voor onze oude schrijvers zoo gaarne zou opwekken, dan wie er tegen uitvaart en ze barbaarsch scheldt. Ik zal daarom steeds rekenschap geven van mijn oordeel en de gronden ontwikkelen waarom ik aanprijs en waarom ik afkeur; want ook afkeuring zal hier en daar onvermijdelijk zijn: eene geschiedenis toch die alleen de

lichtzijde van het onderwerp deed uitkomen en den schaduwkant verborg, zou geen recht hebben op dien naam.

Maar zoo ik al rekenschap geef, ik zal mij wachten van omhaal van geleerdheid, van polemiek. Ik behoef niet te zeggen hoe licht het hier zou vallen te schitteren met eene macht van aanhalingen; maar zoo ze al gevorderd schijnen in een werk van studie en louter onderzoek en voorbereiding, in een boek dat streeft naar »klare voorstelling van vroeger bemachtigde stof" zijn ze misplaatst. Zoodanig werk moet den lezer de rezultaten geven van de wetenschappelijke nasporingen die men zich getroost heeft, maar het mag hem niet meêslepen langs al de kronkelpaden en hindernissen die men moet doorworstelen en teboven komen eer men zijne opinie kan vestigen; zulk een werk moet den lezer andere waarborgen voor zijn vertrouwen opleveren: het innerlijke gehalte daarvan moet van zelf in het oog springen, zonder het, dikwerf valsche, waarmerk te behoeven van nooten en citaten, klatergoud dat vaak alleen dient om eigen armoede te verbergen. En te gereeder zal ik den scholastieken vorm laten varen daar ik zoo gaarne »een onderhoudend leesboek" zou leveren voor het beschaafde gedeelte der Nederlandsche natie in het Zuiden zoowel als in het Noorden. Alle de Nederlanden, allen die belang stellen in *dietsche* taal en letterkunde heb ik op het oog; want, zoo wij al uit een staatkundig oogpunt zijn gescheiden, laat ons toch in het belang van ons volkskarakter, onzer letteren, onzer nederduitsche nationaliteit, niet vergeten dat wij ééne afkomst en ééne taal gemeen hebben, dat wij te weinig in aantal zijn om ons te verbrokkelen, dat de spreuk der vaderen *eendracht maakt macht* ook geldt voor taal en letterkunde, en dat die spreuk behartiging verdient als wij zien dat in het zuiden de fransche worm aan ons paladium knaagt, gelijk wij uit het oosten bedreigd worden om verzwolgen te raken in eene duitsche eenheid die de dood is.

En waar worden wij eerder en duidelijker op die wenschelijke en mogelijke verbroedering gewezen dan juist op het terrein onzer oude middeneeuwsche letterkunde? Want, zoo al sints twee eeuwen de genius der poëzie liever scheen te verwijlen aan het noorder strand, wij mogen niet vergeten dat hij zich voor 't eerst aan onze oogen vertoonde op Vlaamschen bodem; en dat, zoo al de adel van 't Noorden zich mocht vergasten op lied of romantisch verhaal, zoo de burgerij van Holland of Gelder zich mocht stichten aan leerdicht of kronijk, het uit Vlaanderen of Brabant was dat die verkwikking hun geweerd. Zoo wij in 't Noorden al te recht de middennederlandsche dichtkunst ons eigendom noemen omdat zij ook onze vaderen laafde, omdat deze aan haar hunne ontwikkeling te danken hadden; met meerder recht wordt ze geëigend door onze zuider stambroeders, omdat ze nog daarenboven voor het grootste gedeelte in hunne landsdouwen ontstond. Als wij dit erkennen dan behoeft Belgie zich niet te schamen zich aan te sluiten aan de meerdere letterkundige ontwikkeling van het Noorden: het zal slechts het terugnemen zijn van een goed dat voor eeuwen werd uitgedeeld en sedert goede vruchten heeft opgeleverd.

Mocht dit werk, dat ons de gemeenschappelijke ontwikkeling onzer vaderen zal schetsen, bijdragen om dien band naauwer toe te halen; mocht het daartoe in staat zijn ook in den onvolmaakten vorm waarin het thans verschijnt! Ik zelf merk dit boek aan als eene proeve: mocht daaraan het geluk beschoren zijn eener tweede uitgave, daarin zal het ontbrekende kunnen worden aangevuld en de dwalingen van de tegenwoordige hersteld, want de wetenschap gaat iederen dag eene schrede voorwaarts, en wie haar lief heeft tracht hare voetslagen te volgen.

EERSTE BOEK,

OUDSTE VOLKSPOËZIE.

1.

SPOREN DER DICHTKUNST BIJ DE GERMANEN.

Ofschoon wij ons hoofdzakelijk de poëzie der middeleeuwen ter behandeling voorstellen, zal het noodig zijn wat hooger op te klimmen met ons onderzoek. Middennederlandsch noemt men de poëzie sedert de helft der twaalfde tot de helft der vijftiende eeuw, in tegenstelling met nieuw- en oudnederlandsch. Zoo nu de kennis van het middelste tijdperk belangrijk is ter beoordeeling onzer moderne kunst, dan zal ook een overzicht van het oudste niet ondienstig zijn om meerder licht te werpen op het onderwerp dat ons hier zal bezig houden; want ook van de letterkunde geldt in menig opzicht wat van de geschiedenis in het algemeen waar is:

In 't verleden
Ligt het heden,
In het *nu* wat worden zal.

Nu is er van dat oudste tijdperk niet veel met zekerheid bekend, en zelfs omtrent de taalvormen die men hier vóór de twaalfde eeuw gebruikte moet men zich voor een groot deel met gissingen behelpen; maar toch, als wij met oordeel de verspreide wenken uit de hoogste oudheid bijeen verzamelen; als wij, steunende op hetgeen bij onze hoogduitsche stamverwanten klare historische waarheid is, uit die ondervinding ons eigen maken wat in het algemeen voor alle duitsche stammen geldt, dan zullen wij over dat oudste tijdperk toch meer licht kun-

nen verspreiden dan men oogenschijnlijk zou verwachten, en zelfs omtrent den germaanschen tijd zullen wij niet geheel in het onzekere blijven.

Uit de eerste eeuwen waarin wij onze voorvaderen in de geschiedenis aantreffen zijn ons wel geene gedichten overgebleven, maar wij weten toch dat zij gezangen kenden. Wanneer wij er ook geen bewijs voor hadden zouden wij zulks toch reeds met tamelijke zekerheid kunnen vermoeden uit hetgeen geschiedenis en ondervinding ons van andere volken in hunne kindschheid leert; en de veronderstelling alleen dat men iets zoo natuurlijks en noodzakelijks bij de Germanen onnatuurlijk zou vinden maakt den grijzen van Wijn warm en lokt hem eene dichterlijke bladzijde uit de pen. Maar wij hebben meer dan bloote vermoedens. Tacitus, aan wien wij een tafreel van de zeden en gewoonten der Germanen verschuldigd zijn, dat, zoo het al wat hoog gekleurd mag wezen, toch waarheid behelst en voor ons onschatbaar is, Tacitus kent hun verscheiden soorten van gezangen toe. 't Spreekt van zelve dat wij hier niet kunnen gewagen van den vorm dier zangen, daar wij nergens sprake vinden van geschreven gedichten; wij kunnen alleen den inhoud opgeven. Het zal evenwel niet ongepast zijn hier ter loops te vermelden dat men zich de Germanen als vrij wat beschaafder voor te stellen heeft dan sedert Adelung het geval was, en dat men b. v. niet meer, volgens eene kwalijk opgevatte plaats van Tacitus, mag beweeren dat zij zelfs met het letterschrift onbekend waren. — Tacitus dan zegt: »In oude gezangen looven zij den God Tuisco, voortgesproten uit de aarde, en zijn zoon Man, als stamvaders en stichters van hun geslacht. Aan Man schrijven zij drie zonen toe, naar welker namen diegenen welke dichtst aan den oceaan liggen Ingaevonen, de inlanders Herminonen, de overigen Istaevonen genoemd worden." Uit die afstamming van het volk uit de goden mag men opmaken dat die gezangen tevens hunne

denkbeelden uitdrukten omtrent de wording van het menschelijk geslacht; en zoo het al waar is wat Snellaert getuigt, dat men zonder de boeken der skandinaafsche godenleer, de Edda's, weinig van de begrippen van die tijden zou kennen, zoo moeten wij toch op het onderscheid wijzen dat zich tusschen duitsche en noordsche kosmogonie laat vermoeden. Als men toch de weinige trekken die Tacitus ons hier achterlaat vergelijken met hetgeen ons bekend is van de noordsche overlevering omtrent de schepping, dan zal men toestemmen dat de beschouwing van onze voorvaderen iets meer menschelijks, iets meer eenvoudigs, meer historisch heeft; en het zal niet te stout zijn met een uitstekend duitsch geleerde aan te nemen, dat, zoo zij over dit punt uitgebreider sagen gekend hebben, die van de overleveringen der noordsche volken op gelijke wijze zullen verschild hebben als in het algemeen de wijze van voorstellen dier natiën onderscheiden is. Het vroegtijdig bekend worden met beschaafde volken, de vroegere gelegenheid tot grooter en meer algemeen belangrijke daden gaf hier aan de sage een veel helderder en historischer wezen, terwijl gints de langduriger afzondering, de rust, en de invloed eener wilde, indrukmakende natuur de fantasie geheimzinniger moest stemmen en de sage meer mytisch moest vormen. Onder den meer gezelligen duitschen hemel moest de verbeelding aldra met minder ontzettende beelden bevolkt worden, dan waar eene eeuwige nacht, onafzienbare sneeuwsteppen en reusachtige ijskegels de fantasie bleven prikkelen.

Behalve die liederen op de goden — waarbij nog te vermelden is de godheid die Tacitus met den latijnschen naam van Hercules bestempelt, waaronder men misschien wel den germaanschen halfgod Sahsnoot te verstaan heeft, en wien men bij den aanvang van den slag eene hymne zong; — behalve deze liederen hadden de Germanen nog slagliederen. Deze bestonden uit woest gezang en raauwe kreeten, die werden voortgebracht terwijl zij het schild

aan den mond hielden om de stem te breken en het geluid meer schor en somber te maken. Uit de kracht van den galm leidde men dan den uitslag van het gevecht af. Zulk wild gezang, dat »dalen en bosschen vervulde" was ook bij hunne feestgelagen het gewoonlijke. Dergelijke gezangen zijn uit den aard der zaak vluchtig en moeten verloren gaan; en zoo wij al gaarne iets daarvan aan de vergetelheid onttrokken zagen, van meer belang zouden wij het rekenen wanneer ons de inhoud van eenig historisch lied uit dat tijdperk was bekend geworden. En dat zij die bezaten leert ons wederom het getuigenis van Tacitus. Irmin (Arminius, Herman), de Cherusker vorst die de legioenen van Varus had vernield en de germaansche onafhankelijkheid beschut, werd in gezangen herdacht; en dezelfde zin voor nationale onafhankelijkheid en zelfstandigheid die hem in onze dagen een monument wijdde ter plaatse waar hij het luisterrijke feit bestond, deed voor achtienhonderd jaren zijn naam zweven op de lippen van zijn volk. Dat ook andere duitsche stammen hunne helden op gelijke wijze vierden kan men opmaken uit de overleveringen die ons door de oudste kronijkschrijvers zijn bewaard. Zoo zongen de Gothen, een volk dat vroeg der beschaving deelachtig werd, den lof hunner oude koningen. Zoo meldt ons hun geschiedschrijver Jornandes, in de zesde eeuw, het bestaan van oude overleveringen en gezangen omtrent hunnen tocht uit het Noorden onder Berig en Filimer, die wellicht met eenige waarschijnlijkheid tot de eerste eeuwen onzer jaartelling te brengen zijn; zoo meldt hij verder hoe later het lijk van den Westgothischen koning Theodorik onder een lofzang uit den slag werd gedragen en hoe Attila werd bezongen. Nog vroeger weêrgalmde de lof der oude helden Ethespamara, Hanala, Fridiger en Vidicula, welken laatsten men voor den in de latere heldensage zoo beroemden Wittich (Wedege) houdt; en evenzeer leefde in hunne overleveringen de roemruchte

gedachtenis van koning Ermenrik, die zelfs in de twaalfde eeuw ook hier te lande nog niet geheel was ondergegaan, daar men in den Reinaert nog toespelingen op hem vindt.

Duidelijker bewijzen nog levert ons de geschiedenis der Longobarden: deze stam, niet als die der Gothen in verscheiden deelen gesplitst, maar op enger terrein naauwer vereend, die in voortdurende vijandschap tegen het romeinsche element meer vast kon houden aan nationale overleveringen dan de Gothen, die meer geneigd waren hunne eigenaardige begrippen op te geven voor den indruk van grieksche of romeinsche beschaving; deze stam bezat dan ook een rijker schat van sagen en historische liederen, die voor een deel zijn overgegaan in de schriften van zijnen geschiedschrijver Paul Warnefried, en daaraan een eigenaardig dichterlijk koloriet geven. En zoo veelvuldig komen in diens werk tooneelen voor, waarover een onmiskenbaar poëtisch waas is uitgegoten, wier inhoud meer op het gebied der sage dan dat der historie te huis behoort, dat het terstond in het oog moet vallen dat die plaatsen op historische liederen en volkssagen berusten. Gervinus heeft er in zijn onsterfelijk werk de doorslaande bewijzen voor geleverd, en ik betreur dat de beknoptheid die mij in dit gedeelte ten plicht is, mij belet eene enkele bloem uit die gaarde hier over te planten.

Blijft al onze kennis omtrent den vorm en de ontwikkeling der poëzie bij de oudste Duitschers duister en onbestemd, uit de bijgebrachte historische getuigenissen, uit de wenken die ons een aantal plaatsen uit de kronijken van enkele duitsche stammen omtrent hunne oudste historisch-poëtische overleveringen gaven, mogen wij veilig besluiten dat van de vroegste tijden af, lang voor de groote veranderingen die door de volksverhuizing in den toestand en de onderlinge betrekkingen der duitsche stammen gebracht werden, historische heldenliederen in aanzien waren, die, zoo ze voor een deel, ten gevolge van oor-

zaken later te noemen, voor ons moesten verloren gaan, evenwel hier en daar nog even doorschemeren in later lied of epos.

Slechts op een enkel punt hebben wij nog de aandacht te vestigen, op dit namelijk, dat uit alle plaatsen die wij zouden kunnen bijbrengen blijkt, dat niet enkele zangers van beroep het slaglied aanhieven, als eenmaal Tirtaeus of later Taillefer, maar dat alle aanwezigen daaraan deel namen; dat niet een enkele tot den priesterstand behoorende ziener hymne of lijkzang van zijne lippen deed zweven, maar dat ieder stamgenoot in den jubel- of treurtoon instemde, die was aangeheven door den eersten den besten, wien de aandoeningen de tong los maakten en dwongen wat hem bezielde in klanken uit te boezemen. De Duitschers toch kenden niet, als de Kelten of Nooren, eene afzonderlijke zangerkaste, wier leden onder den naam van *Barden* of *Scalden*, zich het recht hadden voorbehouden de dichtkunst te beoefenen en den smaak des volks te regelen, — ondanks de verhandeling die Brender a Brandis schreef om zulks te bewijzen. Zoo men eens aan de Barden bij onze voorzaten geloofde, het was ten gevolge van een onkritisch enthuziasme dat geen onderscheid maakte tusschen Germanen en Kelten. Wij weten thans dat elk Duitscher, die behoefte voelde om in zangen uit te gieten wat hem de ziel in gloed zette, zulks deed wanneer zich de gelegenheid daartoe aanbood; en het volk datze hoorde prentte zich die woorden in 't geheugen, en met die toonen de groote daden die er meê verheerlijkt werden, en brachtze over van mond tot mond, van geslacht tot geslacht. En dat duurde tot dat de maatschappij eene andere richting genomen had, tot dat de standen zich scherper van elkander hadden afgescheiden, tot men de bevoorrechte klasse haren smaak zag overbrengen van nationale overleveringen op de nieuwere voortbrengselen eener uitheemsche of subjektieve fantazie, die, christelijk en ridderlijk gekleurd als ze waren, meer

overeenkomstig schenen met de neigingen en behoeften van de beschaafdsten of invloedrijksten in den lande. Die nieuwe richting kweekten de zoogenoemde hofzangers, die niet meer voor het gansche volk, maar voor eene uitgelezen edele schare zongen: tot op deze hoort men overal volkspoëzie, en waar men in de alleroudste kronijken van helden uit den voortijd vindt gewag gemaakt, vindt men er gewoonlijk de verklaring bij, dat van hen het landvolk (*rustici*) eenmaal plach te zingen.

2.

HELDENSAGE IN HET OUDSTE FRANKISCHE TIJDPERK.

Wij zagen dat de oudste Duitschers liederen en sagen kenden, dat later Gothen en Longobarden hunne helden bezongen. Theodorik, de machtige Gothenkoning, werd al spoedig onder den naam van Diederik van Bern de held der sage, en liederen ter zijner eer, alsmede ter vereeuwiging van den naam zijns dienstmans Hildebrant, waren onder het volk verbreid; en zoo hij al de held van geheel het duitsche volk werd, zoo zijn naam nog in de 13e eeuw bij onzen praktischen vader Maerlant bekend was, wij hebben ons tot andere stammen te wenden, waarop wij eene meer onmiddelijke betrekking hebben. Hoe glansrijk ook het oost-gothische of longobardische rijk een tijdlang in Opper-Italië bloeide, die glans moest tanen voor den Frankennaam; en die Franken, die sedert het begin der vijfde eeuw van de boorden van den IJssel zich over België en Frankrijk verbreidden, hebben in de eerste plaats recht op onze aandacht.

Gelijk de eerstgenoemde volken hadden de Angelsaksen en Nooren historische liederen, en de gevallen der Thuringsche koningen waren in verschillende poëtische sagen

overgegaan: hunne namen vindt men zelfs in het beroemde Nevelingenlied terug. Dit verschijnsel deed de aandacht vestigen op eene nieuwe bron van getuigenissen voor de oudste epische poëzie der Duitschers, namelijk de latere gedichten waarin wij de sporen van vroegere overlevering terugvinden: in de eerste plaats het genoemde Nevelingenlied. Dat men in dit grootsche gedicht gedurig overblijfsels van historische sagen ontmoet, bewijzen de namen die daarin voorkomen: Theodorik, Attilla en de Bourgondische koningen; en het uiteinde dier Bourgondiërs wijst ten duidelijkste op de uitroeijing van het geslacht van Gundicar door de Hunnen. Men deed zich nu de vraag of het niet vreemd was, dat, waar de heldennamen van zoo verschillende stammen genoemd werden, waar men herinneringen uit hunne geschiedenis ten tijde der groote volksverhuizing en van hunne onderlinge oorlogen vermeldde, dat daar geen plaatsje zou ingeruimd zijn aan dien machtigen stam die alle anderen overschaduwde? Het is waar, de hoofdgeschiedschrijver der Franken, Gregorius van Tours, spreekt niet van volksgezang of historische sage; maar hij schreef meer eene kerkelijke geschiedenis, dan eene echt nationale: hij heeft meer sympathie voor legenden dan voor volksoverlevering; en de kronijk van Hunibald, met haren sicambrischen Wasthald uit de vijfde eeuw, haren Heligast en Arebald, schijnt te weinig echt te zijn om er ons bij op te houden. Doch wij weten langs andere wegen dat de Franken volksliederen hadden, en hoe verbreid die waren bij het algemeen, leeren ons de besluiten der kerkvergaderingen en de Capitularia der frankische koningen sedert den heiligen Bonifacius, waarbij aan geestelijken en leeken het zingen van wereldsche liederen bij herhaling verboden wordt; terwijl wij later zullen zien hoe Otfried in de negende eeuw met zijne godsdienstige poëzie tegen het volksgezang te velde trekt. Dat in die liederen de gevallen der koningen bezongen werden leeren ons andere bronnen. En

geen wonder, want te recht vraagt de uitstekende Gervinus: hoe zouden ook die Merovingische familiën en hare afschuwelijke gruwelen onbezongen zijn gebleven, die in rijkdom van ijzingwekkende stof de geschiedenis van het huis van Tantalus verre overtreffen? En wie zal met die vraag niet instemmen die met dat gruwel-tijdperk bekend is? — en algemeen bekend is het door Thierry's meesterlijke verhalen. — Enkele overeenkomst van namen had reeds vroegtijdig het vermoeden begunstigd, dat de geschiedenis van den austrazischen koning Siegbert ten grondslag lag aan een deel der Nevelingensage, en later is dat vermoeden klaar ontwikkeld. Maar alvorens die geschiedkundige vergelijking te doen kennen, dienen wij in de eerste plaats kennis te nemen van den inhoud van het gedicht zelve: ik zal daartoe eene schets geven van den loop der gebeurtenissen die er in worden geschilderd. 't Is ons hier alleen om den inhoud te doen, niet om den vorm, waarover wij eerst later te handelen hebben; wij zullen dus alleen zoodanige bijzonderheden opnemen als kunnen dienen om historische overlevering of sage te doen in 't oog vallen.

»In Bourgondië leefde eene maagd, beeldschoon van ligchaam en met alle jonkfrouwelijke deugden begaafd; Grimhilde was haar naam. — Veel helden moesten sedert om haar het leven verliezen. Zij had drie broeders: Gunther, Geernoot en Gizelheer; zij woonden te Worms aan den Rijn, omgeven door eene fiere ridderschap, die sedert om de ijverzucht van twee vrouwen jammerlijk omkwam. Oete heette hunne moeder, en koning Dankraat was hun vader, die stervende hun zijn rijk liet. Onder de dappere krijgers die de drie vorsten omringden telde men Hagen van Troje en zijn broeder Dankwart, Ortwijn van Metz, de markgraven Geere en Eckewart, en Volker van Alzeije.

»Grimhilde droomde eens dat twee arenden een valk

dien zij had opgevoed doodden. Hare moeder, door haar over dien droom geraadpleegd, zegt dat de valk dien zij koesterde een edelman beteekent die haar echtgenoot zal worden, maar dien zij spoedig weder zal verliezen. De dochter verklaart nimmer een echtgenoot te begeeren. — »Doe er geen eed op, zegt de moeder, want zoo gij ooit op aarde gelukkig zult zijn, dan geschiedt dit door de liefde eens mans."

»Te gelijker tijd leefde in Nederland een rijke koningszoon op de burcht Santen bij den Rijn: schoon was hij en beroemd, zijn naam Siegfried. Hij was met zorg opgevoed, maar zijn eigen aard deed hem wassen in deugd: een ieder zag hem gaarne, vrouwen en jonkfrouwen bovenal. Met veel luister was hij op een plechtigen hofdag tot ridder geslagen, waarbij vader en moeder de ontelbare gasten met rijke geschenken vereerden.

»Siegfried hoorde nu gewagen van de schoone maagd in Bourgondië, wier ongemeene aanvalligheid aller tong in beweging bracht en veel gasten naar Gunthers land lokte. Maar Grimhilde wilde geen hunner tot man. Toen Siegfrieds magen hem rieden naar eene vrouw om te zien, vestigde zich zijne keus op Grimhilde. Zijne ouders zijn beducht voor die keus om den trotschen zin van de jonkfrouw en haren broeder, en den fieren overmoed van hunne ridders, in 't bijzonder van Hagen; doch niets kan Siegfried weêrhouden, met elf gezellen trekt hij naar Worms, — en met een bang voorgevoel laat men hem gaan. — In prachtigen dosch langen de tochtgenoten aan 't hof van Gunther aan, waar niemand de vreemdelingen kent, en Hagen alleen gist dat de held die zoo manhaftig een voorkomen heeft niemand anders is dan Siegfried. Hij hangt den zijnen een tafreel op van zijne heldendaden: »De koene Nevelingen, zegt »hij, heeft hij verslagen, *Schilbing* en *Neveling*, de rijke »koningszonen. Toen de held eens alleen op avonturen »uitreed vond hij bij eenen berg den schat (*hort*) der

»Nevelingen, omringd van vele hem vreemde mannen: »zij hadden dien schat uit eene krocht in den berg op»gegraven en wilden hem verdeelen. Toen hij hun ge»moette riepen zij: Hier komt de sterke Siegfried, de »held van Nederland! en de beide broeders ontfingen »hem met onderscheiding en baden hem den schat te »deelen. Er was zooveel edelgesteente dat geen honderd »wagens het had kunnen dragen, en nog meer rood goud »uit het Nevelingenland. Zij boden Siegfried tot loon »voor zijne moeite het Nevelingenzwaard; maar toen hij »gedeeld had waren zij met zijne uitspraak niet te vre»den, en hij kon de zaak niet ten einde brengen. De »broeders ontbrandden in toorn en zij werden geruggesteund door twaalf sterke reuzen die zij in hun gevolg »hadden; maar deze werden van Siegfrieds hand ver»slagen, en zevenhonderd krijgers uit het Nevelingen»land bedwong hij met het goede zwaard, dat Balming »geheten was: land en burchten onderwierp hij zich en »de beide vorsten bracht hij ter dood. Sints werd hij »door Alberik in nood gebracht, die zijne meesters wilde »wreken, maar hij overwon den dwerg en ontnam hem »de *tarnkappe*, een mantel die onzichtbaar maakt en des »dragers kracht vertwaalffuldigt. Zoo werd Siegfried »meester van den schat, dien hij brengen liet ter plaatse »waar de Nevelingen hem vandaan hadden gehaald, en »waar Alberik hem moest bewaken. — Buitendien weet »men dat de held een draak versloeg, in wiens bloed hij »zich baadde, waardoor zijne huid hard werd als hoorn, »zoodat geen wapen hem kan deeren."

Gunther wordt door dit verhaal den jongen held genegen en gaat hem te gemoet: na de eerste plichtplegingen vraagt hij hem wat hem herwaarts voert? — »Ik »heb in mijns vaders land vernomen, andwoordt Siegfried, »dat gij de dapperste helden die ooit een koning minden »om u hebt verzameld, en dat gij zelf door heldenmoed »uitmunt: ik wil mij daarvan overtuigen. Ik ben ook

»een held en bestemd eene kroon te dragen, — en ik »ben gekomen om u al het uwe te ontweldigen en uw »land en uwe burchten aan mij te onderwerpen." Hij stelt den koning daartoe eenen tweekamp voor. Door bemiddeling van Geernoot wordt de storm die daarop rijst gestild, en de vreemdeling, die zijnen eisch niet verder aandringt, gastvrij ontfangen. — In spelen en ridderlijke oefeningen overtreft hij een ieder, en Grimhilde merkte hem daarbij op, hoewel zij zich niet aan hem vertoonde; en dit duurde zoo een vol jaar.

Inmiddels komen boden van Ludegeer, koning van Saksen, en Luutgast, koning van Denemarken, die Gunther den oorlog aanzeggen: deze zocht heul bij Siegfried, die belooft den strijd voor hem te bestaan, als de koning hem slechts duizend krijgers geven wil. De boden worden met geschenken vereerd, en naar huis gezonden met de tijding dat men den vijand te gemoet zal trekken. De Deenen vergaderen daarop een leger van twintigduizend man, en de Sakser Ludegeer meer dan veertigduizend. Maar Siegfried vereenigt zijne bende en trekt tegen hen op: van den Rijn togen zij door Hessen naar Saksen. Zij ontmoeten het vijandelijke leger, en Siegfried op verkenning uitgegaan, stuit op de voorhoede der Deenen; een krijger rent op hem aan: het is Luutgast de koning. Na een fellen kamp wordt hij overwonnen, en ook dertig zijner ruiters die hem ter hulp snellen worden door Siegfried afgemaakt, op één na, die de tijding naar het leger draagt. De Saksische koning wordt woedend om 't verlies van zijnen broeder: een algemeene slag wordt geleverd. Bourgondiërs zoowel als Saksers strijden dapper: Siegfried, met Balming in de hand, is steeds de voorste met de elf helden die hem uit Nederland gevolgd zijn. Na een heftigen strijd geeft Ludegeer zich over, en vijfhonderd voorname helden worden als gevangenen naar den Rijn gevoerd. Boden worden vooruit gezonden om de overwinning te Worms bekend te ma-

ken, en zij verkondigen bij Grimhilde den lof Siegfrieds. Zij bloost van vreugde en beloont den boodschapper met rijke geschenken.

»Het verwinnende leger keert terug en de strijders worden beloond: Siegfried echter was te hoog een vorst om soldij aan te nemen.

»Door Gunther werd nu een hoogtijd uitgeschreven, en dagelijks stroomden gasten naar den Rijn. Twee-en-dertig vorsten kwamen er bijëen, en de jonge Gizelheer en Geernoot ontfingen hen. Op een pinksterdag begon het feest, waar meer dan vijfduizend rijkgekleede gasten tegenwoordig waren. De koning had bemerkt dat Siegfried zijne zuster minde schoon hij haar nooit gezien had: Ortwijn geeft hem den raad het feest op te luisteren door de tegenwoordigheid der schoone vrouwen van Bourgondië; »want, zegt hij, welke vreugde zou den man be»schoren zijn, zoo zij hem niet van maagden en vrouwen »toekwam!" De koning volgde zijnen raad: hij zond honderd zijner mannen om zijne zuster te geleiden. Van meer dan honderd jonkfrouwen, in prachtig gewaad, verzeld, trad de edele maagd de feestzaal binnen, als het morgenrood dat door donkere wolken breekt. Gelijk de lichte maan de sterren in glans overtreft, zoo schitterde zij boven de overige vrouwen. Toen Siegfried haar zag werd hij ontroerd: hij stond als een beeld geschilderd op perkament. Op raad van Geernoot voert Gunther zijne zuster tot den held van Nederland, opdat zij hem, tot loon van zijne heldendaden, welkom zou heeten. Zij onderkusten elkander, en terwijlze zij aan zij gingen, en daardoor de ijverzucht van alle helden opwekten, werden zij wederkeerig met innige liefde bevangen. Zij zegt hem dank voor den betoonden moed, en hij biedt haar voor altijd zijnen dienst aan. — Het feest wordt met alle pracht gevierd, en eindelijk een zoen getroffen tusschen Gunther en de gevangen koningen, die hij naar Siegfrieds raad zonder losgeld naar huis zendt. Alle gasten

nemen afscheid, maar Siegfried blijft, op uitnoodiging van den jongen Gizelheer, en dagelijks zag hij nu de schoone Grimhilde. —

»Over zee leefde eene koningin, die haars gelijke niet had in schoonheid, en die evenzeer uitmuntte in kracht en mannelijke vlugheid: wie haar tot vrouw begeerde moest haar in drie verschillende spelen overwinnen. Brunehilde was haar naam. De Rijnkoning wil de proef bestaan, ofschoon Siegfried, die hare kracht kent, hem dit onraadt; hij vraagt de hulp van den nederlandschen held, dieze hem toezegt op voorwaarde dat de koning hem zijne zuster Grimhilde tot vrouw geve. Gunther zweert hem dat hij het huwelijk zal toestaan zoodra Brunehilde in 't land is. Die eed zal hem later in 't ongeluk storten!

»Siegfried nam den wondermantel meê dien hij vroeger op den dwerg Alberik gewonnen had, en in gezelschap van Gunther, Hagen en Dankwaart trok hij van daar te scheep den Rijn af, en den twaalfden morgen kwamen zij te IJsensteen in Brunehildes land aan (*), hetgeen alleen aan Siegfried bekend was en IJslant geheeten wordt. De koningin heet Siegfried welkom en vraagt hem naar het doel der reize. Hij geeft zich uit voor een dienstman van Gunther, en zegt dat zijn heer uit liefde tot haar zich hierheen heeft begeven. Zij herinnert hem aan de voorwaarde waaraan hij voldoen moet die haar tot vrouw begeert: hij moet met haar den steen werpen, om 't verst springen en den spies werpen: overwint hij haar niet dan waren zij allen des doods. Op de belofte van Siegfried, dat hij hem door zijne behendigheid zal helpen neemt Gunther de voorwaarde aan. Terwijl Brunehilde zich gereed maakte wierp Sieg-

(*) Den eersten dag »si fuoren zweinzec mile": wanneer zij dagelijks evenveel weegs aflegden dan was IJsensteen ongeveer 220 mijlen van Worms gelegen.

fried den nevelmantel om en maakte zich daardoor onzichtbaar.

»Er werd een kring gevormd, en men droeg daar binnen een onmatig zwaren steen, dien twaalf mannen naauwelijks konden tillen. Van schild en speer voorzien stonden Brunehilde en Gunther tegenover elkander; toen sloop Siegfried tot den koning en vatte diens schild, dat hij met krachtige hand voor hem hield: Gunther moest verder maar de gebaren nabootsen van de handeling zijns onzichtbaren helpers.

»De krachtige maagd wierp haar speer op het schild dat door Sieglindes zoon getorscht werd: het scherpe ijzer drong er in door, beide mannen waggelden, en zonder de kracht des nevelmantels waren zij omgekomen. Siegfried golfde het bloed uit den mond, maar hij vermande zich, zoodat hij de speer in Brunehildes schild wierp met zulke kracht dat zij neêrstortte. Zij stond op en wierp den steen twaalf vademen ver, en deed een sprong over gelijke uitgestrektheid. Siegfried wierp den steen verder en sprong over nog grooter afstand: hij had daarbij krachts genoeg om in zijne vaart koning Gunther te dragen.

»Brunehildes getrouwen deden daarop manschap aan Gunther, en Siegfried bergt zijnen wondermantel weder weg, en wenscht de zijnen geluk, dat de edele maagd hen naar den Rijn zal volgen. De koningin merkt daarop aan dat zij hare magen en vrienden daarover moet raadplegen en zendt boden uit om die bijeen te roepen. Hagen is bevreesd, daar hij niet weet met welk doel zij die krijgers om zich verzamelt, en Siegfried gaat, ter geruststelling van de zijnen, hulp halen.

»Voor allen onzichtbaar begaf hij zich scheep, en weldra kwam hij in het land der Nevelingen (*), en daar

(*) »Bî des tages zîte
kom er zeime lande
daz hiez Niblunge" (453).
und bi der einen naht
mit michelre maht,

verwint hij den reus die de burcht bewaakt en ook den dwerg Alberik, die hem niet herkend had: hij beveelt hem duizend strijders bijeen te roepen, en met deze trekt hij naar Brunehildes land, vanwaar weldra de geheele stoet naar Bourgondië keert, nadat de koningin kasteelen en land aan haren oom ter bescherming heeft opgedragen.

»Na negen dagen reizens besluit Gunther Siegfried vooruit te zenden, om aan moeder en zuster de tijding van hun wedervaren over te brengen en een feest te doen bereiden. De boodschap wordt verricht en nooit werd bode eens vorsten beter ontfangen. Het paleis wordt voor het feest versierd, magen en vrienden worden bijeengeroepen, en toen men de tijding kreeg van Brunehildes aannadering trok Grimhilde haar met een talrijken, prachtig uitgedoschten stoet te gemoet tot aan de haven waar Gunther aan land stapte, die zijne bruid aan de hand geleidde. Grimhilde en de schoone bruid onderkusten elkander, en de eerste heette de nieuwaangekomene welkom. Men loofde de schoonheid van Gunthers jonge echtgenoot, maar er waren er die beweerden dat zij voor Grimhilde moest onderdoen. Men viert feest: en toen men aan tafel zoude gaan herinnert Siegfried den koning aan zijne belofte; deze laat ook zijne zuster ontbieden en verzoekt haar zijn woord in te lossen. Zij stemt toe, en plechtig worden zij aan elkander verbonden.

»Toen Brunehilde aan den feestdisch Grimhilde naast Siegfried zag zitten begon zij te weenen, en toen de koning haar naar de oorzaak dier tranen vroeg antwoordde zij datze haar ontlokt werden door de gedachte dat zijne zuster aan een dienstman was verbonden. Gunther stelt haar gerust door de mededeeling dat Siegfried mede een rijk koning is. Intusschen begeven zich de hooge paren te bed: toen Gunther zijne vrouw wilde liefkozen stiet zij hem van zich, bond hem handen en voeten met een gordel aaneen en hing hem aan een spijker aan den wand; en eerst toen hij beloofd had haar te zullen eer-

biedigen verloste zij hem weder uit dien toestand. — Den anderen morgen klaagt de koning zijnen nood aan Siegfried, en deze belooft hem den volgenden nacht zijn leed te doen vergoeden: hij zal namelijk, door zijnen nevelmantel onzichtbaar, in het slaapvertrek komen en hem ter hulp staan. Hij kwam werkelijk, geliet zich, toen het licht was uitgedaan, als of hij Gunther was, en legde zich bij Brunehilde. Toen hernieuwde zich de strijd van den vorigen avond, doch na eene lange worsteling behield hij de overhand, en zij werd Gunthers vrouw. Siegfried trok haar, zonder dat zij het merkte, eenen gouden ring van den vinger, en nam tevens haar gouden gordel, dien hij later aan zijne echtgenoot gaf. Daarop liet hij den koning zijne plaats innemen. — De bruiloft duurde veertien dagen, en daarna werden alle gasten met rijke geschenken naar huis gezonden.

»Ook Siegfried dacht er aan om naar zijn vaderland terug te keeren. Grimhildes broeders willen haar doen verzellen van verscheiden edelen, en daaronder Hagen en Ortwijn, maar deze weigeren dit; het gevolg dat de koningsdochter met zich voerde was evenwel luisterrijk, en de voornaamste persoon daarvan was graaf Ekkewart. Met veel luister en hartelijkheid werden zij door Siegfrieds ouders op de burcht te Santen ontfangen, en de oude koning Siegmund stond de kroon af aan zijnen zoon.

»Na verloop van tijd werd hem een zoon geboren, die Gunther genaamd werd; en ook Brunehilde baarde een zoon die den naam van Siegfried voerde.

»Siegfried en Gunther (de vaders) leefden gelukkig: de eerste zag zijne macht versterkt door het gebied over het land van de Nevelingen en de dienstmannen van Schilbing, en geen held bezat grooter schat dan dien hij met eigen hand zich had bevochten.

»Gunthers gade meende intusschen dat Grimhilde het hart te hoog droeg, daar immers Siegfried haar dienstman was. Zij zoekt nu eene gelegenheid om haar te

vernederen, en zij weet haren gemaal te bewegen dat hij naar Siegfried boden zendt om hem uit te noodigen naar Worms over te komen. In drie weken komen de boden in de Nevelingenburcht in de marke te Noorwegen aan (*) en doen hunne boodschap. Siegfried maakt zwarigheid om den grooten afstand, daar hij dertig landen door moest om Gunthers hof te bereiken; doch op aandrang zijns vaders en zijner vrienden geeft hij toe, en met die tijding keeren de boden naar huis terug, waar zij de rijke geschenken toonen, die hun van Siegfried zijn ten deel geworden, hetgeen Hagen doet zeggen, dat hij licht te geven had, daar hij den schat der Nevelingen in zijn bezit hield... maar mocht hij immer in 't Bourgonderland komen, dan...!

»Siegfried en zijne gemalin begeven zich op weg: hun kind is in Nevelingenland achtergebleven... en zij zouden 't nimmer wederzien! Aan het bourgondische hof werden zij luisterrijk ontfangen, en de beide vrouwen begroetten elkander ten hartelijkste; maar gedurende de feestelijkheden zag men nu en dan Brunehildes blikken op hare schoonzuster rusten. — Den volgenden morgen na de vroegmis had er een prachtig tornooi plaats, dat door een feestmaal werd opgevolgd; en zoo duurde het tot den elfden dag toe.

»Tegen vespertijd zaten de twee koninginnen bijeen en spraken van hare echtgenoten. Grimhilde loofde Siegfried boven alle mannen, en stelde hem ten minste met Gunther gelijk. Dit kon de trotsche Brunehilde niet dulden: zij werpt hare schoonzuster naar het hoofd dat Siegfried Gunthers dienstman is, hetgeen Grimhilde ontkent. Beide vrouwen worden hoe langs zoo heftiger;

(*) Si kômen in drin wochen
ze Niblungesbürge
ze Norwege in der marke
ros und liute wâren
geriten in daz lant.
(dar wâren si gesant)
funden si den degen
muede von den langen wegen
(682).

en als straks Grimhilde vóór hare schoonzuster ten aanzien van een aantal daar verzamelde ridders de kerk wil binnen gaan, poogt deze haar zulks te beletten als strijdende met hare koninklijke waardigheid. Grimhilde in woede ontstoken voert haar daarop te gemoet: »Het ware »u beter te zwijgen: hoe durft een keefswijf zich vrouw »des konings noemen!" — »Wie verkeefst gij?" — »U, »want Siegfried, mijn echtgenoot — en niet mijn broe»der, heeft u ontjufferd." — Brunehilde barstte in tranen uit en Grimhilde trad de kerk binnen. De vertoornde vrouw bleef daar buiten staan, en terwijl de dienst haar lang viel zwoer zij, dat, zoo Siegfried zich werkelijk daarop beroemd had, dit hem het leven zou kosten. Bij het uitgaan van de kerk hernieuwt zich de twist: Brunehilde vraagt bewijzen; Grimhilde houdt haar den ring voor dien Siegfried haar ontnam toen hij bij haar lag. De koningin beweert dat hij haar ontstolen is, doch nu toont Grimhilde haar den gordel dien zij bij dezelfde gelegenheid verloor. Brunehilde zwom in tranen en men liep Gunther halen. Toen hij de klacht vernomen had liet hij Siegfried voor zich roepen en vroeg hem of hij zich beroemd had Brunehildes eerste echtgenoot geweest te zijn, gelijk Grimhilde beweerde? Siegfried biedt aan bij eede te zweeren dat hij dit nimmer gezegd heeft, en daarop gelooft hem de koning.

»Van dat oogenblik treurde Brunehilde. Hagen, Ortwijn, Geernoot en Gizelheer komen om haar te troosten. Hagen belooft haar wraak, en ook Ortwijn zweert Siegfried den dood. Hagen blies den koning in 't oor dat hij bij Siegfrieds dood een groot deel van diens landen aan zich zou trekken, maar Gunther ontraadt de euveldaad vooral uit vrees voor Siegfrieds macht. Eindelijk laat hij zich overreden als Hagen hem verzekert dat hij op zich neemt hem in 't geheim te straffen voor de tranen die Brunehilde geweend heeft. Op zijn raad komen er aan 't hof gewaande boden van Ludegeer, die Gun-

ther den oorlog aanzeggen. Siegfried biedt zich nu terstond aan om, even als vroeger, dien strijd voor zijnen broeder te strijden. Toen zij zich voor den tocht bereidden begaf Hagen zich tot Grimhilde om afscheid te nemen. Zij toont berouw over het gebeurde met Brunehilde, en uit de hoop, dat haar echtgenoot niet mocht ontgelden wat zij misdreven had. Hij troost haar met het uitzicht op eene verzoening, en biedt haar zijne diensten aan. Zij vreest dat Siegfrieds overmoedigheid hem in gevaren zal storten, en opdat Hagen hem kunne beschermen ontdekt zij hem, die haar maag was, een geheim, dat beter gezwegen ware. Toen Siegfried vroeger den draak verslagen had baadde hij zich in diens bloed, en dit maakte hem onkwetsbaar; maar een lindeblad viel hem daarbij tusschen de schouderbladen, en te dier plaatse kan men hem dooden. Hagen zweert hem te beschutten, en om te weten van welke plaats hij de slagen der vijanden moet afweeren beweegt hij haar dat zij hem door een merkbaar teeken op Siegfrieds kleed die plek zal doen kennen: zij belooft er een kruis op te naaien. Daarmede was Grimhildes echtgenoot verraden! Toen Hagen de kwetsbare plek aan het beloofde teeken herkend had was de geveinsde tocht niet meer noodig, en nieuwe gewaande gezanten kwamen den vrede aanbieden. Gunther dankt daarop zijnen zwager voor den betoonden ijver en stelt hem voor nu, in steê van ten oorlog, gezamenlijk ter jacht te rijden, hetgeen wordt aangenomen.

»Siegfried nam met een kus afscheid van zijne vrouw, en daarbij kwam haar in de gedachte wat zij aan Hagen had bekend gemaakt. Zij trachtte hem te bewegen niet ter jacht te gaan, want zij had gedroomd dat twee wilde zwijnen hem over het veld najoegen, en dat de bloemen rood geverwd werden [van zijn bloed]; hoe twee bergen over hem heen stortten en hem voor altijd aan haar gezicht onttrokken; haar voorgevoel sprak luide van onge-

luk dat hem wedervaren zou. Maar hij liet zich niet terughouden: hij drukte een kus op haren mond en verliet haar. Siegfried en Gunther reden in een donker woud, gevolgd door vele dapperen, doch zonder Geernoot en Gizelheer, die t' huis waren gebleven. Het woud werd door de jachtgezellen afgezet: op raad van Hagen verspreiden zij zich. Een oude jager nam een spoorhond aan het zeel en bracht Siegfried weldra op het spoor van veel wild: wat den brakken ontkwam doodde de held uit Nederland: eerst een everzwijn, daarna een leeuw en eene menigte ander grof wild. De hond spoorde een grooten ever op, dien Siegfried evenzeer velde. Het geschal van honden en lieden weêrgalmde alomme en werd weêrkaatst door berg en bosch. Toen men wilds genoeg gedood had vergaderde men ter plaatse waar de vuren waren aangelegd, en de buit werd daar aan de koks overgegeven. Toen liet de koning den jageren kond doen dat hij wilde eten: er werd een hoorn geblazen ten einde bekend te maken dat men den edelen vorst in zijne tent zou vinden. Een jager gaf daar Siegfried kennis van, en zij reden voort om zich naar den koning te begeven. Toen men zich aan tafel zette ontbrak er wijn, en Hagen zeî dat hij dien naar eene andere plaats gezonden had waar hij meende dat men zou jagen. Siegfried, door de jacht verhit, wordt daarover ongeduldig en wenschte ten minste nader bij den Rijn gelegerd te zijn om zijn dorst te kunnen stillen. Hagen belooft hem in de nabijheid eene koele bron te wijzen; alvorens daarheen te gaan stelt hij den held eene weddenschap voor, wie van beiden er de eerste zou zijn. Siegfried neemt die aan en verklaart tevens al zijn jachtgereedschap met zich te zullen dragen. Zij ontdoen zich daarop van het zware jachtgewaad en in hun hemd snellen zij als twee panthers door het groen; maar Siegfried was de eerste bij de bron. Zwaard en pijlkoker legde hij nevens zich, en den zwaren spriet leunde hij tegen een tak van den lindeboom,

en ook zijn schild leî hij bij de bron neder. Hoewel hij grooten dorst had wachtte hij tot dat de koning gedronken had. Het water was koud en verkwikkelijk: Gunther boog zich naar den grond en dronk. Siegfried deed daarna desgelijks, en inmiddels droeg Hagen zijn boog en zwaard van daar, en sprong toen op den spriet toe. Hij vestigde zijnen blik op de geteekende plaats tusschen des helds schouders en stiet hem, ter plaatse waar het kruis geteekend stond, den spriet in 't lijf dat het hartebloed uit de wonde sprong en Hagens kleêren bespatte. Woedend sprong de held op, al stak de speer hem tusschen de schouders, en zocht naar boog en zwaard; maar deze niet vindende nam hij zijn schild op en liep daarmede op Hagen aan, die hem niet kon ontwijken. Hoewel gewond sloeg hij met dat schild zijnen moordenaar zoo heftig, dat hij doodsbleek neêrstortte. Toen viel ook Grimhildes echtgenoot neder, onder grievende verwijten tegen de verraders; allen liepen op hem toe, en dien nog eenige trouw inwoonde moest hem beklagen: ook der Bourgonden koning. Alleen Hagen juichte, daar nu niemand hun meer weêrstaan kon. De verslagen held beveelt zijne gade den koning aan; de veldbloemen worden steeds vochtiger van zijn bloed: hij worstelt onlang met den dood en blaast den adem uit. — Men legde hem daarna op een gouden schild om hem weg te voeren, en men sprak af om te zeggen dat hij door roovers in het bosch verslagen was, — en zoo trok men des nachts voort. Nooit hoorde men van treuriger jacht: het gedoodde wild werd door edele vrouwen beweend en sints aan menigen held gewroken.

»Hagen deed het lijk leggen voor de deur van Grimhildes slaapvertrek, opdat zij het vinden mocht als zij naar buiten trad om ter vroegmis te gaan. Zij vond hem ook, den held van 't Nevelingenland! — »Gij zijt ver»moord!" roept zij uit, en zweert den moorder wraak. Zij zendt om Siegfrieds vader en strijdmakkers: Sieg-

mund wierp zich op het lijk zijns zoons en het weegeklag galmde door het vorstelijke slot en weêrklonk door de stad Worms. Siegfrieds weduwe was ontroostbaar. De helden uit Nevelingenland zwoeren hem wraak: zij begrijpen dat de moordenaar in het kasteel is en gaan zich wapenen. Maar Grimhilde, die de macht haars broeders vreest, haalt hen over een geschikter tijdstip af te wachten, want de vijanden zijn wel dertig tegen een. — Zij liet voorts eene prachtige doodkist uit edele metalen vervaardigen, en intusschen werd de verslagene ter kerk gedragen: toen ook daar Hagen huichelend de lijkbaar naderde openden zich de wonden en het bloed vloeide op nieuw, ten bewijze zijner schuld. Maar Gunther verklaarde dat roovers den held vermoord hadden. — »Ik »ken die roovers wel, sprak Grimhilde; gij, Gunther, en »Hagen hebt het gedaan. God wreke hem!" Inmiddels wordt de doode gekist, de zielmissen over hem namen eenen aanvang, en ruime giften werden daarbij den armen gegeven. Den derden dag werd hij begraven: aan het graf gekomen laat Grimhilde de kist nog eens voor 't laatst openen om het dierbare gelaat te zien: zij kuste den doode, hare schoone oogen weenden bloed, en zij viel in onmacht.

»Siegfrieds vader wil naar zijn land terug en noodigt zijne schoondochter uit met hem te trekken, maar hare moeder en hare broeders Geernoot en Gizelheer smeken haar te blijven, waartoe zij besluit. Siegmund trok toen, na een hartroerend afscheid, alleen met zijne helden af. — Grimhilde bracht den tijd door met voor de ziel haars echtgenoots te bidden; zoo leefde zij vierdehalf jaar zonder Gunther ook een woord toe te spreken of Hagen, haar vijand, te zien. Hagen raadt den koning zich met haar te verzoenen, ten einde zoo meester te worden van den Nevelingenschat. Gizelheer en Geernoot trachten dien zoen te bewerken, hetgeen hun na zeer veel moeite gelukt; maar Hagen was niet bij de verzoening tegen-

woordig. Sedert verkregen zij van haar dat zij den grooten schat van het Nevelingenland naar den Rijn deed voeren, den schat die haar als morgengave was geschonken. Gizelheer en Geernoot togen uit om hem te halen en voerden hem te scheep naar Worms. — Toen Grimhilde dien schat in hare macht had begon zij armen en rijken met geschenken te overladen, zoodat Hagen begon te vrezen dat zij zich te veel vrienden mocht verwerven, den Bourgonden ten verderve. Hij raadt den koning zich meester te maken van den schat: als deze echter aarzelde wil hij zelf hem bemachtigen. Geernoot belette zulks; maar later, toen de meeste helden eens afwezig waren maakt Hagen zich van het goud meester en werpt het te Loche in den Rijn, in de hoop het later te kunnen gebruiken. Wel klaagde Grimhilde den koning haren nood, maar de dader werd niet gestraft: zij bleef hem vijandiger dan ooit en beweende steeds haren echtgenoot met heete tranen.

»Te dezer tijde was vrouw Helke, echtgenoot des konings Ettel van Hunenland, gestorven, en zijne vrienden rieden hem te werven om de fiere weduwe in Bourgondië. De markgraaf Rudegeer van Bechlaren wordt naar Worms gezonden. Door Beieren getogen langt hij er in twaalf dagen aan, en vraagt de hand van Grimhilde aan haren broeder Gunther, die drie dagen beraad eischt. Alle bourgondische grooten raden den koning het verzoek in te willigen, behalve Hagen, die vreest dat Ettel de wraak voor zijne echtgenoot zal opnemen. De broeders der vrouwe dringen er echter op aan, en Geere gaat haar het voorstel doen. Na veel tegenspraak stemt zij er in toe om een onderhoud met Rudegeer te hebben. Zij ontfangt hem ook, maar niet in feestgewaad, en terwijl tranen haar langs den boezem stroomen. Het heeft veel in haar te bewegen: tegen elke schildering van macht en rijkdom die de afgezant haar voorspiegelt stelt zij de herinnering over aan haar verslagen echtgenoot. Einde-

lijk vraagt zij één dag bedenktijd. Zij is weigerachtig omdat tranen haar meer voegen dan vreugd, en ook wijl hij een heiden is en zij christinne: 's anderen daags zou zij hem hebben afgewezen, had de markgraaf haar niet de mogelijkheid van wraak voor geleden onrecht voorgespiegeld. Zij laat hem een eed zweeren dat hij de eerste zal zijn om haar bij te staan als iemand haar misdoet, en met al zijne mannen zwoer hij voor hare eer te zullen zorgen. Hierop geeft zij hare toestemming. Zij trekken van daar: de markgraaf Eckewart volgt zijne gebiedster en ook de honderd maagden die haar gewoon gevolg uitmaakten. Hare beide jongste broeders doën haar aan het hoofd eener talrijke schare uitgeleide, en bij het afscheid zegt Gizelheer haar dat hij, zoo hij haar van dienst kan zijn, op haar eerste wenk naar Ettels land zal snellen.

»Rudegeers echtgenoot Godelinde ontfing den stoet het eerst, toen zij over de Traun gekomen waren, en heette hare nieuwe koningin welkom op de burcht te Bechlaren. Des anderen daags zette men den tocht voort tot op Ettels burcht Zeizenmure.

»Ettel reed zijne bruid te gemoet, voorafgegaan van vier-en-twintig vorsten: daaronder Ramunc uit Walachijen, vorst Gibeke, Hawart en Irinc van Denemarken, Irnfried van Turingen, Diederik van Bern. De aangekomenen werden prachtig ontfangen: men bracht den nacht in tenten door en 's anderen daags brak men naar Weenen op. De bruiloft werd op Pinksteren gehouden en duurde zeventien dagen; maar te midden van de vreugde werden Grimhildes oogen nat bij de gedachte aan haren eersten echtgenoot. Zij verborg die tranen echter zoo veel mogelijk. — Rijke geschenken werden aan alle aanwezigen gegeven, en 's konings speellieden Wervel en Swemlijn ontfingen wel duizend mark.

»Na de bruiloft togen zij naar Ettelsburcht, waar 's konings magen en de hooge vrouwen van zijn hof haar

hulde deden. — Zeven jaren leefde Grimhilde daar in weelde en geluk met Ettel, en had hem intusschen een zoon gebaard, die naar christelijk gebruik gedoopt werd en den naam van Ortlief ontfing.

»Grimhilde streefde er naar om uit te munten in alle deugden die Helke hadden versierd, en zij verwierf zich aller liefde. Toen zij nu zag dat zij op allen kon rekenen, en dat twaalf koningen haar dienden, verlevendigde zich de herinnering aan de macht en het geluk waarmeê zij vroeger in Nevelingenland bedeeld was, en hoe zij dat door Hagen verloren had. — »Konde ik hem slechts »hierheen lokken!" dacht zij, dan zou zij zich door hare macht wel wraak verschaffen. — Zij bad koning Ettel dat hij hare magen, die zij in zoo langen tijd niet gezien had, mocht uitnoodigen tot hen in Hunenland te komen. Ettel stemde er in toe, en zond zijne beide herauten (videlære) Wervel en Swemlijn met de uitnoodiging naar Worms, om te midzomer een feest te komen bijwonen; en ook van Grimhilde brachten zij groete en vriendschapsverzekering over. Te Worms gekomen kwijten zij zich van hunnen last, en Gunther beraadslaagt met zijne vrienden wat te doen: allen raden hem te gaan, behalve Hagen, die steeds in zijn geweten een vreesachtigen raadsman heeft, en de mogelijkheid voorziet dat zij in 't Hunenland eer en lijf moeten verliezen, daar Ettels gade blijvend wraakgierig is (*lancræche*). Ook Rumolt de drossaart bidt den koning te huis te blijven, waar zij 't goed hebben; maar Gunther laat zich niet overhalen: hij geeft alleen gehoor aan Hagens raad om ten minste welgewapend en in goeden getale den tocht te ondernemen. Hagen roept zijnen broeder Dankwart met tachtig strijders op tot den tocht: Volker, een edelman de *speelman* bijgenaamd omdat hij de veêl hanteerde, voegt zich met dertig zijner mannen bij hen. Op raad van Hagen liet men de boden niet vroeger vertrekken, ten einde geene kondschap van hunne reis aan de Hunen te geven. De

mare bereikte echter Grimhilde en zij was er verheugd om, vooral toen zij vernam dat ook Hagen er bij was.

»De voogd van den Rijn trok op met meer dan duizend leenmannen en negen duizend knechten, ondanks de onheilspellende droomen zijner moeder. Geernoot herinnert Hagen aan Siegfried, maar uit vrees wil deze niet achterblijven. Het land wordt in de hoede van Rumolt bevolen en men aanvaardt de reis. Aan den Donau gekomen vond men er geen schepen, en het water was te breed om het te doorwaden. Hagen ging een veerman zoeken; hij hoorde in het water plassen en luisterde: het waren witte vrouwen die zich daar baadden. Toen Hagen haar bemerkte sloop hij nader bij en nam hare kleederen weg opdat zij hem niet zouden ontkomen. Toen beloofde het eene meerwijf (Hadburg was haar naam) hem te zeggen hoe hun tocht zou afloopen als hij haar de kleêren terug gaf; en zij voorspelde hem dat groote eer hem wachtte. De verheugde held gaf haar toen haar goed terug, en het tweede meerwijf (Sieglinde geheeten) zegt hem dat de eerste hem bedrogen heeft, en dat hij tot zijne schade naar Hunenland zal trekken om daar te sterven: al zijne makkers zouden hetzelfde lot hebben, behalve 's konings kapellaan. Hij laat zich door die voorspelling niet afschrikken, en verzoekt haar hem over de rivier te helpen. Op hare aanwijzing vindt hij een veerman, die hem echter niet wil overvoeren, daar hij hem voor een vijand zijns meesters houdt; hij valt den held met eene roeispaan aan, doch Hagen houwt hem het hoofd af, en daarop voert hij de zijnen over. Toen hij ook den kapellaan zou overbrengen herinnert hij zich de voorspelling van het meerwijf, en stoot hem in den vloed: Gods hand hielp hem echter naar de overzij, en toen zag Hagen welk lot hem zou beschoren zijn. Hij verhaalt daarop wat hem wedervaren is, en die tijding vliegt van mond tot mond! — Volker wordt nu hun leidsman. Weldra trekt hun de markgraaf des lands

Gelpfraat met een legertje achterna omdat zijn veerman verslagen is. Hij valt de achterhoede, waar Hagen het bevel voert, aan; maar wordt in het gevecht door Dankraat gedood, en de overigen nemen de vlucht. — Weldra komt de stoet aan het gebied van Rudegeer van Bechlaren.

»Op Rudegeers kasteel worden zij gastvrij ontfangen: voor de krijgsknechten worden tenten opgeslagen, en den edelen wordt een feestmaal bereid op welks eind Volker de speelman hun vrolijke sproken voorzegt. Des markgraven schoone dochter trekt aller aandacht, en men stelt voor haar aan Gizelheer uit te huwelijken; zij wordt hem ook toegezegd als zij naar Bourgondië zullen terugkeeren. Na een oponthoud van vier dagen trekken zij verder, en bij het afscheid geeft de markgraaf aan Geernoot een zwaard ten geschenke, en Hagen ontfangt een schild, dat vroeger Noeding had toebehoord, die door Wedege (*Wittich*) was verslagen. Volker speelde een laatste lied, en zij trokken af onder geleide van Rudegeer zelf, die hen naar het hof wilde verzellen.

»Toen de Nevelingen of Bourgondiërs in Ettels land kwamen was de oude Hildebrand van Bern de eerste die hen vernam, en het zijnen heer (Diederik van Bern) verkondigde. Deze trekt hun te gemoet met zijne Amelingen, en heet hen welkom, maar waarschuwt tevens dat Grimhilde nog steeds den held uit het Nevelingenland beweent. Hagen zegt: »Die dood is komt niet weêr!" Maar de Berner held raadt hun op hunne hoede te zijn. De koning voert hem te gemoet dat hij vertrouwt op Ettels woord, die hen heeft laten uitnoodigen; maar Hagen dringt bij Diederik aan op nadere verklaring, en deze verhaalt nu hoe hij dagelijks Ettels gade hoorde weeklagen over Siegfrieds dood. Hetgeen hun beschoren is kunnen zij niet ontgaan, zegt Volker, en zij tijgen ten hove.

»Menigeen gaapte daar Hagen aan, wijl men wist dat

hij Siegfried verslagen had: daarom trok hij aller aandacht; maar fier op zijne kracht stoorde hij zich daar niet aan. — De Bourgondiërs worden geherbergd, maar op raad der koningin van een gescheiden.

»Grimhilde ontfing de Nevelingen met geveinsde welwillendheid: dit maakte Hagen achterdochtig en hij bond zijn helm vaster. Zij vraagt of zij ook den schat der Nevelingen, die haar toch van rechtswege toekwam, hadden meêgebracht, maar Hagen herinnert haar dat de koning hem in den Rijn had laten werpen. »Den duivel »breng ik u, gaat hij voort; ik heb genoeg te dragen »aan mijn schild en harnasch, aan helm en zwaard: die »breng ik u niet." — De koningin beveelt de wapenen voor de hofzaal af te leggen, doch Hagen weigert dit. — »Gij zijt koningin, voegt hij haar spottend toe, en ik mag »niet vergen dat gij mijne wapenen ter herberg zult dra»gen: dat leerde mij mijn vader niet. Ik zal zelf mijn »kamerdienaar zijn." — »Men heeft u gewaarschuwd, »vaart Grimhilde uit; die dat deed, hij zou er om ster»ven zoo ik hem kende." Diederik van Bern komt er voor uit dat hij het gedaan heeft, en schaamrood gaat Ettels wijf vandaar.

»Hagen en Diederik drukten elkander de hand, en Ettel vraagt wie die vreemde ridder is, die zoo vriendschappelijk van den Berner wordt ontfangen? Een uit Grimhildes gevolg antwoordt: »Het is de zoon van Aldriaan; »en hoezeer hij zich thans zachtmoedig voordoet, is hij »evenwel een grimmig krijger." — »Ik heb Aldriaan wel »gekend, want hij was mijn leenman: ik heb zijn zoon »ridder geslagen, en nu herken ik ook Hagen, want hij »en Walther van Spanje zijn hier als kinderen opge»groeid. Hagen heb ik weder naar huis gezonden, en »Walther is met Hildegonde ontflucht." Hij herinnerde zich daarbij vroegere gebeurtenissen en herdacht den held die hem veel dienst bewezen had.

»Hagen scheidde zich van Diederik en voegde zich bij

Volker, die een stout ridder was, en zij plaatsten zich op eene bank in den voorhof. Als wilde dieren werden zij door de Hunen aangegaapt. Ook Grimhilde zagze en dit verlevendigde hare smart, zoodat zij begon te weenen. Toen de haren zich daarover verwonderden bad zij hen haar aan Hagen te wreken en hem te dooden. Zestig koene mannen maakten zich op om Hagen en den vedelaar te verslaan: de koningin plaatste zich aan hun hoofd om eerst haren vijand zijne misdaad te verwijten. Volker zag haar komen en verwonderde zich over het aantal grimmige mannen dat haar vergezelde. Hagen begrijpt dat het hem geldt: hij vraagt of hij op Volkerts bijstand kan rekenen, en op diens toestemmend antwoord gerust blijft hij zitten en legt zijn zwaard op zijne knieën, het zwaard dat Grimhilde voor dat van Siegfried herkent! Ook Volker bereidt zich ten strijde. — De koningin treedt op hen toe en begint Hagen den moord van Siegfried te verwijten. Hij loochent die daad niet: het was wraak voor de beleedigde Brunehilde. — »Gij hoort het mannen!" roept zij haren geleiders toe; maar deze durven den strijd niet beginnen, want des vedelaars oogen schieten stralen en Hagens heldemoed en kracht is hun bekend uit den tijd dat hij met Walther zich aan Ettels hof bevond. — Zij keeren terug tot groot zielsverdriet der vrouwe.

»De beide vrienden begeven zich daarop naar Gunther om dien te waarschuwen, en zij bewegen hem om niet langer te wachten maar zich naar binnen tot Ettel te begeven.

»De voornaamste helden van Ettels hof voeren de vreemdelingen bij de hand in de tegenwoordigheid des konings, die hen welkom heet en den eerewijn doet schenken. Weldra gingen zij aan het feestmaal. Toen de nacht was ingevallen begaven zij zich ter rust: Hagen besluit zelf de wacht te houden, en Volker voegt zich bij hem. Eerst speelde hij met de zoete melodie zijner vedel zijne vrienden in slaap en daarna greep hij weêr zijn

schild en plaatste zich met zijnen makker voor de deur. En ter goeder ure stonden zij daar, want weldra zagen zij helmen schitteren. 't Waren gezondenen van Grimhilde, die echter aftrokken toen zij de deur bewaakt vonden. Volker wilde hen na, maar Hagen ontried het hem: de koene speelman roept hun echter toe dat zij ontdekt zijn.

»Den anderen morgen vroeg gaan de Nevelingen ter misse, en wel gewapend, op Hagens raad. Daarna heeft er een tornooi plaats, waarin Volker bij ongeluk een der Hunen doodt, hetgeen tot een bloedigen strijd zou hebben aanleiding gegeven wanneer Ettel zelf niet tusschen beide gekomen ware. Toen men aan tafel zou gaan beklaagde zich Grimhilde bij Diederik van Bern dat hare zaken slecht stonden en zij roept zijne hulp in; maar Diederik zoowel als de dappere Hildebrand weigeren iets tegen de Nevelingen te ondernemen, die hun geen kwaad gedaan hebben; en Diederik brengt haar onder het oog dat het haar weinig eers geeft dat zij naar het leven van hare magen staat. — Toen het met den Berner niet ging wendde zij zich tot Blodelijn en smeekt hem wraak voor haren vermoorden echtgenoot. Door de belofte van hem heer te maken over Noedings land, en hem diens schoone weduwe tot vrouw te geven, haalt zij hem daartoe over. Terwijl hij zijne mannen zich doet wapenen gaat zij met Ettel en de zijnen aan den feestdisch, en zij beveelt dat 's konings zoon, de jonge Ortlief in de zaal gedragen worde. Op het gezicht van zijn kind ontwaakt des konings vadertrots. »Hij zal een schoon en dapper »ridder worden, zegt hij, wanneer hij naar zijne magen »aardt;" en daarom wil hij hem aan hen meêgeven als zij naar den Rijn wederkeeren, om aan 't bourgondische hof te worden opgevoed. Hagen smaalt openlijk op het kind, tot groote ergernis van Ettel en alle aanwezigen.

Dankwaart zat, als maarschalk, voor aan den disch van de volgelingen der vorsten: daarheen begaf zich Blodelijn met duizend gewapenden; en toen Dankwaart

hem welkom heette, voerde hij hem te gemoet dat hij dit kon achterlaten, want zijne komst zou des maarschalks dood zijn, om zijn broeder Hagen, die Siegfried vermoord had. Maar Dankwaart sprong op, trok zijn zwaard en leî Blodelijn het hoofd voor de voeten. — »Dat zij, »sprak hij, de morgengave voor Noedings weduwe; men »huwe haar nu aan een ander uit, en begeert ook deze »een bruidgeschenk, hetzelfde staat hem te wachten." Daarop werd het gevecht algemeen: de Bourgondiërs die geen zwaard hadden weerden zich met voetschamels en stoelen; zij dreven de aanvallers terug, maar weldra ontfingen deze groote versterking en hieuwen alle knechten neder, ter getale van negenduizend, benevens twaalf ridders die tot Dankwaarts gevolg behoorden. Hij zelf stormt naar buiten, terwijl de zwaarden op zijn helm kletterden, en bereikt met ongelooflijke inspanning de feesthal. Geheel met bloed bespat, en met het bloote zwaard in de hand verschijnt hij aan de deur en meldt het gebeurde. Hagen beveelt hem te zorgen dat niemand de zaal verlaat, en hij begint het werk der vergelding met Grimhildes zoon het hoofd af te slaan, dat der moeder in den schoot sprong. Voorts kloofde hij den opvoeder des kinds den kop en hieuw den heraut Wervel de linkerhand af. Toen voegde zich Volker bij hem en vedelde met zijn zwaard rondom zich. Het gevecht werd nu algemeen: ook Gunther en Geernoot namen er deel in, gelijk mede Gizelheer; en de mannen van Ettel weerden zich dapper. Van buiten wilden nieuwe strijders de zaal binnendringen, maar Dankwaart, geholpen door Volker, hield hen terug: de handen der twee helden golden voor duizend grendelen. Hagen woedt nu sterker dan ooit, en Grimhilde smeekt der Amelingen koning, Diederik, haar te helpen. Op zijne voorspraak raakt zij met hem, Ettel en Rudegeer, uit de zaal. Inmiddels ontruimen de Nevelingen de zaal van lijken: zevenduizend dooden en gekwetsten werpen zij naar buiten.

»Ettel zelf wil nu den grimmen Hagen te lijf: zijne mannen houden hem terug, en toen Hagen daarop den koning en Grimhilde begon te hoonen, stelde de laatste een prijs op zijn hoofd. Irink van Denemarken wil den overmoedigen bestaan, die hem aanraadt nog twee helpers te nemen: hij wapent zich, en hem volgen Irnfried van Turingen en Hawart met duizend krijgers; maar Irink bad dat men hem alleen den strijd zou laten strijden. De kamp was verschrikkelijk: eerst mat hij zich met Hagen, toen met Volker, daarna met Gunther, Geernoot en Gizelheer, die eindelijk den Deen (*Tenelender*) deed neêrstorten in zijn bloed. Hij was echter slechts bedwelmd en sprong weldra weder op: hij hernieuwt den strijd met Hagen, dien hij wondt, maar van wien hij naar de zijnen teruggedreven wordt. Daar schept hij adem en neemt een nieuw schild en eene versche speer, waarmede hij den strijd hervat; doch de held van Deneland (*Teneland*) wordt door Hagen gedood. Irnfried en Haward trachten hem te wreken: de eerste tastte Volker aan, maar wordt van hem gedood, en Hagen slaat den anderen neêr. — Overal stroomde het bloed, en de Bourgondiërs brachten al hunne aanvallers om. De vermoeide krijgers schepten adem: zij bonden de helmen af en zetten zich neêr op de lijken die in het bloed lagen, en zoo nam de dag een einde.

»De trotsche met bloed bevlekte helden vroegen om vrede: zij begaven zich buiten de zaal, en Ettel kwam met Grimhilde tot hen maar weigerde hun vrede en zoen om den dood zijns kinds. Geernoot bidt nu dat menze dan nu maar terstond afmake. Grimhilde eischt dat men haar Hagen uitlevere, dan mochten de overigen blijven leven; maar de Nevelingenvorsten slaan dit aanbod met verontwaardiging van de hand. Op bevel der koningin worden zij nu weêr binnen de zaal gedreven en zij geeft last die in brand te steken: de wind blaast weldra het vuur aan. Schrikkelijk lijden de benaauwde

helden, en als een hunner over den dorst klaagt dien de hitte hem veroorzaakt, roept Hagen hem toe: »Drink »bloed, dat is beter dan wijn!" En door den nood geprest knielt de lijder bij een verslagene neder en stilt zijn dorst. En menigeen volgde dat voorbeeld. — Het vuur begon intusschen op hen neêr te storten en zij weerden het met hunne schilden af; maar rook en hitte pijnigden hen ter dood toe, tot het hun eindelijk gelukt de brandende stukken in het bloed uit te dooven. — Zoo eindigde de nacht; en bij het aanbreken van den morgen waren er nog zeshonderd koene mannen bijeen, en op nieuw werden zij met strijd begroet. Grimhilde vuurde de haren aan door geschenken en beloften: zij liet schilden vol gouds aanvoeren, dat zij onder de strijders verdeelde. Rudegeer weende dat hij geen einde kon maken aan deze slachting: hij hoopte dat Diederik van Bern het zoude vermogen; maar ook deze geeft het op, daar de koning onverbiddelijk is. Een der Hunen wees der koningin Rudegeer, die in dezen strijd nog geen slag geslagen had, en smaalde op zijne dapperheid. Rudegeer in toorn ontstoken velt dien lasteraar met één vuistslag, en verklaart dat hij hen, die hij naar 's konings hof geleid had, niet zal bekampen. Ettel bestraft hem daar over en noemt hem een lafhartige. Ook de koningin verwijt hem zijne werkeloosheid, en beroept zich op den eed dien hij gezworen had, toen hij haar als bruid naar Ettels hof voerde. Zij zoowel als Ettel vallen den held te voet, en zij bidden hem niet langer stil te staan: de edele markgraaf wenscht te sterven om uit dien toestand bevrijd te worden, want hetzij hij gehoorzaamt of blijft weigeren, zijne eer is verloren. Hij smeekt den koning hem te ontslaan van zijnen eed van manschap, en wil barrevoets het land verlaten; maar hen die hij als gasten bij zich heeft ontfangen, die hij hierheen gevoerd heeft, waaronder de verloofde zijner dochter, die kan hij niet dooden! — Eindelijk vermag hij den drang van koning

en koningin niet langer te wederstaan, en met bloedend harte gaat hij zich wapenen en gebiedt den aanval; maar niet zonder eerst den Nevelingen de vriendschap te hebben opgezegd. Zij hadden gedacht dat hij hun ter hulpe kwam, nu schrikten zij. Zij bezweeren hem bij hunne oude vriendschap, bij de geschenken die hij hun gegeven heeft, om hen te sparen; hij kan hun slechts antwoorden: »God zij ons genadig!" Hagen, wien de edele held ook nu nog het schild geeft dat hij aan den arm draagt, omdat het zijne tot spaanders geslagen was, Hagen zweert dat zijne hand hem niet beroeren zal, en ook Volker doet denzelfden eed. Daarna begon het gevecht, en Rudegeer van Bechlaren toonde dat hij een held was: hij kampt met Geernoot, en beiden vallen door elkanders zwaard doodelijk getroffen. De jonge Gizelheer wreekte zijns broeders dood op de mannen van Bechlaren, waarvan er geen enkele ontkwam.

»Grimhilde en de koning verdenken den markgraaf van met de vijanden te heulen omdat hij niet terugkomt; maar Volker roept hun toe: »Hij heeft u tot zijn einde »gediend!" en men voert den neêrgehouwen held voor Ettel, die als een getroffen leeuw in weegeklag uitbarst. Diederik van Bern verneemt dat Rudegeer verslagen is. — »Waarmede heeft hij dit aan hen verdiend?" roept de vorst der Amelingen uit. Zijnen mannen liepen de tranen over baard en wangen. Ondanks Diederiks bevel wapenen zij zich en storten op de Bourgondiërs aan. Hildebrand, Helmnoot, Wolfbrand, Helpric, Wolfhart en Wolfwijn eischen het lijk van Rudegeer op, om het ten minste eene eerlijke begrafenis te geven; maar Volker weigert zulks, en dit geeft aanleiding tot een woedenden strijd. Hagen en Hildebrand raken aan elkander, maar worden door de menigte gescheiden. Van weêrszijden vallen dooden. Volker valt door Hildebrands zwaard. »Mijne eene helft ligt verslagen!" roept Hagen uit en slaat met verdubbelde woede rondom zich. Wolfhart en

Gizelheer dooden elkander wederkeerig, en alle mannen van Diederik komen om, zoowel als die van Gunther. Hildebrand sloot den gevallen Wolfhart, zijn neef, in zijne armen en wilde hem vandaar dragen, maar moest aflaten daar Hagen op hem indrong en hem wondde met Siegfrieds zwaard. Toen wierp de grijze held zijn schild op den rug en spoedde zich van daar; en Gunther en Hagen waren de eenigste levenden die overbleven. De oude begaf zich naar Diederik om hem de treurige mare over te brengen. Deze zit te weenen, en als hij verneemt dat er gestreden is bestraft hij zijnen leenman, die den vrede welke zijn heer den Nevelingen had toegezegd verbroken had. Maar de gedachte aan Rudegeers dood doet andere denkbeelden bij hem ontkiemen, en hij beveelt zijne mannen op te roepen om zelf tot de Bourgondiërs te gaan en het lijk op te eischen; maar nu verneemt hij dat Hildebrand de eenigste is die hem is overgebleven. Toen schrikte hij en sprak: »God heeft mij »verlaten!" Hij weeklaagde over de gevallenen en treurde dat men niet van verdriet sterft. Hij wapent zich, geholpen door den ouden Hildebrand, en zijn heldenmoed keert terug. Zij begeven zich op weg en komen weldra bij het schriktooneel aan. Zielroerend is Diederiks klacht tegen Gunther. Deze en Hagen trachten zich te verontschuldigen: zij hebben het lijk geweigerd Ettel ten hoon, niet hem. Diederik dringt aan op betering van de beleediging en eischt dat zij zich aan hem zullen overgeven: hij zal hen veilig naar hun land voeren. Maar Hagen slaat dit af: de faam moet niet kunnen zeggen dat twee zoo koene mannen zich hebben overgegeven aan slechts twee krijgers. Als Hildebrand er op aandringt graauwt Hagen hem toe: »Ik zou mij nog eer overgeven »dan zoo schandelijk te vlieden als gij gedaan hebt!" — »Hoe durft gij mij dat verwijten? antwoordt Diederiks »leeman; wie zat voor den Wasgensteen op zijn schild »toen hem Walther van Spanje zoovele bloedverwanten

neêrsloeg (*)?" — »Het past geen helden, zoo valt Die»derik hem in de reden, te schelden als oude wijven." Hij verbiedt Hildebrand meer te spreken, en tracht nog tot een vergelijk te komen; maar Hagen wil alleen het zwaard laten richten. De strijd begint: Hagen wordt gewond, maar Diederik wil hem niet dooden en omvat hem met beide de armen en brengt hem ten onder. Hij bond hem en bracht hem bij de koningin, in wier handen hij hem overgaf, met de bede om hem in genade aan te nemen. Zij laat den gevangene wegvoeren. Toen hernieuwt zich de strijd tusschen Gunther en den Berner: het paleis dreunt van hunne slagen, maar den afgestreden Gunther valt hetzelfde lot als Hagen ten deel: ook hij wordt tot Grimhilde gevoerd, en Diederik hernieuwt zijne bede om genade. Zij belooft dit, en met tranen in de oogen gaat Diederik van daar. Grimhilde begaf zich naar Hagen en vroeg hem: »Wilt gij mij »teruggeven wat gij mij ontnomen hebt, zoo moogt gij »levend naar Bourgondië terugkeeren." — »Ik heb ge»zworen de plaats waar de schat verborgen ligt te ver»helen zoolang een van mijne heeren leeft," is het ant-

(*) Dit verwijt bevat eene toespeling op de sage van Walther van Aquitanië, in een latijnsch gedicht bewaard, waarvan wij later te spreken hebben. De bedoelde gebeurtenis komt hierop neêr: Walther vlucht met Hildegonde van Ettels hof en komt in het Vogesenwoud, waar hij in eene rotskloof, den vermelden Wasgensteen, denkt uit te rusten. De veerman die hem over den Rijn gezet heeft, brengt den koning Gunther te Worms kondschap van de vluchtelingen: deze hoopt hunne schatten te vermeesteren, en gelast twaalf krijgers met hem op te trekken. Onder deze bevindt zich Hagen, die uit de beschrijving des veermans zijn vroegeren gezel en vriend Walther herkend heeft, en zich vergeefs beijvert om den koning terug te houden. Als zij de vluchtelingen bereiken weigert hij Walther te bekampen: hij stijgt van het paard, en ziet toe hoe de besprongene zijne elf makkers verslaat, en daaronder, nevens andere zijner bloedverwanten, ook den zoon zijner zuster. — Als eindelijk de koning bij hem zijne toevlucht zoekt, kan hij niet langer werkeloos blijven: hij mengt zich in den strijd, ook uit wraakzucht voor de verslagenen; na elkander wederkeerig gewond te hebben treffen zij echter eenen zoen.

woord. Toen liet zij haren broeder het hoofd afslaan, vatte het bij de hairen en hield het Hagen voor: — »Nu weet niemand waar de schat ligt, zegt hij, dan God »en ik: hij zal u, duivelin, altijd verholen blijven." — »Dan behoude ik ten minste mijns Siegfrieds zwaard!" sprak zij en rukte het uit de schede. Zij hief het in de hoogte en hieuw zelve hem het hoofd af. Ettel weeklaagde luid, en de oude Hildebrand sprak: »Het zal »haar geen geluk aanbrengen dat zij hem durfde slaan; »wat er van kome, ik zal zijn dood wreken!" Hij sprong op Grimhilde toe en hieuw haar in stukken. — Diederik en Ettel weenden: 's konings hoogtijd eindigde met tranen!"

Ziedaar de dorre schets van een gedicht dat bestemd was om hoogberoemd te worden, en dat door verschillende landen als inheemsch voortbrengsel zou worden geëigend, — met welk recht zullen wij later zien, wanneer wij over het lied in zijn geheel zullen spreken, gelijk wij het in zijnen tegenwoordigen mhd. vorm kennen. Hier kan alleen sprake zijn van den inhoud, de grondstof, en wel van het eerste, en oudste, gedeelte. Dat wij hier verschillende sagen vereenigd vinden, die oorspronkelijk niets met elkander gemeens hadden, zullen wij later duidelijk maken: slaan wij vooreerst een blik op dat gedeelte van het gedicht dat de Siegfriedssage bevat, en dat natuurlijk met den dood des helds van dien naam een einde neemt.

Gelijk wij reeds zeiden, kwam men al vroeg op het vermoeden dat dit gedeelte historische overleveringen van den Frankenstam bevatte: het volledigste is dat vermoeden ontwikkeld en toegelicht door Emil Rückert, en om het belang van 't onderwerp voor de Nederlanden, zullen wij bij zijn betoog met eenige uitvoerigheid stilstaan.

Onder de frankische koningen die wij in de geschiedenis vermeld vinden, zijn er twee die hier onze aandacht

eischen: Siegbert, koning der ripuarische Franken, die zijn zetel te Keulen had, en tijdgenoot en nabuur was van den heerschzuchtigen Chlodwig, koning der salische Franken. Deze trachtte de alleenheerschappij te bemachtigen door alle andere Frankenvorsten te verderven: hij haalde Siegberts zoon Chloderik over om zijnen ouden vader te vermoorden, en dan diens schatten samen te deelen. Chloderik stemde er in toe, en liet zijn vader, die den Rijn was overgestoken om in het Buchonische woud te jagen, terwijl hij in eene tent zijn middagslaap sliep, vermoorden. De vadermoorder ontfing loon naar werken: terwijl hij met Chlodwigs gezanten den schat zou deelen, werd hij door een hunner van kant gemaakt, en Chlodwig vereenigde het gebied der Ripuariërs met zijn eigen rijk (506—511).

De andere Siegbert die in aanmerking komt, was Chlodwigs kleinzoon, die met zijne broederen het rijk deelde, waarbij hij Austrazië, Guntram Bourgondië en Chilperik Neustrië verkreeg (561). Paulus Diaconus verhaalt, dat hij met zijn broeder Guntram en diens veldheer Heune een grooten schat in eenen hollen berg gevonden had. Met Heunes bijstand sloeg hij, ter wraak van zijns vaders nederlaag, de Saksen en Turingen, benevens de met hen verbonden Denen; en ook de Avaren die het westelijk Europa bedreigden, werden met even gelukkigen uitslag door hem bekampt. In 565 huwde hij Brunehilde, de schoone dochter des westgothischen konings Athanarik, die hem uit Spanje een rijken bruidschat aanbracht; en door zijne bemiddeling schijnt zijn broeder Chilperik de zuster zijner vrouw, Galeswintha, tot echtgenoot verkregen te hebben. Weldra ontbrandde er een oorlog tusschen beide broeders over de verdeeling van het rijk (573), en Chilperik liet zijne wettige gemalin ombrengen en verhief zijne bijzit Fredegonde, die van geringe afkomst was, ten troon. Deze liet den overal zegevierenden Siegfried, toen hij op het punt was

zijnen broeder tot een beslissenden slag te dwingen, in het leger bij Vitry, op de grenzen van Neustrië en Austrazië, vermoorden. Zijne weduwe, de fiere koningsdochter Brunehilde, door den dubbelen moord van zuster en gemaal verbitterd, zocht wraak. Zij zond haar dienaar Falko af, die Chilperik tusschen de schouderbladen een doodelijken dolksteek toebracht; ook Fredegondes zoontje werd, waarschijnlijk door haar toedoen, door Guntrams veldheer Heune gedood. Veete en strijd was voortaan haar leven: zelf voerde zij als moedige amazone het austrazische leger aan, maakte zich van het gebied meester, en wist door het zaaien van tweedracht haren invloed lang te behouden; doch eindelijk keerden zich de austrazische grooten tegen haar: zij werd gevangen genomen en, volgens sommigen in Opper-Bourgondië, volgens anderen in Worms, op schrikbarende wijze ter dood gebracht (613).

De austrazische Siegbert nu, de laatste glorierijke heerscher uit den merowingischen stam, werd reeds door zijne tijdgenoten gevierd: Venantius Fortunatus bezong zijne bruiloft, zijne overwinningen op Saksen, Denen en Avaren, en vergeleek hem met Achilles. Voeg daarbij de deugd en den moed waardoor hij zich onderscheidde van de laatste verachte Merowingers, en vooral zijn tragischen dood, die hem te midden eener zeeghafte jeugd wegrukte, en men zal bekennen dat hij alle eigenschappen bezat om een held der sage te worden, om, bemind en beklaagd, in de gedachtenis van zijn volk voort te leven. Het valt dan ook niet moeielijk den historischen Siegbert in den mythischen Siegfried terug te vinden.

De namen komen overeen als Albert en Alfred, Walbert en Walafried, Ansbert en Ansfried, Gozbert en Gotfried en meer anderen.

De naam zijns vaders Chlotarius was in vergetelheid geraakt: in zijne plaats geeft hem de sage, om reeds door zijne afstamming hem ter zege er roem voor te bestem-

men, Siegmund en Siegelinde tot ouders, en in een ander gedicht wordt de laatste wederom de dochter van Siegeheer genaamd.

Zoowel de sage als de geschiedenis vermeldt zijnen schat, en in beiden wordt zijn zeeghafte kamp tegen Saksen en Denen gevierd. Historie en sage beide roemen de schoonheid en het verstand zijner echtgenoot, en gelijk zijne bruiloft door zijne tijdgenoten bezongen werd, zoo schijnt zij ook in den vroegsten tijd door de sage bijzonder herdacht te zijn (verg. Grimms Heldensage bl. 159).

De vijandschap tusschen de koninginnen en de aanleiding daartoe, dat de eene door de andere voor een keefswijf wordt uitgemaakt, zoowel als de omstandigheid dat Siegfrieds vermoording door zijne vertoornde schoonzuster wordt bewerkt, dit alles vinden wij in de geschiedenis zoowel als in de overlevering.

De omstandigheden van zijnen dood worden verschillend opgegeven: noordsche verhalen geven dien nog anders; zoo hij in de duitsche overlevering in het woud verslagen wordt, schijnt dit te berusten op eene verwisseling met zijnen ripuarischen naamgenoot, die den Duitschers nader bekend was. — In de sprekendste trekken komen dus sage en geschiedenis overeen; er zijn intusschen ook eenige afwijkingen die moeten worden verklaard. De voornaamste is deze, dat Brunehilde in onze sage niet als Siegfrieds echtgenoot, maar als zijne schoonzuster voorkomt, gelijk zij Gunther (Guntram) van zijn broeder tot zijn zwager en Brunehildes gemaal vervormd heeft.

De verwisseling der beide schoonzusters laat zich verklaren uit de overeenkomst van hare karakters: beide waren heerschzuchtig, wraakgierig en boosaardig; beide lieten zij haren zwager, deze Siegbert, gene Chilperik, vermoorden. Brunehilde evenwel was de meest beruchte, vandaar dat men haar in de sage het vijandelijk beginsel liet vertegenwoordigen, haar in de plaats stelde van Fre-

degonde (wier naam zelfs niet geschikt was om aan iets boosaardigs te herinneren), en op hare schouders den moord laadde des gevierden helds. De eerste verandering bestond dus daarin, dat Brunehilde tot Chilperiks echtgenoot, Fredegonde tot die van Siegfried gemaakt werd; maar ook hier scheen de naam van Fredegonde in strijd met het wraakgierig en grimmig karakter dat zij ten toon spreidt, en de naam werd veranderd in den meer beteekenisvollen van Grimhilde.

De geschiedkundige waarheid, dat Brunehilde eigenlijk Siegfrieds vrouw was, schemert in de latere duitsche sage nog even door: zij verhaalt hoe Siegfried bij de sterke Brunehilde bekend was uit vroegere dagen, hoe hij haar voor Gunther gewonnen heeft, en hoe zij eerst uit zijne armen in die des konings overgaat. Maar behalve de duitsche overlevering hebben wij er eene andere die in de bijzonderheden eenigzins afwijkt. De Nooren, die het frankische verhaal leerden kennen, namen het met zich en bewaarden het in hunne sagas: in de noordsche overlevering nu heet het nog, dat Brunehilde vroeger aan Siegfried verloofd was, maar dat hij haar later om eene andere te huwen verliet. Het frankische verhaal schijnt dus vroeger gedobberd te hebben tusschen verschillende berichten, en de latere zangers hebben die onzekerheid, elk op zijne wijze, uit den weg geruimd.

Behalve die verwisseling is de Brunehilde der historie gelijk aan die der overlevering: zij is eene furie. Gelijk de noordsche sage haar tot eene Walkyrie maakt, was zij waarschijnlijk in de frankische overlevering ook reeds tot iets bovenmenschelijks, tot eene heks, geworden; en zoo de latere christelijke behandeling het demonische wegliet, zij hield het denkbeeld der reusachtige, strijdzuchtige jonkfrouw vast, waartoe haar naam misschien aanleiding gaf, die herinnerde aan *brunie*, *bronie*, dat eene wapenrusting beteekent.

Toen eenmaal de sage zich uit het heldere rijk der

geschiedenis begon te verwijderen, viel het licht op dien weg voort te gaan. Op het laatst van haar leven had zich Brunehilde aan haren kleinzoon Theodorik van Bourgondië aangesloten, en was eindelijk in Opper-Bourgondië, of volgens anderen in het bourgondische Worms, in de handen harer vijanden gevallen. Dit kon men nog weten toen de sage zich begon te vormen: had deze nu reeds Brunehilde tot Siegfrieds schoonzuster gemaakt, en herinnerde men zich dat Siegfrieds broeder Guntram Bourgondië tot zijn deel bekomen had, en dat juist dáár Brunehilde zich opgehouden had, zoo viel het licht de broeders nogmaals te verwisselen, en op die wijze bekwam Brunehilde den frankisch-bourgondischen Guntram tot echtgenoot. Deze was in de geschiedenis minder vermaard dan zijn veldheer Heune of Mummulus: ook in de sage zoekt de zwakke koning Gunther steeds hulp en raad bij zijn koenen leenman Hagen.

Worms kon tot Bourgondië gerekend worden, want hier waren eenmaal de Bourgondiërs over den Rijn naar Gallië getogen, hier hadden zij zich een tijdlang neêrgeslagen, en nog in 773 herinnerde de naam van het woud *Burgundhart* bij Worms aan dit vroeger verblijf. Na de overwinning op de Allemannen bij Zulpich mogen zich de Franken uit het Noordwesten in de gezegende streken van den Rijnpaltz hebben uitgebreid, vele plaatsen toch dragen daar hun naam. Juist door deze vruchtbare landsdouwen liep tijdens de volksverhuizing de weg dien de aanstroomende drommen insloegen op hunnen tocht van het Oosten naar het Westen, en ook de Hunnen hadden zich hier bij hunnen verwoestenden inval in Gallië opgehouden. De Bourgonden waren de eerste die door den veroverenden Attilla verwonnen werden: hun koning Gundichar viel met zijn gansche geslacht, of gelijk sommigen beweren, met geheel zijn volk (435). Reeds vroeg schijnt dit bourgondische koningshuis ten gevolge van zijn tragischen ondergang in de sage te zijn

herleefd. Met dezen Gundichar werd nu de frankisch-bourgondische Guntram verwisseld, en met hem werd ook Ettel in de sage gebracht. Van daar ook de verwisseling der Franken, of Nevelingen (Franci Nebulones) met de Bourgondiërs, die in het laatste gedeelte van het gedicht steeds Nevelingen genoemd worden, hetgeen bij den eersten opslag verwarring van begrip zou kunnen teweeg brengen; en nu ook gaf de vernietiging der historische Bourgondiërs aanleiding tot *der Nevelingen nood*, gelijk het gedicht genoemd wordt. — Nu werd de bourgondische sage met die van Siegfried verbonden, en de laatste kon nu wel Gunthers broeder niet blijven: hij werd zijn zwager. Dat na diens dood zijne weduwe Ettel huwde schijnt mede eenigermate op historische feiten te berusten, want de zuster des westerschen keizers, Honoria, bood zich door het overzenden van een ring den Hunnenkoning ter vrouw aan; Ettel viel daarop in het westersche rijk, onder voorwendsel dat hij de bruid eischte die men hem wederrechtelijk onthield. Gelijk nu de bruidsring hier de oorzaak was van het onheil dat het westersche rijk overkwam, zoo is het ook in onze sage de ring welke Siegfried in de bruidsnacht Brunehilde ontneemt, die hem en zooveel helden den ondergang berokkent.

Wat nu het gevecht met den draak betreft, dat zoo grooten invloed op Siegfried heeft uitgeoefend, en vroeger in zijne sage veel meer op den voorgrond stond dan later het geval werd, ook dit laat zich op historisch terrein terug brengen. Men herinnere zich slechts hoe de sage dikwijls symbolen als eigenlijke feiten in letterlijken zin opvat: men denke daarbij hoe de christelijke symboliek de slang, den draak, het booze beginsel laat vertegenwoordigen; en men zal het zeer natuurlijk vinden dat men den held als een anderen St. Joris, een drakendooder, kon beschouwen, die het heidendom had bestreden en het christengeloof beschermd. Van den histo-

rischen Siegbert nu waren de oorlogsfeiten tegen Saksen, Denen, Thuringers en Avaren, die dienaren van den duivel, de oude slang, reeds door de tijdgenoten bezongen, en aan die heidenen geven de kronijkschrijvers zelfs een draak in hunne banieren; was het niet hoogstnatuurlijk dat de christelijke symboliek dat uitdrukte door hem voor te stellen als den beschermer der kerk tegen den gruwzamen draak? En dat dit werkelijk gebeurde leert zijn graf in de kerk te Soissons, waarop hij wordt voorgesteld als tredende op den verslagen draak. De sage vergat al spoedig (vóór de achtste eeuw) de symbolische beteekenis, en beschouwde den held als verwinnaar van een wezenlijk monster: de reden van den kamp mocht wel zijn dat het ondier den schat bewaakte waarvan men mede kennis had; en zoo vatte het de Edda op. Daar nu reeds Venantius Fortunatus Siegbert bij Achilles had vergeleken, die slechts op eene enkele plek wondbaar was, bracht men dit in verband met dit drakengevecht; en men liet Siegfried zich baden in diens bloed, waardoor hij zich eene ondoordringbare huid verwierf.

Hebben wij dus punten van vergelijking te over om met zekerheid de identiteit van den historischen Siegbert en den mythischen Siegfried aan te nemen, wij dienen nog een oogenblik stil te staan bij het tooneel waarop zich de sage beweegt. Santen aan den Rijn wordt als geboorteplaats van Siegfried aangegeven: de burcht aldaar schijnt reeds vroeg een slot der frankische koningen geweest te zijn, en men beweerde dat het gesticht was door de Trojanen waarvan de Franken zich beroemden af te stammen. Zoo werd het den ripuarische Siegbert, die in Keulen woonde, als stamburcht toegewezen: en toen de Duitschers zich den nederlandschen held door de verwisseling met den Ripuariër hadden toegeëigend, werd deze vandaar afkomstig geacht. Door de verwisseling van Guntram met Gundichar trad nevens Santen ook

Worms, de oude hoofdplaats van een frankisch hertogdom, op den voorgrond: hier werd hij geboren, dáár werd hij verslagen en begraven. Zijn eigenlijk vaderland, Austrazië, België, week op den achtergrond, en werd een afgelegen veroverd gewest, waar hij slechts nu en dan zijn verblijf houdt. Dáár heeft hij de heldendaden verricht die in vroeger tijd het hoofdonderwerp zijner sage uitmaakten, doch later, als werken zijner jeugd, slechts in vluchtige omstreken worden geschetst. Intusschen heeft de sage nog menigen naam, menigen trek bewaard, die getuigt voor Siegfrieds eigenlijk vaderland.

Siegfried behoorde tot den koninklijken stam der Merowingen onder de salische Franken. De oudste verblijfplaats van dit volk was aan den IJssel, de Isala, Sala, omstreeks het tegenwoordige Salland, vanwaar zij zich over de Betuwe tot aan de Rijnmonden uitbreidden. De frankische heerschers woonden daar in de Merewede (Miruuidu), waar nog heden de rivier de Merwe stroomt. Van dit Merowe ontleenden zij den naam van Merowingen, die ook aan een koning uit dit geslacht, Merowig, Merwig (Merovæus) bijzonder eigen was. Dit Merwengau noemt de geograaf van Ravenna Maurungania, en wij zullen het later in de heldensage als *Morlant*, *Moorlant* terug vinden. — In dien hoek samengedrongen zochten de Franken hunne naar daden dorstende ziel ter zee bevrediging te schenken, en met de Saksen maakten zij als zeeroovers de kusten van Gallië en Brittanje onveilig. Toen zij echter op die wijs den Romeinen gevaarlijk werden, werden zij door keizer Constantius meer landwaarts, naar Toxandrië, het tegenwoordige Brabant, overgeplant.

Dáár, tusschen Herke en Halen, was toen hunne hoofdstreek, en weldra breidden zij zich naar het zuidwesten uit. In het midden der vijfde eeuw was Duisburg (Dispargum), aan het Sonienbosch gelegen, de koningsburcht

van Chlodio, en vandaaruit veroverde hij het noordelijke Gallië. Toen dit land tot aan de Loire onder Chlodwig was overheerd, werden de nieuwgewonnen westelijke landen van het oostelijke stamland Austrazië onder den naam van Neustrië onderscheiden: het Kolenwoud, de Silva Carbonaria, maakte de grens tusschen beiden uit. Van dit woud af tot aan de Friezen, die in Holland en Zeeland woonden, leefden de Franci inferiores, de nederlandsche Franken. Langsamerhand verhief zich in Austrazië, bij de veelvuldige afwezenheid der koningen, het geslacht der Pippijns, hetwelk de voorvaderlijke kracht behield terwijl de koningsstam meer en meer verzwakte. Het hertogdom van Pippijn bevatte het geheele gebied der Franci inferiores, Brabant, Vlaanderen en Henegouwen. Toen het koningshuis rijp scheen voor den val overschreed Pippijn de grens van het Kolenwoud en leverde den slag bij Testri, waardoor hij zich geheel meester maakte van de oppermacht.

In dat hertogdom lagen de stamgoederen der Pippijns, Hespen, Brabant, Landen en Heristal: hier was dus het eigenlijke vaderland der frankische koningen. Dáár hebben wij het vaderland van den austrazischen Siegbert en der stoute Nevelingenhelden te zoeken; en te eer zullen wij daartoe aanleiding vinden, als wij juist in het geslacht der Pippijns den naam Neveling het eerst in de geschiedenis ontmoeten. De zoon van graaf Hildebrand, kleinzoon van Pippijn van Heristal, heette Neveling, hij dien Karel de Groote zijn oom noemde. Hij schitterde echter op andere wijze dan zijne voorzaten: hij schreef eene geschiedenis van zijnen tijd, die als het Chronicon Nibelungi bekend is. Even als Merowig den naam zijns geslachts voor zich persoonlijk bekwam, zoo ook Neveling: en gelijk die eerste naam aan het landschap ontleend was, zoo mag ons ook de geslachtsnaam der Nevelingen doen denken aan het land der Nevelingen, dat wij natuurlijk in de erflanden van dat geslacht, tus-

schen Maas en Schelde te zoeken hebben; en zoo komen wij van zelf op de Nevelingengouw, de pagus Nivellensis, tusschen Mons en Brussel, in de nabijheid van het oude Dispargum gelegen, en dus genoemd naar de stad Nivelles, in 't Vlaamsch Nijffels. Die plaats stond in de middeneeuwen in hoogen naam, dien het te danken had aan het klooster door de heilige Geertrui, dochter van Pippijn van Landen gesticht. Reeds vóór die stichting moet daar eene burcht gestaan hebben, die zeer oud was, waarschijnlijk omtrent het jaar 500, dus kort na Chlodio, gebouwd werd, en later als kasteel diende voor den hertogelijken plaatsvervanger die de marke tegen Neustrië, den limes francicus, bewaakte. Als wij over het gedicht van Goedroen handelen, zullen wij deze ligging van het Nevelingenland bevestigd vinden; maar ook in het Nevelingenlied vinden wij bewijzen voor de juistheid van die plaatsbepaling.

Siegfried begeeft zich met Gunther den Rijn af naar IJsland of IJsenland, waaronder de latere dichter zich waarschijnlijk het afgelegen eiland van dien naam voorstelde, hoewel de overlevering er meê bedoelde IJsselland (gevormd als Rijnland, Maasland, Amstelland enz.), gelijk de burcht IJsensteen wijst op de stad IJsselstein aan de hollandsche rivier van dien naam. Vandaar bereikt Siegfried in één dag en ééne nacht te scheep het Nevelingenland, dus den IJssel af, tusschen de zeeuwsche eilanden door, de Schelde op. Toen ging hij wat landwaarts in en kwam aan eenen berg, waar de Nevelingenburcht stond en de dwerg Alberik woonde. Dat dit Mons of Bergen in Henegouwen beteekent zullen wij weldra zien: staan wij eerst nog even stil bij den tocht van Gunthers boden die Siegfried gaan uitnoodigen naar Worms te komen. Na drie weken rijdens langen zij bij de Nevelingenburcht aan: Siegfried bevond zich juist niet ver vandaar in de Mark te Noorwegen. Zoo al de dichter ook hier weder dacht aan het verre noorderland,

wij zullen die marke naderbij zoeken: alles toch in deze sage wijst naar nederlandsch gebied. Het kustland nu aan de monden der Schelde was vroeger een markgraafschap, dikwerf met het hertogdom Brabant verbonden, en van groot gewicht, vooral tijdens de invallen der Noormannen, hoewel van veel vroeger oorsprong. Bij de middeleeuwsche schrijvers is die marke bekend onder de volgende namen: limes Armoricus, Anglicanus, Danicus; limes Lotharingiae ad Scaldim; limes adversus Nortmannos, Danos, Britannos. De marke te Norwege kan dus kwalijk iets anders beteekenen dan het markgraafschap Antwerpen, en het Nevelingenland moet dus ietwat zuidelijker gedacht worden.

Nu eens noemden wij Nivelles, dan weer Mons als de Nevelingenburcht: hoe is de tegenstrijdigheid op te lossen?

In der Franken geschiedenis stuit men bij den overgang van 't rijk van Chlodio op Merowig op een duister punt: zoovcel is duidelijk, dat na Chlodio's dood er een strijd over de opvolging tusschen verscheiden pretendenten gevoerd werd. De eene partij riep den Hunnenkoning Ettel ter hulp, de andere sloot zich aan den romeinschen stedehouder Aëtius. Na den beroemden slag in de Catalaunische velden haalde Aëtius zijnen beschermeling over om zich naar zijn vaderland te begeven en den troon te bemachtigen: de tegenpartij schijnt daarop naar den Rijn teruggetrokken te zijn. De opvolger van Chlodio was Merowig, van wien uitdrukkelijk gezegd wordt dat hij niet des overledenen zoon, maar slechts een bloedverwant was: men houdt hem daarom voor den beschermeling van Aëtius en den verdrijver van Chlodio's erven. De kronijk van Henegouwen schijnt hier eenig licht te geven, ook betrekkelijk den samenhang onzer sage met de geschiedenis.

Chlodio, zoo heet het daar, had drie zonen: Albero, Raginar en Reginald (of Chlodebald); bij zijn dood stelde hij zijn bloedverwant Merowig tot voogd over de onmon-

digen aan, en deze maakte zich meester van den troon zijner pupillen, die hij uit hun erf verdreef. Albero keerde weldra onder de bescherming der Allemannen terug, herwon een deel van het land, bouwde op den berg waarop Mons ligt een kasteel — de plaats heette later nog castri locus, en hield zich hier tegen zijne vijanden, de Merowingen staande. Nog in de zeventiende eeuw noemde het volk een toren die daar ter plaatse stond den toren van Albero (Aubronii turris). Albero huwde met Argetta, dochter des Oostgothischen konings Theodomar, en zuster van Theodorik. Hij stierf in 491 en liet twee zonen na, Walbert van Mons en Ragnicar van Kamerrijk. De eerste muntte uit door alle vorstelijke deugden, en keizer Zeno gaf hem zijne dochter Lucilla ter vrouw. Chlodowig, de kleinzoon van Merowig, doodde Ragnicarius, en viel ook Walbert aan, die echter door zijne machtige verwanten werd beschermd en gered. Zijne zonen waren Walbert, van wien de graven van Henegouwen afstamden, en Arnsbert, markgraaf van Antwerpen, wiens achterkleinzoon Ansegis de dochter van Pippijn van Landen, Begga, huwde, en zoo in zijn geslacht de macht van dat hertogshuis overbracht, dat overigens reeds vroeger aan hem vermaagschapt was. Tot dienzelfden stam behoorden de meeste edelen van Austrazië, vandaar de invloed der Pippijns, die ook bij het volk even populair waren als de Merowingen, die zich meestal in Neustrië ophielden, daaraan vreemd werden. Dit geslacht der Pippijnen heette bij het volk wegens hunne afstamming uit Nivella, Nivelones, Nebulones, Nevelingen: de beroemdste hunner bleef alleen in aandenken, en op zijn persoon bracht men andere feiten over die aan min bekende of vergeten namen verbonden waren: zoo trad hij als Merowinger in de plaats zijns voorzaats Merowig; en men nam aan dat Siegfried degeen was die de kinderen van den ouden Neveling, Chlodio, van hun vaderlijk erfgoed, den schat der Nevelingen, had beroofd,

insteê van dien onder hen te verdeelen. — Ziedaar ook de reden waarom Mons of Bergen en niet meer Nivelles, Nijffels, de Nevelingenburcht wordt.

Dat Alberik, de Albero der geschiedenis, in de sage als dwerg wordt voorgesteld laat zich wel dus verklaren: vooreerst, de omstandigheid dat een zijner nakomelingen den bijnaam van *nanus*, dwerg, voerde, kon er aanleiding toe geven; maar daar kwam meer bij. De oudste der bekende Pippijns, die van Landen, heet in oude schriften *Pupinus*, hetgeen een andere vorm schijnt voor *Pupillus*. Neemt men aan dat het met dien naam ging als met dien van Merowing en Neveling, dat namelijk de geslachtsnaam op een bijzonder persoon was overgegaan, dan zou die uitdrukking *puppini* gezien hebben op de onmondige kleine weezen van Chlodio, wier treurig lot het volk beklaagde. De jonge Albero wordt door tijdgenoten geschilderd als een baardelooze blondlokkige knaap, en de sage moest hem gemakkelijk tot een elf of dwerg maken, vooral als men wist, dat eene andere loot van dezen stam werkelijk dien bijnaam gevoerd had. — Albero is de verkorting van Alberik, als Frikko van Frederik, Hatto van Hendrik, Sicco van Siegfried. In het Nevelingenlied komt hij nu wel niet als de derde broeder voor, maar dit geschiedt omdat het de Nevelingen als menschen en helden wil voorstellen, niet tot dwergen verlagen, terwijl in de volkssage Albero waarschijnlijk die gestalte reeds had aangenomen. In andere overleveringen worden de drie broeders dwergen genoemd. — De berg nu waarin Alberik leeft is blijkbaar Mons, de burcht van Albero. Van daar ging zijn naam in de fransche sage als Auberon, Oberon, de liefelijke elvenkoning over, gelijk hij in de duitsche overlevering als de dwerg Alberik voortleefde.

In algemeene trekken hebben wij het uitvoerig betoog van den scherpzinnigen duitschen geleerde weêrgegeven:

slechts dat wat volstrekt noodig was ter historische verklaring der sage hebben wij aangevoerd; veel, hoe gewichtig ook op zich zelf, moest hier achterwege blijven, maar het medegedeelde zal genoegzaam zijn om de aandacht nader op Rückerts werkje: »Oberon von Mons und die Pipine von Nivella" te vestigen. Voor onze vaderlandsche oudheden is dat betoog van het hoogste belang: herinneren wij ons daarbij, gelijk wij straks zullen aantoonen, dat ook de diersage in België zich ontwikkelde; dat het Lodewijkslied, misschien ook dat van Hildebrand, van daar uitging; dan zullen wij gereedelijk toestemmen dat, gelijk in België alle moderne industrie hare bakermat vond, deze plek evenzeer de wieg was der nieuwe ontwikkeling en poëzie van het noordwesten van Europa.

Hoe natuurlijk en duidelijk ons nu die geschiedkundige uitlegging moge voorkomen, niet allen heeft zij bevredigd; en zij die meer de aandacht vestigden op de noordsche traditie zochten veeleer naar eene zuiver mythische, allegorische verklaring. De Nooren die de sage welke zij in de Nederlanden leerden kennen in hun vaderland overplantten, moesten natuurlijk al meer en meer het historische daarin over het hoofd zien, en hoofdzakelijk dat uitwerken wat voor een algemeenen, allegorischen zin vatbaar scheen, vooral ook ten gevolge van hunnen hang naar het wonderbare en mythische, waarvan wij vroeger gewaagden; eene neiging die zich onder hun klimaat wel moest ontwikkelen.

Iedere sage rust op feiten: haar karakter hangt van uitwendige omstandigheden af. Juist omdat zij op feiten rust is zij geschikt tot mededeeling. De mensch heeft niets te verhalen wat niet op waarneming van feiten steunt. Dat verhaal wordt geschiedenis, waar het een duidelijk voorwerp behandelt dat binnen den kring der bevatting van den verhaler ligt; het wordt sage en mythe waar het voorwerp onduidelijk wordt of waar het den

verhaler ontbreekt aan de gelegenheid ter waarneming, of aan de kracht ter onderscheiding en bevatting. Vandaar dat de inboorlingen deze sage meer op historisch terrein hielden dan de vreemde avonturiers, die slechts de algemeene trekken daarvan bewaarden, maar alle toespeling van détail, die voor hen geene waarde had, of die zij niet begrepen, lieten varen.

Zoo nu ook die historische klaarheid in onze Siegfriedsage al eenigermate in nevelen gehuld is, de verklaring daarvan ligt voor de hand; het land waar zij ontstond ontwikkelde zich al spoedig in eene praktische, materieele richting, waardoor het zijne poëtische overleveringen aan anderen ter verpleging overliet: zoo zien wij de diersage hier ontstaan en later naar Frankrijk uitwijken; zoo vergat men hier geheel en al het straks te behandelen Goedroenlied; zoo gaf men ook de Siegfried- of Nevelingensage aan Overrijnsche zangers ten beste, en eerst in de dertiende eeuw leerde men haar weêr kennen in den vorm dien zij in Opperduitschland had aangenomen, waaruit zij dan werd vertaald. Trouwens, het kon ook niet anders, of de inlandsche overleveringen moesten hier wel verdwijnen: reeds vroeg was de invloed der fransche trouvères hier zeer groot, ik zou haast zeggen overwegend; en bovendien was Karel de Groote de held geworden die alle anderen deed vergeten, vooral als die anderen tot het geslacht der Merowingers behoorden. Reeds zeer vroeg heeft de wisseling der Frankische vorstenhuizen grooten invloed op onze overlevering uitgeoefend: wij hebben reeds gezien hoe Siegfried zoowel Merowingen als Karolingen vertegenwoordigt; en wij zullen later ontwaren hoe de troonsbestijging van Hugo Capet aanleiding gaf om eene nieuwe verwarring in de sage te weeg te brengen, als wij het lied van Garijn van Lotharingen beschouwen, dat den tegenstand der Kaerlingen tegen het nieuwe huis vermengt met herinneringen van het verzet der austrazische grooten tegen Pippijn en zijne

afstammelingen, en waarin wij eenige overblijfsels van onze Nevelingensage oogenschijnlijk terugvinden. — Zoo moest wel de historische klaarheid der overlevering afnemen, niet alleen in vreemde handen, volgens de wet, dat naarmate een verhaal zich met afgelegener streken bezig houdt, het ook meer fantastisch, minder historisch duidelijk wordt; maar ook onder de landzaten zelf waar het ontstaan was: uitbreiding, verandering, vervorming, opneming van nieuwe elementen, dit alles ligt in de natuur van alle sage, en juist die neiging tot vervorming stempelt haar tot sage in tegenstelling der geschiedenis.

Leverde ons het Nevelingenlied bewijzen voor het bestaan van poëtische volksoverleveringen onder de Franken in de zuidelijke Nederlanden, door vergelijking van andere stukken wordt onze gezichtskring aangaande de Merowingische sagen verbreed. Op het eind der negende eeuw schreef de poëet Saxo over Karel den Groote:

> Vulgaria carmina magnis
> laudibus ejus avos et proavos celebrant:
> Pippinos, Carolos, Hludowicos et Theodoricos
> et Carlomannos Hlothariosque canunt.

De meervoudige vorm is wellicht alleen als rhetorische figuur op te vatten: wij zien dan dat ook een frankische Theoderik in volksliederen (vulgaria carmina) werd bezongen, en die Theoderik kan wel geen ander geweest zijn dan de oudste en krachtigste zoon van Chlodwig, die na den dood zijns vaders het austrazische Frankenrijk zoo groote uitbreiding gaf, en die met zijn zoon Theodebert de invloedrijkste der Merowingen geweest is. Ook uit oude angelsaksische bronnen is die identiteit te bewijzen.

Die liederen nu waarin hij of zijn zoon gevierd werden zijn verloren geraakt, maar de scherpzinnigheid der duitsche geleerden is ook hier het verlorene op het spoor gekomen. In de Quedlinburger kronijk (geschreven in de eerste jaren der elfde eeuw) heet het: »olim omnes

Franci *Hugones* vocabantur," eertijds werden alle Franken *Hugonen* genaamd: dit in verband met denzelfden naam in het angelsaksische lied van Beowulf, scheen te kennen te geven dat het een epische naam voor de Austraziërs was; en als nu dezelfde kronijk den austrazischen Theodorik *Hugo Theodoricus* noemt, dan ligt er niets vreemds in Lachmanns vermoeden, dat hier verband bestaat met de sage van Hugdieterich. Dit verband, en tevens dat van onzen historischen Theoderik met de hoogduitsche sage van Rother, heeft Müllenhoff in het tijdschrift van Haupt met veel takt aangetoond, en bewezen hoe frankische en oostgothische en beijersche sagen ineen smolten, en hoe ook andere Frankenkoningen in opperduitsche gedichten bekend zijn, als b. v. Chilperik de broeder van Siegbert, en enkele anderen. Daar wij echter reeds genoegzaam gestaafd hebben hoe in sage en lied de historische grondtrekken kunnen worden aangewezen, zullen wij hierbij niet langer stilstaan, vooral ook omdat noch de Rother noch de Hugdietrich in mnl. gedicht is overgegaan.

Die vereeniging van sagen van verschillende stammen, gelijk wij die waarnamen in het Nevelingenlied, waar bourgondische aan frankische overlevering geknoopt werd; die overdracht van feiten, door meerderen gepleegd, op één persoon, die wij in de Siegfriedssage aanwezen, en die ook in de fransche overleveringen b. v. aangaande Guillaume au court nez op te merken is; dat streven om op een enkel hoofd den glans aller eeuwen te vereenigen, of ook den rijkdom eener enkele groote daad onder meerderen te verdeelen, dat lag geheel in den loop der dingen. Bij zoo grooten rijkdom van verschijnselen als de volksverhuizing opleverde, bij dat aantal ongehoorde heldendaden, bij die herhaalde aanraking waarin de verschillende stammen met elkander kwamen; bij dat onmetelijke, steeds toenemende, steeds vernieuwde tooneel waarop dit alles geschiedde, kon het niet anders, of de gelegenheid

om eene enkele overlevering zuiver te behouden en zelfstandig uit te werken, moest hoogstmoeielijk, zoo niet onmogelijk worden. De heldendaden van enkele personen verloren allen luister bij den indruk die na eenigen tijd door die reusachtige en rustelooze beweging moest worden teweeggebracht: hier bleef een enkele naam, daar een afzonderlijk feit in het geheugen, maar om bij voortduring de aandacht te verdienen moesten zij gegroept worden om die enkele namen die door bijzondere omstandigheden als voorbeschikt waren om boven alle anderen te schitteren; zoo werd de naam van Ettel, den geduchten Hunnenvorst die het grootste gedeelte van Europa overheerd had, een middelpunt waaraan zich bijna alle volkssagen vastknoopte; en zoo wordt met hem de beroemde Gothenkoning Theodorik of Diederik van Bern steeds in betrekking gebracht, en daarom worden beide ook helden, waarin nederlandsche liederen belang konden stellen, liederen die bijna tot op onzen leeftijd in den mond des volks zijn gebleven, en die daarom wel eens als van zuiver nederlandschen oorsprong zijn aangemerkt.

Alvorens daarover te spreken, hebben wij de aandacht te vestigen op een gedicht, dat eene eigenaardige nederlandsche kleur draagt, en dat daarom voor ons van dubbel belang is, omdat het zoowel op Noord- als Zuid-Nederlandsche gewesten betrekking heeft: ik bedoel de Goedroen, en ook hier wederom niet den lateren vorm, maar de sagen die hier ten grondslag liggen. Zoo ik den angelsaksischen Beowulf niet vermeld, 't is omdat het gedicht, ja hoogstbelangrijk is om de toespelingen die het bevat, maar volgens de jongste onderzoekingen van Müllenhoff, voornamelijk mythisch moet worden verklaard. Arend heeft er eene korte inhoudsopgave van gegeven in zijne Geschiedenis der dichtkunst onder de Angel-Saksen; maar ongelukkig juist dat, wat het voor de heldensage belangrijks bevat, den strijd van koning Hygelâc (den frankischen Chochilaic) tegen de Hetvare

(Hattuariers of Gelderschen) heeft hij naauwelijks met een enkel woord der vermelding waardig gekeurd.

Wat de Goedroen betreft, dit gedicht behoort zeer zeker tot de eerbiedwekkende gedenkzuilen onzer aloude poëzie, gelijk Snellaert ze noemt, waarin het ruwe doch heerlijke voorhistorische leven, het woud- en zeeleven zich aan ons vertoont van de voorouderlijke reuzen-menschen. Het gedicht is ons alleen in eene mhd. bewerking uit de 13e eeuw behouden gebleven, en met dien vorm hebben wij hier natuurlijk niet te doen, alleen met den inhoud, die naar geene andere bakermat verwijst dan onze nederlandsche zeekusten. De Goedroen heeft dit eigenaardige, dat het tooneel der heldendaden die er in verhaald worden zoowel de zee als het vasteland is. Ziehier in korte woorden zijn inhoud.

»Siegebant, de zoon van Geer en Oete, is koning van Eyrland: hij heeft een zoon die Hagen heet. Eens hield de koning een groot hoffeest: negen dagen duurde de vreugd, maar op den tienden wordt aller vergenoegen vervangen door 't geklag van velen: op groote vreugde volgt innig leed. Te midden van de feestelijkheden, terwijl de voedster met den jongen Hagen alleen voor het huis stond, kwam een wilde grijpvogel en roofde het kind, dat door zijne voedster werd prijs gegeven. De knaap wordt door den roofvogel in zijn nest gedragen, waar zich een jonge grijp van hem meester maakt, maar al worstelende met hem op den grond valt, hetgeen het kind de gelegenheid geeft zich te versteken. Hij vindt in de nabijheid drie koningsdochters, wien het ook gelukt is den grijpvogel te ontkomen, en die het kind nu zoo goed en kwaad dit gaan kan verzorgen. In de wildernis wies Hagen nu op, en leerde van de dieren ligchamelijke behendigheid. De ballingen worden later gered en opgenomen door het daarlangs zeilende schip van den graaf van Garadie, een vijand van het geslacht van

Hagen, en dien hij met geweld moet dwingen den steven naar Eyrland te richten. Hier wordt Hagen door zijne moeder herkend; nu groeit hij op tot een held, wiens lof in zangen en gedichten werd gevierd (*), en treedt in het huwelijk met een van de drie geredde jonkfrouwen, Hilde van Indië. Siegebant doet nu ten zijnen behoeve afstand van de regering, en op een plechtigen feestdag geeft Hagen zijne leenen uit, en sedert hield hij streng gericht in 't land en bekampte den overmoed zijner vijandige naburen. (En hiermede is het eerste deel gesloten.)

»Hagen heeft eene dochter, die naar hare moeder Hilde geheeten is. Hij laat haar met zooveel zorg opvoeden, en met zooveel bezorgdheid, dat hij zelfs zon of wind niet toelaat haar aan te raken, veel minder nog een man. Niet een zal haar tot echtgenoot hebben, die hem zelven niet in kracht overtreft: de boden die hare hand komen vragen laat hij hangen, en die naar hare hand streefden nam hij lijf en eere. Ook Hetel, koning in het Helingenland (†), draagt aan twee zijner helden, Froete en den beroemden zanger Horrand, op, de schoone Hilde voor zich ten huwelijk te vragen, doch zij willen het waagstuk niet zonder behulp des ouden Wate ondernemen. Men laat dus dezen halen, en hij verneemt niet zonder toorn de moeielijke taak die zij hem hebben doen opdragen. Met tegenzin geeft hij zijne toestemming, om als koopman vermomd naar Eyrland te gaan, en zich voor te doen als of hij door Hetel in den ban was gedaan. Zij gaan,

---

(*) Des hôrte man in dem lande von dem helde sagen unde singen.

(†) Ein helt der was erwahsen dâ in Tenelant.
ze Sturme in einer marke, daz ist wol erkant,
dâ sâzen sîne mâge, die zugen in nâch êre.
im dienete auch Nortlant: ja was er vil gewaltec unde hêre.
Hettel der rîche ze Hegelingen saz,
nâhen bî Nortlande.
Er was ze Friesen herre; wazzer unde lant
Dietmers unde Waleis was in sîner hant.

Gûdrûnlieder, ed. Ettmüller s. 22.

en het gelukt hun door dit bedrog, door hunne schatten en mildheid, Hagens gunst te verwerven. De drie afgezondenen worden ten hove genoodigd: de vrouwen zagen ze gaarne, vooral den ouden wonderlijken Wate, die haar evenwel toeduwt, dat het hem bij schoone vrouwen nooit zoo wel te moede is geweest als in den slag. Als des konings lieden zich met wapenspel vermeiden vraagt Hagen den vreemden of zoo behendig ook in hun vaderland wordt gekampt? Daarop glimlachte Wate smalend, en zeî dat hij het nooit gezien had, maar wel wenschte het te leeren. De koning zelf geeft hem onderricht, en moet weldra bekennen, dat hij nooit zoo vluggen leerling gezien heeft. Nadat nu Wate het hof door zijne kracht, en Froete met zijne pracht in verbazing gebracht heeft, doet Horrand zulks met zijn gezang. Toen hij zijne stem verhief, lieten de vogelen hun kwinkeleeren staan; Hilde en hare jonkfrouwen luisterden met aandacht: die reeds sliepen ontwaakten vrolijk, en de koning zette zich op de tinnen van zijn kasteel om hem het oor te leenen; en als nu de zanger zwijgt, bidt Hilde haren vader hem op nieuw te doen zingen. Zoo verlangend was zij geworden naar dat liefelijke gezang, dat zij Horrand tot zich laat roepen en hem dus gelegenheid geeft Hetels aanzoek haar kenbaar te maken. Zij stemt toe in eene schaking: zij bezoekt het schip der helden, de verborgen krijgers komen te voorschijn, scheiden moeder en dochter, halen het zeil in top, stooten de vreemden uit hun schip en komen gelukkig in Hegelingenland aan. Daar daagt Hagen, die hen vervolgd heeft, op: een strijd begint, waarin Hetel gewond wordt, maar Wate door Hagen wordt bedwongen: het einde was eene verzoening. Nu huwde de Hegelingenkoning de schoone Hilde, en bij het scheiden laat Hagen bij haar achter Hildburg van Portugal, de speelnoot zijner vrouw. — Daarmede eindigt het tweede verhaal, en nu eerst neemt het eigenlijke gedicht een aanvang.

»Koning Hetel won twee kinderen, Ortwijn, dien de oude Wate opvoedt, en Goedroen, der schoone moeder aanminnige dochter. Haar laat Hartmoet, zoon des konings Lodewijk van Normandië, ten huwelijk vragen, maar wordt afgewezen. Onbekend bezoekt hij Hetels hof, en openbaart zijnen naam aan Goedroen; maar deze, hoewel zij hem niet ongenegen is, beveelt hem weg te trekken. Van dat oogenblik vormt hij het plan de schoone te bemachtigen, en zich aan Hetel te wreken, zonder evenwel de genegenheid der dochter daardoor te verliezen. — Ook koning Herwig van Zeeland had te gelijker tijd, en mede te vergeefs, naar de hand der jonkfrouw gestaan: hij besloot met de wapenen zijn aanzoek kracht bij te zetten. Op zekeren morgen roept de wachter van den toren Hetels mannen te wapen: hij ontwaarde den lichtenden glans van 's vijands helmen. Herwig dringt de stad binnen, maar Goedroen maakt een einde aan den strijd door Herwig als haren bruidegom aan te nemen. Een jaar later zou eerst het huwelijk worden gesloten. In dien tusschentijd valt Siegfried, koning van Moorland, in Herwigs erf, en Hetel snelt op aanzoek van Goedroen zijn aanstaanden schoonzoon ter hulp. Van dat afwezen, dat hij door verspieders vernomen had, maakt Hartmoet gebruik om in 't Hegelingenrijk te landen; hij doet Goedroen van zijne komst verwittigen, maar zij kondigt hem hare verloving aan. Daarop dringt hij met geweld de stad binnen, rooft Goedroen en Hildburg, en geeft Hetels stad en land der verwoesting ten prooi. De koning krijgt kondschap van het gebeurde: hij verzoent zich met Siegfried, ijlt met zijn leger den roover na, en haalt hem in op den Wulpenwaard: daar heeft nu een ernstig, en treffelijk geschilderd, gevecht plaats, waarin Hetel Hartmoets vader neêrslaat, Wate als een ever woedt, en menig krijger brengt, vanwaar hij niet zal wederkeeren. Tot den nacht duurt de strijd, totdat men vriend noch vijand meer kan onderscheiden. Van de

duisternis maakt Hartmoet gebruik om te ontkomen: hij beval diepe stilte, en wie zijn weegeklag niet kon smooren werd in de golven geworpen; zoo gelukte het hem om de zee te bereiken en zich voort te maken. Den anderen dag zijn die van Hegelingenland verbaasd geen vijand meer te vernemen: nu houdt hen de vraag bezig, of de gevallen vijanden zullen blijven liggen als een buit voor raven en wolven, dan of men ze zal begraven: men besluit den Christenen de eer der begrafenis te schenken, men leest hun lijkmissen en bouwt ter plaatse van den slag een klooster — hetgeen duidelijk doet zien, dat dit gedicht door de handen eens geestelijken gegaan is. — De Hegelingen keeren naar huis terug; Wate verbloemt der moeder hare ongevallen niet, maar raadt haar hare klachten te smooren, die toch de dooden niet meer in 't leven terug roepen. Als het jonge geslacht zou zijn opgegroeid tot weerbare mannen, dan zou men zich wreken.

»Intusschen zoekt de oude Lodewijk de gevangen Goedroen voor zijn zoon te winnen, en als zij hem ten stelligste afwijst, en den dood verkiest boven zijne liefde, werpt de oude haar in zee, waar Hartmoet haar bij de blonde vlechten uittrekt. Daar Goedroen voorts zich steeds tegen een huwelijk met Hartmoet blijft verzetten, vernedert haar zijne hardvochtige moeder tot de laagste handwerken, en dwingt haar den dienst der waschvrouwen te verrichten. De trouwe Hildburg deelt haar ongeluk, en niemand neemt eenig deel in haar lot dan alleen Ortroen, Harmoets zuster. — In het Hegelingenland wordt na het bepaalde tijdsverloop een nieuw heir ter wrake uitgerust, dat na eenen gevaarvollen overtocht in Normandië landt. Ortwijn en Herwig, de broeder en de verloofde der ontschaakte maagd, gaan tegen zonnenondergang uit, op kondschap van de gevangene. Den jonkfrouwen verschijnt een engel in de gedaante eener zwaan, die haar toespreekt en de aannadering van het leger en

de komst van twee boden aankondigt. Goedroen wordt minder bevangen door de hoop van eene spoedige verlossing dan door het verlangen om iets van hare moeder, haar broeder en verdere verwanten te vernemen. Als de jonkfrouwen 's avonds naar huis komen worden zij met smaadredenen ontfangen door Hartmoets moeder Geerlinde, die haar beveelt den anderen morgen met het krieken van den dag hare taak aan te vangen; want er waren, gelijk zij vernomen had, gasten in aantocht, en een feest was op handen. — Het was winter en tegen paaschtijd: des nachts viel er veel sneeuw: barrevoets moeten zij het lijnwaad naar het strand dragen. Lang zagen zij naar de beloofde boden uit: als eindelijk een scheepje nadert, waarin zich twee mannen bevinden, doet maagdelijke ingetogenheid haar de vlucht nemen. De mannen roepen haar terug, en winnen kondschap in betrekkelijk den beheerscher van het gewest, terwijl zij de van koude klappertandenden te vergeefs hunne mantels aanbieden. Ortwijn vraagt ook naar Goedroen, en Herwig vergelijkt in zijne gedachte de trekken van de jonkfrouw die hij voor zich ziet, met die van zijne verloofde, en komt tot de overtuiging dat, zoo Goedroen nog in leven is, het geene andere dan deze zijn kan. Hij roept Ortwijn bij zijnen naam, maar Goedroen geeft zich, om hen te beproeven, voor dood uit. Eindelijk heeft de herkenning plaats. Ortwijn wil haar niet op zijn scheepje nemen; hij wil haar niet rooven, die men hem in een openbaren strijd ontfoerde. Zij trekken af; en in het fier gevoel harer waarde, werpt Goedroen de kleêren die zij moest wasschen, in zee; en als zij t'huis komt weert zij de haar bedreigende onteerende straf af door de belofte van Hartmoet te zullen huwen. Zij baadt en tooit zich, en noodigt Hartmoet uit, boden naar zijne vrienden te zenden, ten einde dus het getal der verdedigers te verzwakken: haar vrolijke lach verraadt haar evenwel aan Geerlinde. — De jonge helden komen in-

tusschen bij het heir terug en verhalen hoe zij Goedroen ontmoet hebben. De krijgers weenen; de oude Wate ziet hen toornig aan en zegt: »Gij stelt u aan als wij»ven! Zorgt veeleer de kleêren rood te verwen die hare »handen blank gewasschen hebben." Men moest dienzelfden nacht nog opbreken naar Hartmoets burcht, want de lucht was helder en de maan scheen vrolijk. Dit gebeurt ook; als de morgenster opgaat blikt een van Goedroens vrouwen uit het venster en ontwaart helmen en schilden die voor de burcht blikkeren; de wachter roept Lodewijks helden te wapen, en Geerlinde voelt dat zij heden den lach van Goedroen duur zal moeten betalen, terwijl Hartmoet haar nu voor 't eerst zijn toorn te kennen geeft over de mishandeling van de maagd, en haar toeroept zich met vrouwelijke zaken te bemoeien, als zij hem den raad geeft eene belegering af te wachten en niet uit te vallen. Hij begint den strijd, wondt Ortwijn en Horrand, en ook Herwig moet aanvankelijk onderdoen voor den ouden Lodewijk, met wien hij handgemeen raakt: eindelijk evenwel keert de kans en hij slaat hem het hoofd af. Wate onderschept Hartmoet den weg naar de poort, toen het weegeklag in het kasteel over Lodewijks dood hem niet veel goeds verkondigde. Geerlinde loofde een groote prijs uit voor wie Goedroen zou dooden, en reeds wilde een uit haar gevolg dat loon verdienen, toen hij daarin verhinderd werd door Hartmoet zelf, die op het hulpgeschrei van Goedroen naar boven blikte en hem door zware bedreigingen belette het feit te volvoeren. Ortroen, in tranen zwemmende om den dood haars vaders, bidt Goedroen Wate en Hartmoet te scheiden. Deze draagt dien last op aan Herwig, maar te vergeefs zoekt deze door woord en daad den ouden tot mededoogen te bewegen. Hartmoet wordt gevangen: Wate bestormt de burcht en offert ook de ongeboren kinderen aan zijne woede op; want groeiden zij op, »hij zou ze niet meer vertrouwen dan een wilden

Sakser." Ortroen en Geerlinde zoeken bescherming bij Goedroen: als de grimmige verderver knarsetandend, met zoekenden blik, met ellenlangen baard, tot haar doordringt, gelukt het haar Ortroen te redden; maar Geerlinde wordt hem verraden en moet nu met haar leven boeten, en ook de dienstmaagden van wie Goedroen heeft te lijden gehad ontgaan den toorn niet des onmeedoogenden wrekers. De Hegelingen trekken daarop naar hun vaderland terug en het gedicht wordt besloten met de drievoudige vereeniging van Herwig en Goedroen, Hartmoet en Hildburg, Ortwijn en Ortroen, waardoor aan alle veete een einde wordt gemaakt."

Ware het ons te doen om eene æsthetische beschouwing van den vorm van dit dichtstuk, wij zouden kunnen wijzen op den echt epischen inhoud, op de eenheid der hoofdhandeling, op de vastheid der karakters, op het levendige, gekleurde der voorstelling, op de kunstvaardigheid die hier en daar in het aanduiden van fijne karaktertrekken doorschemert; maar wij herhalen het, de vorm behoort niet tot het gebied onzer vaderlandsche letterkunde: des te meer evenwel de inhoud. Alles wijst ons hier op een voortijd vol jeugdige kracht, op eene eeuw waarin ja ruwe, maar bovenal reine, edele zeden heerschen: wij herkennen er dezelfde trekken van moed en woestheid, maar ook van trouw en zedelijkheid en kuischheid in, die zelfs de vijandelijke Romeinen in de barbaren moesten treffen. Zoo het al om de eenheid die in het dichtstuk heerscht moeielijker wordt het, als het Nevelingenlied, te ontleden en de verschillende liederen aan te wijzen, waaruit het geheel werd samengesteld; zoo de proeve daartoe door Ettmüller genomen al niet zoo uitstekend gelukt geacht wordt als Lachmanns meesterlijke ontleding van het Nevelingenlied, het springt ons evenwel terstond in 't oog, dat wij hier omgewerkte echt duitsche volksoverlevering aantreffen, en tusschen het eigenlijke

gedicht en de twee stukken die er aan voorafgaan is de band zoo zwak, dat men duidelijk ontwaart dat deze er eerst later aan vastgehecht zijn en vroeger een geheel op zich zelven uitmaakten. In een angelsaksich gedicht uit de achtste eeuw komt eene toespeling voor op Horrand, leothcræftig man (de liedkundige man); maar bijzonder schijnt het tweede gedeelte geliefd en verbreid geweest te zijn. Dat tweede gedeelte, dat de ontfoering van Hagens dochter Hilde door Hetel verhaalt, en den kamp der beide vorsten, komt in de jongere Edda als op zich zelven staande mythe voor; de gebeurtenissen daarin vervat deelt Saxo Grammaticus als historische feiten mede, en in den mhd. Alexander van den pfaffe Lambrecht wordt er melding van gemaakt, zoodat men kan opmaken dat omtrent de helft der twaalfde eeuw deze sage alom verbreid was; doch W. Grimm heeft reeds aangemerkt (Heldensage, s. 528) dat van de negende eeuw af toespelingen op die gebeurtenis voorkomen. Blijkbaar is de eigenlijke Goedroensage er eigendunkelijk, en waarschijnlijk later aan vastgeknoopt. Het oudste gedeelte nu heeft stellig eenige verandering ondergaan, die wij zullen trachten aan te wijzen. Saxo verhaalt (ed. Müller 1,258) dat Hedin (Hithinus, rex aliquantae Norvagiensium gentis) en Högni (Jutorum regulus) vroeger te samen bevriend waren, en dat de eerste aan des laatsten dochter verloofd wordt. De verloofde wordt beschuldigd van vóór de verlooving verboden omgang met zijne bruid gehad te hebben, en de vertoornde vader zoekt hem te scheep op, bekampt en overwint hem, maar schenkt hem het leven. Zeven jaren later wordt de strijd »apud insulam Hithinsö" hervat, en beiden komen daarin om. Houden wij in het oog, dat Saxo twee gevechten vermeldt, en dat men in den Alexander verneemt dat op den Wulpenwaard een volkskamp gestreden werd, waarin Hildes vader omkwam, zoowel als Hetel en Wate, dan zal het niet

te stout zijn te vermoeden, dat de strijd op den Wulpenwaard oorspronkelijk onze sage besloot, en dat daarin de krijgvoerende helden een tragisch einde vonden, terwijl het geheel misschien besloten werd met het weegeklag van Hilde en haar ijlhoofdige pogingen om de dooden weêr in 't leven te roepen, gelijk ook Saxo zijn verhaal besluit: »Ferunt Hildam tanta mariti cupiditate »flagrasse, ut noctu interfectorum manes redintegrandi belli »gratia carminibus excitasse credatur."

Het is hier de plaats niet om te onderzoeken of, en in hoever, in de historie feiten voorhanden zijn, die men als grondslag der sage zou kunnen aanmerken: ik moet mij bepalen tot de aanwijzing, dat het terrein, waarop de voorvallen plaats hebben Nederlands bodem is. Het ontbreekt ons wel aan juiste en uitvoerige geografische kennis van onze kusten in den graauwen voortijd, maar wij hebben gegevens genoeg om in het algemeen niet mis te tasten, zoo wij al geen licht over alle bijzonderheden kunnen verspreiden.

Waar moet men het land der Hegelingen zoeken? De naam wijst op een stamnaam: Hegelingen moet komen van Hegel, een naam die in het gedicht niet voorkomt, wel Hetel, hetgeen wederom, naar J. Grimms vermoeden (Haupts Zeitschr. 2,2) verbasterd is uit Heten. Het boven bedoelde angelsaksische gedicht noemt Horrant een zanger bij de Heodeningas, en de Edda zegt van den strijd tusschen Högni en Hethinn, dat hij, »Hiathnînga vîg er kallat," de Hetheningen strijd genoemd werd; uit welke namen vooreerst blijkt, dat Hethen, A-saks. Heoden, de eigenlijke naam was, en dat de afleiding op -ingen daarmeê overeenstemt. Het laatste nu zou in het Oudhd. geluid hebben: *Hetaningâ*, *Hetalingâ*, hetgeen langsamerhand verbasterde in *Hegelinge*. (*) De naam zelf schijnt ook hier vroeger *Hethen*, *Heden*, *Hei-*

(*) Zoo ook wisselt *Thendelinge* af met *Tengelinge*, *Tegelinge*.

den geluid te hebben, als wij straks zullen zien. Intusschen geeft die naam niet veel licht, daar op onze kaarten de naam van Hegelingenland niet meer voorkomt. Als men zich evenwel herinnert dat het deensche verhaal den laatsten slag stelt op of bij een eiland Hithinsö, (waaronder het zich waarschijnlijk Hedhinsey ten noordwesten van het eiland Rügen voorstelde, dat nog ten huidigen dage Hiddensee heet,) — terwijl ons gedicht dien slag stelt voorgevallen te zijn op het Wulpeneiland; en wanneer wij nu beide namen binnen een klein plekje gronds in Zuid-Nederland terug vinden, dan zullen wij eene kostbare aanwijzing hebben.

Een keurbrief van Brugge van den jare 1190 spreekt nog van de » *Wulpingi*, homines de Wulpia sive de Cas»sand;" en wij weten dat de westelijke Scheldemond die daar vlak bij in zee viel, en Zeeland van Vlaanderen scheidde, eertijds *Hedensee* of *Heidensee* genaamd was. Wij hebben dus hier eene vrij juiste geografische aanwijzing; en als wij nu weten dat op Catzand, tot in de 16e eeuw toe, eene benediktijner proostdij stond, die behoorde tot de abdij van St. Baaf te Gend, dan zullen wij de overeenkomst met de plaats waar de groote slag geleverd werd, nog in het oog vallender vinden. En gelijk wij hier een geografischen naam vonden die aan *Heden* herinnert, zoo heette vroeger eene landtong op het eiland Schouwen: Heteletia, hetgeen wellicht aan Hetel mag doen denken. In allen gevalle worden wij stellig naar de grenzen van Zeeland en Vlaanderen gewezen. Uit de aanhaling op bl. 70 medegedeeld blijkt dat Hetel in Teneland was opgevoed, hetgeen men niet te zoeken heeft in Denemarken, maar misschien in het *ducatus Dentelini*, dat Fredegarius op het jaar 600 noemt, en eene grensprovincie uitmaakte tusschen Austrazië en Neustrië, en eigenlijk aan het laatste rijk behoorde; het zou dus ongeveer samenvallen met de »mark te Waleis", die ons weldra zal bezig houden. Dentelinus is het ge-

romanizeerde Denteling; als Thendelinge, Tendelant, Tenderich, Tennelant, Tennemarche, ging het in de heldensage over en werd verwisseld met het land der Denen, die hier helaas! overbekend waren. Meer zou ik nog geneigd zijn in Teneland den limes adversus Danos (boven bl. 61) te zoeken, de marke tegen de Denen. Hetel is heer van Friesland, dat tot aan de Vlaamsche grenzen reikte. Zijne koninklijke burcht heet nu eens *Campatille*, dan weder *Matelane*. In een brief van keizer Otto van het jaar 976 (bij Kluit II, 42) geeft deze aan de abdij van St. Bavo: »in pago Bevelanda omnem ter»ram a Suthera Suthflita usque Curtagosum et *Campan*," dat Campvere in Noord-Beveland zal zijn. Aangaande Matelane heeft Grimm gissenderwijs voorgesteld: Matilone of Matellione, dat men bij Fletione zou te zoeken hebben, volgens Peutingers kaart en den geograaf van Ravenna, in den omtrek van Rijnsburg. Een *Matlinge* (het tegenwoordige dorp de Ketel) in Zuidholland komt voor in een brief van 988 (bij Kluit I, 58) en een zeeuwsch *Mattenburg*, niet ver van Bergen-op-zoom, op »de paalscheidinge tusschen Braband en Zeeland" vind ik vermeld in van Leeuwens, Batavia Ill. bl. 154. Dit laatste, dat de »Mattiacorum gens" van Tacitus in 't geheugen terug roept, die door sommigen in Zeeland gezocht wordt, schijnt mij hier het meest in aanmerking te komen.

Herwig wordt genoemd heer van Zeeland, en dit lag niet ver van Hetels rijk (*bî im*): daar valt hem Siegfried aan, en daarheen snelt Hetel ter hulp: in den omtrek eener groote rivier (ein grôzer phlûme, p. 73) heeft de strijd plaats. Herhaaldelijk wordt het gewest aangegeven waar Hetel met zijn heir lag, en steeds met andere woorden: nu eens is het »in Sturmlande" (p. 74), dan: »Ze Wâleis bi der marke" (p. 81) of ook »in daz vierde lant" (p. 81). In dit laatste ziet Ettmüller »eines der Vierlande an der Elbe:" maar het is duidelijk dat er het

land der Vier Ambachten onder moet verstaan worden, en dat de groote vloed de Schelde is. Onder de marke te Waleis kan men niets anders dan, met Rückert, de grensstreek verstaan tusschen Austrazië en Neustrië, tusschen België en Frankrijk, dat is, Waalsch-Brabant, een deel van Henegouwen en Waalsch-Vlaanderen, welk laatste hier hoofdzakelijk te pas komt. Moring (d. is Merowinc) de markgraaf daar te lande (p. 71, 111, 115, 149 enz.) wordt ook genoemd Moring van Nijfland, d. i. van Nijffel- of Nevelingenland, hetgeen niet weinig versterkt hetgeen wij omtrent dit land ter gelegenheid van het Nevelingenlied gezegd hebben. — Hoewel dus de geografie van den dichter wat onbestemd is, komt zij ons echter bepaald genoeg voor om Zeeland en de kust van Vlaanderen voor het tooneel der sage te erkennen.

Wij moeten een oogenblik stilstaan bij Siegfried van Moringen of Moorlant (p. 60, 68 enz.): hij heet een machtig koning, wijd vermaard om zijnen moed, en heerscher over zeven koningen. De latere dichter dacht zich onder de Mooren negers uit eene afgelegen streek, waarom hij ook de hoofdsteden van dat rijk den vreemden naam van Alzabé en Abakie geeft, en de inwoners heidenen noemt (bl. 72); zoowel de samenhang als hetgeen wij vroeger omtrent het hollandsche Maurungania zeiden wijst hier op de Merwengou: de hollandsche graaf Diederik, Aernouds zoon, vocht den beroemden strijd in het bosch Miruuidu ten jare 1018 »cum suis Frisonibus Morsatenis" (Kluit I, 2, p. 56), en sedert heette die streek Hollant, hoewel die naam voor een gedeelte daarvan reeds in de negende eeuw voorkomt (l. l. p. 50). Wanneer nu in ons gedicht de Holzazen nu eens onder de banier van Froete van Deneland gerangschikt worden (bl. 148), dan weêr Holzânelant tot het gebied van Moring schijnt te behooren (112), dan is het waarschijnlijk het gevolg van de onbekendheid van den duitschen dichter met onze gewesten, die noodwendig tot verwarring

aanleiding moest geven. — Men zou misschien reden meenen te hebben om in dit Moorlant het lant der Morini te vinden, het latere graafschap van Boulogne, en zeker zou daardoor de geografische eenheid niet weinig bevorderd worden; maar ik kan er niet buiten bij dezen Siegfried van Moorland te denken aan dien Siegfried, Sivaard of Sicco, den heldhaftigen broeder van onzen graaf Diederik, wiens romantische aventuren hem hadden moeten stempelen tot een blijvenden held der sage, indien men in Holland wat meer had op gehad met poëtische overleveringen, en die niet door kerklegenden had laten verdringen; van wiens lotgevallen Stoke nog dit weet te verhalen, dat eene Castricumsche vrouw hem door hare schoonheid betooverde, ja misschien meer eigenlijke tooverij gebruikte om hem in hare netten te lokken en hem een voor zijne eeuw ongehoord huwelijk te doen aangaan. Zijn tijd, een tijd van oorlog en strijd, zoo te water als te land, nu eens met de »bestiales Frisones," dan weêr met de verbonden vorsten van Zuid-Nederland, dringt zich bij het lezen der beschrijvingen in het Goedroenlied van zelf aan de verbeelding op, en op die dappere Moer-Friezen past geheel wat de dichter van die van Moorlant getuigt (p. 72):

Ez wæren ie die besten von allem ertrîche:
Sî gâben andern gesten vil ofte herberge schädelîche.

Voegen wij bij dit alles de vermelding van Hagens rijk, Eyrland, dan zal men zien dat bijna geheel Nederland in deze overleveringen is betrokken; want men heeft dit rijk terug meenen te vinden in ons Texel, waarvan een gedeelte nog den naam van Eijerland draagt. Sints onheugelijke tijden stond daar eene burcht, die in de dagen der ongelukkige Ada is vermaard geworden. Dat dit Texel oudtijds een uitgebreide streek lands was, die onder anderen de drie graafschappen, Masaland, Kinhem en Texla bevatte leert de giftbrief van keizer Otto van 985 (bij Kluit II, 2, p. 60).

Dan al genoeg gissingen: nog is er geen helder licht verspreid over de geografie van het gedicht, en over deszelfs historische grondslagen is zelfs nog geene schemering opgegaan, maar wij durven hopen dat het, ten gevolge van voortgezet onderzoek of eene gelukkige vondst, ook hier eenmaal geheel dag zal worden. Intusschen zagen wij ook aan het voorbeeld van het Goedroenlied, dat verschillende sagen aan één persoon werden geknoopt, en wij vinden ook hierin de opmerking van Gervinus bewaarheid, dat de duitsche volkspoëzie er steeds naar streefde om een samenhang tusschen verschillende sagen te doen ontstaan, hetgeen haar dan ook die breede epische ontwikkeling heeft gegeven, in tegenstelling van de noordsche, die meer op zich zelven staande feiten in lyrischen toon behandelt.

Tot hiertoe stonden wij alleen stil bij den inhoud dier poëtische verhalen, zonder ons om den vorm te bekommeren: het wordt tijd ook daarover te handelen. A priori zal men reeds aan een rhytmischen vorm denken, en ook historische getuigenissen zijn daar, om de juistheid dier gissing aan te wijzen: zoo spreekt de bekende plaats van Einhart, van de »barbara antiquissima carmina, quibus veterum actus et bella canebantur", die Karel de Groote deed opteekenen; en andere plaatsen, die ik in de noot mededeel (*), bewijzen evenzeer dat die overleveringen rhythmisch waren, en ook reeds vroeg werden opgeteekend. Van zulk een in de achtste eeuw opge-

(*) Poëta Saxo (9e eeuw):

»Quae veterum depromunt prælia regum
barbara mandavit carmina litterulis."

Theganus, De Gestis Ludovici pii (9e eeuw): »poëtica carmina gentilia, quae in juventute didicerat, respuit, nec *legere*, nec audire, nec docere voluit."

Flodoardi, Hist. eccl. Remensis (996): »Subjicit etiam ex *libris* teutonicis de rege quodam Hermanrico nomine, qui omnem progeniem suam morti destinaverit caet."

Eckehard, Chron. Uspergense (1126): »non solum vulgari fabula-

teekend volkslied hebben wij gelukkig een merkwaardig overblijfsel, dubbel belangrijk omdat het eene sage inhoudt die tot in de zeventiende eeuw in Nederland is verbreid gebleven: ik bedoel het Hilbebrandslied, dat zelfs op de preêkstoelen werd aangehaald (Belg. Mus. 1844, bl. 462), en dus groote populariteit moet verworven hebben. De inhoud van de sage is deze:

»Diederik van Bern (Theodorik) is voor Odoaker gevlucht naar den Hunnenkoning Attila: met hem zijn getrouwe dienstknecht Hildebrand. Deze heeft zijne jonge gade met een onmondigen zoon in zijn vaderland achtergelaten. Na verloop van vele jaren keert hij naar Bern (Verona) terug, en ontmoet onderweg zijnen zoon Hadubrand, die sints tot een man is opgewassen. Zij kennen elkander niet, krijgen twist en dagen elkander uit. Hildebrand vraagt naar den naam zijner wederpartij: deze noemt zich, en nu wil de oude den strijd niet voortzetten en doet zich als zijn vader kennen. Hadubrand gelooft hem echter niet en kampt voort, tot eindelijk Hildebrand hem overwint en tot de erkentenis dwingt. Eendrachtelijk trekken zij daarop naar Bern, waar de moeder hen met vreugde ontfangt."

Die inhoud is uit latere bearbeidingen der sage opgemaakt, want van het oude, in de achtste eeuw opgeteekende lied, bezitten wij slechts een fragment: dit is door Grimm, Lachmann en Müller uitgegeven, de vlaamsche navolging uit de 16e eeuw liet Willems drukken (Belg. Museum 1844, bl. 464, en Oud Vl. liederen 129). Het

---

tione et cantilenarum modulatione usitatur, verum etiam in quibusdam chronicis annotatur."

Metellus van Tegernsee (1160):

»Quos orientis habet regio,
flumina nobilis Erlafia,
carmine Teutonihus celebri,
inclita Rogerii comitis
robore seu Tetreci veteris" caet.

dialekt waarin het oude fragment vervat is, noemen de uitgevers frankisch, en hoewel het sterk nederduitsch gekleurd is, zal het toch wat veel gewaagd zijn om het, gelijk wel eens beweerd is, op nederlandschen bodem te doen ontstaan. Wat den vorm betreft, het zijn strofen van drie regels, niet door het rijm, maar door de allitteratie, hoewel dan ook nog op tamelijk ruwe wijs, verbonden (*), een vorm, waarop wij later zullen terugkomen. En wat de bewerking aangaat, wij hebben eene kernachtige, krachtvolle voorstelling, in eene taal zoo stout als die der noordsche Edda: de gang van het stuk heeft eene epische breedte en gelijkmatigheid in den trant van Homerus, en met latere duitsche bewerkingen vergeleken, steekt het fragment daarbij hoogst voordeelig af; en het is zeker geene onnutte opmerking, dat de vlaamsche latere bewerking in vele opzichten nader bij het oude staat dan de duitsche teksten: het eenige merkwaardige onderscheid is, dat Hildebrand zich eerst doet kennen wanneer hij zijn zoon heeft ten onder gebracht. Uit het slot der nieuwere bearbeidingen — in het fragment ontbreekt het — ziet men, dat ook dit lied als afgesloten geheel op zich zelve staat, naar den aard van het primitive volksgezang; de volksverhuizing gaf hoofdzakelijk aanleiding, dat die rhapsodische gezangen niet meer konden voldoen: nu werden zij dienstbaar gemaakt om deel te maken van een grooter geheel, en van dat oogenblik kan men eerst zeggen, dat de eigenlijke volkspoëzie in verhevener zin aanvangt; want nu was het niet meer alleen te doen om een feit, eene handeling, maar

(*) Als proeve van taal en vorm een paar strofen:

Ik gihôrta dhat seggen . . . . . .
dhat sih *u*rhêttun *æ*non muottin,
*H*iltibraht enti *H*adhubrant, unter *h*erjun tuêm.
Sunu*f*atarungôs irô *f*aro rihtun,
*g*arutun sê irô *g*udhamun, *g*urtun sih irô suert ana,
*h*elidôs, ubar *h*ringa, dô sie tô derô *h*iltju ritun.

vorm en inkleeding moesten noodzakelijkerwijs op den voorgrond treden: de voorhanden poëtische stof werd dichterlijk opgevat en verwerkt, en zoo ontstond een kunststuk. Tot nu toe was de poëzie alleen in handen der geheele natie: zij had de feiten gewrocht, zij zorgde dat ze niet vergeten werden; maar die elementen te vereenigen en tot een kunstprodukt te vormen, werd het werk van enkele individuen; en het epos door de electrieke vonk van het genie tot eene schoone en indrukwekkende eenheid te doen samensmelten, dat vermocht het geheele volk niet meer, dat deed de dichter. Dat dit reeds ten tijde van Karel den Groote kan plaats gehad hebben, valt niet te betwijfelen; want het is onloochenbaar dat, zoodra men eene tesamenhangende reeks van historische liederen bezat, die waren opgeschreven — gelijk Karel dit verordende — en dus gemakkelijk te overzien waren, toen ook aan een hof, dat met de klassieke letteren bekend zocht te raken, en de oude wereld trachtte te verjongen, van zelve de zucht wel moest ontstaan om die liederen tot één geheel te verbinden. Zonder te willen beweeren dat de hellenisten in grooten getale waren aan het hof van Karel, weet men toch dat sedert de invoering van het christendom in Gallië, de bisschoppen in voortdurende betrekking stonden met Rome: klerken en pelgrims togen daar gedurig heen om er licht te vragen voor hun verstand of hun gemoed. In de eeuwige stad leerden zij waarschijnlijk de meesterstukken kennen van Virgilius en Homerus, de laatste wellicht in de taal der kerk; en zoo werd hun waarschijnlijk de voortreffelijkheid der kunsteenheid geopenbaard. — Zoo Gervinus het waarschijnlijk rekent, dat onder dien invloed eigenlijke epische kunstgewrochten moesten ontstaan, de fransche geleerde Barrois gaat verder, en erkent dat hij geene andere oorzaak weet om de opmerkelijke eenheid te verklaren in een gedicht, dat hij om zijn eenvoudig en grootsch beloop de »Illiade carlovingienne" noemt, het oudste gedeelte namelijk van den

Ogier l'Ardenois. — Geen tijd was ook misschien meer geschikt om een uitgebreid volksepos te teelen. Het germaansche heldentijdperk was tot een gesloten geheel ontwikkeld, waarvoor men echter nog sympathie gevoelde, en van welks geest men zich nog aangeblazen voelde: de wereldkamp die het groote algemeene nationale feit was geworden, maakte een natuurlijken grondtoestand uit waarop eene epische handeling kon worden geschilderd: de twee hoofdvoorwaarden voor een volksepos bestonden dus; terwijl later eerst de meer algemeen verbreide christelijke richting, voorts de verbinding met het Oosten door de kruistochten; het naauwere volkenverkeer dat den blik verruimde en meer wereldburgerlijke denkbeelden deed opschieten; de veranderde beschaving die de helden en recken tot edele ridders vervormde; de verbreiding van wallische overleveringen, en wat al niet meer, den zin voor oudduitsche toestanden verminderden en der verdere ontwikkeling van het duitsche volksepos in den weg traden. De adel en de meer ontwikkelde had zijnen smaak naar eene andere, misschien, gelijk Wilhelm Grimm het noemt, eenzijdige richting, beschaafd, en had zin noch oor voor die gedichten, die een wereldtoestand ten onderwerp hadden die hun vreemd geworden was: bij het eigenlijke volk bleven zij langer in eere, maar hier ontbrak het in die dagen van zeer gedeeltelijke beschaving aan eene hand die smaak en takt genoeg bezat, om de voorhanden stof naar den eisch des tijds te kneeden en kunstmatig te vormen; en daarenboven was het volksgeheugen onder de veranderde tijdsomstandigheden ook niet zoo vasthoudend, om niet verouderde indrukken op te geven voor de warmer aandoeningen van meer nabijliggende gebeurtenissen. Alvorens daarbij stil te staan, dienen wij een blik te werpen op den invloed dien het meer en meer verbreide christendom, en de steeds invloedrijker geestelijkheid op de volkspoëzie uitoefenden.

3.

DE VOLKSPOËZIE IN HANDEN DER GEESTELIJKEN.

Had de volksverhuizing grooten invloed op de vorming van der Germanen volkspoëzie, veel aanzienlijker nog was de wijziging die de invoering van het christendom aan de richting van hunnen geest gaf, en het kon wel niet anders of in de dichtkunst moest zich die richting openbaren. Zou het christendom niet ontaarden in louter vormen en plechtigheden, zou het op den duur wortel schieten in het gemoed der nieuwbekeerden, er moest door de geloofspredikers gestreefd worden om uit het leven, de zeden van de nieuwe christenvolken alles te doen verdwijnen wat hen aan hunne oude goden kon herinneren. Het heidensche godenstelsel was zinnelijk-poëtisch en had licht meer aantrekkelijkheid voor den minbeschaafden natuurmensch dan de zuiverder, maar meer abstrakte leer door de vreemdelingen aangebracht, terwijl deze ootmoed en dooding des vleesches eischte en daardoor weinig in overeenstemming was met de overleveringen en neigingen van het krachtige en ruwe overweldigersvolk dat een einde had gemaakt aan de wereldheerschappij der Romeinen. Het was te vreezen, dat er stemmen zouden weêrklinken met de klacht die meer dan tien eeuwen later eenen dichterlijken duitschen boezem ontsnapte; en een beroep op de vaderlandsche goden en den nationalen heldentijd zou in de achtste eeuw zeker vrij wat meer nadeel aan de zaak der kerk — die tevens die der beschaving zou zijn — hebben toegebracht dan Schillers Götter Griechenlants dit vermochten. Van daar dan ook, dat van den beginne af aan, de geestelijk-

heid in eene vijandige houding optreedt tegen de volkspoëzie, die aan eene gevaarlijke tegenwerking kon bevorderlijk zijn: om die poëzie te weeren volgde verbod op verbod, uit vrees voor straf en bedreiging nageleefd. Maar de geestelijkheid begreep tevens iets te moeten stellen in de plaats van hetgeen zij vernietigde, en dusdoende door afbreken en opbouwen tevens het bestaan der nieuwe leer te verzekeren: dit riep eene geestelijke litteratuur in 't leven, waarmede wij ons in de eerste plaats hebben bezig te houden.

Christelijke poëzie in de taal der kerk werd al vroeg door de geestelijkheid beoefend: reeds ten tijde van Konstantijn den Groote schreef Juvencus eene overzetting van het evangelie van Mattheus in latijnsche hexameters; in de vijfde eeuw leverde de schepping der wereld aan Dracontius de stof tot een latijnsch gedicht; later werden de Makabeërs door Victorinus, de wonderen van Christus door Sedulius, de boeken van Moses door Avitus, en veel meer nog, bezongen; en ook weldra ontstond in Duischland de kerkelijke latijnsche dichtkunst. Wel had die juist om de taal weinig invloed op de natie, maar reeds zeer spoedig schijnt men begrepen te hebben dat de volkstaal het beste voertuig was om de christelijke leer te verbreiden, en tevens aan de behoefte aan christelijke ontwikkeling, die van lieverlede begon te ontstaan, te voldoen. Dit getuigt de vertaling des bijbels bij de Gothen in de vierde eeuw, een kostbaar gedenkstuk uit den grijzen voortijd, dat als door een wonder voor ons is bewaard gebleven. Voor de dagen van Karel den Groote was het evenwel bewaard gebleven om de pogingen tot inniger verbreiding der christelijke leer vruchten te doen dragen. De zorg en voorliefde van dezen uitstekenden vorst voor nationale ontwikkeling in het algemeen en de vaderlandsche taal in het bijzonder zijn genoegzaam bekend: aan zijne pogingen had men

het dan ook te danken, dat op de kerkvergadering van Mentz in 813 bepaald was dat de bisschoppen hunne geestelijke toespraken zoowel in het duitsch als latijn konden voordragen, terwijl aan het volk verlof werd gegeven het *onze vader* en het *credo* in de volkstaal te bidden, wanneer het anders niet ging. Maar daarmede had men nog geene taal, geschikt om tot eene eigenlijk gezegde letterkunde gebruikt te worden; het is waar, enkele gebeden, formulieren, vertalingen, kerkgezangen, stammen reeds uit vroeger tijd, maar gebrekkig en onvolkómen, en eerst van Karels regering dagteekent de eigenlijke vorming der schrijftaal. Tot hiertoe had zij slechts gediend tot huisselijk gebruik en tot vrij ruw volksgezang; nu zou zij geschreven worden. En met welke hinderpalen had men niet te kampen! De geestelijke die het zou beproeven vond in de letters die zijne latijnsche geleerdheid hem aan de hand deed niet eens de noodige teekens om de duitsche klanken uit te drukken, en dikwerf was hij daarenboven nog een vreemdeling. Die schrijvers moesten eerst de taal zelf leeren; en hoe zij daarmede te werk gingen leeren ons de talrijke glossaria uit dien tijd zoowel als de zoogenoemde tusschenlijnige vertalingen van kerkelijke geschriften, die eerst later door meer vrije vertalingen en paraphrasen, en eindelijk door dichterlijke omwerkingen gevolgd werden. Geldt dit van Duitschland in het algemeen, niet minder waar is het voor de Nederlanden, en reeds in de tiende eeuw vindt men in de Egmonder boekerij een psalmboek met duitsche glossen (Psalterium teutonice glossatum), misschien ook een dergelijk evangelie van Johannes, dat ten minste *glosatus* genoemd wordt in den catalogus. En dat men in de volgende eeuw de taalstudie daar niet liet varen blijkt uit den kostbaren Wiliramus dien men er had (en die nog op de boekerij der Leidsche hoogeschool bestaat), die welhaast werd opgevolgd door een nieuw Psalterium

glosatum en zelfs een Glosarium de omnibus divinis libris. In de achtste eeuw nog waren in Duitschland een aantal geschriften in het licht gegeven, waarvan er verscheiden, gedeeltelijk althans, voor ons bewaard zijn gebleven; als de vertaling van Isidorus' traktaat *de nativitate Domini*, Kero's vertaling van de regelen van den heiligen Benedictus, enz. Mogen die stukken al van hooge waarde zijn voor de taalstudie, zij zullen ons hier niet bezig houden, evenmin als de latere evangelienharmonie van Tatiaan, de paraphrasis van het hooglied van Williramus, de tusschenlijnige vertaling der latijnsche hymnen, de nederduitsche psalmen, die hier te lande door De Jagers Taalkundig Magazijn tamelijk bekend zijn, maar die ik nog niet voor zuiver oudnederlandsch kan aanzien, gelijk men hier algemeen wil, en die misschien ook wel wat jonger zijn dan men ze maakt; — dat alles zal ons geen veld van beschouwing opleveren omdat wij ons alleen met de dichterlijke voortbrengselen zullen inlaten. Daartoe behooren in de eerste plaats twee zoogenaamde evangeliënharmoniën, waarin de oudste duitsche geestelijke poëzie is bewaard gebleven. De eene is geschreven door den benediktijner monnik Otfried, uit het klooster Weissenburg, die echter waarschijnlijk een Aleman of Zuidduitscher van geboorte was: zij is in het hoogduitsch opgesteld. De andere is voor ons Nederlanders van nog grooter belang, omdat de taal waarin zij vervat is, zuiver nederduitsch of saksisch is, en zij alzoo het oudste monument is van den taaltak waartoe het nederlandsch behoort. Dit stuk is door den uitmuntenden duitschen taalkenner J. Schmeller in het licht gegeven onder den titel *Hêljand*, de heiland, en schijnt een gedeelte te zijn eener volledige bijbelvertaling, die Lodewijk de Vrome eenen saksischen dichter opdroeg. Beide stukken zijn van gelijken ouderdom (uit de negende eeuw) en ook ongeveer van gelijke dichterlijke waarde. Lang had men die gedichten bovenmatig geprezen en veel te hoog aangeslagen, tot dat eindelijk

Gervinus aantoonde dat men door eene begripsverwarring zich had laten medeslepen, om de onloochenbare onbegrensde taalkundige waarde dier gedichten te verwisselen met hunne dichterlijke verdienste, die niet zeer groot is.

Bij gelijkheid van inhoud zijn die twee stukken zeer verscheiden in vorm en wijze van behandeling; ja, men kan zelfs zeggen, dat uit elk ons een verschillend christendom toespreekt. En dit kon wel niet anders; want het noorden en zuiden van Duitschland was op zeer verschillende wijze, en in zeer verschillende tijden uit het heidendom bekeerd. In het Zuiden was de christenleer vroeger ingevoerd door Britsche zendelingen, maar ook meer in vormen en uiterlijkheden overgegaan: in het Noorden, waar zij later door Karel den Groote met geweld was overgeplant, was dat christendom reiner en eenvoudiger gebleven; het Zuiden was vroeg beschaafd, in het Noorden daarentegen bleef nog lang het land onbebouwd en de menschen ongepolijst: daar bleven heidensche gebruiken en heidensche vormen veel langer in praktijk dan in het Zuiden waar sints den bloei van het Gothenrijk onder Theodorik geestesontwikkeling duurzaam bleef. — Die verschillende toestanden blijken ons ten duidelijkste uit de twee gedichten die wij noemden, en zij staan als vertegenwoordigers dier tegenovergestelde ontwikkeling in ieder opzicht lijnrecht tegen elkander over. In den vorm valt dat onderscheid het eerst in het oog. Het oorspronkelijke epische vers van het oude volksgezang bestond uit een regel met acht lettergrepen die den klemtoon hadden, tusschen ieder van welke zich eene onbetoonde kon, maar niet behoefde te bevinden: die regel werd door de cæsuur in tweeën verdeeld. Tot in de achtste eeuw werd daarbij, zoowel in Noord- en Zuidduitschland als bij de Angelsaksen, de zoogenaamde *allitteratie* gevorderd, die sedert door het rijm werd verdrongen. Die allitteratie berustte op de gelijkheid der letters waarmede verschillende sterkstbetoonde lettergrepen

in een versregel aanvangen (*) en die men rijmstaven noemt. Het rijm daarentegen berust op de gelijkheid van de laatste silbe van twee versregels of der twee heften van een langen regel, waarbij strikt genomen overeenkomst moest heerschen zoowel van klinker als van medeklinker, hoewel het in den beginne vrij ruw was en alleen de gelijkheid van klinkers eischte, waardoor de zoogenaamde assonnance ontstond: als wij later van het mnl. rhytmische stelsel zullen spreken komen wij daarop nader terug. De Heeljand nu volgt nog het systeem der allitteratie, Otfried bindt zijne vershelften reeds door het rijm; het duurde echter nog eenigen tijd eer men de allitteratie geheel liet varen.

Maar ook in de behandeling verschillen deze gedichten: het nedersaksische herinnert meer aan de volkspoëzie, het heeft hare vaste wederkeerende omschrijvingen en kwalifikatiën, terwijl Otfried meer vrij werkt, zonder zich aan traditionele wetten te binden. Waar de Sakser zijnen evangelietekst verlaat geschiedt dit altijd als de volkspoëzie hem de stof levert tot uitwijding of opciering, als b. v. in de beschrijving van den kindermoord te Bethlehem en elders; zijne eigene subjektiviteit verliest zich in den epischen toon. Otfried daarentegen

(*) Bilderdijk heeft de volgende proeve van allitteratie gegeven:

Geéf Genádig Gód,
Géef mij steeds Goéden moed,
Hoe de Hél ook Huíl'
En Heel de aárd beroer'!
Laat Mijn Mónd niet Misdoén
Maar Verleén m' in 't Verdriét
't Vergenoégen der rúst.

Men zal terstond zien, dat die verzen niet aan den regel voldoen, daar het niet overal de sterkst betoonde lettergrepen (hier met een accent geteekend) zijn, die rijmen. Ik zou die verzen niet hebben aangehaald, ware het niet, datze herhaaldelijk als proeve voor allitteratie waren bijgebracht, b. v. in Snellaerts Verhand. over de Ned. Dichtkunst, bl. 12, en nog onlangs in Blommaerts Aloude Geschiedenis der Belgen, bl. 214.

is meer didaktisch en lyrisch; terwijl de Sakser meer droog is en zich gewoonlijk aan zijnen tekst houdt, vlecht Otfried veel in zijne behandeling dat in zijn origineel niet gevonden wordt: hij ontleent allegoriën uit latijnsche poëten, en zijne eigene redeneering is hem dikwerf meer hoofdzaak dan het onderwerp dat hij vertaalt: hij leent gaarne het oor aan zijne eigene taal, terwijl de Sakser altijd den tekst in het oog houdt, dien hij meestal ook veel getrouwer wedergeeft, als met onbewusten drang, zonder, even als Otfried, te redeneeren over zijn onvermogen of de onbeholpenheid zijner taal. Hij kent alleen het evangelie, terwijl de monnik daarentegen zich beroept op autoriteiten, en duidelijk toont hoe hem kerkelijke gezangen en heidensche dichters zelfs voor den geest staan. Deze heeft over zijne taal en zijn vorm nagedacht en durft zijn duitsch werk tegenover de voortbrengselen der latijnsche dichters stellen, gelijk hij met den inhoud tegen de aanstootelijke volksliederen te velde trekt. Dit was zeker een grootsch werk in zoo vroegen tijd, en bewijst hoe de pogingen van Karel den Groote en Rhabanus Maurus, Otfrieds grooten leermeester, vruchten droegen voor het leven; maar vraagt men of een gekuischte smaak kan toegeven dat onze monnik meer geleverd heeft dan eene goed gemeende poging, dan moeten wij die vraag ontkennend beantwoorden; want overal stooten wij hier op ongepaste breedvoerigheid en dikwerf langwijligheid in de behandeling, op platheid of alledaagschheid der gedachten, die juist omdat zij het onderwerp als bedelven, den indruk dien dit zou kunnen te weeg brengen verzwakken. Wij treffen er geene stijgerende fantasie in aan, het is niet de ziel die spreekt, het is dorre uitkramerij van kloosterlijke geleerdheid; zin voor natuur of deelneming aan het praktische leven geeft hier geen gloed of warmte. Wij mogen al het geduld bewonderen dat met zoo weinig middelen zulk een werk wist tot stand te brengen, op den naam van poëzie kan het geen

aanspraak maken. En geen wonder, want het was een werk in een klooster uitgebroed, waar men geleerdheid kweekte, maar waar men geenen zin had die tot poëzie gevorderd wordt, voor de natuur en den mensch met zijne driften en neigingen, zijn lief en leed, in een woord, dat wat den boezem verwarmt. En ik maak hier de woorden van den uitstekenden geschiedschrijver op wien wij hier bij herhaling moeten verwijzen, tot de mijne, als hij uitroept: »slechts zulke werken, die door afzondering en ongestoorde rust, door aanhoudenden en noesten vlijt kunnen bevorderd worden, of die voortvloeien uit loutere bespiegeling kunnen in kloosters voortkomen!" — Gunstiger is wel ietwat het oordeel dat men over den Heeljand kan vellen, maar in den regel kleven dien even groote gebreken aan: wordt daar al minder geredeneerd, ter naauwernood neemt de dichter eenige hoogere vlucht. En men kan dit verklaren, als men bedenkt, dat of de dichter mede tot den geestelijken stand zal behoord hebben, of althans door een geestelijke geholpen werd, daar het toch niet te veronderstellen is dat een leek in staat was zonder helper zoodanig werk tot stand te brengen in eene eeuw toen een Karel de Groote zelf de schrijfkunst niet volkomen machtig kon worden.

Was de geestelijke poëzie die wij beschouwden inderdaad minder voortreffelijk dan waarvoor zij waarschijnlijk destijds gehouden werd, weldra zou zij eene hooger vlucht nemen omdat zij nader met het leven in aanraking kwam. Het kon wel niet anders, of de geestelijken die de dichtkunst beoefenden moesten wel op het volksgezang hunne aandacht vestigen: wij vinden er het bewijs voor in Otfrieds werk zelf; en daar zij er naar streefden om wat hun, door heidensche voorstelling als andersins, in dat volksgezang aanstootelijk voorkwam weg te ruimen, was hiertoe geen beter middel dan om zelf zich daarvan meester te maken. Maar ook geen tijdperk was daartoe geschikter of gaf daartoe gereeder aanleiding;

want nimmer stonden geestelijkheid en volk elkander nader dan in deze en de volgende eeuw, toen de krijgsman met den monnik wedijverde in vroomheid, toen abten en kanunniken deel namen in wereldlijke vreugd, en nog geen verbod van de konciliën was uitgegaan dat den priesters belette aan de ridderlijke jachtoefening van den edelman deel te nemen; toen krijgers en geestelijken gelijkelijk hunne krachten inspanden ter uitbreiding of instandhouding der christelijke leer, door de aanvallen van Slaven, Hongaren en Noormannen bedreigd; toen Kerk en Staat tesamen smolten, waar men evenzeer streed ter bescherming van het vaderland als van den godsdienst. De geschiedenis der poëzie toont dit ten duidelijkste; en dat ook hier te lande bij geestelijken en monniken reeds zeer vroeg sympathie bestond voor heldensage en krijgsmanslitteratuur blijkt uit den catalogus der beroemde boekerij van het Egmonder klooster; onder de handschriften die tijdens het bestuur van den abt Steven werden geschreven of aangekocht (1056) komen nevens een heiligen Brandaan en eene Gesta Longobardorum en Francorum ook de Jeesten van Alexander den Groote, de Trojaansche oorlog van Dares Frigius, en de Waltharius voor. — Hoogst merkwaardig is in dit opzicht het zegelied bij de overwinning op de Noormannen ten jare 881, dat voor ons dubbel belangrijk is, omdat het in de Nederlanden is gedicht. Een slaglied is uit den aard der zake een onderwerp voor de volkspoëzie, en toch is dit lied van de hand eens geestelijken: het bewijst ons dat werkelijk de kerkelijken zich meester maakten van het volksgezang; en hoe ijverig dergelijke liederen reeds in de negende eeuw in de kloosters werden opgeteekend leert ons de boekenlijst van 821 van het klooster Reichenau, waarop een handschrift voorkomt dat twaalf duitsche liederen bevatte. Met vijandelijke inzichten geschiedde die vermeestering, en waarschijnlijk is daardoor menig heidensch element verloren geraakt; maar het ging der geestelijk-

heid daarbij als den meesten veroveraars, zij namen de vormen van het verheerde gebied over, en wij zullen later zien hoe, ondanks hunne pogingen tot vernietiging, de geestelijken juist veel oude liederen voor ons bewaard hebben.

Dit lied, gewoonlijk het Lodewijkslied genaamd, omdat het den lof behelst van Lodewijk, den zoon van Lodewijk den Stamelaar, die in 881 de Noormannen te Saucourt sloeg, werd nog voor des verwinnaars dood (5 Aug. 881) neêrgeschreven, hoogstwaarschijnlijk door den beroemden monnik Hucbald uit het klooster St. Amand sur l'Elnon bij Valenciennes, beroemd als dichter, maar beroemder nog door zijne muziekale kennis, en die in de bijzondere gunst stond van Karel den Kale en zijn kinderen, en met den overwinnenden koning in naauwe betrekking verkeerde. Ziehier den inhoud van dat lied, dat in vierregelige berijmde strophen gedicht is:

»Ik ken een koning, Lodewijk is zijn naam, die God gaarne dient, en ik weet dat deze het hem vergeldt.

»Als kind werd hij vaderloos, maar het werd hem vergoed; want de Heer trok zich zijner aan en werd zijn opvoeder.

»Hij gaf hem deugden en koninklijk dienstgezin, en den rijksstoel hier in Frankenland; — lang moge hij dien bezitten!

»Dit deelde hij weldra met Karloman, zijnen broeder, dit geheele tal van heerlijkheden.

»Toen dit geschied was wilde God hem beproeven, of hij, nog zoo jong, leed en moeite kon dulden.

»Hij liet heidensche mannen over zee trekken om het Frankenvolk te herinneren aan zijne zonden.

»Sommigen werden nu verloren, anderen uitverkoren: die vroeger kwalijk leefde onderging zijne straf.

»Die vroeger zich met roof ophield verbeterde zich, deed boete en werd een braaf mensch.

»Deze was leugenaar, gene roover, een ander vol bedrog, die zich sedert beterde.

»De koning was verre, het geheele rijk in werre: Christus was verbolgen en dit ontgold men.

»Maar God erbarmde er zich over: hij zag den grooten nood, en beval Lodewijk terstond daarheen te rijden.

»»Lodewijk mijn koning, help mijne lieden: de Noormannen doenze groot geweld aan!"

»Toen sprak Lodewijk: »Heer, al wat gij gebiedt, zoo doe ik, tenzij de dood er mij in verhindere.

»Toen ging hij met Gods verlof, en hief de strijdvaan in de hoogte en reed in Frankenland tegen de Noormannen.

»Die zijner verbeidden dankten God en riepen alle: »Heer, wij hebben lang reeds naar u uitgezien!"

»Toen sprak Lodewijk, de goede, luide: »Troost u, gezellen, mijne getrouwen in den nood!

»»God zond mij herwaarts, en zelve gebood hij mij, of 't u goed dacht dat ik den strijd aanving, mij zelven niet te sparen tot dat ik u gered had. Nu wil ik dat allen die God liefhebben mij volgen.

»»Het leven hier op aarde is ons beschoren zoolang Christus wil: eischt hij dat wij van hier varen, hij heeft er macht toe.

»»Alwie hier met ijver Gods wil doet, brengt hij er het leven af, ik loon hem zijnen moed: blijft hij in den strijd, dan vergeld ik het zijn geslacht."

»Toen nam hij schild en speer en reed heldhaftig voort, gereed om zijner wederpartijders harde waarheden te betuigen.

»Het duurde niet lang of hij vond de Noormannen: hij loofde God want hij zag wat hij begeerde.

»De koning reed koen, en zong een heilig lied; en allen zongen mede: »Kyri'eleison!"

»De zang was gezongen, de strijd begon: het bloed kleurde hun de wangen daar de Franken speelden.

»Daar vocht ieder held, maar niet een zoo als Lodewijk: snel en koen, dat was hem aangeboren.

»Sommigen doorsloeg hij, sommigen doorstak hij: hij

schonk thans zijnen vijanden een bitteren drank. Wee hun dat zij immer leefden!

»Geloofd zij de Godskracht! Lodewijk werd zeeghaftig; hij loofde alle heiligen, want zijner was de overwinning.

»Lodewijk keerde weder, de overwinnende koning; en zoo was hij immer, waar zulks noodig was. Behoude hem de heer door zijne genade!"

Deze vertaling volgt zoo na mogelijk het oorspronkelijke op den voet: ter betere beoordeeling van het stuk zelf geef ik een klein gedeelte van het oorspronkelijke in de noot (*).

Dat dit krijgslied uit de pen van eenen geestelijke vlood, en dat daardoor de toon van het volkslied merkelijk werd gewijzigd, springt terstond in het oog als men het vergelijkt met een gelijksoortig stuk, dat uit den mond van een krijgsman stroomde, het angelsaksische lied op Athelstans overwinning bij Brunaburg in 934. Hier verplaatst de dichter den toehoorder terstond in den slag, tusschen gespleten schilden en gevelde banieren, midden in de overwinning dien het broederpaar behaalt, wien het ook, even als den Lodewijk in het duitsche lied, aangeboren is het vaderland ter schuts te

(*) Thô nam her skild indi sper, ellianlîcho reit her,
uuold'er uuâr errahchon sînâ uuidarsahchon.
Thô ni uuas iz buro lang, fand her thia northman,
gode lob sagêda, her sihit thes her gerêda.
Ther kuning reit kuono, sang lioth frano,
joh allê saman sungun: Kyri'eleison!
Sang uuas gisungan, uuîg uuas bigunnan;
bluot skein in uuangôn, spilôdun ther urankon.
Thâr uaht thegenô gilîh, nichein sô sô Hluduîg:
snel indi kuoni, thaz uuas imo gekunni.
Suman thuruh skluog her, suman thuruh stah her;
her skancta ce hanton sînân fianton
bitteres lîdes: sô uuê hin hio thes lîbes!
Gilobôt sî thiu godes kraft: Hluduîg uuarth sigihaft;
jah allên heiligon thanc! sîn uuarth ther sigikamf.

strekken. De duitsche dichter daarentegen stelt den held eerst voor als een dienaar Gods, onder diens bijzondere bescherming staande en door hem tot den troon verheven. De hemel zendt zijnen uitverkorenen om hem te beproeven den inval der Noormannen en straft tevens de zondaren in het rijk: Christus is vertoornd. God roept zijnen verkoren held op: hij troost zijne gezellen en belooft hun Gods hulp: den overwinnaars zegt hij eene belooning toe en de weduwen der verslagenen hulp. In het gezicht des vijands wordt een heilig lied aangeheven, en dan volgt in weinige fiksche trekken de beschrijving van den slag zelf, die het gansche angelsaksische lied vult. En waar in den duitschen zang het slot gevormd wordt door eene vroome dankzegging, jubelt de Angelsakser dat raven, adelaars en wolven hun maal op het slagveld zullen vinden, een trek dien wij ook in een baskisch volkslied op den Roncevaller slag terugvinden (*); en eindelijk als de Duitscher het geheel bekroont met een kort gebed voor zijnen held, blikt

(*) Ik voel mij gedrongen ter vergelijking hier eene vertaling van beide liederen bij te voegen; het eerste met de woorden van Arend, in zijne Geschied. der dichtkunst onder de Angel-Saksen, bl. 83:

»Koning Athelstan, de heer van graven, de gever van armbanden aan de edelen, en ook zijn broeder, prins Edmund, een uitstekend opperhoofd, streden met de scherpte der zwaarden, in een gevecht nabij Brunanburh. De zonen van Edward doorkliefden den muur van schilden, en hieuwen de hooge linden om met hunne zwaarden. Zoo was in hen de deugd der voorvaderen, dat zij dikwijls in gevechten, tegen elken aanvaller, land, haardstede en altaren verdedigden.

De Schotten en de zeelieden sneuvelden. Het veld werd geverwd met het bloed der krijgers, sinds in het morgenuur de zon, de grootste ster, de schitterende fakkel van God den eeuwigen heer, opging en over de velden gleed, totdat zij, het edele werkstuk, naar haren zetel terugkeerde. Er lag menig strijder, door schichten geveld, menig Noorman over zijn schild doorschoten, ook menig Schot, vermoeid van het bloedig vechten. De West-Saksen volgden voorts met uitgezochte benden, den geheelen dag, de schreden van het gehate volk. Zij hieuwen vreesselijk met scherpgewette zwaarden de vlugtelingen in den rug. Die van Mercia weigerden het harde handspel

de Sakser daarentegen fier terug op de daden van het voorgeslacht, en bralt er op dat er geen zoo'n strijd gestreden was sints de Saksers de Britten hadden overwonnen.

Uit al die tegenstellingen blijkt duidelijk dat de opsteller van ons stuk een geestelijke was; maar dit neemt niet weg dat het den volkstoon uitdrukt, hetgeen trouwens in het oog springt als men den inhoud van dit lied vergelijkt met wat werkelijk gebeurde; want dan zien wij dat dezelfde vroome zin op het werkelijke slagveld niet werd afgelegd, en dat in den strijd bij Birthen of het Lechfeld het Frankenleger zich even zoo bereidde door avondmaal en vroom gezang, als in ons gedicht geschilderd wordt.

---

aan niemand van de mannen die met Anlaf over den Oceaan, in den buik des schips, het land tot het gevecht bepaald, opzochten.

»Vijf jonge koningen liggen op de strijdplaats, door het zwaard tot rust gebragt. Zoo ook zeven graven van Anlaf, en eene ontelbare menigte van het leger, van zeelieden en Schotten. Daar werd de aanvoerder der Noormannen (Anlaf), door nood gedwongen, met eene kleine bende naar den voorsteven van het schip teruggejaagd. Het scheepsvolk maakte het schip vlot, de koning vertrok op den vaalkleurigen vloed, en redde het leven.

»Insgelijks kwam daar, om naar zijn Noordsch vaderland te vluchten, de wijze Constantinus, de grijze krijgsman. Hij behoefde niet te pralen op het hanteren der zwaarden. Hier was zijne vermaagschapte schaar van vrienden op de strijdplaats gevallen, verslagen in het gevecht, en hij liet zijn zoon, jong in den strijd, door wonden verminkt op het slagveld achter. Hij, de blonde oude bedrieger, behoefde niet te pralen op het kletteren der strijdbijlen; hij en Anlaf behoefden zich even min met het overschot hunner legers te verheugen, dat zij beter in de krijgskunst bedreven waren op de kampplaats, bij het strijden der banieren, bij het ontmoeten der speren, bij de zamenkomst der mannen, bij de wisseling van wapenen, wanneer zij op het slagveld tegen Edwards kinderen speelden! De Noormannen, het bloedig overschot der schichten, vertrokken in genagelde schepen, op de stormende zee, om met een beschaamd gemoed door het diepe water, Dublin en Ierland weder op te zoeken.

»Zoo ook zochten de beide broeders, de koning en de prins, verheugd over het gevecht, te zamen het land der West-Saksen, hun vaderland, weder op.

»Zij lieten achter zich, om de lijken te verslinden, den witachtigen

Ook in de volgende eeuw, onder de drie duitsche keizers die den naam van Otto hebben beroemd gemaakt, bleef dezelfde sympathie tusschen volk en geestelijkheid bestaan, en ook uit dien tijd zijn de bewijzen voorhanden dat de laatste het gezang van het eerste kweekte; maar hetgeen bij den eersten opslag vreemd kan schijnen, is dat het volksgezang nu niet in de landstaal werd opgeteekend, maar een vreemd, een klassiek gewaad aannam. Alvorens daarvan voorbeelden te geven, dienen wij ten minste een enkelen blik te slaan op de oorzaak die dit verschijnsel te weeg bracht.

Had onder Karel den Groote eene levendige belangstelling plaats gevonden in de klassieke letterkunde, ten

---

wouw, den zwarten raaf met den hoornen bek, den vaalkleurigen gier, den arend met den witten staart, die op de lijken aast, den gulzigen havik, en dat grijskleurige beest, den boschwolf.

»Nooit was er eene grootere slachting op dit eiland, nooit sneuvelde voorheen zooveel volk door de scherpte der zwaarden, van al hetgeen ons de oude geschiedschrijvers in de boeken verhalen, sedert uit het Oosten de Angelen en Saksen, over uitgestrekte zeeën herwaarts kwamen en Britanje opzochten, doorluchtige helden de Welschen overvielen, en stoutmoedige graven het land veroverden."

Men zal mij, hoop ik, dank weten dat ik hier eene vertaling doe volgen van het lied der overwinnaars van Ronceval: ik volg de overzetting door Francisque Michel medegedeeld in zijne uitgave der Chanson de Roland, p. 227:

»Eene kreet heeft zich verheven te midden van de bergen der Escualdunacs; en de Etcheco-jauna snelt voor zijne deur en luistert aandachtig.

»Wat is er gaande? roept hij; wat wil men van mij?" En de hond die sliep aan 's meesters voeten is opgesprongen en heeft de omstreken van Altabiçar vervuld met zijn geblaf.

»Bij den bergpas van Ibaneta doet zich een gerucht hooren: het nadert en dreunt links en rechts langs de rotsen; het is het doffe geluid van een leger dat oprukt. De onzen hebben het beantwoord van de toppen der bergen; zij hebben in hunne ossenhoornen geblazen, en de Etcheco-jauna wet zijne schichten.

»Zij komen! zij komen! welk een bosch van speeren! Hoe schitteren daar tusschen de veelkleurige banieren! Wat bliksemstralen weêrkaatsen van hunne rustingen! Hoeveel zijn er? Knaap, telze goed! Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, acht, negen, tien, elf,

gevolge van het leven dat hij in scholen en kloosters wist op te wekken, gelijke voorliefde tot de ouden neemt men waar onder de keizers uit het saksische huis. In Karels tijd bloeiden de kloosters en kathedraalscholen te Tours, St. Gallen, Reichenau; nu werden er nieuwe gesticht te Keulen, Utrecht, Egmond, Ments, Corvey, Trier, Paderborn, Hildesheim en elders; en gelijk Karel van geleerden omgeven was die zin hadden voor romeinsche letterkunde, gelijk hij zijnen Alcuïnus tot zich riep, zoo ontbood Otto I eenen Ratherius, een Gerbert, een Gunzo, die, behalve een aantal reeds bekende classici, ook Plato

---

twaalf, dertien, veertien, vijftien, zestien, zeventien, achtien, negentien, twintig.

»Twintig, en nog duizenden daarboven! Het zou tijdverlies zijn ze te tellen. Laat ons de krachtige handen ineen slaan, laat ons die rotsen ontwortelen, omze van boven van onze bergen neêr te smakken tot op hun hoofd. Verpletterze! doodze!

»Wat hadden zij in onze bergen te doen, die mannen van het noorden? Waarom kwamen zij onze rust verstooren? Als God bergketens schept, 't is opdat de menschen die niet zullen overtrekken. — De rotsen rollen en storten neder: zij verpletteren geheele benden; het bloed stroomt, de ligchamen worden aan flarden gescheurd! O, wat al verbrijzelde beenderen, welk eene zee van bloed!

»Vlucht, vlucht! gij die nog kracht hebt en een paard! Vlucht! koning Carloman, met uwe zwarte pluimen en uwen rooden mantel; uw neef, de dapperste, de meest beminde uwer krijgers, Roeland, ligt daar ginder dood neêrgeveld. Zijn moed heeft hem tot niets gediend.

»En nu, Escualdunacs, verlaten wij onze rotsen, laat ons neêrdalen om den vluchtenden onze pijlen na te zenden.

»Zij vluchten! zij vluchten! Waar is nu dat bosch van speeren? Waar zijn die veelkleurige banieren die daar tusschen schitterden? Geen bliksemstralen weêrkaatsen meer van hunne met bloed bezoedelde rustingen. Hoeveel zijn er? Knaap, telze goed! Twintig, negentien, achtien, zeventien, zestien, vijftien, veertien, dertien, twaalf, elf, tien, negen, acht, zeven, zes, vijf, vier, drie, twee, een.

»Een! Er is er zelfs geen enkele meer! Het is volbracht! Etchecojauna, gij kunt naar huis terugkeeren met uwen hond; gij kunt vrouw en kinderen omhelzen, uwe pijlen schoonmaken, enze met uwen ossenhoorn bergen, voorts u daarop nedervlijen en slapen. Des nachts zullen de arenden zich komen vergasten op die vermorzelde ligchamen, en al die beenderen zullen liggen bleeken tot in eeuwigheid!"

en Homerus met zich bracht. Otto I zelf legde zich nog op het laatst zijns levens op de studie der klassieken toe; Otto II was met eene grieksche prinses gehuwd en door Grieken omgeven, en Otto III geheel en al met het Grieksch vertrouwd. Hedwig de dochter van Hendrik van Beijeren, die vroeger den griekschen keizer was toegedacht, met de grieksche letterkunde bekend was, en Horatius en Virgilius met ijver las, wist, toen zij later met den Zwabischen hertog Burchard huwde, dezen voor hare lievelingsstudie te winnen. Bruno de aartsbisschop van Keulen, Ottos I broeder, las de oude schrijvers en voerde op reis zelfs zijne boeken met zich: hij ontbood grammatici en taalgeleerden uit Griekenland: de bouwkunst geraakte weldra onder griekschen invloed, en ook de muziek zoowel als de plastische kunsten in 't algemeen begonnen te bloeien. In het Egmonder kloost er las men Cicero de senectute, de amicitia, zijne orationes; Persius, Horatius, Lucanus, Sallustius, (eerst tegen 1140 Virgilius,) en weldra begon men er onder den abt Adelhard de muziek te beoefenen, ten minste men bezat er omtrent 1105 de musica van Guido, en weinige jaren later wordt een antiphonarium musice notatum vermeld. — Hoe groot overigens de invloed was van het klassicisme blijkt zelfs uit de wijze waarop men er zich tegen verzette; en als (omstreeks 980) de beroemde non Hroswitha, die ook eene levensbeschrijving van Otto I in latijnsche verzen geschreven had, de blijspelen van Terentius wilde verdringen, stelde zij geestelijke komediën op, die maar al te zeer getuigen, hoezeer zij met den schrijver dien zij bekampte vertrouwd was. Dit bracht eene mengeling te weeg van duitschen geest en latijnschen vorm, van romantischen inhoud en klassieke omkleeding, die hoogstopmerkelijk is.

Die invloed van klassieke richting moest zich natuurlijk het eerst en hoofdzakelijk openbaren in de letterkunde, en de kronijkstijl van eenen Widukind b.v. draagt

er de sporen van, maar veel duidelijker springt ons dit in het oog als wij het nationale duitsche volksgezang in latijnsche verzen zien omdichten. Een merkwaardig voorbeeld levert daarvan het gedicht van Walther van Aquitanië, of, zoo als het eigenlijk heet: De prima expeditione Attilae, et de rebus gestis Waltharie Aquitanorum principis.

Dit gedicht werd in het klooster te St. Gallen in de eerste helft der tiende eeuw vervaardigd door Eckehard I, den oom des bekenden psalmvertalers Notker, die in 970 stierf. Het is ter eigen oefening vertaald, naar een duitsch gedicht of verhaal, en met liefde en niet zonder kunstvaardigheid behandeld: Eckehard IV, een broeder uit hetzelfde klooster, die in 1024 stierf, zag het na en verbeterde het. De sage daarin behandeld komt hoofdzakelijk hierop neêr: Walther, de zoon van Alpkeer, koning van Aquitanië, en Hildegonde, dochter des Bourgondischen konings Heririk, verkeeren als gijzelaars aan het hof van Ettel of Attila in Pannonië. Zij leeren elkander kennen en liefhebben en besluiten de vlucht te nemen, hetgeen hun ook gelukt. De Frankische koning Gunther, belust op de door Walther meêgevoerde schatten, weigert hun den doortocht door zijn land en overvalt hen bij den Rijn, in de nabijheid van Worms; hij wordt evenwel met al zijne helden, (en daaronder ook Hagen, die zijne jeugd mede aan Ettels hof doorgebracht heeft, maar reeds vroeger naar zijn land was teruggekeerd), door Walther overwonnen, die nu met zijne geliefde, onder Volkers geleide, naar huis trekt en onder prachtige feesten zijne geliefde huwt.

Beschouwen wij den inhoud, dan vinden wij daar den echten duitschen heldentijd geschilderd, nog ontdaan van ridderlijke zeden; herinneringen aan het heidendom, ruwe gebruiken nog niet door den invloed van een milderen godsdienst verzacht; daarbij echte duitsche sage in het algemeen en trekken van echt duitschen voortijd in al

zijne woestheid. Wij zeggen het Gervinus volmondig na: de eenvoudige vorm van het gedicht, dat bestaat uit eene rij van tweekampen; de geest die niets dan strijd ademt; de liefde van Walther tot Hildegonde die hij schaakt, zonder dat er zich een enkel spoor opdoet dier overtedere hoffelijkheid, die men bij de latere dichters ontmoet; dat ontbreken van wonderen en tooverijen en monsters; die naieve vroómheid, die zoo geheel aan den onschuldigen en eerzamen geest des geheelen voortijds herinnert, dat alles getuigt, hoe trouw en waar het leven en de zeden van die eeuw in het gedicht zijn overgegaan.

Daar staat nu de uiterlijke vorm scherp tegen over, die geheel antiek is, aan Homerus en Virgilius herinnert, die den dichter bekend waren, en wier beelden of verzen zelfs hij nu en dan weet aan te wenden tot opluistering van zijn eigen werk. — Die mengeling van moderne stoffe en antieken vorm, moge ons bij den eersten oogopslag bevreemden, men kan er evenwel geen stoutheid aan ontzeggen; en daar er, volgens de juiste opmerking van Saint Marc Girardin, veel talent toe behoort en zelfs genie, om bij de navolging der ouden niet alle originaliteit in te boeten, zoo zal men bij al het oorspronkelijke, echt nationale, dat den Walharius kenmerkt, de waarde van dit gedicht des te hooger mogen aanslaan; en vergelijkt men het met latere werken waarin hetzelfde dualisme zich voordoet, als b. v. in het gedicht van Sannazarius de Partu Virginis, of in Vida's Christiade, dan zal het niet te stout zijn aan het gedicht der tiende eeuw de palm toe te kennen boven deze kunstwerken uit het gevierde tijdperk van de herleving der letteren.

Dat dit gedicht niet van een monnik werd uitgedacht, maar dat het eene navolging is van een nationaal volksgezang, leert alles ten duidelijkste: trouwens het onderwerp bleef in den mond des volks en men bezit fragmenten eener mhd. omwerking der dertiende eeuw. Dat

ook hier te lande de fabel bekend werd leert ons de straks aangehaalde catalogus der Egmonder bibliotheek; en zoowel uit het jaartal 1056, waarin men dit gedicht en de paraphrase van het Hooglied van Wiliramus reeds daar bezat, als uit andere aanwijzingen die niet hier ter plaatse behooren, kan men opmaken dat de Egmonder kloosterheeren gansch niet achterlijk waren, maar de letterkundige voortbrengselen kenden zoodra ze in het licht verschenen. En hoe had dit ook anders kunnen zijn bij de naauwe betrekking die er bestond tusschen den hollandschen graaf Aernoud en zijne gade Liutgarda en keizer Otto, wiens gemalin Theophana met onze gravin in zoo naauwe betrekking stond, dat de oude Egmonder kronijk haar zelfs tot zusters maakte! De broeder van graaf Aernoud was aartskanselier van keizer Otto II, en aartsbisschop van Trier, en hoe hij de intellektuele beweging in Duitschland ook in Holland trachtte te bevorderen, bewijst zijne belangstelling in de Egmonder kloosterbibliotheek, waaraan hij niet minder dan zestien boeken ten geschenke gaf, en daaronder zeer kostbare, gelijk de catalogus, door van Wijn uitgegeven, leert. —

Nevens den Waltharius kent men een ander merkwaardig latijnsch gedicht in den aanvang der elfde eeuw door de Tegernseeër monniken vervaardigd: de zoogenaamde Ruodlieb, een gedicht vol avontuurlijke voorvallen en dat zich ter naauwernood aan de volkssage aansluit. Dit stuk, waarvan slechts brokstukken bewaard zijn gebleven, staat veel nader tot de latere romantische voortbrengselen die uit Frankrijk werden ingevoerd, dan de Walther, zoowel in vorm als geest: de volle hexameters gaan hier over in leoninische verzen, even als weldra de oude lange regels van het volksepos in de korte regels met slechts vier toonverheffingen zullen overgaan; in den geest is het onderscheid nog grooter misschien: de Ruodlieb is veel meer hoofsch, de invloed

van grieksche verhalen zoowel als van grieksche pracht is er niet in te miskennen: de eenvoud van voorstelling, de ruwheid der zeden van het vroegere gedicht maakt hier plaats voor pracht en weelde, voor schitterende feesten, voor ridderlijke manieren: de heldentijd sterft met Walther uit, het riddertijdperk vangt met Ruodlieb aan.

Ook in dit gedicht hebben wij wederom een bewijs hoe de dichtkunst in handen bleef van de geestelijkheid; dit duurde nog eenigen tijd voort, daar nog onder de frankische keizers de leeken alle verstandelijke ontwikkeling versmaadden, als ons een tijdgenoot uitdrukkelijk getuigt; en met hoeveel ijver zij de kunst pleegde, kan daaruit blijken, dat de meeste, ja alle gedichten van het volgende tijdvak, voor zoover zij niet uit Frankrijk zijn overgenomen, op latijnsche originelen terugwijzen, die natuurlijk in de 10e en 11e eeuw vallen. Daarenboven is nog in dat tijdperk de geestelijkheid in den beginne meester van het terrein, en zoo al de moedertaal het latijn weêr heeft verdrongen, het is nog altijd een *pfaffe* Kuonrad, Werner of Lamprecht die zich als dichter of omwerker noemt; of ook zonder zulk een uitdrukkelijk getuigenis levert de behandeling van andere stukken er de sprekende bewijzen voor, gelijk wij hierboven reeds ter gelegenheid van het Goedroenlied aanstipten.

Zoo nu al de geestelijkheid de volkssage niet kon vernietigen, gelijk wel de eerste bedoeling was, het is duidelijk dat zij er veel in vervormde; en in de eerste plaats valt het niet te miskennen dat zij er het heidensche element uit wegvaagde en haar aan de kerk en godsdienst trachtte te verbinden; dat zij er tevens het plastisch eenvoudige in verwischte om met redeneering en met geleerdheid te pralen, waardoor tevens veel onechts in de sage geraakt moet zijn.

Vraagt men wat aanleiding gaf dat van de tiende tot de twaalfde eeuw de oude volksoverleveringen weder met

liefde werden behartigd, 't was waarschijnlijk omdat de invallen der Hongaren de oude Hunnensage weêr in 't geheugen moesten roepen; omdat, terwijl in het Oosten het Hongaarsche rijk weêr gevestigd werd, in het Westen de Bourgondische heerschappij werd vernieuwd, en aldus oude toestanden schenen weder te keeren. Want de sage wordt gemeenlijk het liefst gekoesterd in tijden wanneer men er iets overeenkomstigs met de gebeurtenissen van den dag in vinden kan; niet voor dat een zeker tijdperk in de geschiedenis op eene of andere wijze is afgesloten gaat. het in letterkunde over, en juist kan men met Hendrik den eerste het duitsche heldentijdperk geëindigd rekenen, terwijl de eigenlijke riddereeuwen te voorschijn treden.

En ook in de letterkunde sterft schijnbaar de heldengeest, en heeft er op dit gebied kwijning en stilstand plaats: onder de Frankische keizers verdwijnt weldra de volkspoëzie onder het wapengekletter en de woeste krijgsmansbarbaarschheid, waarmede Duitschland vervuld was terwijl van Koenraad II tot op Hendrik V, eene reeks van vorsten op den keizerstroon zat, die meer het oog gericht hield op praktische, staatkundige belangen, dan zich om de intellektuele ontwikkeling van hun volk te bekommeren, als een Karel of Otto, die echter beide den eernaam van den Groote gedragen hebben. Dat in het algemeen het duitsche volksgezang in dien tijd van karakter veranderde, dat de oude volkssage vergeten werd, mag wel worden afgeleid uit de woorden eener kronijk van die dagen, die zegt dat het landvolk eenmaal (olim) van Diederik van Bern zong. Vooral in de Nederlanden moest die geest veranderen, want hier werd de aandacht gevestigd op geweldige gebeurtenissen die deze landen nader raakten, op wapenfeiten die de ziel des landzaats met blijvende aandoeningen vervulden, als de invallen der der Noormannen in de negende eeuw, die nog op het eind

der twaalfde in het zuiden van België werden bezongen volgens getuigenis van den monnik Hariulf in de kronijk van St. Riquier, die in 1088 geschreven werd. Bovendien werd de roem van en de gedachtenis aan de groote figuren der overlevering hier beschaduwd door latere helden tot wie men in nadere betrekking stond, en van welke men zich beroemde af te stammen, als Karel den Groote, die, gelijk wij later nader zullen aantoonen, reeds vroeg in de volkssage overging; en eindelijk koos de poëzie bij voorkeur tot haar onderwerp feiten uit de geschiedenis van het land zelf. Slechts dergelijke sagen, die door haar inhoud aan geen bepaalden tijd gebonden zijn, die meer op beschouwing van den mensch en de menschelijke natuur in het algemeen zijn gebouwd, dan dat zij verknocht zijn aan een historischen of mythischen naam, bleven voortbestaan en werden steeds met innige voorliefde verpleegd en gekweekt: de diersage namelijk, het epos waarin de vos en de wolf, Reinaert en Isengrim, de hoofdrol spelen, en dat reeds vroeg een lievelingsonderwerp in deze landen uitmaakte en eindelijk in de twaalfde eeuw in de eigenlijkgezegde geschreven letterkunde overging om een onverwelkelijken roem deelachtig te worden.

Vluchtte in het eigenlijke Duitschland de poëzie voor barbaarschheid en proza, in de Nederlanden vond zij, volgens het getuigenis van de hoogduitsche schrijvers zelf een toevluchtsoord. België bleef aan de spitse der beschaving, waartoe de beroemde Luiker school met die van Lobbe en Gemblours, die van alle kanten vreemdelingen tot zich trokken, het hare in ruime mate bijdroegen. Hier ontflamde ook veel vroeger die geestdrift voor de kruistochten, die den nederlandschen adel met vreemde natiën in nadere betrekking bracht, en zooveel bijdroeg tot de ontwikkeling van een groot deel van het volk en tot de vorming der ridderpoëzie die het eigenlijk veld van onze beschouwing zal uitmaken.

Inmiddels leefde hier de volkspoëzie in nieuwe sagen voort, en de diersage bloeide er onder allerlei vormen.

Alvorens die diersage nader te beschouwen moeten wij eerst bij de latere inheemsche historische volksoverlevering stilstaan.

4.

LATERE NEDERLANDSCHE VOLKSSAGE.

Reeds uit de in ons eerste hoofdstuk aangehaalde plaats van Tacitus leerden wij dat de Germanen in de vroegste tijden al geneigdheid bezaten om zich rekenschap te geven van hunne afstamming. Gelijk wij daar in het algemeen de ontwikkeling des volks uit den god Tuisco en zijn zoon Man zagen aangewezen, weten wij ook dat de verschillende duitsche stammen steeds veel prijs hebben gesteld op de bijzondere stamtafels van hunne koningen en opperhoofden. De geschiedenis van Gothen, Longobarden en Angelsaksen levert ons daarvan het bewijs op. Die genealogien wijzen ons ten duidelijkste op de eenheid van godsdienst en overlevering, op de volkseenheid dus der duitsche stammen over geheel Europa verspreid, en die in allen blijft doorschemeren ondanks de kloof van tijd of ruimte die hen vaneen scheidt, ondanks de toevoegsels of veranderingen die zij ondergaan hebben. Wat die veranderingen betreft, het zal wel niemand vreemd dunken dat zich ook hier de invloed van het christendom heeft geopenbaard, gelijk op al wat het duitsche heidendom kenmerkte; en wij zien dan ook werkelijk hoe men de stamtafels der angelsaksische koningen, die ons naar oorkonden van de zevende eeuw bekend zijn, met de genealogien van het oude testament in verband bracht. Naarmate nu het

christendom dieper wortels schoot en de herinneringen aan den heidenschen voortijd al meer en meer uitwischte, naarmate de klassieke geleerdheid meer invloed begon te oefenen dan de overlevering in den mond des volks, verdween langsamerhand de oude sage der afstamming van nationale goden, om plaats te maken voor een in later tijd bij den frankischen stam zeer verbreid geloof aan eene afkomst van het klassieke Troje, die men met de Romeinen gemeen had. In kronijken en romans wordt daarop gebrald, ook in Holland, Vlaanderen en Brabant. Zoo er nu nog ondanks dien invloed der clerken sporen overbleven van de oudere sage, zij werd duister, onbegrijpelijk en onsamenhangend, en zij zou zeker geheel en al zijn ondergegaan, had menze niet vastgeknoopt aan latere historische namen. Een duidelijk bewijs daarvan levert de sage van den ridder met de zwaan, die volgens het getuigenis van Maerlant in de dertiende eeuw nog algemeen in Brabant verteld werd, en die zelfs in onze dagen nog is bewaard gebleven in een geliefd volksboek, terwijl Bilderdijk er ook bij meer beschaafden sympathie voor zocht te wekken door zijne romance *Elius*. Ziehier kortelijk den inhoud der sage:

»Oriant koning van den lande Lilefoort (dat men acht te zijn Lille of Rijssel in Vlaanderen), zoon van koning Hyrion of Pyrion en Matabrune, vervolgde eens op de jacht een hert, dat zich in eene rivier stortte en ontkwam. De koning ging onder een boom bij eene bron zitten om uit te rusten, en daar verscheen voor zijne oogen eene schoone maagd, die hem door hare schoonheid zoo in liefde doet ontsteken dat hij, zonder meer van haar te weten dan dat zij Beatrijs heet, haar ten huwelijk neemt en tot koningin doet kroonen. Zijne moeder Matabrune wordt daarover zeer verontwaardigd en verwijt hem, dat hij eene vrouw van minder geboorte dan hij zelf is, zijne hand schenkt. Toen hij haar op de onvergelijkelijke schoonheid van het meisje wees en

niet luisteren wilde naar het moederlijk vertoog, werd zij Beatrijs' onverzoenlijke vijandin, en besloot haar op de een of andere wijs door laster van haren gemaal af te trekken. Kort daarop vertrekt Oriant naar den krijg, en zijne echtgenoot bevalt van zeven kinderen, die elk met een zilveren keten om den hals ter wereld komen. Matabrune doet deze heimelijk wegvoeren met inzicht omze te doen vermoorden, en legt zeven jonge honden in hunne plaats. Bij de terugkomst van haren zoon beschuldigt zij nu Beatrijs van ontrouw jegens hem, en zegt dat zij zoo diep gevallen is dat zij zich met een hond heeft vergeten. Die tijding treft den koning ten sterkste: hij doet zijnen raad vergaderen om vonnis over haar te wijzen, en diensvolgens wordt zij tot levenslange gevangenis veroordeeld, tegen den zin van Matabrune, die haar wilde doen sterven.

»Intusschen waren de zeven kinderen die Beatrijs gebaard had, gelukkig behouden gebleven. Matabrunes dienaar Marcus, gelast omze te dooden, werd door medelijden aangedaan en leideze in een bosch neêr, waar hen een heremiet, Helias genaamd, vond en in zijne kluis bracht. Op zijn gebed verscheen eene witte geit, die de kinderen zoogde, en zoo bleven zij in de kluis en groeiden welig op, terwijl een hunner, die den vroomen man bijzonder geviel, van hem zijn eigen naam Helias ontfing.

»Op zekeren tijd wilde het geval, dat een van Matabrunes jagers, Savari genaamd, in dit bosch jagende, de kinderen opspoorde, en van den kluizenaar vernam, hoe hij ze gevonden had. Bij zijne terugkomst boodschapte hij dit dadelijk aan zijne meesteres, die hem nu, na den eersten dienaar, die haar bevel zoo slecht was nagekomen, de oogen te hebben laten uitsteken, den last gaf weder derwaarts te rijden omze allen om te brengen. Maar ook deze werd verteederd en besloot de kinderen in het leven te laten, maar hun de ketenen te ontne-

men, ten einde die aan zijne meesteres te brengen om haar te doen gelooven, dat haar last volbracht was. Hij vond slechts zes kinderen, daar de zevende zich juist met den kluizenaar op reis bevond: toen hij hen de ketens afgedaan had veranderden zij plotselings, tot zijne groote verbazing, in zwanen. Hij bracht de halssieraden aan zijne meesteres, die daarvan een drinknap beval te maken. De goudsmit daarmeê belast, bevindende dat een der ketenen bij het smelten meer zilvers opleverde dan tot den beker noodig was, behield de overigen voor zich, benevens nog een beker dien hij mede uit het metaal van de eerste keten gesmeed had.

»Den kluizenaar, die bij zijne tehuiskomst zeer verwonderd was zijne pleegkinderen niet te vinden, verscheen een engel, die hem de waarheid ontdekte, met bevel den jongen Helias naar het hof te zenden, ten einde zijne moeder, welke op nieuw op aanstoken van Matabrune door den verrader Macharijs van ontrouw en poging om haren gemaal te vergiftigen beschuldigd werd, te wreken. Deze maakte zich op, in bladeren gekleed, blootshoofds, barrevoets en met een stok in de hand, en kwam ten hove aan juist op het oogenblik dat men Beatrijs zou ter dood veroordeelen. Hij slaat Macharijs voor 's konings oog met een vuistslag op den grond, en ontdekt het verraad aan Oriant, die zich daarvan weldra bij den kluizenaar overtuigt. Er heeft nu een gerechtelijke kamp plaats, waarin Helias den verrader overwint, die zijne misdaad belijdt en aan de galg gehangen wordt. Daarop werd de goudsmit voor den koning gebracht en ondervraagd, benevens den dienaar wiens oogen Matabrune had laten uitsteken. Oriant had met dezen diep medelijden, en bad God innig dat hij zijn gezicht weder mocht krijgen: hij teekende daarop zijne oogen met een kruis en oogenblikkelijk zag de man weêr, tot aller verbazing. Helias hangt nu den zwanen, die inmiddels in de gracht van het kasteel waren komen vliegen, de

ketens weder om den hals en zij hernamen daarop terstond hunne menschelijke gedaante en werden gedoopt, op een na, wiens keten versmolten was, en die dus zijne zwanengedaante behield. Oriant, over dit alles diep getroffen, gaf zijnen zoon de kroon over en de macht om Matabrune, die de vlucht genomen en zich op haar slot Mombrun verschanscht had, te vonnissen. Hij verovert het slot en doet haar verbranden, nadat zij vooraf hare misdaad beleden had.

»Als Helias eene wijl zijn koninkrijk bezeten had zag hij eens morgens hoe er een schip aan kwam varen, getrokken door zijn broeder de zwaan. Hij zag dit aan voor een werk des hemels en begaf zich aan boord, met zich voerende zijne rusting en schild, met een dubbel gouden kruis vercierd, waarbij hem zijn vader nog een hoorn gaf, die de eigenschap bezat, dat wie hem hoorde blazen, geen letsel gebeuren mocht. Aldus kwamen zij in kort te Nijmegen, waar de hertogin van Billoen (Bouillon) door haren zwager, den graaf van Frankenberg, voor keizer Otto I. van ontrouw jegens haren gemaal, die naar het heilige land getogen was, beticht werd. Helias neemt hare partij en overwint in een kampstrijd den lasteraar, waarop hij met het hertogdom beleend wordt en de schoone Clarisse, dochter der hertogin, ten huwelijk krijgt, welke hem later eene dochter baarde die Ida genaamd werd, en de moeder zou zijn van Godfried van Bouillon. De zwanenridder, gelijk hij genoemd werd, verbood zijner vrouw hem naar zijne afkomst te vragen; en toen zij na zes jaren, op zekere nacht, dat gebod overtrad, verscheen de zwaan weder met het scheepje, en de ridder verliet haar, die te laat hare onberadenheid betreurde, en keerde naar zijn land terug. Hier gekomen bad hij den hemel, dat zijn broeder, de zwaan, zijne menschelijke gedaante terug mocht verkrijgen, en nadat de goudsmit van de twee drinkbekers weder eene keten gevormd had, die men der zwane omhing, werd zijn

gebed verhoord. Helias verhaalde daarop zijne lotgevallen, nam afscheid van zijne vrienden en stichtte een klooster waarin hij zijne overige dagen doorbracht; en hij bouwde daarbij, omtrent de Ardennen, een groot schoon slot, gelijk aan dat te Billoen, en dat hij evenzoo noemde.

»Later huwde zijne dochter Ida met den graaf Eustachius van Boenen (de Boulogne), dien zij drie zonen schonk, Godfried, Boudewijn en Eustachius. — Clarisse ontfing door een toeval tijding van haar verdwenen echtgenoot, dien zij gaat bezoeken, maar op zijn sterfbed aantreft. Zij woont zijn dood bij, en dit treft haar zoozeer, dat ook zij kort daarop den geest geeft."

De sage gelijk zij hier is medegedeeld maakt nog den inhoud uit van een steeds herdrukt volksboek, dat een voortbrengsel der zestiende eeuw schijnt; maar reeds in de dertiende of het laatste kwart der twaalfde eeuw ontfing zij deze gestalte. Reeds ten tijde van Maerlant was zij zeer verbreid in Vlaanderen en Brabant, en hij klaagt in zijnen Spiegel Historiaal:

Godevaert van Bolioen,
daer loghenaers mesdaet an doen,
dat si hem willen tien (d. i. *tijgen*) ane,
dattie riddere metter swane
siere (d. i. *zijner*) moeder vader was,
ende dien hieten si Helyas:
dits loghene ende el niet;
. . . . . .
no wijf, no man, als ict vernam,
ne was noit swane daer hi af quam,
al eist dat hem Brabanters beroemen
datsi vander swane sijn coemen.

En de schrijver van de Brabantsche Yeesten stelde zijn kronijk samen,

Omdat van Brabant die hertoghen
vormaels dicke sijn beloghen
alse dat si quamen metter swane.

En in een der handschriften van dit werk leest men bovendien:

Wies bewinden hem minestrelen,
datsi belieghen soe vele
dit edel heileghe gheslachte!
Si willense, in favelen, met crachte
segghen gheboren van edelren live
dan van mannen oft van wiven
ende borderen van ere (d. i. *eener*) vrouwen
die haren manne was onghetrouwe,
dat si brochte ter werelt kinder,
die met hem brochten ghinder
selveren ketenen aen den hals —
(Dat mach ele proeven over valsch:
die des ghelooft es onvroeder;
ele mensce bringht uut sire (*sijner*) moeder
dat hi bi nature hout;
daer en es binnen selver no gout) —
ende als men hem die ketenen nam,
dat ele tenen swane quam.
Siet, wie mach dit over waer ontbinden?
Si segghen: Een van desen kinden,
die bi namen hiet Elyas,
ende coninc Orients sone was,
wan ene dochter, Godevaerts moeder.
. . . . . .
Deser favelen hebbenwi ghenoech *enz.*

Wij zouden die woorden hier niet hebben aangehaald wanneer daaruit niet bleek dat de schrijver het oog had op berijmde verhalen, die door de *menestrelen* werden rondgevent. Zoo ons al geen vlaamsch of brabantsch gedicht uit dien tijd bekend is, wij hebben een franschen roman, dien de heer Reiffenberg tot het laatst der twaalfde eeuw brengt, en welks inhoud letterlijk overeenkomt met dien van het volksboek.

Ook zonder veel moeite ziet men dat hier oud en nieuw is dooreen gemengd; en eene sage wier oorsprong en beteekenis men niet meer kende is aan een bekenden historischen naam geknoopt gelijk het doorgaans het geval is. De vorm waarin zich het verhaal voordoet

wijst de eerste jaren der dertiende eeuw aan als den tijd van hare wording, immers uit den wonderhoorn en enkele andere trekken zouden wij reeds de bekendheid met de Arturromans kunnen opmaken, wanneer ook in het fransche gedicht niet de aventuren van Lancelot, Walewein en Perceval herdacht werden (*). Ontdoet men dit verhaal van hetgeen er in later tijd werd bijgevoegd, dan ziet men weldra dat ook hier de sage overblijft dat de Brabanders, of hunne hertogen, afstamden van een goddelijk wezen. De kern van de sage is de aankomst van den zwaanridder in het geheimzinnige bootje, eene sage die overoud is en teruggaat tot eenen tijd dat aan den naam van Brabant nog niet gedacht werd. Dezelfde mythe vinden wij ook elders, en eene angelsaksische kronijk van de tweede helft der elfde eeuw meldt ons dat een der saksische stammen nog voor den overtocht naar Brittanje, dus voor de helft der vijfde eeuw, op gelijke wijze een koning ontfing: een onbekende schoone jongeling kwam daar ook aandrijven op een bootje waarin hij lag omgeven door zijne wapenen: zijn naam was Sceaf, en hij was uit het goddelijk geslacht van Woden, en in het gedicht van Beowulf komt hij nog voor. Jacob Grimm heeft reeds gewezen op den samenhang dezer beide overleveringen, en hij acht het waarschijnlijk dat in de onze frankische, vriesche en saksische tradities zich vereenigen.

Later had men niet genoeg aan de eenvoudige overlevering: zoo men er al niet aan twijfelde, gelijk de kronijkschrijver der veertiende eeuw, zij moest verklaard en opgehelderd worden. Men moest de bovenmenschelijke, goddelijke afkomst van den vreemdeling duidelijk maken,

(*) »Dame, dist li varlés, qui le corps ot légier, Aventure ny trovée qui moult fait à prisier; Ains telle ne trova Ancelot le guerier, Gauwain nè Pierceval, nè tout li chevalier De la court roy Artu, le noble princier."

Een verslag van het geheele stuk geeft Reiffenberg, Chron. de Phil. Mouskès, Introd. Tom. II. p. XL—LV.

men moest zijn geslacht kunnen aanwijzen. Toen voerde men zijne moeder ten tooneele, eene bovenmenschelijke jonkvrouw: haar plotselings verschijnen bij de fontein geeft dit reeds te kennen, en zoo het van haar niet uitdrukkelijk getuigd wordt, het is toch waarschijnlijk dat men haar ook de gave toekende die hare kinderen bezaten om den menschelijken vorm met die eener zwaan te verwisselen. Dergelijke zwanenjonkfrouwen, zegt Grimm, moeten in duitsche overlevering overoud zijn: het zijn hoogere wezens, die de gedaante eener zwaan kunnen aannemen en gaarne aan den oever van het water verwijlen; om zich in den koelen stroom te baden leggen zij het *zwanenhemd* af; die zich daarvan meester maakt heeft haar in zijne macht. Een ring of keten is in vele sagen het middel om de zwanengestalte aan te nemen.

Men ziet uit dit alles de aloudheid van de sage, die waarschijnlijk door de Saksers uit Duitschland naar België werd meêgebracht, even als zij haar tot in Brittanje overvoerden: men ziet er tevens den band uit die de oude duitsche stammen vereenigde, en die opmerking wordt niet weinig versterkt wanneer wij ons herinneren dat, gelijk hier de zwanenjonkfrouw zeven kinderen baart die met zeven welpen van een hond worden verwisseld, men zoo ook in den aanvang der longobardische en welfische stamsage de geboorte van zeven kinderen vermeld vindt, gelijk de angelsaksische koningen uit zeven zonen van Woden voortsproten.

En wat niet minder opmerkelijk is, wij zien er uit hoe ook hier oude overleveringen werden overgebracht op nieuwere helden, waarbij men dan ook andere in omloop zijnde verhalen voegde, gelijk men zien kan uit de overeenkomst van het te vondeling leggen der kinderen met een gelijken trek uit de bekende geschiedenis van Genoveva van Brabant.

Hoe men er toe kwam om die oudere legenden te verbinden met de geschiedenis van den held die Jeruza-

lem innam, en wiens feiten reeds in de eerste jaren der twaalfde eeuw bezongen werden, kan men alleen verklaren uit het karakter der volkssage, dat wij vroeger hebben in het licht gesteld; het komt mij althans voor dat eene andere verklaring, door Paulin Paris beproefd, minder aannemelijk is. Volgens dezen begaafden geleerde zou, ter gelegenheid van het koncilie van Clermont, toen de erfelijke adelijke wapenschilden nog niet in zwang waren, en toen alle ridders zich een kruis op de borst hechtten, hun, bij toespeling op het bekende gezicht in de Apocalypsis, de bijnaam van *signati*, *li signés*, gegeven zijn, en de naam van *Chevalier au cygne* zou slechts berusten op een misverstand, en eigenlijk luiden *le Chevalier au signe*, gelijk dan ook Godfried van Bouilon een gouden kruis in zijn zilveren wapenschild voert. — Daartegen strijdt dat reeds eene eeuw vroeger de wapenborden bekend waren, en in den Waltharius heet het al:

Cujus si facies latuit, tamen arma videbas Nota satis;

terwijl buitendien de geheele uitlegging meer past op sommige beuzelachtige monniksetymologien dan op echte sage, wier oorsprong zich in het grijs verleden verliest. Het is waar, de hand eens geestelijken is in de redaktie die ons is overgeleverd onmiskenbaar; maar zoo zij er al den tegenwoordigen vorm aan gaf en er de monniksmirakelen aan toevoegde, de inhoud vloeide niet uit die bron, en de uitlegging van Paris miskent den aard der sage, die geene etymologiën hoeft te verwarren om zich te ontwikkelen en te vervormen: voor haar bestaat er noch geschiedenis noch aardrijkskunde: de algemeene bewondering is genoegsaam om den band uit te maken die gebeurtenissen aan een snoert over twintig eeuwen verspreid, om plaatsen te vereenigen die door onoverkomelijke klooven schenen gescheiden te zijn. —

Hoewel dit verhaal in Brabant hoofdzakelijk inheemsch

is gebleven, verbindt het oorspronkelijk met dit landschap ook Vlaanderen, en later ging het naar Kleefsland over, en ook in de geschiedenis der heeren van Arkel in Holland wordt er melding van gemaakt. Overigens is ons Holland arm aan eigenlijke volks- of heldensage: eerst betrekkelijk laat verschijnt dit gewest in een helder historisch licht, toen sints een paar eeuwen de invloed van de kloosterlijke ontwikkeling van het Sticht zich had doen gevoelen: men hoeft de kronijken maar op te slaan om gewaar te worden dat hier alles eene kerkelijke kleur kreeg, en dat legenden en heiligengeschiedenissen de oude sage en de heldenpoëzie vervingen. Anders was het in het Zuiden, en gelijk Brabant te zingen had van den ridder met de zwaan zoo wist Vlaanderen te verhalen van de wonderlijke aventuren der forestiers die Boudewijn den ijzeren waren voorafgegaan, en in die traditiën zullen wij vrij wat trekken terug vinden die ons aan de zoo even medegedeelde herinneren. Ik volg in mijne mededeeling den ouden latijnschen tekst die in het Corpus Chronicorum Flandriae, I, 19, staat afgedrukt.

»In het jaar 621, ten tijde van Chlotharius den koning der Franken, werd, onder andere edellieden die zich tegen Chlodwig, 's konings vader, verzet hadden, ook Salvaart, heer van Dijon in Bourgondië, uit het land verdreven. Met zijne echtgenoot, Ermengarde vrouwe van Rosselgnon, en zijne kostbaarheden wil hij naar Engeland vluchten, en komt in Vlaanderen aan het kasteel Lisle-lez-Buc, dat nu Rijssel heet, waar een reus, een roover en tyran, woonde, Finaerd genaamd, die rijken en armen uitplunderde. Salvaart wordt met zijn gevolg door dezen reus gedood, en Ermengarde, die juist zwanger was, vlucht met eene enkele dienstmaagd in het diepst van het woud van Buc. Daar baart zij een zoon, wien eene bovennatuurlijke verschijning de heerschappij over deze streken belooft. Een kluizenaar, Liederyk genaamd, vindt moeder en kind, en doopt den knaap wien

hij zijn eigen naam geeft. Bij dezen blijft het kind achter en wordt door eene hinde gezoogd, terwijl zijne moeder weldra weder in handen viel van Finaerd, die haar meer dan twintig jaren in zijn kasteel van Lisle-lez-Buc opgesloten hield. — Na verloop van een paar jaren wordt de knaap door een koning van Brittanje, met toestemming van zijn voedstervader, over zee gevoerd en aan het koninklijke hof opgevoed: weldra muntte hij in alle ridderlijke oefeningen uit, met dat gevolg, dat toen hij een jongeling geworden was, 's konings dochter Graciane in hevige liefde voor hem ontbrandt: hij wederstaat evenwel de bekoring. Later echter had hij het ongeluk den koning, dien hij wilde beschermen tegen de lagen van den graaf van Arundel, te dooden; en toen hij nu in een spelonk verborgen werd gehouden door 's konings dochter, kon hij de verzoeking niet verwinnen. Graciane wordt zwanger, maar dit belet niet dat Liederyk, uit vrees voor de hem dreigende wraak, naar Vlaanderen oversteekt. Hij vindt daar zijn voedstervader den kluizenaar terug, bij wien hij onderzoek doet naar zijne afkomst; op diens aanwijzing trekt hij voor Lisle-lez-Buc, waar hij den reus Finaerd overwint en doodt, en ook zijne moeder terugvindt. De bewoners der streek, verheugd van verlost te zijn van hunnen tyran, smeken Liederik voortaan hun heer en beschermer te willen wezen, hetgeen hij aanvaardt, en hun belooft het land van roovers te zullen bevrijden. Hij stichtte nu kerken en kasteelen, deed het land ontginnen, en gaf de eerste wetten; en van zijn tijd dagteekent de bloei van Gent, dat vroeger, naar Gayus Caesar, Gayd heette, en van andere steden.

»Toen Liederik daar drie jaar als forestier geheerscht had, gebeurde het dat Madrant van Bourgondië met zijn bloedverwant Madon van Poitiers en Swichard van Pertenay des konings van Frankrijk dochter Ydona te Parijs schaakten en met haar naar Nolle, dat nu Arras heet, vluchtten. Daar barstte onder de schakers een twist

uit, ten gevolge waarvan zij elkander doodden, en Ydona vluchtte in de bosschen van Buc, waar Liederik toevallig ter jacht was. Hij nam haar met zich mede, en hoewel zij hem geene inlichting wilde geven over hare familie, huwde hij haar, en teelde bij haar vijftien zonen. Na verloop van meer dan twintig jaren had Ydonas vader, koning Chlotharius, een droom, waarin het hem toescheen dat hij in een boomgaart was, waarin een rozelaar stond met vijftien takken, en aan iederen tak eene schitterende roos, wier geur zich over het geheele land verspreidde. En eene stem beval hem des anderen daags ter jacht te trekken en eene witte hinde te volgen, die hem bij den gedachten rozelaar zou brengen, waaraan hij de grootste vreugd zijns levens zou beleven. De koning voer daarop ter jacht, vond werkelijk de witte hinde, volgde haar drie dagen en drie nachten, en verloor daarbij zijn hofgezin. Zoo kwam hij in den omtrek van Doornik, waar Liederik, die mede jaagde, het witte hert doodde. De koning volgt den forestier op zijn kasteel, zonder zich evenwel bekend te maken. Toen hij de vijftien zonen van zijnen gastheer zag wenschte hij ook hunne moeder te begroeten. Zij weigert aan dat verzoek te voldoen en deelt haren echtgenoot mede dat de vreemdeling de koning Chotharius, en haar vader is. De koning intusschen gedenkt zijner dochter, en hoe zij hem nu ook zulke kloeke kleinzonen had kunnen schenken als de zonen van zijnen gastheer waren. Liederik laat nu zijne kinderen kleeden in een gewaad, dat ter linkerzijde uit goud laken, ter rechterzijde uit eene grove graauwe stof is vervaardigd, terwijl hij zelf zich geheel in de eerste stof kleedde en zijne echtgenoot in blinkend goud. Als de koning nu naar de reden vraagt waarom de knapen zoo zijn uitgedoscht, antwoordt Liederik dat hij eene echtgenoot had die hij voor veel edeler had gehouden dan hij zelf was, hoewel hij sints twintig jaren dat hij met haar gehuwd was haar geslacht niet kende: haar ter eer had hij de knapen gedeeltelijk

zoo kostbaar gekleed, en de andere helft hunner kleeding moest zijne eigene nederigheid en onwaarde beduiden. De koning vermoedt nu de waarheid: het gezicht van Ydona bevestigt hem weldra daarin, en gelukkig de verlorene te hebben wedergevonden geeft hij haar aan Liederyk als wettige echtgenoot, benevens een aantal steden en plaatsen die later als het graafschap Vlaanderen bekend worden. Vijf en veertig jaren heerschte Liederyk daar, de strengste rechtvaardigheid uitoefenende: zelfs zijn oudsten zoon Yseram strafte hij wegens misdaad met den dood. Deswegen werd hij gewikkeld in een oorlog met koning Chlotharius, dien hij evenwel overwon en noodzaakte het gebeurde goed te keuren. Bouchard zijn derde zoon doodde den reus Braymbant en regeerde sedert over het dus verloste land, dat daarna Brabant genoemd werd.

»Den zoon dien de engelsche Graciana hem geschonken had, en die Namels door haar genoemd was, werd naar zijn vader gezonden om onder hem de oorlogskunst te leeren, en de frankische koning Dagobert beleende hem sedert met Normandije."

Ook hier zijn blijkbaar meerdere sagen tot een geheel versmolten: de aventuren van Salvaerts zoon in Engeland zijn ter naauwernood vastgeknoopt aan het volgende, en zoo maakt de Excellente Chronyke van Vlaanderen er ook twee afzonderlijke verhalen van, welks eerste besloten wordt met het huwelijk van Liederyk en Graciane, die op vrij onnatuurlijke wijs in de traditie die wij gevolgd hebben der vergetelheid wordt prijs gegeven. Wat het eerste gedeelte der sage aangaat, de geboorte in het bosch, de opvoeding bij een kluizenaar, de zogende hinde, dit alles is gemeen eigendom van andere belgische overleveringen, en wij vinden het zoowel in de sage van den Zwaanridder als in die van Genoveva terug. Dat de moeder van Liederyk eene vrouwe van Rosselgnon (Roussillon) genoemd wordt, mag wel van latere vinding

zijn, om daardoor de naauwe betrekking te verklaren waarin iets later de Vlamingen voorkomen met het geslacht van de heeren van Bordeaux. Overigens schijnt Liederyk van Buc al vroegtijdig te zijn ondergegaan als held der sage: de meeste vlaamsche overleveringen toch vangen eerst aan met zijnen achterkleinzoon Liederyk van Haerlebeke, van wien de genealogie der vlaamsche graven, en naar deze de kronijk die Kausler heeft uitgegeven, weet te verhalen. Hoogstwaarschijnlijk droeg tot die vergetelheid bij, dat de gevallen van Boudewijn den IJzere groote overeenkomst hadden met een deel van onze overlevering: hij schaakte de frankische koningsdochter en huwde haar zonder toestemming haars vaders, die hem eerst later vergiffenis schonk en tot graaf van Vlaanderen verhief. Ja, die overeenkomst zou zelfs tot het vermoeden kunnen lijden dat het aventuur van Liederik en Ydòna eerst later gesmeed was naar de geschiedenis van den eersten graaf, en dat zou dan natuurlijk verklaren dat het niet algemeen verspreid was geworden en niet werd gekweekt door het volk uit welks boezem het niet was voortgekomen: de etymologiën over vlaamsche stedenamen, die in het oorspronkelijke er aan zijn toegevoegd, maken dit nog waarschijnlijker, en schijnen ons hier te waarschuwen voor latere monniksbeuzelarijen die ook in Holland, in het verhaal der stichting van Haarlem bij voorbeeld, zijn op te merken.

Moge er ook al twijfel geoorloofd zijn omtrent de echtheid der medegedeelde vlaamsche sage, wij weten dat de volkspoëzie in de oude geschiedenis van dit gewest ruime stof vond ter bearbeiding: zoo leverden de worstelingen en veeten der kamerrijksche graven in de achtste en negende eeuw een veld, waarvan zich de volksmuze weldra moest meester maken; en de helden van dien woesten en bloedigen kamp werden gevierd in zangen, die later aanleiding gaven tot het schoone epische gedicht, dat naar den hoofdpersoon Raoul de Cambrai

genoemd is. Wij zullen er niet bij stilstaan, en verwijzen naar de uitgave van Edward Leglai, omdat de taal waarin dit gedicht vervat is het buiten den kring onzer beschouwingen sluit. — Ook de held die als Ogier van Denemarken bekend was behoort in deze streken te huis, want zijn naam, die naar verre gewesten schijnt te verwijzen, berust enkel op een misverstand. Dat het gedicht in fransche verzen der twaalfde eew berust op oudduitsche of liever oudnederlandsche gezangen, is door den uitgever vermoed, (mede omdat het in de elfde eeuw ook in Duitschland bekend was,) maar niet tot zekerheid te brengen, zelfs niet tot waarschijnlijkheid, daar toch de meeste heldendaden diens paladijns buiten het nederlandsche gebied voorvielen. Intusschen werd al vroeg de inhoud van het fransche verhaal hier weder inheemsch gemaakt, en weldra zal de mnl. vertaling ons gelegenheid geven er ons nader mede bekend te maken.

Onder de poëtische verhalen die mede op belgischen bodem zijn ontstaan, hoewel zij door de hand der fransche trouvères werden gekweekt en tot eene epische eenheid gevormd, behoort ook nog de sage der Lorreinen, wier aanwezen in de tiende en elfde eeuw wij hier slechts aanstippen om er nader bij stil te staan wanneer de beschouwing der mnl. omwerking onze aandacht op deze dichterlijke reeks van historische overleveringen noodzakelijk zal moeten vestigen.

Het zal niemand vreemd dunken dat de heldenfeiten der vaderlandsche dapperen werden bezongen en zoo ten voorbeeld van het nageslacht in het geheugen bewaard; maar het zal even weinig verwondering baren dat wij ook in later tijdperk zien gebeuren wat wij reeds vroeger opmerkten, dat namelijk een enkele naam, die ten gevolge van een samenloop van bijzondere omstandigheden eene wereldhistorische beteekenis kreeg, weldra al die heldennamen in de schaduw stelde, of ten minste een middelpunt werd waaraan zij moesten worden vastgeknoopt om de

belangstelling gaande te houden en der vergetelheid niet te worden prijs gegeven. Gelijk eenmaal Diederik van Bern en Ettel, zoo werd later Karel de Groote de reuzenheld der sage, om wien zich alle andere dapperen schaarden en met wien zij nu in betrekking gebracht werden; en zijne eigene heldendaden worden daarbij niet vergeten. Ook in de Nederlanden werd zijn naam gevierd: dáár zetelde zijn stamhuis, en de meeste nederlandsche vorsten waren hem aanverwant; daarenboven, in of nabij de Nederlanden had hij herhaaldelijk zich opgehouden, hier had hij zijne hofdagen gehouden en van hier had hij zijne herhaalde roemrijke tochten ter uitbreiding van de Kerk in het Noorden ondernomen. Volksgezang en kerkelijke legende beide maakten zich daarom ook al spoedig van deze poëtische figuur meester, en ook hier te lande werd hij bezongen. Zoo zal hier al vroeg de sage zijn verbreid geweest, hoe hij door een engel Gods werd uitgezonden om te stelen, hetgeen hem moest leiden ter ontdekking van eene samenzweering die hem bedreigde; want de kronijk die op naam van Alberic des Trois Fontaines gaat, en omstreeks het jaar 1246 in het klooster Neufmoutier, bij Huy, in het Luiksche, geschreven werd, maakt bij de vermelding van dit feit op het jaar 788 gewag van het volksgezag waarin Karels tocht herdacht werd, »ut in cantilena dicitur." En dat die kronijk ouder bronnen gebruikte is bekend.

Gelijk Karel de Groote door de volkspoëzie in deze streken bezongen werd, zoo ook waarschijnlijk zijne paladijnen, die hem in zijne geloofsoorlogen in Spanje, Saksen of Italië ter zijde stonden: dat volksgezang ging hier echter verloren, en alleen de sage van Karels rooftocht met Elegast ging in de eigenlijkgezegde letterkunde over. Had tot hiertoe dezelfde poëzie, in dezelfde vormen gekleed, het hart kunnen treffen zoowel van den edelman als van den dorper; was het nationale heldenkarakter genoegsaam geweest om, in tijden met ruwe

en eenvoudige zeden, algemeene sympathie te verwerven, wij staan hier op de grens waar de stroom der poëzie zich in twee armen scheidt, waarvan de eene, de hoffelijke ridderdichtkunst, tot eene breede rivier aanwast, terwijl de andere, de volkspoëzie, dagelijks in omvang en helderheid afneemt, om eenigen tijd naauwelijks zichtbaar aan de oppervlakte daarheen te vlieten, en eindelijk geheel te verzanden. Die tweeërlei richting was een noodzakelijk gevolg der omstandigheden. Het volk bleef met onveranderden zin hangen aan oude overleveringen omdat het met denzelfden geest bezield bleef, en zich nog niet tot eene nieuwe beschaving geroepen voelde die zijnen gezichtskring zou verruimen en zijnen smaak wijzigen. De adel daarentegen werd welhaast in eene nieuwe richting voortgestuwd, die misschien minder nationaal was, maar die den grond zou leggen tot volgende beschaving. De nieuwe eischen van de stelling des adels, ook in de Nederlanden, sedert men in den eersten kruistocht andere behoeften had leeren kennen en zijne betrekking tot andere volken anders had leeren inzien, die eischen konden der oude traditie niet gunstig zijn: niet naar het grijs verleden had men den blik te richten, een nieuwe tijdkring daagde voor Europa aan de kim, en die toekomst trok meer de aandacht dan wat vergaan was om niet meer terug te keeren. Het volk was minder blootgesteld aan den invloed van een milder klimaat, van de blinkende pracht van het Oosten, van het verkeer met vreemde volken waarvan de verschillende elementen werden opgenomen: daardoor was het ook minder verweekt en verfijnd, daarom kon het behagen blijven scheppen in de oude idealen en de oude vormen. Maar hoe geheel anders was het hier met den duitschen, en vooral den nederlandschen adel! De vormen van het leven waren veranderd, en daarmede ook de intellektuele behoeften: de weelde van het grieksche hof had den vroegeren eenvoud weggevaagd, de strijd

tegen den gemeenschappelijken vijand, zoowel als het onderling verkeer in de legerkampen aan het vreemde strand, had hem in aanraking gebracht met de fransche ridders, bij wie zoowel het gallische element als de overblijfsels der vroegere romeinsche beschaving fijner zeden en hoffelijker gewoonten hadden te weeg gebracht; daardoor werden de nog eenigsins ruwe helden vervormd tot meer fijnbeschaafde, meer fijngevoelende ridders; en zoo al hun gevoel omtrent wat goed en deugdelijk was, niet werd te niet gedaan, hun begrip omtrent wat schoon was en aantrekkelijk, werd merkelijk gewijzigd. Zoo konden de overleveringen van vroeger dagen, die andere begrippen van maatschappelijke deugden huldigden, hun niet meer behagen, ook niet om den vorm waarin zij waren gekleed: de ruwe krijgsmansgeest dien zij ademden, de breede schilderingen, die alle détail versmaadden, de ruwe eenvoud die er den grondtoon van uitmaakte, dit alles streed te veel met den geest des tijds. Daarom zocht men elders bevrediging voor zijne æsthetische behoefte en vond dien in de behagelijke vormen, waarin een nieuwe cyclus van verhalen spoedig algemeen opgang maakte. De ruwe overleveringen uit den voortijd, de inlandsche sagen omtrent Karel den Groote, gingen niet over in de hoffelijke gedichten van den meer beschaafden adel; wat wij later uit dien cyclus in mnl. epische gedichten ontmoeten werd uit het fransch overgenomen, en wij zullen te zijner plaatse de reden van dit verschijnsel nader trachten in het licht te stellen. Thans hebben wij eerst kennis te maken met een tak der volkpoëzie die onafhankelijk van het historisch gezang zich ontwikkelde, die voortvloeide uit een echt germaanschen zin, die aan de oude wereld vreemd was: het zoogenoemde dieren-epos, waaruit ons een meesterstuk is behouden gebleven, waarop, gedurende eene reeks van eeuwen, Europa met eerbied en bewondering gestaard heeft, dat gretig door fransche en duitsche zangers werd

overgenomen, nagevolgd en omgewerkt, maar dat in zijnen oorspronkelijken vorm binnen Vlaanderens grenzen werd geteeld, en voor het nederlandsche volk een episch monument werd, dat zonder vooringenomenheid naast het Nevelingenlied mag genoemd worden, waarop Duitschland zoo te recht trotsch is: ik bedoel de sage en het gedicht van Reinaert den Vos.

5.

DE DIERENSAGE IN VLAANDEREN.

Zoo eenig hoofdstuk van de geschiedenis onzer oudste volkspoëzie in dubbele mate onze aandacht en belangstelling verdient, het is zeker dat, 'twelk de dierensage behandelt. Hier toch leeren wij een twijg der poëzie kennen, die ons meer dan eenige andere een helderen blik laat slaan in het voorvaderlijke volkskarakter; hier zullen wij eene reeks gedichten ontmoeten die bij uitstek den naam van nationale voortbrengselen verdienen, en waarvan dat, hetwelk door vorm en inhoud beide het meest nederlandsche is, tot in onze dagen de belangstelling heeft gaande gemaakt van al wie zin had voor æsthetisch schoon. Buitendien zullen wij hier kennis maken met eene sage, die het oudstbekende monument der mnl. eigenlijkgezegde letterkunde heeft opgeleverd.

Tot hiertoe ontmoetten wij de volkspoëzie bij uitsluiting op historisch terrein: wij zullen thans zien hoe de dichtkunst, niet tevreden met het bezingen van menschelijke lotgevallen, handelingen of gedachten, ook het leven der dieren heeft bemachtigd en eene nieuwe schepping heeft in 't leven geroepen, waarvan ons Grimm en Gervinus al het belangrijke hebben aangewezen: op hun voetspoor zullen wij beproeven de historische ont-

wikkeling der dierensage zoo beknopt mogelijk in het licht te stellen.

Vraagt men naar de bron dier sage, het kan ons niet vreemd dunken, dat daartoe aanleiding gaf de beschouwing van de menigvuldige eigenschappen en gewoonten der dieren, waarin men eenige overeenkomst vond met die der menschheid: hunne kunstvaardigheid, hunne hartstochten, hunne aandoeningen van lief en leed, die als het ware dwingen om in hun binnenste iets te erkennen dat naar eene menschelijke ziel zweemt. Geen wonder dan ook, dat men dien ten gevolge eigenschappen der menschelijke ziel op de dieren overbracht, waardoor de dierenwereld den mensch veel nader gebracht werd, en vooral in den vroegsten toestand der maatschappij een naauwer en vertrouwelijker band om mensch en dier werd gestrengeld. Toen immers ademde alles een veel frisscher zinlijk gevoel voor de natuur: jagers en herders werden vanzelve geleid tot een naauwer verkeer met de dieren, en het dagelijksch bijeenzijn oefende hen in het opmerken van hunne eigenschappen, en zoo ontstonden tusschen beide geslachten veelvuldige betrekkingen, zoowel ten gevolge van wederkeerig nut dat men elkander aanbracht, als in den strijd die onophoudelijk gevoerd werd in het jagen van het wild en in de uitroeiing van het roofdier. Voor dieren waarmeê men nader vertrouwd raakte, of die men vreesde, vond men weldra eigennamen, waardoor een nieuw waas van gelijkheid of overeenkomst over beiden werd uitgegoten. Bleven er nu in de werkelijkheid al onoverkomelijke grenzen bestaan, zij werden overschreden of ineengesmolten door de onschuldige fantasie van den voortijd; even als een kind dat den afstand naauwelijks voelt, de dieren bijna als zijns gelijken beschouwt en behandelt, zoo vatte ook vroeger eeuw hunne verscheidenheid van de menschen geheel anders op dan later. Zoo gelooft zij aan veranderingen van dieren in menschen en omge-

keerd, aan bovennatuurlijke krachten en bovenmenschelijk weten der dierenwereld; zij schrijft haar voorkennis van 's menschen lot toe, en eene eigene of zelfs de menschelijke spraak. Waar dergelijke voorstellingen, die bij volkeren van eene halve beschaving het sterkst en levendigst schijnen, in het menschelijk gemoed zetelen, daar zal men gereedelijk aan het leven der dieren eene meerdere speelruimte laten, en (volgens Grimms gelukkige uitdrukking) de brug slaan, waarover hun op het gebied van menschelijke handelingen en lotgevallen den toegang kan worden verschaft.

Als nu sage en poëzie dezen samenhang van het menschelijke en dierlijke leven omsponnen, — en op welk gebied hebben zij zich niet geldend gemaakt? — als zij dien in de schemering van een ver verleden terugschoven, moest zich toen niet eene eigenaardige reeks van overleveringen vormen, die den grondslag van alle dierenfabel geworden zijn? Alle volkspoëzie is vol van dieren, die zij in beelden, spreuken en liederen invoert: zou de verbeelding de laatste schrede geschuwd hebben, om den dieren, die zij reeds zoo menschelijk voorstelde, het onontbeerlijke middel tot nadere gemeenschap, eene verstaanbare en ontwikkelde taal toe te kennen? Zonder die spraak aan te nemen, die toch niet veel opvallender is dan de gelijke taal van twee volken in een gedicht, was geene opneming der dieren in het rijk der verdichting mogelijk. Opmerkelijk drukt de formule »toen nog de dieren spraken," waarmede wij een in den nacht der eeuwen verzwolgen voortijd bestempelen, den ondergang uit van dat naauwere verkeer met de dieren waaraan de poëzie gelooft en waaraan zij ons herinnert.

De dierenfabel berust daarom op niets anders dan denzelfden vasten en duurzamen bodem, waarop ieder episch verdichtsel steunt, namelijk overoude, lang vastgehouden, rekbare overlevering; als ieder epos wast zij steeds aan, vervormt zich naar den eisch van den wis-

selenden loop der eeuwen, en voegt zich naar landstreek of veranderde menschelijke inrichtingen.

Zoo ontstond de dierenfabel en de dierensage, het dieren-epos, beide twijgen van eenen stam, maar in vorm en aanleg merkelijk verscheiden: de fabel, een kort verhaal met didaktische bedoeling, dat niet verder wordt vervolgd of uitgewerkt dan noodig is om de moraal, die in de epimythe ons wordt voorgehouden, in het oog te doen springen; het epos, eene breede schildering zonder dadelijke bedoeling om te leeren, waar de inhoud, de vorm hoofdzaak blijft; waar de belangstelling wordt gewekt door de ontwikkeling der epische handeling zelf als hoofddoel, zonder de verwachting te spannen op zedelijke toepassing, die aan de bespiegeling van hoorder of lezer wordt overgelaten. Ons onderwerp vergt niet noodzakelijk dat wij beslissen of, gelijk Grimm aanneemt, de fabel verzwakking is van het epos, verknipping ten behoeve der epimythe, dan of, gelijk Gervinus betoogt, de eigenlijkgezegde fabel de oorspronkelijkste vorm is, waaruit zich, bij uitbreiding, het epos ontwikkelde. De fabel gaat ons hier minder aan, wij zullen daarom de gronden voor beide zienswijzen hier niet ontwikkelen: slechts dit mogen wij niet voorbijgaan, dat de eigenlijke fabel, wier vaders Lokman en Esopus waren, uit het Oosten stamt, terwijl het dieren-epos een zuiver germaanschen oorsprong heeft. En dat onderscheiden vaderland verklaart ons ook hun verschillend karakter. De Oosterling had in de vroegste tijden naauwelijks of ten minste hoogstschrale sage en geschiedenis: handeling en vrije beweging was hem bijna onbekend, en daarom bepaalde hij zich in de dierensage, gelijk overal elders, tot het algemeenste en maakte dat dienstbaar aan zijn doel. De wijze waarop de dieren in de fabels worden voorgesteld, eischte veel minder vertrouwdheid met de dierlijke eigenschappen, dan zulks voor het epos noodzakelijk werd, waartoe een geheel ander slag van menschen gevorderd

werd, dat een zoo uitgebreiden zin voor de natuur had als wij in de letterkundige voortbrengselen van het germaansche ras gedurende geheel de middeneeuwen ontwaren. Die liefde, die hartstocht voor de jacht die dit tijdperk kenmerkte, was den ouden onbekend, en geen volk ter wereld heeft ooit meer bezorgdheid voor vee en huisdieren getoond dan de Franken: de salische wet en de kapitulariën bewijzen zulks ten overvloede. En het moge al eene stoute uitdrukking van Grimm zijn, het is echter niet minder waar, als hij verklaart dat hem eene oude boschlucht uit het duitsche dierepos tegenwaait: wie zin heeft voor natuur en buitenleven zal het gereedelijk toestemmen. Daarvan nu heeft de esopische fabel niets; maar wij hebben met haar hier niet te doen en wij willen daarom liever nog een oogenblik bij het karakter der dierensage stilstaan, alvorens haar historisch bestaan op vlaamschen bodem na te gaan.

Berust al de dierensage op denzelfden grond waarop ieder epos ontkiemt, de stof waaruit zij geweven is, bevat als deze geene waarheid; goed geloof en inbeeldingskracht alleen geeft er haar den schijn van: de poëzie heeft den dieren eene geschiedenis geschapen. Hebben wij ons echter eenmaal te midden dier fiktieve gebeurtenissen verplaatst, dan begint weldra de twijfel of die feiten wel hebben plaats gehad te verdwijnen, wij voelen ons zoo door hen aangetrokken, dat wij voor de dieren die er in optreden eene deelneming beginnen te ontwaren niet minder dan die, welke ons door het helden-epos wordt ingeboezemd; wij vergeten dat de handelende personen dieren zijn, en wij kennen hun menschelijke voornemens, lotgevallen en redenering toe. Om dien indruk te weeg te brengen moet de dierensage aan een dubbelen eisch voldoen: zij moet vooreerst de dieren schilderen als toegerust met menschelijk verstand, en ingewijd in alle gebruiken en toestanden van ons leven; maar ook, ten anderen, mag zij de eigenschappen die

de natuur der verschillende dieren kenmerken niet ongebruikt laten, zij moet die evenzeer doen gelden, en naarmate zij hier de natuur zorgvuldiger bespiedt zal zij treffelijker uitwerking verkrijgen. De vereeniging dezer twee elementen is in de dierensage noodwendig; want wie alleen figuren schetste met een dierennaam slechts als bij toeval genoemd, en die alleen als menschen handelden, zou ons evenzeer koel laten als hij, die de dieren alleen volgens hunne dierlijke natuur liet handelen: zonder den menschelijken bijsmaak zouden de dieren onbeduidend en geesteloos zijn, zonder den dierlijken pedant en vervelend. Uit die noodwendigheid laten zich andere eischen van het dieren-epos afleiden: vooreerst, dat hier niet, als in de oostersche fabel, onbezielde voorwerpen kunnen handelen en spreken, dat het dieren moeten zijn, en wel bij voorkeur de grooter, edeler viervoetige dieren: de kleinere zijn er minder toe geschikt, daar hunne eigenaardige natuur minder in het oog springt en aanschouwelijk is voor te stellen; enkelen, de muis, de mier b.v. maken hier eene uitzondering en kunnen daarom eene ondergeschikte rol vervullen. Verder zijn de vogels minder geschikt wegens hunne geringere overeenkomst met den mensch, vooral wegens hun vliegvermogen; terwijl van de viervoetigen de grootere inheemsche dieren de voorkeur verdienen, gelijk wel geen betoog zal behoeven.

De dieren nu, die sints onheugelijke tijden tot helden van het epos gestempeld werden, zijn in de eerste plaats de vos en de wolf: beide zijn inboorlingen der duitsche wouden en kwamen vroeger in veel grooter aantal voor dan thans. Door kracht en list uitmuntend, waren zij daartoe bijzonder geschikt: hun karakter sprong ieder in het oog, en hoewel een onderling kontrast opleverend, had het toch zooveel trekken gemeen, dat het in een vlechten hunner aventuren op ongezochte wijze kon plaats hebben. In de tweede plaats komen, om ons tot de hoofdpersonen te bepalen, beer en leeuw in aanmerking.

De laatste schijnt als vreemdeling in de europesche bosschen eerst later den beer, het sterkste en grootste aller inheemsche dieren, vervangen te hebben: reeds vroeg werd hij in Europa als eene merkwaardigheid rondgeleid en aan de hoven der koningen en grooten als pronkstuk gehouden, zoodat men er mede bekend werd; de fantasie moest ook wel den koning der dieren zoeken in een schepsel vol kracht en majesteit, dat daarenboven niet als vos of wolf dagelijks voor een iegelijk te zien was, dat niet in de nabijheid huisde, en over hetwelk daardoor een geheimnisvolle poëtische nevel gespreid werd, terwijl de sage er genoeg wonderbaars van wist te verhalen, als ons uit latere verhalen nog bekend is. De poëzie schijnt daarenboven aan te nemen dat ook vroeger de europesche wildernissen door den leeuw bewoond werden: zoo zagen wij b.v. Siegfried in het Nevelingenlied (boven bl. 55) op de leeuwenjacht. Dat echter oorspronkelijk de beer als koning der dieren erkend werd heeft Grimm bewezen, en wij zullen van dat denkbeeld nog sporen in onzen vlaamschen Reinaert terugvinden.

Dat de dierfabel bij de Franken overoud was, heeft Grimm uit de naamsverklaring van enkele dieren bewezen: ik bepaal mij tot hetgeen hij zegt over den hoofdpersoon der sage, Reinaert. Hij gaat uit van de grondstelling, dat geen der namen oorspronkelijk een ijdele klank was, maar integendeel vol zin en beteekenis: die beteekenis ontleende men aan der dieren gestalte, hun karakter in de sage, of door hun namen van menschen toe te leggen, die gekozen werden hetzij om den etymologischen zin van het woord, of soms als toespeling op historische personen. Toetsen wij aan dit beginsel den naam van den vos. Reinaert, Reinhart, luidde vroeger Reginhart, en nog vroeger Raginohard, Ragnohard; een eigennaam die in oorkonden van de zevende tot de negende eeuw veelvuldig voorkomt, en welks beteekenis

reeds in die dagen niet meer duidelijk voor oogen stond. *Ragin* of *regin* beteekende *raad*, en komt als zoodanig in het Gothisch nog voor, hoewel de latere dialekten het woord opgeven en het slechts in samenstellingen behouden; de Franken hadden het misschien langer bewaard, daar bij hen de raginboron de raadgevende, raadplegende en oordeelende vrijen waren in het gericht. Raginhard beteekent dan *raadkundige*, *raadgever;* als zoodanig komt de vos ook steeds in de sage voor, en uitdrukkelijk zegt nog een fransch gedicht dat een deel dezer stof behandelt:

Si ai maint bon conseil doné,
par mon droit non ai nôn Renart.

Blijkt hieruit duidelijk dat die naam in de dierenfabel karakteristiek was en den vos voorbedachtelijk toegelegd, even ontwijfelbaar is het dat die naam werd toegepast in een tijd waarop de beteekenis van het woord ragin nog algemeen bekend was, waaruit wederom volgt dat de sage van vos en wolf tot de hoogste oudheid opklimt, en dat het niet te stout is om met Grimm te vermoeden, dat zij den Franken reeds in de vierde, vijfde en zesde eeuw bekend was, toen zij nog zuiver duitsch spraken zonder gallische inmengsels. Sedert dien tijd groeide en bloeide zij in den mond des volks, wiesch aan, vervormde zich, deeg uit tot een breed epos en ging over in de geschreven letterkunde, nu eens onder de hand eens geestelijken in de klassieke taal der geleerden, dan weêr in het dialekt des volks, in 't Fransch of Vlaamsch; want Vlaanderen en Noord-Frankrijk is het terrein waar het dieren-epos gekweekt werd, de tegenwoordig bekende vormen aannam en zich over geheel Europa verspreidde.

Wij noemden straks zin voor de natuur oorsprong der diersage: dat de oude wereld hierin onderdeed voor de nieuwe, behoeft niet herhaald te worden. Goden en

helden maken het onderwerp der grieksche dichtkunst uit, en het nederiger onderwerp der dierenfabel liet zij over aan slaven en vreemdelingen, Esopus b. v. Zoo al de Batrachomyomachie als eene uitzondering daar staat, zij bewijst daardoor juist dat de dierensage daar niet tot volle en rijpe ontwikkeling kon komen: dit was slechts dáár mogelijk waar zin voor de natuur zich paarde aan dat wat Gervinus zoo eigenaardig noemt, hang tot het stilleven; bijzonder in de Nederlanden, of, wil men het terrein nog enger bepalen, in Vlaanderen. Diezelfde neiging openbaart zich ook later nog in verschillende takken der nederlandsche kunst: hier bloeide het landschap- en veeschilderden, hier bloeiden onze Ruijsdaels en Hobbemas, onze Berchems en Potters; maar hier ook schitterden door hunne geestige opvatting en voorstelling van een genre, dat, zoo het al niet uitmunt door zijne verhevenheid, hoogstkarakteristiek is, onze Teniersen, Ostades, Brouwers; en zoo hunne tafereelen een in het oog loopenden familietrek hebben met de levendige tooneelen van een Brederoo b. v., evenzeer worden zij ons herinnerd door een aantal tafereeltjes uit den Reinaert, als b. v. de mishandeling van den wolf of den beer, het tooneel tusschen den priester en den kater, en meer anderen.

Hier hebben wij dus de ruimste ontwikkeling der diersage te wachten, en werkelijk bevestigt ons dit de ondervinding. De oudste vorm waarin zich de diersage aan ons vertoont is die in latijnsche verzen. Vooreerst dienen vermeld de Versus de gallo, die men aan Alcuïnus toeschrijft, en die dus tot de achtste eeuw behooren; verder komt in aanmerking een gedicht uit de tiende eeuw, de Ecbasis captivi genaamd; voorts een stuk der elfde, dat Luparius ten titel heeft, welke beide door Grimm zijn uitgegeven. Wij voerenze slechts pro memorie aan, terwijl wij eenigsins langer moeten stilstaan bij den Isengrimus en den Reinardus Vulpes.

Het eerste dezer twee gedichten bevat, in 688 elegische verzen, twee aventuren, die hierop neêrkomen:

»De leeuw ligt ziek, en om nog voor zijn afsterven in de belangen van het rijk te voorzien, en zijne gemalin en kinderen te doen huldigen, beroept hij een rijksdag na den landvrede te hebben doen afkondigen. Alle dieren komen op behalve de vos. Zijn vijand, de wolf, maakt daarvan gebruik om hem te lasteren: hij raadt tevens den leeuw ter genezing aan den ram en den bok te slachten en hunne lever te nuttigen. Deze beweren echter dat hij niets van de geneeskunst verstaat en dat alleen Reinardus uitkomst kan geven. De haas wordt daarop uitgezonden om dezen te halen, die echter slechts aarzelend, eenigen tijd later, volgt. Hij bralt er op dat hij in 's konings belang eene reize naar Salerno gedaan heeft, vanwaar hij heilzame geneeskruiden heeft meêgebracht, die stellig zullen helpen wanneer de zieke daarbij, om uit te wasemen, zich dekt met het graauwe en dikke vel eens wolfs van vierdehalf jaar. Isengrim mocht daartoe zijn huid leenen. De wolf wil daarop wegsluipen, maar wordt terug gehouden: hij beweert nu dat hij te oud is, waarop Reinard hem antwoordt dat hij bij zeker avontuur in het huis der gems voorgaf twee en een half jaar oud te zijn, en dat was eerst een jaar geleden; ondanks zijne uitvluchten, stroopt Bruno, de beer, hem de huid af, waarop hij zich voort maakt. De leeuw wordt gezond en Reinaert met lof en eer overladen.

»Reeds tweemaal heeft de vos toespeling gemaakt op een vroeger aventuur, en de koning noodigt hem uit dit te verhalen. Bertiliana, de gems, toog eens — zoo vertelt Reinardus — met andere dieren ter bedevaart: een oude wolf die hun op het spoor was, zoekt hen in eene herberg in het woud te overvallen. Reinardus had er de lucht van en zon op eene list: men had een wolf aan een boom vinden hangen, dien sneed hij het hoofd af

en gaf den ram (Joseph) inlichtingen hoe daarmede ter bestemder ure te handelen. Terwijl de reizigers aan tafel zitten klopt Isengrim aan de deur en treedt met vreedzamen groet binnen. — Wat zullen wij onzen gast voorzetten? vraagt Bertiliana. — Wij hebben niets dan grijze wolfshoofden, antwoordt Joseph. — Disch er een op! herneemt de vos. De kop wordt opgezet, maar te klein geoordeeld: men gelast nu Joseph een grooteren te halen. Hij keert met denzelfden terug, maar tot vier maal toe moest hij schijnbaar een waardiger schotel opdisschen. De wolf siddert, maar de overige dieren spreken hem moed in: slechts vijandigen wolven nemen zij den kop, niet hunnen lieven gasten. Isengrim zegt ziek te zijn: hij is verdwaald, en t'huis zitten vrouw en kinderen hem met ongeduld te wachten. Het hert noodigt hem uit zich bij hen te voegen: zij zouden alle wolven in het bosch ombrengen en Isengrim mocht daarbij beul zijn. — Voor die waardigheid ben ik te jong, zegt deze, ik ben eerst derdehalf jaar! En daarop pakt hij zich weg."

Die twee geschiedenissen maken een geheel uit: de ouderdom des wolfs is de draad die haar verbindt; in het eene geval wil hij voor een grijsaard, in het andere voor een jongeling doorgaan. Het gedicht is levendig en vloeiend, de voorstelling episch-eenvoudig, zonder dat het evenwel aan vergelijkingen en dergelijke vercierselen ontbreekt: zij getuigt voor de kunstvaardigheid des makers, die zich Ovidius vooral ten voorbeeld schijnt gesteld te hebben. Dat hij een priester was, leeren zoowel enkele détails als de taal zelve van zijn gedicht. Zijn leeftijd kan men, na het scherpzinnig onderzoek van Grimm, niet wel anders dan in de eerste jaren der twaalfde of de laatste der elfde eeuw stellen, en de geografische toespelingen die in zijn gedicht voorkomen wijzen ten duidelijkste Zuid-Vlaanderen of Artois als zijn vaderland aan.

Behandelde de Isengrimus slechts twee aventuren uit de diersage, het andere latijnsche gedicht dat wij te vermelden hebben is uitvoeriger: in vier boeken, te samen 6596 verzen uitmakende, verhaalt het twaalf afzonderlijke gevallen, waaronder wij den inhoud van den Isengrim nu eens woordelijk, dan wat breeder of verkort terugvinden, zoodat men tot het vermoeden gebracht is, dat het eerste gedicht het tweede ten grondslag heeft gediend, en dat het vroeger, in zijn geheel, ook de overige aventuren bevatte.

Ziehier een zeer kort overzicht van den inhoud van dit tweede stuk:

1. (Het gewonnen varken.) Isengrim, vertoornd op Reinaerd, die hem vrouw en kinderen beschimpt heeft, ontmoet hem en verklaart hem voor goeden buit. Reinaert beroept zich op hunne verwantschap, en belooft hem een geslacht varken, dat daarlangs gedragen werd, te verschaffen. Hij maakt het nu den boer, die het varken draagt, zoo lastig, dat deze zijne vracht neêrwerpt en zich voortmaakt. Isengrim verteert nu den buit, en laat aan Reinard niets over dan de afgekloven wisse, waaraan hij gehangen had. De wolf wordt hier als monnik, de vos als leek voorgesteld.

2. (De vischvangst.) Reinard is bedacht op wraak: bij eene nieuwe ontmoeting raadt hij Isengrim als monnik de zonde van vleesch te eten, af te leggen en zich tot de hem toegestane visch te bepalen. Hij brengt daarop 's nachts den gulzigaard naar een toegevrozen vijver, en heet hem den staart in eene bijt te steken. Terwijl Isegrim zoo zit te visschen breekt de dag aan, Reinard sluipt naar het dorp en rooft er een haan waarmede hij de hem vervolgende boeren naar den visschenden wolf lokt, die inmiddels geheel is vastgevroren. Allen storten op den »heer abt" los, en eene boerin, Aldrade genaamd, door hare drift verblind, houwt hem den staart af, zoodat hij gelegenheid heeft te ontfluchten.

3. (De veldmeting.) Reinard heeft in een verborgen schuilhoek den haan verteerd, en als de verwonde daar al dreigend voorbijkomt, treedt hij te voorschijn, huichelt tranen en troost hem, dat deze marteling tot zijne grootere heiligheid zal bijdragen: er deed zich buitendien eene gelegenheid op om de schâ te verhalen. Vier rammen twisten over een stuk lands, als veldmeter moge hij dit geding beslissen. Hij tijgt op weg, en is ondanks de hoornen der rammen gerust wegens hunne onschadelijke tanden. Hij neemt de beslechting op zich en bedingt zich hunne vachten ten loon, om daarmede zijn gescheurd kleed te lappen. Hij zal zich midden in het veld plaatsen: de vier rammen hebben dan maar op hem toe te loopen en zoo zal de deeling volbracht zijn. Zij stooten hem op jammerlijke wijze, zoodat hij er welna het leven bij inschiet.

4. (De zieke koning.) Met eenige wijziging hetzelfde verhaal waarmede de Isengrimus aanvangt: op het einde ontfangt de beer last het hof te vermaken met het verhaal van eenige aventuren: hij laat daarop de drie volgende geschiedenissen, die hij eerst onlangs gedicht heeft, door den ever voorlezen.

5. (Bertilianas pelgrimaadje.) Even als in den Isengrimus, slechts het slot is verbreed. Nadat Isengrim zich weg gemaakt heeft roept hij alle wolven van zijn geslacht op om de pelgrims te overvallen. Deze waren voorzichtigheidshalve op het dak geklommen, alleen de ezel stond nog beneden en at hooi. Toen de vijanden aansnelden wilde hij mede naar boven klimmen, maar viel achterover naar beneden en verpletterde twee wolven: de overige dieren heffen een vervaarlijk geschreeuw aan, de gans klept met hare vleugels, en de wolven, wien de nacht het gevaar grooter doet voorkomen, nemen de vlucht.

6. (De vos en de haan.) De gans en de haan trekken nu naar huis: Reinard volgt den laatsten, en vindt

hem in eene schuur, waar hij hem tracht over te halen op nieuw de pelgrimaadje te aanvaarden. Sprotinus weigert, en de vos gaat hem te lijf, maar is genoodzaakt af te laten: als hij den haan een stuk beukenschors tracht in handen te spelen voor een vredebrief doet de aankomst van jagers en honden die list mislukken.

7. (De wolf wordt monnik.) Een kok ontmoet den vos, die hem zijne lammeren tegen den wolf beschermd had, en hij schenkt hem daarvoor een schotel koeken. Acht daarvan bewaart Reinard en laat zich de kruin scheeren om een nieuw plan tegen zijn oom te volvoeren. Als hij hem ontmoet verhaalt hij hem dat hij in een klooster gegaan is, waarin hij volop spijs heeft. Door de koeken verlokt wil zich de wolf ook laten aannemen. Reinard scheert hem het hoofd tot aan de ooren en brengt hem naar het klooster Blandinium, waar hij herder wil worden, en den monnikken den voorslag doet om de schapen ongekookt te verteeren. Inmiddels sluipt Reinard Isegrims woning binnen, hoont de jonge wolven en pistze half blind en lokt de wolvin in eene enge spleet van zijn hol, waar hij haar schoffeert. Isengrim stelt zich middelerwijl in het klooster baldadig aan: de teekens der monniken begrijpt hij niet, in den kelder laat hij de vaten leeg loopen en begaat allerlei booze streken. De monniken geven hem met slaan en stooten spottenderwijs de wijding, zoodat hij geheel buiten zich zelven de vlucht neemt, en niet eer tot bezinning komt voor dat hij in de nabijheid zijner woning zijne vrouw in de spleet beklemd ziet: hij verlost haar daaruit, hoort Reinards misdrijf en zweert hem onverzoenlijke wraak. — Hier eindigen de verhalen van den beer en de geschiedenis loopt voort.

8. (Het paard en de wolf.) Een grazend paard treedt tusschen de biezen met zijn hoef een visschenden ooievaar op den voet: door de bedreiging des getroffenen verschrikt, neemt het de vlucht op het drooge, waar het

weldra den wolf in zijne treurige naaktheid ontmoet. Isengrim verhaalt hoe hij den zieken koning zijne huid heeft afgestaan, waarvoor hij nu die des paards verlangt en een stuk gebraad daarenboven. Corvigarus antwoordt dat hem de monnikskap wel is afgetrokken, maar dat de kruinscheering hem weêr is bewassen: hij wil hem die op nieuw scheeren. Het mes heeft hij aan zijnen met ijzer beslagen hoef, als aanzetriem geeft hij iets anders aan, »dat men niet zonder bloozen kan noemen." Isengrim ontwijkt den slag en verwijt het paard dat het zijne hoefijzers van de kloosterdeuren gestolen heeft. Corvigarus veinst berouw en bidt hem om aflaat: als hij den wolf nu zijnen voet toesteekt en deze dien aanvatten wil, geeft hij hem daarmede een slag in 't gezicht, zoodat hij neêrstort. — »Daar hebt gij nu een der ringen, zie nu aan de deuren of het de ware is: ik heb er u een afdruk van op het voorhoofd gelaten."

9. (De wolf en de ram.) Tandeknarsend ligt Isengrim in het bosch. Reinard komt op zijn misbaar toegeloopen en beklaagt het verlies zijner huid: de schuld daarvan moet Joseph geweten worden, en hij mocht naar diens stal gaan om wraak te nemen. Isengrim, door Reinard terecht gewezen, langt daar aan, vordert betaling voor het gemeten land met twaalffoudigen intrest en eischt den ram zelf. Deze is willig en biedt aan om hem in den muil te springen. Isengrim zet zich schrap en spert de kaken schrikbarend open: Joseph stoot hem daarop met geweld neêr en brengt hem nieuwe wonden toe.

10. (De gedeelde buit.) Reinard brengt den leeuw als gast in Isengrims huis, die hen echter niet onthalen kan. Zij bejagen te samen een kalf, dat de wolf zal deelen. Hij maakt drie gelijke deelen, waarom de koning hem een klaauwslag toebrengt, die hem van de schoft tot aan den staart eene strook van zijne huid scheurt: gelukkig dat hij het nog ontspringen kan. Nu krijgt Reinard last te

deelen. Hij maakt drie zeer ongelijke deelen en wijst daarvan verreweg het beste den leeuw toe, het tweede aan de koningin, het derde aan de leeuwenwelpen: een enkelen poot behoudt hij voor zich zelven, tenzij de leeuw dien ook mocht begeeren. Deze wijst hem dien toe en vraagt wie hem heeft leeren deelen?

— »Mijn oom hier!" antwoordt Reinard.

11. (De huid des ezels.) Reinard geeft den wolf op nieuw raad. Balduïnus was aan Isengrims vader zijne huid schuldig gebleven, hij moest die nu van Carcophas, Balduïns zoon, opeischen; de vos wordt des wolfs zaakwaarnemer. Carcophas legt den wolf getuigenbewijs of een eed op; hij wil zweren en wordt bij een val gebracht dien men hem voor eene reliquienkist of heilige stede uitgeeft: de klem vat zijn poot dien hij daarop heeft uitgestrekt om te zweren, en hij is genoodzaakt, om te ontkomen, zich een voet af te bijten.

12. (Des wolfs dood.) De ongelukkige wolf ontmoet de oude zeug Salaura, die slimmer is dan negen abten. Hij noemt haar zijne nicht en wil haar den kus des vredes geven. Zij doet zich door hem in het oor knijpen, en op haar gillend geschreeuw komt de geheele kudde opzetten, die zich op den wolf werpt en hem verscheurt. Stervend barst hij in verwenschingen los. Ten slotte verschijnt Reinard, en met Salaura vaart hij in huichelachtige woorden uit tegen de wereld, en de laatste vooral heeft bitter te klagen over den paus, die door Reinard schijnbaar wordt verdedigd, terwijl hij er bij voegt dat, zoo zijn oom nog leefde, hij Salaura's vermetele woorden niet zou dulden maar den onschuldigen paus wreken.

Met dezen flaauwen omtrek van het uitvoerige gedicht moeten wij volstaan: overbodig zal die echter niet zijn voor onze volgende beschouwingen. De twaalf aventuren zijn op gepaste wijze met elkander verbonden: zij behan-

delen alle de ongelukken van den wolf, waarvan de vos in den regel de oorzaak is. Het was dus oneigenlijk dat Mone bij de uitgave aan dit gedicht den naam van Reinardus Vulpes gaf, en beter ware het, even als het voorgaande, Isengrimus genaamd. De stof zelve putte de dichter waarschijnlijk uit ouder gedichten: hij beroept zich herhaaldelijk op eene *scriptura*, waaronder veeleer een latijnsch stuk dan een gedicht in de volkstaal te verstaan is; en zoo dit geheel en al het gehalte had van den Isengrimus, dan zou daardoor de waarde van den Reinardus niet vermeerderd worden, welks dichter dus alleen de stof geordend zou hebben en hier en daar wat omgewerkt, terwijl slechts de inkleeding en de dikwijls onpassend ingelaschte boekengeleerdheid uit zijn eigen brein zou zijn gevloeid. De uitvoering moge al in kernachtigheid en beknoptheid voor die van het vroeger behandelde gedicht onderdoen, zij is toch altijd levendig en zelfstandig, als hoofdzakelijk uit de samenspraken blijkt.

Ook dit gedicht werd op vlaamschen bodem geteeld, maar meer in het noordelijke gedeelte: alle geografische toespelingen zoowel als enkele uitdrukkingen maken dit duidelijk, en het is niet te gewaagd, met Grimm, als waarschijnlijk aan te nemen, dat de dichter, wiens naam, Magister Nivardus, Lachmann heeft aan het licht gebracht, in de nabijheid van Gent, in het klooster Blandinium wellicht, leefde. Vraagt men naar zijnen leeftijd, Mone gelooft dat in den Reinardus twee teksten zijn samengevloeid, één uit de achtste eeuw die in de twaalfde werd omgewerkt en verbreed. De twaalfde eeuw kan hij niet voorbijzien wegens sommige toespelingen die daarheen verwijzen; den ouderen tekst neemt hij aan ten gevalle van eene beweerde historische satyre, waarop wij later zullen terugkomen, doch welk vermoeden ik hier reeds, met Grimm, onhoudbaar kan noemen. Slaan wij nu de oogen op de bedoelde toespelingen, dan zien wij dat de dichter als zijne hoogvereerde vrienden

noemt, Walther, abt van Egmond (1150—1161) en Boudewijn, abt van Lisborn (1150—1161), die beide uit het gentsche klooster voortkwamen; daarbij vermeldt hij bisschop Anselmus van Doornik (1146—1149), waarbij men eene toespeling voegen moet op het verraad der Grieken, dat in 1148 den tweeden kruistocht deed mislukken, hetgeen dus het tijdvak van 1148 tot 1160 als dat der vervaardiging aangeeft, waarmede ook nog enkele andere criteria samenstemmen. De Reinardus is dus minstens vijftig jaar jonger dan de Isengrimus.

De taal waarin ook dit gedicht geschreven is, zoowel als de geleerde toespelingen die er in voorkomen stempelen het reeds tot het werk van een monnik of althans van een geestelijke, en menige trek wijst dit nog duidelijker aan, als b. v. in het zevende aventuur. Het zal nu misschien vreemd voorkomen dat in datzelfde werk herhaaldelijk een bittere spot wordt uitgestort over het verval der geestelijkheid, waarbij noch het opperhoofd der Kerk gespaard wordt noch andere bisschoppen, noch zelfs de man wiens roem toen geheel Europa vervulde, de heilige Bernhard. Wij zullen die schijnbare tegenstrijdigheid later oplossen, wanneer wij over het satirieke karakter der diersage zullen handelen, dat wij eerst kunnen bespreken wanneer mij met den inhoud van den mnl. Reinaert bekend zullen zijn.

Wat de letterkundige waarde van den Reinardus betreft, zij wordt verschillend beoordeeld: Grimm dweept er mede en Gervinus heeftze misschien wat al te hard veroordeeld. Volgens den eersten getuigt dit gedicht van des schrijvers verstand, talent en veelzijdige beschaving, en de vergelijking met de beste latijnsche dichters der twaalfde eeuw doet de waarde van den Reinardus des te beter uitkomen, die door een meesterschap over de vreemde taal, door welgelukte schilderingen en grooten rijkdom van vergelijkingen en redeneringen uitmunt. Dit oordeel van den man, die meer

dan eenig ander ook met de latijnsche poëzie der middeleeuwen bekend is, zou afdoende schijnen; maar het moge geen miskennen zijner onschatbare verdienste heeten, als wij vermoeden dat hij zich door zijne ingenomenheid met het onderwerp heeft laten verleiden om gunstiger over den vorm te oordeelen dan met eene bezadigde beschouwing is overeen te brengen. Het is niet te loochenen dat de schrijver er minder op uit is om episch te schilderen dan wel om zijne stof tot satyrieke en min of meer didaktische einden te gebruiken, waarin een toon heerscht van bittere ironie, vol scherpte, die meestal buitensporig is. Dit stemt dan ook Gervinus tot afkeuring van hetgeen Grimm zoo uitbundig toejuicht, en wanneer wij al zijn oordeel, dat de Reinardus een »recht eigentlich unleidliches Gedicht" is, niet onvoorwaardelijk beamen, de woorden waarin hij zijn eindoordeel bijeentrekt zijn der behartiging en overweging allesins waard. »Wanneer scholastieke filosofie, zegt hij, wanneer bekendheid met de antieke dichters, een sierlijk latijn, enkele beschrijvingen en dergelijken den dichter maken, dan mag men den vervaardiger van den Reinardus misschien toejuichen. Maar dat eindelooze redeneeren, dat zoeken naar phrasen, naar kernspreuken en antithesen; die sophisterij, dat spelen met holle woorden, die herhalingen en uitwijdingen; dat te niet doen van elken goeden inval door het eeuwige herhalen en variëeren; die vervelende, gerekte redeneringen die vaak het vijfde rad aan den wagen zijn en gang en handeling verstoren; die volgehouden ironie, die ons vermoeit als zij steeds en doorgaande de ondeugd looft en toejuicht," — hierin genoegen te kunnen vinden, is meer dan men van iemand vergen kan. —

Wij hebben tot nochtoe de dierensage slechts door geestelijken in de taal der geletterden zien behandelen, gelijk wij de heldensage onder hunnen invloed in denzelfden vorm zagen gieten; maar die sage, sints eeuwen in den

boezem des volks gekweekt, moest ook, en niets zal ons natuurlijker voorkomen, weldra een genie uit het volk aantrekken, die haar in de taal des volks tot een onvergankelijk epos bewerkte. Wij wezen hier boven op de overeenkomst van het karakter der dierensage met de echt nationale vlaamsche schilderkunst, die getuigt voor onwedersprekelijken zin voor burgerlijke toestanden, van achting voor de nederige volksklasse; houden wij dat karakter in het oog, dan zullen wij erkennen dat er weldra behoefte moest ontstaan om die sage in edeler vorm dan de mondelinge overlevering haar verzekeren kon te doen voortleven, om haar die eenheid te geven die haar tot een kunstprodukt zou stempelen, waaraan zich eerst de vlaamsche dorpers en poorters, later al wat dietsch sprak, en eindelijk geheel het beschaafd Europa zou laven. Aan die behoefte voldeed de verschijning van den mnl. Reinaert de Vos.

Ziehier zoo gedrongen mogelijk den inhoud van dit in ieder opzicht zoo hoogstmerkwaardige gedicht.

Ter vergelijking van de verschillende stukken zou het niet ondienstig zijn ook den inhoud van den vlaamschen Reinaert in verschillende aventuren te verdeelen, maar de onderscheiden deelen van dit gedicht hangen, van het begin tot aan het einde, zoo naauw samen, dat dergelijke scheiding onmogelijk wordt: wij hebben hier niet verschillende gevallen die met meer of minder geluk zijn aaneengehecht, maar eene onverbrekelijke eenheid.

»Op een Pinksterdag, terwijl bosch en hagen met groene loveren prijkten, hield koning Nobel hof, en alle dieren waren daar verschenen behalve de vos Reinaert alleen, die te veel kwaads had gedaan om zich daar te durven vertoonen; er was dan ook geen dier of het had over hem te klagen. Isengrim begon de aanklacht, en leî hem te last dat hij zijne vrouw had geschoffeerd en zijne kinderen blind gepist; ja, ware al 't laken dat

men te Gent maakt perkament, men zou er zijne baldadigheden niet alle op kunnen schrijven. Ook de hond Cortois klaagt dat Reinaert hem 's winters de eenige hem overgebleven worst ontstolen had. Tibert, de kater, tracht Reinaert te verontschuldigen; maar Pancer, de bever, voegt er nog bij hoe de booswicht nog op den vorigen dag 's konings vrede had geschonden en den haas Cuwaert, onder voorwendsel van hem het Credo te leeren, had te lijf gewild. Alle dieren dringen op Reinaerts dood aan, en slechts Grimbaert, de das, tracht hem te verdedigen, waarbij hij wijst op al het kwaad dat Isengrim hem gedaan had, en besluit met de verzekering dat Reinaert tegenwoordig als een kluizenaar leeft en boete doet. Naauwelijks was zijn pleidooi ten einde of de haan, Cantecleer, bracht daar op eene bare het lijk der hen Coppe, die door den vos was gedood. Cantecleer, en die hem volgden, riepen om wraak: hij verhaalt den koning hoe hij met zijne kinderen gerust leefde in eene omheinde plaats, hoe Reinaert hem eens in pelgrims gewaad een open brief des konings getoond had, waarbij een algemeene landvrede werd bevolen, en hoe de looze vos hem gezegd had dat hij in 't klooster was gegaan en geene vleeschspijzen meer mocht eten; de haan en de zijnen, hierop vertrouwende, waagden zich buiten den muur, en sedert werden zij alle, op vier na, de prooi des roovers. De koning geeft nu bevel Coppe te begraven: er wordt eene mis over haar gelezen en eene zerk met een opschrift op haar graf geplaatst, waarna men beraadslaagde wat te doen. Men besloot Reinaert in te dagen, en Bruin, de beer, zou de boodschap doen. De koning raadt hem voorzichtig te zijn, maar vertrouwende op zijne kracht maakt hij zich onbezorgd op weg, en langde weldra aan voor de poort van Maupertuus, dat Reinaerts beste burcht was. Voor de buitenwerken ging hij »sitten over sinen staert," en riep Reinaert toe om hem te bewegen mede te gaan.

Deze lag zich in de zon te stooven, en na zich lang beraden te hebben, antwoordde hij, dat hij uit zichzelf wel naar het hof zou gegaan zijn, maar dat hij zooveel gegeten had dat hij niet kon loopen; en toch had hij maar eene eenvoudige spijs gegeten, versche honing, het eenige dat hem ten dienste stond! De beer kan niet begrijpen dat Reinaert zoo laag op honing neêrziet, en hij laat zich door den sluwen vos geleiden ter plaatse waar hij mede dien honing mocht vinden, en waar deze hem belooft dat hij zou verwerven alzoo veel als hij mocht dragen. Hij bracht hem op het erf van een timmerman, Lamfroit geheeten; deze had juist een eik liggen dien hij bezig was te klooven, en hij had in de reeds gemaakte spleet twee wiggen geslagen. — »In dezen boom, sprak Reinaert, vindt gij honing genoeg; maar wees matig en steek er u niet te diep in." Bruin intusschen, door zijne gulzigheid vervoerd, stak het hoofd tot over de ooren en de beide voorpooten in de spleet: Reinaert brak er intusschen de wiggen uit, en Bruin bleef gevangen, en al zijn brullen en wringen hielp hem niet. Reinaert zag Lamfroit aankomen, en maakte zich nu voort. Toen de timmerman den gevangene ontdekte liep hij naar het dorp terug en verhaalde hoe er een beer op zijne werf was. Nu liep alles te hoop: deze greep een bezem, gene een vlegel, die een pook, een ander weder een staak; de priester zelf vatte een kruisstaf, en zoo rukte men op den beer aan. Bruin, door het gerucht bijna wanhopend gemaakt, had eindelijk het geluk zijn hoofd los te wringen, maar hij moest er een oor en beide kinnebakken bij inschieten: ook de klaauwen en de beide handschoenen zijner voorpooten moest hij prijs geven; hij kon van pijn niet loopen, het bloed gudste hem over de oogen en hij dorst noch te blijven noch te vlieden. Gruwzaam werd de ongelukkige door de opgewonden menigte geslagen en gewond: hij sprong in een groep oude wijven, zoodat hij er een vijftal in de

rivier deed tuimelen, en onder deze des priesters vrouw. De verschrikte geestelijke herder bood nu ieder die zijne gemalin te hulp mocht snellen een jaar aflaat: men gaf aan die stem gehoor en liet Bruin voor dood liggen, die van deze gelegenheid gebruik maakte om zich in de rivier te storten en zich met den stroom te laten afdrijven. Toen hij buiten hun bereik was kroop hij weêr op den oever, en lag daar te steunen en Reinaert te vloeken. Deze had een vet hoen op Lamfroits erf gevangen, en dit opgepeuzeld hebbende begaf hij zich op weg naar zijne woning, zich verheugende in de gedachte dat 's koning bode door de boeren zou zijn afgemaakt. Het was warm en hij wilde zich door een bad in de rivier verkoelen, toen hij, in hare nabijheid gekomen, den beer gewond maar nog levend zag liggen, tot zijn groot verdriet. Met bitteren spot over zijne wonden en zijne bebloede kruin verjaagt hij Bruin, die zich weêr in 't water stort en eindelijk na een moeizamen en pijnlijken tocht aan 's koning hof komt, waar men hem naauwelijks herkende, zoo deerlijk was hij toegericht. De koning, geweldig verstoord, riep de voornaamste zijner hovelingen bijeen, en belegde eenen raad; daarin werd besloten Reinaert ten tweedemaal te dagvaarden, en Tibert, de kater, werd uitgekozen om ditmaal de boodschap te doen: al was hij niet sterk, hij was vroed.

»Schoorvoetend begeeft Tibert zich op weg. Reeds van den beginne deden zich kwade voorteekens op: een kraai vloog, ondanks des katers bezwering, aan zijne linkerzijde; maar hij sprak zich zelven moed in en deed als men gewoonlijk pleegt, en toonde zich geruster dan hij was. Hij ontmoet den vos voor zijn hol, en deze heet hem vriendschappelijk welkom, want wat kosten Reinaert fraaie woorden! Hij noodigt hem uit dien nacht met hem te herbergen om 's morgens vroeg zich op te maken naar het hof: Bruin zag er zoo grimmig uit dat hij met hem de reis niet had durven onderne-

men; maar Tibert was degeen onder al zijne magen dien hij het meest vertrouwde. De kater wil nog dien nacht, begunstigd door den maneschijn, opbreken; maar Reinaert wil hem niet laten gaan en belooft hem een goed maal van vette muizen. Zij gaan samen naar de schuur eens priesters, waar Reinaert gezegd had dat zij volop muizen zouden vinden. Reinaert had er den dag te voren nog een haan uit geroofd, en Martinet, 's priesters zoon, had een strik gespannen voor het gat waardoor de dief was binnengeslopen. De booze Reinaert wist dit, en hij zette Tibert evenwel aan er binnen te sluipen: deze aarzelt, omdat hij bevreesd is voor der papen loosheid; maar eindelijk, uit schaamte voor Reinaerts spot, springt hij naar binnen en was weldra in den strik gevangen. Hij sprong op zij maar trok er het snoer slechts te vaster door toe: hij begon te schreeuwen, maar daardoor verried hij zich zelven. Reinaert bespot hem intusschen, waardoor Tibert nog heviger begon te gillen: dit hoorde eindelijk Martinet, die ontwaakte en opsprong om den hoenderdief den haan betaald te zetten. Hij wekte vader en moeder en de overige kinderen: de priester wapende zich met het spinrokken zijner vrouw, deze greep eene offerkaars. Tibert werd deerlijk mishandeld: Martinet wierp hem een oog uit, en de priester, die daar stond, naakt gelijk hij ten bedde uitgesprongen was, wilde hem met een geweldigen slag doodslaan; toen Tibert dit zag vloog hij woedend op zijn belager aan en bracht hem met klaauwen en tanden eene wonde toe, die vrouw Julocke zoo griefde, dat zij uitriep, dat zij om de offerhanden van een geheel jaar zou wenschen dat den priester dit ongeluk niet overkomen ware; want al genas hij ook, hij zou de man van vroeger niet meer zijn! Dit alles doet den vos hartelijk lagchen, en Tibert maakt van de verwarring gebruik om den strik door te bijten en zich vandaar te maken. Toen de koning hem in dien toestand zag terugkomen was hij woedend, en

Grimbert, de das, Reinaerts broeders zoon, weet naauwelijks te verwerven dat de schuldige naar rechtsgebruik ten derdemale zal worden ingedaagd: en zelf belast hij zich met die taak. Hij overreedt Reinaert met hem te gaan, en na afscheid van vrouw en kinderen genomen te hebben, begeven zij zich op weg. Reinaert is niet gerust wegens het lot dat hem wacht, en hij gaat bij Grimbert te biecht. Hij heeft jegens alle dieren misdreven: Bruin bezorgde hij eene bloedige kruin, Tibert deed hij tot zijne schade muizen vangen, Cantecleer en zijnen kinderen gaf hij stof tot klagen. Isengrim bedroog hij: hij zou hem monnik in het klooster te Egmond maken: hij bond hem de pooten aan de schel van 't klooster en liet hem zoo luiden, hetgeen hem weldra kwalijk bekwam: de monnikken dachten dat het de duivel was en hadden hem bijna dood geslagen; sedert deed hij hem echter de wijding geven, hetgeen hem lang zou heugen, daar hij hem het haar op de kruin deed afbranden dat de huid ineenkromp. Hij had hem nog meer kwaad gedaan: hij leerde hem visschen op het ijs, waarbij hij niet weinig mishandeld werd; ook had hij hem eens priesters varken doen stelen hetgeen hem even slecht bekomen was, daar hij er een oog bij had ingeboet en bijna ter dood toe gefoold was. Op gelijke wijs was het Isengrim op zijn toedoen vergaan bij een rooftocht op hoenders; maar het ergste misdeed hij aan Herswinde, zijne vrouw, die hij onteerd had! Na deze biecht bad hij om aflaat, en Grimbert, die een wijs man was, brak een takje van eene haag en gaf er hem veertig slagen meê, drukte hem op 't hart in 't vervolg deugdzaam te zijn, te vasten en te bidden, en deed hem plechtig het rooven en stelen afzweren. Zij gingen nu voort, en kwamen langs eene schuur, waarbij een hoop kippen waarde: op eenigen afstand van de anderen liep een haan, en Reinaert deed naar dezen een sprong dat hem de veêren verstoven, en naauwelijks kon Grimbert hem van zijn moord-

aanslag doen afzien. Steeds zag de slecht bekeerde om, en had men hem toen het hoofd afgeslagen het ware naar de hoenders gevlogen. Toen Grimbert hem hierover berispte, antwoordde Reinaert, dat hij zijn gebed verstoorde, het paternoster dat hij zeî voor de zielen der hoenders en ganzen die hij hier verbeten had! Eindelijk langden zij ten hove aan.

»Trotsch als een koningszoon stapte Reinaert door zijne vijanden en plaatste zich voor den koning, tot wien hij eene redevoering houdt, waarin hij betoogt dat hij altijd 's konings trouwste vasal was en dat het der rechtvaardigen lot is om door de boozen te worden belasterd. Nobel verwijt hem echter al zijne misdaden, vooral den hoon zijnen gezanten aangedaan; maar de vos beweert dat zij buiten zijne schuld zoo kwaad zijn behandeld omdat zij tegen zijnen raad gingen stelen. Maar Belijn, de ram, Bruin, Tibert, en vele andere dieren deden Reinaert vangen en begonnen op nieuw hunne aanklacht, en de raad der rijksgrooten verwees eindelijk Reinaert ter galg. Grimbert en Reinaerts naaste magen, die dit niet konden aanzien, verlieten nu het hof, tot groot genoegen van den koning die vreesde dat zij Reinaert mochten ter hulp komen. Tibert vuurt nu den ijver van Isengrim en Bruin aan: deze beijveren zich om Reinaert naar de strafplaats te voeren, die hen daarbij schamper en hoonend toesnaauwt, en geene vrees voor den dood laat blijken. Terwijl zij de noodige toebereidselen maken bepeinst Reinaert een middel om zich te wreken. Hij verklaart voor zijnen dood openlijk aan geheel het volk zijne misdaden te willen belijden opdat later niemand daarvan verdacht worde. Hij begon daarop te verhalen hoe hij in zijne onschuldige jeugd met de lammeren speelde, tot hij er eindelijk eens een doodbeet en nu smaak in die spijze kreeg: weldra werd hij stouter en begon alles te dooden wat hem lustte. Later vereenigde hij zich met Isengrim, die hem beduidde dat hij zijn

oom was, en zij togen samen ter jacht: maar in de verdeeling was deze altijd onrechtvaardig en liet zijnen makker ter naauwernood iets van den buit. Hij getroostte zich dit uit genegenheid tot zijnen oom, want hij had wel op andere wijze spijs kunnen verkrijgen, daar hij zooveel gelds bezat als naauwelijks zeven wagens konden vervoeren. Als de koning dit niet wil gelooven, zegt Reinaert dat hij den schat gestolen had, maar ter goeder ure, want anders had het licht den koning het leven mogen kosten. De koningin wordt daarop zeer verschrikt en bezweert Reinaert bij het heil zijner ziel om haar te zeggen wat hij weet van een aanslag op des konings leven. Reinaert ziet nu zijne kans schoon om zichzelven te redden, de koninklijke gunst te herwinnen, en zijne vijanden in het verderf te storten. Met een droevig gelaat antwoordt hij, dat hij om den wil zijner ziel de waarheid zal zeggen, al is het ook dat hij zijne liefste magen zal moeten beschuldigen van moordaanslag op den koning. Nobel liet nu op doodstraffe stilte gebieden en Reinaert ving dus aan: »Voor langen tijd had mijn vader op eene verborgen plaats den schat gevonden van koning Hermelinc, waardoor hij zoo trotsch werd dat hij alle dieren, die vroeger zijne gezellen waren, beneden zich achtte. Hij zond Tibert naar de Ardennen en noodigde Bruin uit om naar Vlaanderen te komen, waar men hem als koning erkennen zou. Deze kwam terstond naar 't zoete land van Waas, en nu werd er tusschen dezen en Isengrim en Grimbert, op een donkeren nacht, tusschen Hyfte en Gent, eene bijeenkomst gehouden, waar zij des konings dood zwoeren, terwijl mijn vader zijn schat ten beste had voor de uitvoering. Grimbert, mijn neef, liet zich op een morgen in eene ligte vlaag van dronkenschap, eenige woorden hierover aan mijne vrouw, Hermelijne, ontfallen, en deze wist hem het geheele geheim te ontlokken, dat zij mij daarop mededeelde. Mijne haren rezen er van te berge en mijn

hart werd koud als ijs, want ik kende den koning als een goedertieren en genadig heer, en ik wist dat Bruin valsch en boosaardig was. Ik begon op middelen te zinnen om dit te voorkomen: ik begreep dat zoo mijn vader zijn schat ten dienste stond, de aanslag zou gelukken. Ik ontdekte eindelijk waar hij hem verborgen had; ik sloop hem na, en zag hem eens uit een hol komen: hij keek rond of hij niemand ontwaarde, vulde het gat met zand en met zijnen staart wischte hij het spoor zijner voeten uit, toen hij vandaar ging. Ik hoopte het geheim ontdekt te hebben, krabde, zoodra hij weg was, het gat open, en vond daar zooveel goud en zilver als iemand ooit heeft bijeengezien. Dit bracht ik met behulp mijner vrouw vandaar en verborg het. Inmiddels bespraken de saâmgezworenen zich aanhangers, die zij hooge soldij beloofden, en mijn vader weerde zich vooral om die bijeen te brengen: twaalfhonderd magen van Isengrim hadden hem hulp toegezegd, behalve nog de katten, beeren en vossen, die twintig dagen soldij vooruit bedongen hadden om Bruin op den troon te helpen. Toen mijn vader nu zijn schat opzocht was het hol opgebroken en het goud verdwenen: hij werd daar zoo droevig om dat hij zichzelven verhing. En zoo werd Bruin door mijn toedoen in zijn boos opzet verhinderd. En toch is hij en Isengrim in hoog aanzien bij den koning, en ik daarentegen miskend!"

»De koning en de koningin, verlokt door de hoop op gewin, gingen met Reinaert ter zijde en baden hem hun den schat aan te wijzen: hij bedingt zich daarvoor lijfsbehoud en volkomen vergiffenis, die hij op voorbede der koningin erlangt. Reinaert nam nu een stroohalm, overreikte dien den koning en sprak: »Heer koning, hiermede geef ik u den schat van koning Ermelinc over." En na deze symbolieke overdracht geeft hij hem als plaats waar de schat verborgen is op de woestijn van Hulsterlo, waar soms in een half jaar geen levend wezen

komt: hij voegt er nu eenige merkteekenen bij waaraan men de plaats kon herkennen. De koning, die vermoedt dat de schalk hem bedriegt, wil hem naar de aangegeven plaats medenemen, maar hoezeer Reinaert voorgeeft dat hij hoog vereerd zou zijn met dien tocht, slaat hij zulks af onder voorwendsel dat hij in den pauselijken ban was omdat hij Isengrim had geholpen in zijne vlucht uit het klooster, weshalve hij 's anderen daags naar Rome wil vertrekken om daar aflaat te verwerven, en vandaar naar het heilige land. Dan eerst zou het hem geoorloofd zijn zich met den koning te gezellen, niet nu hij een verworpen balling was.

»De koning plaatste zich nu »op ene hoge stage van steene" daar hij recht op plach te spreken: hij verkondigt den verzamelden dieren dat hij op voorbede der koningin Reinaert vergiffenis geschonken had, en dat hij hun bij lijfstraf gebood hem den vrede te houden; hem, zijne vrouw en kinderen te eeren, en hem niet verder aan te klagen, daar hij beloofd had zich te beteren en 's anderen daags naar Rome zou trekken ter bedevaart. Isengrim en Bruin voeren hevig tegen Reinaert uit, maar de koning werd toornig en lietze beide gevangen nemen; en Reinaert wist nu te bewerken dat men Bruin een stuk vel uit den rug sneed om hem voor reiszak te dienen; en met flemen wist hij de koningin over te halen dat zij hem de schoenen van Isengrim en zijne vrouw Herswinde liet geven, om daarmede den tocht te ondernemen. Zoo toegerust begaf hij zich den volgenden morgen op weg, nadat Belijn, de ram, 's konings kapellaan, hem, op Nobels bevel, zijn zegen had meêgegeven. Met geveinsde tranen neemt hij afscheid, vraagt om aller voorbede, en het geheele hof doet hem uitgeleide, terwijl hij Cuwaert en Belijn door gevlei overhaalt om hem tot Maupertuus te verzellen.

»Toen zij voor de poort van het kasteel kwamen moest Belijn natuurlijk buiten blijven, en Cuwaert gaat op Rei-

naerts bede naar binnen om zijne vrouw, Hermelijne, te troosten. Toen zij in het hol kwamen was Hermelijne zeer verheugd, en Reinaert verhaalde haar dat de koning hem den haas tot schâvergoeding geschonken had. Deze wilde ontfluchten, maar Reinaert had zich tuschen hem en den uitgang geplaatst, en ondanks zijn gekerm en hulpgeroep beet hij hem de keel af. Weldra was de vette haas verteerd, zijn vleesch gegeten, zijn bloed gedronken. Reinaert meldt nu zijner vrouw hoe de koning weldra eene galg en een strop voor hem ten beste zou hebben, en hij zegt haar tevens hoe hij besloten heeft het lot dat hem, wegens het nieuwe bedrog aan den koning gepleegd, wacht, te ontgaan door vandaar te verhuizen naar eene afgelegen wildernis die rijk is aan hoenders en patrijzen. Belijn werd intusschen ongeduldig en riep Cuwaert naar buiten om samen terug te gaan. Reinaert begaf zich tot hem en zeî hem dat hij maar vooruit moest gaan, dat Cuwaert nog eenigen tijd zou toeven om zijne moei, die zeer treurig was, te troosten. Maar Belijn heeft den haas om hulp hooren roepen: Reinaert stelt hem gerust met de verzekering dat Cuwaert om hulp riep ten einde Hermelijne bij te staan, die, op het hooren van haars echtgenoots voorgenomen pelgrimstocht, in zwijm was gevallen. Nu draagt hij den ram op den koning eenige brieven over te brengen, waardoor hij zich voor altijd 's konings gunst verwerven zou. Reinaert keerde in zijn hol terug, stak Cuwaerts hoofd in den reiszak, dien hij had medegekregen, hing dien om Belijns hals en beval hem de brieven niet te lezen; maar wilde hij zich den koning te vriend maken dan had hij maar te zeggen dat hij er de hand in gehad had. Belijn neemt zeer verheugd de reis aan, in de verwachting dat Cuwaert hem zou volgen, en Reinaert verlaat evenzeer met vrouw en kinderen het kasteel om zich in de woestijn te verbergen.

»Weldra komt Belijn ten hove aan: hij geeft den ko-

ning den zak met brieven over en bralt er op dat hij tot alles zijnen raad gegeven heeft. Toen de inhoud aan den dag kwam was de koning geheel verslagen: toen hij het hoofd weêr ophief brulde hij dat alle dieren er van sidderden. De gevangenen werden nu op raad van Firapeel, den luipaard, ontslagen, en de koning geeft hun ter vergoeding Belijn en al zijne magen »van nu toten doemsdage." Zoo werd de zoen getroffen, en nog heden ten dage maken Isengrims magen gebruik van 's konings verlof en doen het geslacht van Belijn den oorlog aan en dooden het waar zij kunnen."

Hier eindigde oorspronkelijk het gedicht: later werd het omgewerkt en met een vervolg vermeerderd, waarvan wij in korte trekken den inhoud zullen meêdeelen alvorens eenige beschouwing van het dichtstuk in het midden te brengen.

»De vos heeft zijne burcht niet verlaten, en de koning deed zijn hof twaalf dagen verlengen: er werd gewaarschapt en gedanst, men sprak er sproken en dansliederen (»stampien"), en weldra begonnen de klachten tegen Reinaert op nieuw. Eerst verhaalde Lampreel, het konijn, hoe de booswicht hem had trachten te moorden; voorts trad Corbout, de kraai, op, die zijne vrouw, Scerpenebbe, door Reinaert had zien verslinden, en wier vederen hij den koning voorlegt. Nobel ontsteekt in woede, tot groote vreugde van Isengrim en Bruin. De koningin tracht hem te bedaren en ook Firapeel raadt hem Reinaert voor het gerecht te dagen en te zien of hij ook iets ter zijner verschooning kan inbrengen. Maar de koning roept zijnen heirban op om over zes dagen gereed te zijn om Maupertuus te belegeren. Grimbert snelt heen om zijnen oom te waarschuwen; deze toont zich onvervaard en noodigt zijn neef uit den nacht bij hem door te brengen: van dien nacht maakte hij gebruik om op zijne verdediging te zinnen. Onderweg biecht Reinaert op nieuw, vooreerst wat hij sints zijne laatste absolutie mis-

dreven had, en voorts wat hij toen had vergeten op te geven: dat hij den wolf, die uitgehongerd was, had gebracht bij eene merrie met een vet veulen, dat zij op de vraag of het kind te koop was had gezegd dat de prijs onder haren rechter voet was te lezen: hij had zich daaraan niet gewaagd, onder voorwendsel van niet letterwijs te zijn, maar hij had er den wolf op afgezonden, die, bluffende op zijne geleerdheid, er bijna den dood bekocht had. En op dit verraad had hij als naar gewoonte de kroon gezet door zijnen bitteren spot. Reinaert tracht zich nu met eene wijsgeerige bespiegeling over de wereld te verdedigen, waarvan de hoofdinhoud is, dat men om bestwil soms wel moet liegen en bedriegen, wil men door de wereld komen. Hij krijgt ook nu de absolutie en nog een pluimpje over zijn verstand, waardoor hij zelf waard was priester te zijn; en inmiddels komen zij ten hove. Hij verdedigt zich ook hier met een vloed van woorden en verhaalt hoe hij onschuldig is aan al wat hem te laste wordt gelegd: en hoe Marten, de aap, hem beloofd had te Rome de opheffing van den ban te bewerken door de voorspraak van eens kardinaals bijzit. De driftige aanklagers van den vorigen dag zwijgen, maar de koning brengt nu de zaak van Cuwaerts hoofd op het tapijt en dit doet Reinaert verbleeken en stom staan. De apin, vrouw Rukenau, treedt nu tusschenbeide en maant den koning, in eene vrij pedante rede, doorspekt met aanhalingen uit Seneca en den bijbel, aan tot goedertierenheid: zij dischtde fabel op van den man en de slang, om aan te toonen dat Reinaert 's konings roem bevorderd had door hem een wijs vonnis te doen slaan. Zij wijst verder op Reinaerts machtige nabestaanden, die zich alle om haar schaarden, en die het niet verstandig zou zijn van zich afkeerig te maken, door het hoofd des geslachts zoo streng te vervolgen. Reinaert krijgt nu verlof zijne zaak te bepleiten, en zijn moed wast hem. Hij zegt zeer verbaasd te zijn over hetgeen

hij van Belijns boodschap hoort: hij had hem drie kostbare kleinooden meêgegeven voor de koningin, en hij betreurt het bitter dat deze verloren zijn. Het eerste was een gouden ring, die een talisman bevatte die vrijwaarde voor alle kwaad, terwijl er een steen in stond die alle kwalen door de enkele aanraking genas en voor elk gevaar beschermde. Het tweede was eene kam uit een Panthersbeen gesneden en vercierd met gulden beelden, voorstellende het oordeel van Paris. Het derde was een spiegel waarin men zag verschijnen al wat men zien wilde; het hout waarin het glas gevat was, was voor wurm en ongedierte ontoegankelijk: het was hetzelfde hout waarmeê Salomons tempel bekleed was, en waaruit eertijds koning Crompaert het luchtpaard gemaakt had waarmede zijn zoon Cleomades zooveel aventuren te gemoet snelde. In die lijst stonden verscheiden groepen gebeeldhouwd: vooreerst de esopische fabel van het paard en het hert; voorts die van den ezel die zijn heer wilde liefkozen; verder een aventuur van den vos en den kater, die samen op de jacht waren, door honden overvallen werden, en hoe Tibert zijn makker in den steek liet; eindelijk nog de fabel van den wolf en den kraanvogel. Die kostbaarheden waren nu verloren! — Reinaert herinnert den koning nu hoe de oude Reinaert, die een groot geneeskundige was, en te Montpellier gestudeerd had, 's konings vader door eene wolfslever van eene doodelijke krankte genezen had, en hoe Isengrim weigerachtig was geweest om zich voor zijn heer op te offeren: dezelfde gehechtheid aan den koning is op den zoon overgegaan: hij heeft dat ook getoond bij gelegenheid dat hij, met den koning en den wolf jagende, beter dan deze den buit had verdeeld; en hij zou nog meer voorbeelden kunnen bijbrengen als de tijd het gehengde. Die rede is doormengd met zedespreuken en bespiegelingen: zij neigt den koning tot genade, en Reinaert waande reeds vrij vandaar te kunnen gaan, toen Isengrim tusschen-

beide kwam en hem nogmaals het schoffeeren zijner vrouw verweet, waarop deze den vos aanklaagt dat hij haar in eene put gelokt had, waarin hij in een der emmers, die over de katrol ging, was nedergedaald: zoo had hij zich gered en zij werd later door het landvolk opgehaald en welna dood geslagen. Isengrim deelt nu nog in het breede meê hoe Reinaert hem in het hol eener gruwelijke apin had gelokt, waar hij bijna door het ondier en hare jongen was vermoord. — Reinaert tracht al die aanklachten te ontzenuwen en zijne schuld steeds op zijne slachtoffers te laden. De wolf begrijpt dat er met pleiten niets te winnen valt: »Ik weet niet veel te praten, zegt hij, maar ten aanhoore van allen beschuldig ik u van verraad en moord en zal zulks in een gerechtelijken kampstrijd bewijzen."

»Reinaert was daar weinig mede gediend, maar schepte moed op de gedachte dat Isengrim van zijne klaauwen beroofd was, en hij nam de uitdaging tegen den volgenden dag aan. Van beide zijden werden borgen gesteld. Reinaerts magen bleven den ganschen nacht bij hem: vrouw Rukenauwe, de âpin, deed hem geheel kaal scheeren en met olie insmeeren, opdat men geen vat aan hem mocht hebben. Zij ried hem aan zooveel mogelijk te drinken, het mocht hem op de kampplaats te stade komen: hij had dan maar zijn ruigen staart met het gedronkene te bevochtigen en daarmeê den wolf in de oogen te slaan. Zij geeft hem nog allerlei raadgevingen, dat hij zijne ooren plat tegen 't hoofd te houden had en zijne partij met zand in de oogen moest werpen; en eindelijk sprak zij eene tooverspreuk over hem uit, die hem onverwinnelijk zou maken. Daarna liet men den kampioen een weinig slapen, en 's morgens bracht hem de otter een eendvogel dien hij voor hem gevangen had. Zoo gesterkt verscheen hij in het krijt. De strijd was levendig en werd met afwisselend geluk gevoerd, ten gevolge van de kunstgrepen die Reinaert geleerd had; eindelijk raakt

een zijner pooten in Isengrims muil, en nu zoekt hij zich door schoone beloften te redden: hij wil voor hem ter bedevaart gaan, zijn dienstman zijn en voor hem jagen... Maar Isengrim weigert naar hem te luisteren: hij somt al zijne grieven nogmaals op, en dit verdubbelt zijne woede. Terwijl hij dus sprak bracht Reinaert ongemerkt zijne hand naar voren en greep hem heftig in eene zeer gevoelige plaats... Isengrim viel van pijn vermand in onmacht en Reinaert sleepte hem al slaande en stootende door het krijt. Isengrims magen bidden nu den koning om tusschenbeide te komen: deze zendt de kamprechters om Reinaert tot zich te roepen, en deze geeft, op raad zijner bloedvrienden, aan die uitnoodiging gehoor. De overwinnaar wordt nu vrijgesproken van elke aanklacht, en tot 's konings geheimen raadsman benoëmd en souverein baljuw over al het land. Isengrim werd uit het krijt getogen en genas langzaam van zijne wonden.

»Het geheel wordt nu besloten met eene lange moralisatie over de lieden »die connen Reinaerts conste."

Nu wij bekend zijn met den inhoud der verschillende stukken waarin het dieren-epos in Vlaanderen werd behandeld, kunnen wij overgaan tot eene beschouwing der onderlinge waarde van die stukken. In het voorbijgaan zij hier opgemerkt dat in Duitschland de dieren-sage reeds in de twaalfde eeuw behandeld werd in een mhd. gedicht van Heinrich der Glichesære, dat blijkbaar naar een fransch voorbeeld, dat verloren is gegaan, werd vertaald. Van die oude vertaling is slechts een gedeelte bewaard gebleven: in zijn geheel echter een jongere tekst uit de dertiende eeuw, die echter niet zeer veel van den ouderen verschilt, en waarin hoofdzakelijk slechts enkele vormen en rijmen zijn gemodernizeerd. — De oude fransche litteratuur is rijk aan gedichten uit dezen cyclus. In twee-en-dertig verschillende gedichten, die meer dan 40,000 verzen bevatten, wordt de sage van den wolf en

den vos behandeld. Al die stukken (door Méon uitgegeven, en door Grimm geanalyzeerd in zijnen Reinhart Fuchs, bl. CXV—CXLVIII) voeren, even als de onderdeelen van een grooter gedicht van de fransche chansons de geste, den naam van branches: de oudste zijn uit de eerste helft der dertiende eeuw. Alle zijn, gelijk zeer juist door Gervinus is opgemerkt, in den trant der fabliaux gedicht: het zijn korte stukken, die een enkel geval op luchtigen toon voordragen, waarin de détails dikwerf hoofdzaak worden, waarin de obscene voorvallen met liefde zijn behandeld; die spotten met wat de riddergedichten prijzen, die lagchen met dat wat de adelijke maatschappij voor heilig houdt; die in vorm en onderwerp, in voorstelling en idée, in de feiten die zij verhalen zoowel als in de leerstellingen die zij verkondigen, zich als tegenhangers voordoen van de hoofsche, overgevoelige, overfijne riddergedichten die den adel vierden en waarmede de adel dweepte, waardoor zij dan ook eene overhellende neiging tot satyre toonen, dieze tot een bijzonder genre stempelt.

Met die fransche of hoogduitsche gedichten hebben wij hier niet te doen: het is ons genoeg hun aanwezen niet te hebben verzwegen voor hem wien deze stoffe tot nader vergelijking en dieper onderzoek uitlokt. De laatste opmerking over de satyrieke richting der fransche branches brengt ons weder tot onze inheemsche voorbrengselen. Ook daarin heeft men satyre meenen te zien, en wij moeten de vraag beantwoorden in hoeverre men dit kan beamen. Eccard was de eerste die dit denkbeeld opperde, dat door Mone later werd ondersteund: volgens hem zou zekere hertog Reginarius, die tegen het eind der negende eeuw in de geschiedenis des lotharingschen konings Zwentibold voorkomt, met Reinaert bedoeld zijn, en Maupertuus zou zijne belegerde burcht, Durfos, wezen. Men houde echter in het oog dat Reginarius geen Reinaert zou vormen, maar Reinier, en dat het ten

minste eene gewaage etymologie mag heeten als men in Durfos de eerste lettergreep als duitsch opvat en de tweede als latijn, om tot de beteekenis *perfossus* te geraken, ten einde eenige toespeling op het vossenhol te verkrijgen. Daar verder in hetgeen tusschen Zwentibold en Raginer voorviel niet de minste toespeling voorkomt op den wolf, die in de fabel van den vos onafscheidbaar is, zoo giste Eccard dat men den wolf moest zoeken in zekeren comes Isanricus, die ook wel eens Isangrimus genoemd wordt, en die eenige jaren later in Beijeren en Oostenrijk tegen koning Arnulf krijg voert; maar daar deze in 't geheel niet met Reginarius in aanraking komt liet Mone hem varen, en vond den wolf in koning Zwentibold weder, terwijl hij de meeste overige figuren als historische personen verklaart. Maar de overeenstemming die hij vindt is of gebrekkig of gedwongen, zoo zelfs, dat Grimm die uitlegging karikatuurachtig noemt. Trouwens, tegen Mones opvatting schijnt te strijden, vooreerst dat de historische Reginarius Zwentibolds onderdaan was, terwijl de vos steeds als onafhankelijk van den wolf voorkomt; terwijl het daarenboven hoogstonwaarschijnlijk zou zijn dat een gedicht in Lotharingen ontstaan in plaats- en persoonsnamen overal naar Vlaanderen zou terugwijzen. Eene doorgaande historische satyre zal men dus wel in het gedicht niet kunnen zoeken; dat er evenwel toespelingen op personen uit 's dichters tijd in voorkomen laat zich aannemen. Er is zelfs meer: er ligt over het geheele onderwerp een waas van satyre verspreid dat wij niet mogen voorbijzien.

Wij hebben doen zien dat de dierensage wortelt in het vlaamsche volkskarakter en tevens in den burgerlijken zin van de eigenlijke volksklasse: toen nu tusschen volk, adel en geestelijkheid zich eene klove vormde; toen de kloosters geweldig begonnen toe te nemen en weldra te ontaarden; terwijl het ascetisme veld won, dat den volke niet kon behagen dewijl het daarin eene miskenning zag

der menschelijke natuur in stede van heiligheid; toen de adel zich in eene even nieuwe richting voortbewoog en in stede van de vroegere positieve deugden voort te planten overdreven denkbeelden van eer en hoffelijkheid en vrouwendienst begon aan te nemen; toen er in de Kerk en in den Staat, in de maatschappij en in de letterkunde een spiritualisme en een te ver gedreven onnatuurlijk idealisme werd ingevoerd, dat dikwerf geen grond meer raakte... toen moest wel het volk, toegerust met het eenvoudige gezond verstand en met zijnen onbedorven zin voor waarheid en natuur, tegen die richting der hoogere standen opkomen, en het zal ons niet verwonderen dat de dichtkunst als de stem des volks een protest daartegen inleverde. Zoo latere eeuw zulks deed in doktrinairen zin, zoo Maerlant of Boendale of Dirk Potter het verkeerde dier richting *betoogden*, de frisscher fantasie van vroeger tijd deed hetzelfde al *spottende:* tegenover het heilige en verhevene verhief men het alledaagsche en triviale, en in stede van het ideaal huldigde men de praktische werkelijkheid, — en de satyrieke tegenstelling was daar. Dit geschiedde wellicht onbewust, doch de gekozen stoffe, de diersage, bracht dit van zelf meê; en de geschiedenis van het dieren-epos leert ons dat de onderscheiden dichters die strekking soms vrij duidelijk op den voorgrond lieten treden. Naarmate nu de allegorie en satyre meer hoofdzaak wordt, naarmate des dichters individualiteit meer in 't spel komt, verliest het gedicht het episch karakter en de objektieve kunstwaarde: zoo de theorie dit niet leerde, de vergelijking van den Reinaert met den Reinardus zou genoegsaam zijn om dit duidelijk te maken. Men ga daarbij niet te ver, en men ontzegge slechts aan het epos niet elke allegorische kracht die er van nature meê schijnt verweven, en die er den vrolijken, warmen lichtgloed overheen spreidt, waardoor het zich vaak zoo gunstig van sommige meer dorre ridderdichten onderscheidt. De diersage,

oorspronkelijk alleen plastisch verhaal, zonder bijoogmerk, moest wel tot vergelijking voeren; de tweeslachtigheid der dieren in de sage, met hunne half menschelijke half dierlijke eigenschappen, gaf er gereede aanleiding toe, en wij zien dan ook dat in de oude fransche gedichten, die zich van de elfde tot de twaalfde eeuw vormden, in de Chanson des Lorrains b. v., de wolf en de vos bijna uitsluitend tot punt van vergelijking gebezigd werden. Weldra werden ook de namen der dieren tot bij-, scheld- en partijnamen gebezigd, als de geschiedenis van Vlaanderen in de eerste helft der twaalfde eeuw (1145) reeds leert. Niets natuurlijker dan dat men nu ook, gelijk Grimm en Gervinus beide aannemen, wederkeerig feiten of namen uit het werkelijke leven in de sage overbracht. Zoolang de sage als eenvoudig verhaal voortleefde, was de wolf er de hoofdpersoon in, die eerst van lieverlede de eerste plaats aan den vos moet inruimen, naarmate de allegorie zich meer bewust wordt. Toen die stof in handen raakte van de geestelijken, die met de latijnsche fabels en hare praktische strekking bekend waren, bleef die stof niet meer de hoofdzaak, maar werd weldra tot voertuig gemaakt van satyre tegen den monniksstand. Duidelijk straalt dit reeds door in de Ecbasis, die wel hetzelfde onderwerp behandelt dat in het eerste deel van den Isengrimus wordt verhaald, maar waarin de inkleeding, (die den dichter dient om zijne eigene vlucht uit het klooster, onder de allegorie van een kalf dat den stal ontvliedt, te verhalen,) tot hoofdzaak wordt. Zoowel in dit gedicht als in den Luparius, komt de wolf reeds als monnik voor; en ook de plastische kunst die de kerken vercierde beeldt hem reeds in de twaalfde eeuw als zoodanig af. De zeden der geestelijken mogen daartoe aanleiding gegeven hebben, en de naijver en vijandschap tusschen monnikken en de overige geestelijkheid heeft dit stellig in de hand gewerkt. De Reinardus Vulpes gaat in die satyrieke richting het verst, te

ver zelfs: het verhaal is hier al te blijkbaar bijzaak, en de dichter misbruikt zijne stof herhaaldelijk tot uitvallen tegen de geestelijkheid, de ordensregels, het bedorven kloosterleven, Rome en zijne geestelijke overmacht en hebzucht. Grimm zoekt de reden daarvoor in bijzondere betrekkingen van des schrijvers klooster tot andere geestelijke huizen, in de afkeerigheid die eene zekere partij uit politieke gronden tegen den pausselijken invloed koesterde, terwijl zijne hevigheid tegen den heiligen Bernard zich laat verklaren als men zich herinnert dat de dichter een Benediktijner was naar de oude regel, wien het veldwinnend overwicht der Cisterciensers een gruwel moest zijn, hetgeen hem niet vriendschappelijk kon stemmen tegen het hoofd dezer nieuwe mededingers. Dat hij geen goddelooze spotter was meent Grimm te mogen aannemen, op grond zijner vereering van vroome geestelijken als de âbten Walther en Boudewijn; maar toch moet men Gervinus toegeven dat zijn spot te scherp is en zijne ironie te ver gaat, hetgeen de achting voor zijn karakter vermindert en den indruk van zijn werk bederft.

Hoogstvoordeelig steekt bij den Reinardus onze mnl. Reinaert af, en ieder onbevooroordeelde zal er een veel hooger objektieve kunstwaarde aan moeten toekennen. Het oudste deel hebben wij daarbij hoofdzakelijk op het oog, een werk dat eene zoo volkomene eenheid uitmaakt, dat zoo geheel en al bevredigt, dat wij naauwelijks kunnen begrijpen hoe een navolger het waagde dit gedicht om te werken en te vervolgen. De dierenwereld is hier een poëtisch afgesloten veld, waarin geene dierenfabelen gemengd worden, die, gelijk uit het tweede gedeelte blijkt, slechts dienen om den gang van het verhaal te stooren, en die den dichter verlokken tot allegorie en moralisatie. In echten epischen geest wordt hier geschilderd om den wil der stof zelve, en wij vinden in dit gedicht de echte dierensage, gelijk zij oorspronkelijk door den volksgeest werd opgevat. Nergens treedt

de persoonlijkheid des dichters op den voorgrond: het is hem genoeg door levendige en natuurlijke voorstelling te boeien, zonder door eigen wijsheid of geleerdheid de aandacht van zijn onderwerp op zijne behandeling af te leiden. En hoe natuurlijk is hij inderdaad! Nergens voert hij menschen in dan waar zij in de werkelijkheid met de dieren in aanraking komen, als hunne vijanden die roofdieren vervolgen: zijne ware helden blijven hem altijd de dieren zelve. Aan deze geeft hij zooveel menschelijk verstand als tot het dagelijksch leven, die eigenlijke sfeer der dierensage, noodig is. Zij handelen noch met te veel overleg, noch enkel uit dierlijke aandrift; en door met uitstekenden takt den middenweg te bewandelen dien het karakter der dieren in de sage eischt om haar aantrekkelijk te maken en tot epos te stempelen, weet hij onze aandacht te kluisteren. Is in de latijnsche gedichten de eenige drijfveer van den wolf zijne vraatzucht, zijn in de fransche branches de beweegredenen van den vos dikwerf te willekeurig aangenomen, de nederlandsche dichter laat zijne helden handelen volgens den drang hunner natuur, hetgeen bij den gewonen mensch mede de bron is van goed en kwaad. Niet uit vijandschap bewerkt Reinaert het ongeluk van den wolf, maar alleen omdat zijne natuur meêbrengt dat hij zich verheugt in het leed van anderen: als de omstandigheden het meêbrengen is hij stout of deemoedig, een minnend echtgenoot of een ontaarde zoon, die de schim van zijnen vader hoont; hij doet zijn voordeel waar hij kan en voert zijne looze streken uit, niet alleen omdat zij hem voordeel aanbrengen, maar enkel uit lichtzinnigheid, ook daar waar zijn gevaar er door vermeerderd wordt. Te recht ziet Gervinus hierin het beeld van den gewonen mensch, die noch ten goede, noch ten kwade uitmunt, die noch door deugd, noch door verstand zich boven den grooten hoop verheft. En in de voortreffelijkste harmonie is daarmede ook de toon in de gesprek-

ken aller dieren: het is de toon van het dagelijksche leven, zonder schoolsche geleerdheid, zonder filosofische redeneeringen, zonder opvallende geestigheid. Hetgeen aan die gesprekken voor ons het fijner zout geeft is dat juist het meeste gewicht op het onbeduidendste en triviaalste gelegd wordt. In al het doen en laten heerscht eene humoritische naïveteit, eene wezendheid van natuurlijkheid en goedmoedigheid, als Snellaert het noemt, die ons noodzakelijk tot lagchen dwingt, en tevens tot bewondering van het groote talent dat de dichter daarbij ten toon spreidt. Diezelfde kunstvaardigheid straalt in al zijne beschrijvingen en schilderingen door, die treffen door eene levendigheid van fantasie en eene fijnheid van opmerking die nergens overtroffen is. In de oppervlakkige schets die wij van het gedicht gaven, is dat alles ter naauwernood aangestipt, en ik zou daarom der verzoeking naauwelijks kunnen wederstaan om hier een enkel tafreeltje met al zijne fijne schakeringen en uitgewerkte détails over te nemen, wanneer ik niet weêrhouden werd door de vrees van de grenzen te overschrijden, die ik mij door den aard mijns werks zie afgebakend; en ik kan het te gereeder achterwege laten, daar ik hoop later achter onze beschouwingen eene kritische bloemlezing uit onze mnl. gedichten als toetssteen te doen volgen, die, zoo ik hoop, onze wijze van zien zal staven, en met onze historische behandeling den lust zal aanwakkeren om met de origineelen in hun geheel nader kennis te maken.

Wat het tweede gedeelte van den Reinaert aangaat, het is grootendeels eene navolging van het oudere gedicht; het heeft volkomen denzelfden gang: hofhouding, aanklacht, oproeping, biecht, aankomst ten hove, verantwoording, verzoening. Het hangt evenwel niet zoo vast in een als het oudere, en men ziet hier duidelijk hoe het uit afzonderlijke, van elkander onafhankelijke aventuren is samengesteld, waarvan enkelen evenwel le-

vendig zijn verhaald en waardig zijn om op het oudere meesterstuk te volgen zonder het te ontcieren. De groote verdienste van den navolger bestaat daarin, dat hij in den regel het karakter der dieren, gelijk zijn voorbeeld dat zoo meesterlijk had opgevat, getrouw heeft bewaard. Overigens bestaat er tusschen beide deelen een onmiskenbaar onderscheid, niet alleen in spraakvormen en wendingen, maar in den geheelen geest en de doorloopende strekking. Duidelijk zien wij dat de dichter in een anderen tijd leeft, waarin de frissche, plastische epische toon heeft moeten wijken voor didaktische vormen, voor redeneering en wijdloopige geleerde pralerij. Esopische fabels worden bij herhaling in het gedicht gevlochten, romans worden aangehaald zoowel als geleerde werken, en geen der dieren laat, zoo min als de dichter op het einde van zijn werk, de gelegenheid voorbijgaan, om in breede redeneeringen hunne beschouwing over de maatschappij en al het bestaande aan den man te brengen. Blijkbaar putte hij uit fransche bronnen; maar wanneer men ook al den hoofdinhoud van dit tweede boek in de negentiende branche der door Méon uitgegeven fransche gedichten terugvindt, de vergelijking zal doen zien dat onze Vlaming er trekken aan heeft toegevoegd, en het geheel op eene zoo eigenaardige wijze behandeld, dat het oorspronkelijke bij de navolging achterstaat. Dat hem ook de Reinardus niet vreemd was blijkt uit enkele plaatsen. Ondanks de veelvuldige redeneering en de nuchtere didaktiek heerscht er veel levendigheid in de voorstelling, vooral van sommige deelen, als b.v. van den kampstrijd die een einde maakt aan de herhaalde aanklachten. Zoo het tweede boek hierin het eerste nu en dan op zijde streeft, in andere opzichten blijft het altijd aan het oudere gelijk: vooreerst in de echt vlaamsche nationale tint die beiden kleurt, die tot in zulke bijzonderheden is doorgedrongen, dat men het vaderland van dit gedicht niet kan betwijfelen, en dat men den geleer-

den Vlaming, die zoo degelijk de baan vervolgt hem door zijn vriend Willems afgebakend, recht moet geven om uit te roepen: »Wij mogen ons dubbel verhoovaardigen, omdat dit voortreffelijk letterkundig gedenkteeken op onzen grond is geboren, en dat het een schitterend uitvloeisel is onzer eigene wijze van zijn." Ten anderen wijs ik op de aktualiteit die aan beiden wordt geschonken door het bepalen der lokaliteit, het noemen van de namen der plaatsen waar de meeste feiten voorvallen, hetgeen het waas van natuurlijkheid merkelijk verhoogt, en medewerkt om aan het geheele epos eene bedriegelijke waarschijnlijkheid te geven.

Reeds vroeg zijn beide deelen aangemerkt als slechts een geheel uitmakende: zoo ging het over, eerst in het Platduitsch, voorts in hollandsche proza (reeds in 1479 te Gouda gedrukt), en eindelijk in bijna alle talen van ons werelddeel. Het vlaamsche origineel raakte door de prozabewerking in vergetelheid, en werd eerst betrekkelijk laat weêr aan het licht gebracht, hetgeen aanleiding gaf dat men lang naar den oorspronkelijken vervaardiger gezocht heeft. Men hield daarvoor, op voorgang van Scheltema, zekeren Hendrik van Alkmaar, die in de vijftiende eeuw zou geleefd hebben, en van wien het platduitsche gedicht oorspronkelijk zou zijn opgesteld. Latere ontdekkingen hebben echter aangetoond dat die stelling eene onware was. Het echte origineel werd aan den dag gebracht, maar over den maker en zijnen leeftijd werd men het niet eens. Dit punt is intusschen voor eene geschiedenis der mnl. poëzie van het hoogste gewicht geworden: van de beslissing daarvan is eene geheele eeuw van beschaafde dichterlijke ontwikkeling onzer vaderen afhankelijk geworden, hetgeen ons zal verontschuldigen wanneer wij een nieuw hoofdstuk geheel wijden aan het ietwat breedvoeriger onderzoek van dit betwiste punt.

6.

EIGENLIJK BEGIN DER MNL. LETTERKUNDE.

Tot hiertoe beschouwden wij het tijdperk dat aan onze eigenlijke gezegde mnl. letterkunde voorafgaat: niemand zal echter willen beweeren dat dit eerste boek overbodig was, daar men gemakkelijk zal inzien hoe noodzakelijk het was ons rekenschap te geven van de poëtische ontwikkeling van den nederduitschen stam vóór dat tijdvak 't welk ons hoofdzakelijk zal bezig houden; want om de letterkunde van dat tijdperk geheel en al te leeren begrijpen en beoordeelen, moesten wij zien welke veranderingen het poëtisch ideaal ondergaan had, hoe het zich had gevormd en vervormd. Die beschouwingen deden ons verwijlen in het voorportaal: nu wij den drempel onzer eigene, eigenlijke letterkunde staan binnen te treden, moeten wij eene vraag beantwoorden, die hoe eenvoudig zij ook schijnbaar moge wezen, het shibbolet is geworden, dat aanleiding heeft gegeven tot een bitteren krijg; die vraag is deze: *van wanneer dagteekent het begin der mnl. letterkunde?*

Frankrijk en Duitschland kunnen bepaalde jaartallen aanwijzen voor een aantal hunner oudste dichters of gedichten, en dat maakt daar de beslissing dier vraag vrij wat gemakkelijker. Wij zijn niet zoo gelukkig, omdat de meeste handschriften die ridderdichten bevatten, bij den veranderden litterarischen smaak, onder de schaar der boekbinders zijn versnipperd, zoodat wij van de meeste groote gedichten uit het epische tijdperk onzer letterkunde slechts brokken bezitten, die ons veelal het gemis van het geheel des te levendiger doen gevoelen. In het

begin en aan het eind der handschriften gaven de schrijvers veelal hunnen naam te kennen, en niet zelden het jaartal van de vervaardiging van hun werk: het gemis nu van vele volledige gedichten veroorzaakte eene betreurenswaardige duisternis in het oudste tijdperk onzer epische poëzie, en eerst in betrekkelijk laten tijd komen volledige werken voor, waarvan wij met zekerheid den ouderdom kennen, volgens de opgaaf van den schrijver zelven of zijne tijdgenoten. Dit gaf aanleiding dat men, tot op het jaar 1856, het begin onzer letterkunde stelde in het jaar des heeren 1270, toen Jacob van Maerlant zijnen Rijmbijbel voltooide; want vroeger jaartal kon men niet aanwijzen, en men wist buitendien, dat een schrijver die kort na Maerlant geleefd had, hem noemde *den vader der dietsche dichteren.* Op beide deze gronden nam men algemeen aan dat Maerlant werkelijk de eerste en oudste onzer schrijvers geweest was. In 1856 trad Willems, die vroeger de oude zienswijze gedeeld had, maar door dieper studie overtuigd was geworden van het onhoudbare van dat stelsel, op, met het betoog, dat men reeds eene eeuw vroeger mnl. gedichten geschreven had. De schermutselingen hierover tusschen de voorstanders dier twee stelsels gevoerd gaven wijlen den hoogleeraar Mr. B. H. Lulofs, die persoonlijk in dien strijd was gemoeid, aanleiding om die vraag in eene opzettelijke verhandeling te onderzoeken, en zijne slotsom was, dat Willems en die hem volgden zich hadden laten meêslepen door een ietwat dweepzuchtig verlangen om den ouderdom onzer letterkunde hooger op te voeren dan met waarheid of waarschijnlijkheid bestaanbaar is. Daar die verhandeling geheel in strijd is met onze overtuiging, dienen wij bij dit punt wat uitvoeriger stil te staan, een punt voor onze beschouwing van het grootste belang, omdat van de beslissing daarvan de inrichting van het geheele gebouw onzer geschiedenis afhangt. Ik moet daarom in dit hoofdstuk eenen anderen weg inslaan

dan dien ik in dit werk over het algemeen zal volgen: ik moet niet alleen verhalen, maar betoogen. Zal daardoor dit gedeelte wel wat meer schoolsch schijnen, ik hoop dat het den lezer niet zal afschrikken, te meer wanneer hij de overtuiging deelt, dat de hoeksteen in vast cement moet liggen wil men met vertrouwen verder bouwen.

Maerlant schreef, gelijk wij te zijner plaatse zullen zien, leerdichten: dit maakte het à priori reeds niet waarschijnlijk, dat met hem onze letterkunde zou beginnen; want welke poëzie ter wereld vangt aan met didaktiek, gelijkze uit Maerlants pen vloeide? Buitendien, hij schreef in een tijd toen praktische zin overal in Vlaanderen op den voorgrond stond, toen handel en nijverheid de vlaamsche gemeente bij uitstek bezig hield en machtig maakte, in een tijd dus van materiële ontwikkeling, die ondenkbaar is zonder daaraan te paren hoogere intellektuele beschaving, en die van den anderen kant weinig geschikt zou zijn, om, indien er geene letterkunde bestond, die in 't leven te roepen. Zulk een tijd ziet in de poëzie een middel om mede te werken ter bereiking van het praktische doel: de kunst wordt niet meer om haarszelfs wille beoefend, zij wordt tot hulpmiddel verlaagd; gevoel en verbeelding ontlokken den zanger geene gloeiende ontboezeming meer of weelderige beschrijving, aan het koele, nuchtere verstand vraagt de rijmer bewijs, leering en dialektisch betoog. Met die richting van zijn tijd zijn de schriften van Maerlant in harmonie; zoo er dus met hem een nieuw tijdperk begint, het is eer dat van verval dan van eerste ontwikkeling onzer poëzie.

Zien wij overal elders de dichtkunst zich ontwikkelen te gelijk met het ridderwezen, dan zal het niet vreemd zijn zulks ook in Vlaanderen te veronderstellen. Zoo de kruistochten veel, het meeste misschien, hebben bijgedragen om de ridderlijke ontwikkeling te bevorderen, om die hoofschheid in het leven te roepen, die van het rid-

derwezen onafscheidelijk is, — dan zeker zullen wij er in de eerste plaats de vruchten van moeten zoeken in dat Vlaanderen, welks graven, van Robbert II af, gevolgd door een overgroot aantal van de edelsten onder hunne leenmannen, zoo veel deel namen in die tochten, zich zoo beroemd maakten in het land van Overzee, dat de vlaamsche geschiedschrijvers tot diep in de dertiende eeuw de geschiedenis der kruistochten behandelen als deel makende van die van hun eigen land (1). De vlaamsche graven, wier macht en aanzien niet voor die der koningen van Frankrijk onderdeed, omringden zich ook met koninklijken luister, en hadden eene hofhouding even glansrijk als hun opperheer (2); geen wonder dan ook dat aan hun hof, onder hunnen adel, de ridderlijke beschaving eenen hoogen trap van ontwikkeling bekwam, die aanvangende met Robbert den Vries, dien de paus reeds loofde om zijne zucht voor de letteren (3), en wiens zuster Mathilde zoowel om hare uitgebreide kennis als om hare schoonheid beroemd was (4), onder Diederik van den Elsas en zijn zoon Philips (1128—1191) het hoogste toppunt bereikte. Dit tijdperk moest nu wel meer dan eenig ander geschikt zijn om ridderpoëzie in 't leven te roepen, en de geschiedenis leert ons dan ook dat eene groote, vruchtdragende werkdadigheid zich in de letterkunde op het einde van dat tijdperk aan het hof van den laatstgenoemden vorst geopenbaard had, daar de gedichten van Robbert de Houdenc en Chrestien de Troies onder zijne bescherming ontstonden en aan hem werden opgedragen.

---

(1) Ik verwijs, en men zal het mij hier, waar ik niet met machtspreuken of loutere verzekeringen volstaan kan, niet misduiden, naar Warnkœnigs voortreffelijk werk: Histoire de la Flandre et de ses institutions civiles et politiques, traduite par A. E. Gheldolf, I, 165.

(2) L. c. II, 85 suiv.

(3) L. c. I, 164.

(4) De Reiffenberg, Chron. de Phil. Mouskès, Tom I, introd. p. CXX.

Ook aan het Brabantsche hof bloeide de poëzie reeds vroeg, en onder de vorstelijke personen die haar beoefenden zoowel als beschermden, munt uit Adelaïde, dochter van Godfried van Leuven, aan welke reeds in 1122 deze berijming van de reis van Sint Brandaan werd opgedragen, gelijk ook Philippe de Than haar den *Bestiaire* toewijdde (1).

Maar die poëtische ontwikkeling openbaarde zich in het fransch, zal men zeggen, zoodat het aangevoerde meer tegen dan voor onze stelling zou pleiten. Zou evenwel die bloei der fransche letterkunde noodzakelijk dien van het vlaamsch uitsluiten? Na de helft der 15e eeuw bloeien in Brabant en Vlaanderen een aantal fransche dichters, die der bescherming en aanmoediging deelachtig waren van hertog Hendrik II en graaf Gui van Dampierre; heeft zich daarom nu in dat tijdperk de mnl. letterkunde minder glansrijk ontwikkeld? en hoeveel meer nog als men eerst in dat tijdperk het ontstaan der vlaamsche riddergedichten wil stellen! Men zou daaruit mogen opmaken, dat integendeel de bloei der nationale poëzie noodzakelijk samengaat met dien der fransche letterkunde in deze gewesten, omdat in beide talen aan dezelfde behoefte werd voldaan, omdat het nationaal gevoel der vlaamsche zangers geprikkeld werd door de bescherming aan hunne waalsche mededingers geschonken.

Zou de vlaamsche adel ook alleen smaak gevonden hebben in fransche letterkunde, en zou die geen nationalen zin genoeg gehad hebben om eigen dichtkunst aan te moedigen? Maar voor wie werden dan die riddergedichten, omtrent 1270, als men wil, en waarvan er sommigen stellig nog na dat jaar ontstonden, vertaald? Voor de burgerij? Maar die kon er geen smaak in vinden, want er werden andere zeden in geschilderd, andere denkbeelden in ontwikkeld, dan waarvoor de derde

(1) Reiffenberg l. c. Tom. 2. p. LXVII.

stand sympathie kon gevoelen; ook in die letterkunde had, gelijk Maerlant het uitdrukt, de edele al 't gecri, en de onedele werd er in verguisd. Trouwens de feiten bewijzen dit genoegsaam: bij de burgerij bestond eene andere behoefte, en daaraan voldeden de didaktische dichters. Er moet dus eene partij bij den adel bestaan hebben, die het vlaamsche element beschutte, de echt nationale, de antifransche, de partij waaruit Artevelde ontsproot. Hoe naauw die partij zich reeds in de twaalfde eeuw aansloot aan de burgerij, heeft Warnkœnig aangetoond (1), en dit verklaart ons mede dien nationalen zin van dat gedeelte van den adel, gelijk wij er tevens zijne bevordering van nationale letterkunde uit mogen opmaken; want burgerzin en liefde voor de vaderlandsche taal zien wij steeds hand aan hand gaan, als ons de voorbeelden van de brabantsche edelen Lodewijk van Velthem en Rogier van Leefdael in de veertiende eeuw leeren (2).

Zoo men nu de burgerij ook wil beschouwen als de eigenlijke kweekster van de moedertaal, dan zal men uit het aanzien dier klasse ook mogen besluiten tot den bloei van de letteren en de ontwikkeling der taal. Welnu, sints het jaar 1126 krijgt het volk in Vlaanderen reeds grooten politieken invloed (3), en van het volgende jaar reeds dagteekent de oudstbekende vlaamsche stedelijke keure, die van St. Omer (4); omtrent denzelfden tijd breidt zich de handel van dat gewest over Duitschland, Italië, Spanje, uit; in de helft der twaalfde eeuw werd die handel met de grootste levendigheid gedreven met alle bekende natiën (5), en omstreeks 1180 was Damme de eerste haven der wereld (6). Zou het te vermetel

(1) Histoire de la Flandre, II, 238—242.
(2) Verg. de inleid. op den roman van Lancelot, I D. bl. LVII.
(3) Warnkœnig, L. l. I, 180—183.
(4) Eene Keure van Veurne van het jaar 1109 is verloren.
(5) L. l. II, 191—211.
(6) L. c. II, 189

zijn uit al die feiten te besluiten dat ook de vlaamsche taal reeds in de twaalfde eeuw geen geringen graad van ontwikkeling zal verkregen hebben?. En dat die vlaamsche gemeente werkelijk veel prijs stelde op die taal, is bekend: toen in 1286 b.v. de fransche koning de Gentenaars wilde dwingen van met zijne zaakgelastigden niet anders dan fransch te spreken, was die dwang, onder al den smaad door dien vorst den Vlamingers aangedaan, iets dat hun het meest voor den kop stiet (1).

Als men Maerlant als oudsten schrijver noemt vergeet men daarbij op te merken dat de taal, door dien griffier van Damme gebruikt, beschaafd en tamelijk vloeiend is; dat zijne werken, in dit opzicht althans, gansch niet den stempel dragen van eerstelingen. Trouwens, reeds meer dan veertig jaren voor Maerlant kwamen er in de landstaal, in het mnl., charters in het licht, die bewijzen dat in den aanvang van de dertiende eeuw die taal reeds beschaafd was. Dat eerst in de dertiende eeuw dergelijke openlijke stukken in de landstaal werden geschreven, gelijk nog wat later de vroegste mnl. kronijken, heeft men mede als een bewijs aangevoerd dat toen het mnl. zich eerst als schrijftaal begon te vormen, en dat er dus van geene vroegere letterkunde sprake kan zijn; maar men hield daarbij niet in 't oog dat er toen eerst behoefte begon te ontstaan voor dergelijke stukken in de volkstaal. Zin voor historische studie kon eerst bij het volk geboren worden toen het tot die hoogte van politieke ontwikkeling gekomen was, waarop het zich omstreeks de helft der dertiende eeuw bevond, terwijl die historische schriften zich ten naauwste aansluiten aan de overige didaktiek, die den geest van het tijdperk uitdrukt. Zoo de gevolgtrekking opging, dat de nationale letterkunde eerst gelijktijdig met charters in de landstaal in het leven treedt, wat werd er dan van de fransche lit-

(1) Willems Verhand. I. D. bl. 127. Verg. ook Warnkœnig, l. c. Tom. III, 169 suiv.

teratuur in de twaalfde eeuw (1)? In die taal toch schijnt het oudstbekende staatsstuk eerst ten jare 1221, dus bijna gelijktijdig met de vlaamsche, geschreven te zijn (2). Staan wij nu nog een oogenblik stil bij de taal onzer charters. Dat de keur van Brussel, van het jaar 1229, een orgineel is heeft Willems genoegsaam bewezen (3), en de Dortsche en Gentsche stukken van 1254 en 58 zijn naar het oorspronkelijke uitgegeven. De taal nu dier charters toont duidelijk dat in het begin

(1) Mr. B. H. Lulofs, Verhandeling over den tijd van den aanvang onzer oude Ned. Letterk. bl. 5.

(2) De Reiffenberg, Chron. de Phil. Mouskès, Tom. II, Introduction, p. CCXCV.

(3) Verhandeling over de Ned. Tael- en Letterk. I D. bl. 132.

Als proeve moge hier een klein gedeelte van dit stuk volgen, dat t. a. pl. bl. 133—147 in zijn geheel is afgedrukt:

»In den iersten vanden genen die enen anderen doedt, ofte van den genen die vrouwen verercchten, ende vanden genen die huse bernen ofte roven, ende vanden ghenen die vertbrekeren sijn.

»Ic Heinric, bi der gratien Goeds hertoghe van Brabant, ende ic Heinric sijn oudste sone, wi doen u cont dit ghescrifte allen den genen die nu sijn ende die nacomende sijn, dat wi overmids vroeden rade onser mannen ende der scepenen ende der geswornen van Bruesele desen core hebben geset binnen Bruesele, bi trouwen ende bi eede onser manne ende gemeinleee den poerteren van Bruesele desen core te houden om gemeine orbore ende vordane meer, in deser manieren.

»Wie dat enen anderen doedt, werd hi ghevaen, hoeft vore hoeft, wert hi verwonnen van goeden lieden ende geswoernen, ende sijn goet blijft sinen naesten. Ende wert hi niet gevaen, ende heeft hi ene wedewe getrout, dat goet dat van haren halven comt blijft hare, dat goet dat van sinen halven comt, opdat hi negene kinden en heeft, dat blijft in tsertoghen macht; heeft hi oec wettege kinden soe blijft hen dene helcht van sinen goede, ende dander helcht in tsertogen macht. Voertmeer, en heeft die sculdege noch wijf noch kint, al sijn goet blijft in tsertoghen macht. Heeft oec die sculdege een ander wijf dan ene wedewe, al haer goet dat blijft hare; vanden goede dattere te gadere es bejaeght daer af heet de vrouwe dene helcht, ende dander dielt men in tween: dene helcht blijft sinen kinden, ende dander helcht in tsertogen genaden. En heeft hi oec gene kinde, dene helcht blijft sinen wive, ende dander helcht in tsertoghen genaden. Ende alsoe gelikeleee eest van den genen die een wijf verercht, ende

der dertiende eeuw het mnl. geen onbeschaafd volksdialekt meer was, daar die taal in regelmaat niet onderdoet voor de zuiverste stukken die onze letterkunde kan aanwijzen. En zij moest wel beschaafd zijn, daar zij ten minste reeds sedert eene eeuw geschreven werd; immers heeft de geleerde duitscher F. J. Mone ons een mnl. frag-

---

vanden genen die een huus bernt ofte die roefde, ofte die verde brake: let voere let." enz.

Zeeuwsche keur van 1254, bij Kluit, Hist. Crit. Tom. 2, part. 2, pag. 654:

»In de name des vaders ende des soens, ende des heleghes ghests! Willem bi der gratien Gods konine van Rome ende altoes Augustus, ende grave van Holland, alle[n] den ghenen die desen brief ane sien sine gratie ende al goed.

»Omme zonderlanghe vrienschepe dar wi bi minnen de portres van Middelburg gheven wi hem dese choere ende dit recht, dat in desen brief ghescreven staet. . . . .

»Omme dat dese chore stade blive ende ewelike, zo hebben wize ghedaen beseghelen met onsen koninghelekeu zeghele. Ende verbieden dat bi onser koninghleker gheweld ende onser graveleker gheweld, dat niemene weder dese chore ne doe; ende die dat dade, hi soude hebben onsen evelen moed, behouden in allen sticken onser koningleker ere ende recht ende onser graveleker. Dese brief word ghegheven ende ghezegheld tot Dordrecht in zinte Gregorijs avende, die was in ons heren dusentechste jaer ende twe hondertechste ende drie ende vichtechste, ende twelefste indictie."

Gentsche keur van 16 Mei 1258, bij Warnkœnig, Histoire de la Flandre, Tom. III, p. 289:

»Van goedinghe die vader ofte moeder gheven haren kinderen.

»Gheviele dat man ende wijf goeden een kint ofte meer, ende eenich van dien kinderen storve sonder hoyr, so zoude de verstervenesse keeren weder up vader ende up moeder, ofzy bede leveden. Ende ne levede mare deen, so zoude deene heleft van de verstervenesse keren weder up den ghenen diere levede: ende dander heleft up zustre ende broedere, ofziere waren. En waerre no zuster no broeder, so soude de verstervenesse comen up de naeste die waren an die zide sgheens diere doot es.

»Ende gheviele vanden manne of vanden wive datter eene stoorve ende deghene dier bleve te live huwede zijn kint ende gave hem goed, storve dat kint zonder hoyr, de een heleft van dies kents goede zoude wedercomen up den ghenen diet ghehuwet adde ende ghegoet, waert vader, waert moeder; ende dander heleft up de naeste sgheens dier doot waer."

ment leeren kennen dat reeds ten jare 1150 was gegeschreven (1). Dat fragment moge nu al van geringen omvang zijn en tot een gewestelijk dialekt behooren, het bewijst ons dat honderd en veertig jaren vóór dat Maerlant zijnen Rijmbijbel voltooide, het mnl. reeds als schrijftaal kon gebezigd worden. Dat die taal, alvorens tot algemeene taal te worden beschaafd, alleen uit dialekten bestond, geven wij den hoogleeraar Ypey gaarne toe (2); maar wij kunnen hem niet meer bijstemmen als hij, over de laatste helft der twaalfde eeuw sprekende, vervolgt: »Geene schriften waren er in de taal zelve als eene algemeene gangbare taal, voor zoover men weet, vervaardigd. Indien iemand schreef, drukte hij zich met de pen in zijn bijzonder dialekt even zoo uit als met den mond. Zulke onderscheidene Nederlandsche dialekten..... waren deels uit de elfde, *deels uit de laatste helft der twaalfde eeuw.* Van dien tijd af tot kort vóór den dood van graaf Willem den tweede, die ten jare 1256 door de Westvriezen, niet ver van Hoogwoud, vermoord werd, doet er zich in onze geschiedenis een tijdvak op van ongeveer honderd jaren, waaruit geen geschrift, in eenigen Nederlandschen tongval vervaardigd, tot ons is overgekomen. Dit mag ons zooveel te meer spijten, wijl staande die eeuw de schrijftaal de grootste vorderingen schijnt gemaakt te hebben en zich ten haren aanzien allengs de bijzondere dialekten tot eene algemeene taal hebben vereenigd, die van allen verstaan werd. In de spraak bleven gewisselijk dialekten, gelijk nog heden, heerschen, maar in geschrift verdwenen zij van lieverlede gansch en al. Van dien tijd af mogen wij rekenen, dat de schrijfkunst niet slechts de bewaarster, maar ook de vormster der taale geweest is."

Wij hebben daartegen in te brengen dat er nog

(1) Anzeiger zur Kunde Teutscher Vorzeit, Th. III, (1834) s. 185.
(2) Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche taal, I D. bl. 312.

bewezen moet worden dat er van 1150 ongeveer tot 1250 (of liever 1229, gelijk men sedert de bekendwording der Brusselsche keur zal moeten stellen) geen enkel geschrift tot ons is gekomen. Dat er in dat tijdperk geschriften ontstonden, erkende Ypey zelf, daar juist in dat tijdsverloop de schrijftaal zich zoo verbazend ontwikkelde (hetgeen wel niet anders kon plaats hebben dan in regelmatige litterarische produkten) en zij dus toen reeds zich verhief boven het dialekt. Maar ook al ware dit laatste niet het geval geweest, wat zou zulks nog bewijzen? Zou men daarom, gelijk de heftigste voorstanders van het dertiende-eeuws systeem veronderstellen, noodzakelijk letterkundige voortbrengsels hebben moeten derven? Maar dan behooren het Hildebrandslied, de Otfried; het Lodewijkslied niet tot de letterkunde; en wie zou zoo dwaas eene stelling durven verdedigen! Niet overal vormde zich even spoedig eene algemeene schrijftaal: zoo dit in Duitschland met het begin der dertiende eeuw geschiedde, het was omdat het zwabische keizershuis door de taal van hun hof eene grootere eenheid aan de taal der dichters gaf dan b.v. in Frankrijk kon geschieden, waar eerst omstreeks het laatst der dertiende eeuw het Parijsche dialekt overwegend begint te worden (1). En had men daarom te minder sedert de eerste helft der 12e eeuw reeds in Frankrijk eene bloeiende letterkunde? Al kon men dus al aantoonen dat de schrijftaal der nederlandsche gewesten in de twaalfde eeuw nog sterk gewestelijk gekleurd was, men had daarmeê

(1) Zoo zegt Jean de Meung, in het vervolg op den Roman de la Rose, die voor 1305 geschreven werd:

Si m'excuse de mon langage,
Car [je] ne suis pas de Paris.....
Mais me rapporte et compère
Au parler que m'apprit ma mère
A Méung.

Zie Reiffenberg, Chron. de Phil. Mouskès, Tom. I, Introd. p. CL en verg. Ach. Jubinal, Oeuvres de Rutebeuf, Tom. I, préf. p. IX.

nog niet bewezen dat er geene mnl. litteratuur te dier tijde kon bestaan: trouwens, geheel zuiver van plaatselijke idiotismen is het mnl. nooit geworden, en zelfs Maerlant vraagt zijnen Vlamingen verschooning wanneer hij, om den dwang van 't rijm, nu en dan woorden of vormen moet bezigen die in hun land »*ongehoord*" zijn; — de plaats is genoeg bekend. —

Wij hebben dus de mogelijkheid, de waarschijnlijkheid, ik zou wel durven zeggen de noodzakelijkheid van het bestaan eener mnl. letterkunde tusschen 1150 en 1229 aanschouwelijk gemaakt a priori; zien wij nu of wij haar ook a posteriori kunnen bewijzen.

Men heeft gedichten opgenoemd die men tot de twaalfde eeuw meende te kunnen brengen: van een enkel dier gedichten heeft men het bewezen; als wij nu die bewijzen aan een nader onderzoek onderwerpen enze blijven steek houden dan is het pleit voldongen. Dat gedicht nu is de Reinaert.

Het zal wel niet meer behoeven bewezen te worden, dat het oude gedicht later werd omgewerkt en vervolgd: Grimm en Willems (¹) hebben dit genoegsaam bewezen, en wie het stuk maar eenigsins kent is daarvan overtuigd.

Met die omwerking hebben wij hier niet te doen, maar het zal niet ongepast zijn, alvorens verder te gaan, haren ouderdom nader te bepalen. Willems meent dat die omwerker Willem van Utenhove geweest is, een priester van Aardenburg, die omstreeks de helft der dertiende eeuw leefde. Dat dient nader onderzocht. Dit kunnen wij voorafzenden, dat de dichter der fabel, afgedrukt bij Willems, Bijlagen bl. 295, niet van hem gewaagt, gelijk de uitgever vermeende; want de regel

Die noch bi Reinaerts vite wrachte

beduidt niet: »die een toevoegsel schreef op Reinaerts

(¹) Reinaert, Inleiding, bl. XXXI.

historie", maar »die nog op de wijze van Reinaert handelde." Dat die omwerker een geestelijke was is niet onwaarschijnlijk, maar dat hij de priester Willem Utenhove zou geweest zijn, laat zich niet zoo bewijzen. De eenige reden die Willems er ook voor heeft bijgebracht is vooreerst, dat de proloog, die volgens hem alleen betrekking heeft op den omwerker, den dichter Willem noemt; en voorts dat »wij geenen anderen Willem onder de vlaamsche dichters van dien tijd vinden," terwijl »het vermelden van het schier onbekende *Hoeckenbroek* (vs. 6904), mitsgaders het plaatsen van zeker voorval op een dijk (vs. 6286) niet toelaten aan eenen anderen te denken." (Inleid. op Reinaert bl. XXIX). Die bewijzen zijn tamelijk zwak, en worden buitendien nog weêrsproken door innerlijke tegenbewijzen. Die Willem Utenhove leefde en schreef voor 1280: kan nu het tweede deel van den Reinaert tot dien tijd gebracht worden? Willems tracht dit te betoogen, door te doen opmerken dat de nederlandsche Esopet tot de 13e eeuw behoort, en dat de dichter van die verzameling reeds in zijne vlaamsche lezers eene zekere mate van bekendheid veronderstelt met de toenamen *Marten* en *Boudewijn*, in zoo verre, dat zij wisten wat men er onder verstond, omdat hij »zonder voorafgaande naamsverklaring" schreef (fab. 17):

Ja, penst mijn here *Boudewijn*,

of fab. 52:

Tote desen man sprac *Martijn*.

»De ezel *Boudewijn* (dus gaat Willems voort) en de aap *Marten* nu, komen niet in den ouden Reinaert, maar wel in het tweede boek voor, weshalve dit laatste reeds eene zekere populariteit moest hebben verkregen, toen de Esopet het licht zag." — Dat de dichter van den Esopet den Reinaert kende, mag men opmaken uit bl. 83, 92, 159, 194, 255, 506, 572 enz.; was het evenwel de omdichting? Men bedenke dat in genoemde

fabelen reeds een ezel en een aap (scimminkel) genoemd waren, terwijl reeds in den latijnschen Reinardus de ezel *Balduinus* genoemd wordt (4,569), en die naam althans niets bewijst. — Verder teekent Willems aan, dat enkele regels uit het tweede deel van den Reinaert (vs. 5669 tot 5690) in de twintigste fabel van den Esopet zouden zijn overgegaan; maar vergelijkt men die twee stukken, dan valt terstond in het oog dat de tekst uit den Esopet veel ouder spraakvormen en woorden heeft dan de Reinaert, welke in het laatstgenoemde gedicht meestal zijn vermeden door veranderingen waarbij de voorstelling niet gewonnen heeft: bedenkt men daarbij, dat uit de fabels die in den Reinaert zijn ingelascht er verscheiden zijn die een aantal gelijkluidende verzen hebben met gelijknamige fabels uit den Esopet, dan zal het niet te stout zijn te beweeren, dat juist het omgekeerde plaats had van hetgeen Willems dacht, dat namelijk de omwerker van den Reinaert uit den Esopet heeft geput. Men vergelijke b.v. fab. 8 met Rein. 5847—5898, en zie of de verzen 5864—5, 5885—4 niet terugwijzen op den Esopet; zoo fab. 17 en Rein. 5700—5768, waarvan vs. 5711, 5715—18, 5729—5755, 5759—5747 (verg. ook 5765) in den Esopet teruggevonden worden, waaruit bovendien de hierboven aangetogen regel bij onzen omdichter overging in vs. 5707:

Dit sach die esel, Boudewijn,

hetgeen de eenige plaats is waar deze naam in den Reinaert voorkomt.

Ik weet wel dat Willems zegt »dat Willem naar *walsche boeken* dichtte, en dus niet kan verondersteld worden uit den nederlandschen Esopet te hebben geput," maar dit bewijst niet veel, daar er in den Reinaert verscheiden fabels voorkomen, die, gelijk Willems zelf reeds gist (bl. XXVIII), uit het latijn vertaald zijn: had hij de epimythe der dietsche en oude fransche fabels

vergeleken, hij zou gezien hebben dat daar nimmer een fransch voorbeeld is gevolgd, zoodat de schrijver zich niet strikt aan zijn programma heeft gehouden, wanneer men dat al werkelijk aan hem mag toeschrijven. Trouwens de Esopet kan niet uit den Reinaert geput hebben, daar deze niet veel ouder kan zijn dan de eerste jaren der veertiende eeuw, of de laatste der dertiende. De toespeling op den pauselijken stoel te Avignon, die alleen in een later handschrift voortkomt, (het fragment van v. Wijn) breng ik niet in rekening als bewijsplaats, evenmin de donderbussen in vs. 5753, die ik wel op rekening wil zetten van den afschrijver van later tijd, vooral daar zij vs. 5811 wederkeerende te dier plaatse niet in de saksische vertaling gevonden worden; — er blijven echter bewijzen genoeg over.

Vooreerst de vermelding van den roman van Cleomades vs. 5607. »Men wil, zegt Willems, dat deze roman niet voor het jaar 1280 zou geschreven zijn, dewijl Guido van Dampierre er als graaf van Vlaanderen wordt in vermeld,..... doch reeds lang te voren noemde Guido zich *Comes Flandriae;* onder anderen in een diploma van het jaar 1258 in Warnkœnigs Histoire de la Flandre, I p. 585." Die reden gaat echter niet op, daar wij sedert Jubinals ontdekking (1) weten, dat Adenez in dien roman Maria van Brabant noemt *Royne de France;* en dat werd zij eerst 24 Junij 1275 (2).

Ten anderen, bevat de geschiedenis van Paris en de drie godinnen, medegedeeld vs. 5512 vlg., niet eene herinnering aan den Floris en Blancefloer, die volgens Willems zelf (Rein. Inl. bl. XVII, noot 2) niet ouder dan omstreeks van het jaar 1275 is?

En eindelijk, vs. 5507 heet het:

Men sprac daer sproken ende stampien.

De *stampien* nu werden, volgens de Brabantsche Yeesten,

(1) Oeuvres compl. de Rutebeuf, Tom. I, pag. 353.
(2) Sismondi, Hist. des Français, ed. Brux. Tom. V. p. 372.

uitgevonden door den vedelaar van Vaelbeke, die omstreeks 1312 stierf: ziehier de bedoelde plaats (1 D. bl. 436). Omstreeks den tijd dat Jan II, hertog van Brabant stierf, dus tegen 1312,

In desen tijt sterf menschelijc
die goede vedelare Lodewijc,
die de beste was die voer dien
in de werelt ie was ghesien,
van makene ende metter hant;
van Vaelbeke in Brabant,
alsoe was hi ghenant.
Hi was deerste die vant
van stampien die manieren,
die men noch hoert antieren.

En ook dit voert ons dus terug tot het laatste twintigtal jaren der dertiende, misschien wel tot de eerste der veertiende eeuw.

Is dit waar, dan zal de prologhe niet, gelijk Willems aannam, het werk van den omwerker kunnen zijn: zij vangt aldus aan:

Willem, die vele boeke maecte,
daer hi dicken omme waecte,
hem vernoide so haerde
dat die geeste van Reinaerde
niet te recht en es gescreven:
een deel es daer after gebleven;
daer om dedi die vite soeken,
ende heeftse na den walscen boeken
in dietsce aldus begonnen.

Een tweede handschrift geeft voor den eersten regel eene variant, die verre de voorkeur schijnt te verdienen. Door zich te beroepen op *vele boeken* die hij gemaakt had, zonder die te noemen, zou hij zich de gunst van zijne lezers of hoorders niet verzekerd hebben: om zich hunne genegenheid te verwerven moest hij, (gelijk vele fransche schrijvers, b.v. Chrestien de Troies, plagen) zich doen kennen als den dichter van een geliefd werk. En werkelijk geschiedt zulks in de bedoelde variant, waar wij lezen:

Willem die Madock maecte, *enz.*

De Madoc was een gedicht dat Maerlant kende, en dat hij op het einde van zijn Rijmbijbel (1270) met andere geliefde, veel afgeschreven en veel gelezen werken noemde:

Want dit en es niet Madocs droom,
no Reinaerts no Artus boerden.

Wat dit gedicht geweest zij is moeielijk te gissen, maar het vermoeden van Willems is niet onaannemelijk, dat het zou kunnen bevatten de zonderlinge lotgevallen van Madoc, zoon van Owen Gwynnedd, prins van Wallis, die omtrent den jare 1170 Amerika ontdekte; een verhaal dat van eene nieuwe, onbekende wereld sprekende, al licht voor een *droom* kon worden gehouden ([1]). In allen gevalle kan de proloog, die door den dichter van den Madoc geschreven werd, niet behooren tot de omwerking van de veertiende eeuw, maar is ten minste vóór het jaar 1270 gedicht.

Volgens dien proloog had de dichter zijn werk begonnen omdat de historie van Reinaert

---

([1]) Mone hield den Madoc voor identiek met den Malagijs, doch zonder eenigen schijn van grond. Leo, de groote voorvechter van het kelticisme, heeft ook hier zijn zonderlingen smaak bot gevierd. In Haupts Zeitschrift, 4, 565, beweert hij: »Volgens den proloog had de dichter in walsche boeken een vollediger schildering der diersage gevonden dan men tot dien tijd onder den naam van Madoc in Duitschland kende, daarom vertaalde hij die. Het zij nu dat men hier onder walsche boeken slechts fransche te verstaan heeft, hetzij in enger zin walsche, d. i. die in de taal van Wallis geschreven waren, in elk geval heet *madoc* of *madog* in die taal de vos. Het is een dichterlijke naam: de gewone is *llwynawg* of *llwynog*. De poëtische is *madog*, of in voller vorm *madawg*: het woordenboek van Owen Pughe zegt: »*Madawg* the word *reynard*: it is also a very common name of men."

»Het schijnt dus, dat er een oud wallisch of keltisch gedicht bestaan heeft (al kende de dichter Willem het slechts in het Fransch), dat den walschen titel van *Madoc* voerde, d. i. vos of Reinaert. Willem moet dat gedicht bearbeid hebben."

Ik breng dit oordeel hier slechts als kuriositeit bij, om te doen zien hoe een scherpzinnig man door vooringenomenheid met een stelsel tot absurditeiten vervalt.

Niet te recht en es gescreven;
een deel es daer after bleven.

Dat dit niet op een fransch gedicht ziet is duidelijk, want anders zou het van zelf voltooid zijn door die »walsce boeken", waaruit hij nu de »vite" zou mededeelen. Maar moet het daarom noodzakelijk op een vlaamsch origineel zien? Ik denk van neen; *niet te recht* mag ook wel betrekkelijk zijn op de taal waarin het stuk dat hij op het oog had vervat was, en het zou mij niet vreemd dunken als hij daarmede het oog had op den Reinardus, daar hij herhaaldelijk gewaagt van gebeurtenissen in dat gedicht verhaald, als ons uit de eerste klacht van den wolf en Reinaerts biecht overvloedig blijkt. Daarom zegt hij dan ook uitdrukkelijk dat hij wat hij uit »walsce boeken" geput had »in dietsce", in tegenstelling van het latijn, zou neêrschrijven. Dat men bij die walsche boeken aan geen der tegenwoordig bekende fransche branches te denken hebbe, leert de inhoud: eene enkele, die Willems als bijlage achter zijne uitgave des Reinaerts liet drukken, is naar ons gedicht vertaald, gelijk ons bewezen wordt door de vergelijking der beide stukken (zie Willems Inleiding bl. XLII—XLIII), en vooral door het woord *willecome* dat hij zelfs ergens uit zijn voorbeeld bijbehield. Deze branche werd nog in de eerste helft der dertiende eeuw vervaardigd en toen was waarschijnlijk het ouder verhaal, waarnaar de Reinaert bewerkt werd, reeds verloren. Dat er vroeger *geschreven* fransche verhalen betrekkelijk onze sage in omloop waren, is bekend: Perroz de Saint Cloud, die omtrent 1250 leefde, beroept zich op zulk eene geschreven bron (1), en de mhd. Reinhart van Glicheser, die minstens dertig jaren ouder is, werd uit het Fransch vertaald (2), welk voorbeeld niet veel later dan de helft der twaalfde eeuw moet gesteld worden (3).

(1) Grimm, Reinhart Fuchs, XCIX.
(2) L. 1. CVIII.
(3) L. 1. CXL.

Gervinus neemt dan ook aan, dat de Reinaertsage reeds in het begin der twaalfde eeuw in Frankrijk bekend was (1), gelijk ook het oordeel is van Raynouard (2) en Robert (3). Uit den inhoud van den mhd. Reinhart nu zien wij dat het zakelijke van den inhoud van onzen Reinaert in het verloren ouder fransche gedicht vervat was, maar wij leeren er tevens uit, dat onze dichter zeer vrij was in zijne bewerking, en dat hij, de stof al puttende uit eene fransche bron, evenwel een echt en origineel vlaamsch gedicht geleverd heeft.

Uit het gezegde vloeit reeds noodzakelijk voort dat de Reinaert minstens tusschen 1150 en 1250 moet geschreven zijn; en is het aannemelijk dat hij eene betere lezing wilde geven dan de Reinardus leverde, die in 1148—60 valt, dan zullen wij reden hebben om hem niet zeer veel later dan dit gedicht te stellen.

Het blijft nu maar de vraag of wij het ook kunnen aantoonen; en dit kan, dunkt mij, met tamelijke zekerheid geschieden.

De historische toespelingen op den naam Isengrim in de vlaamsche binnenlandsche twisten van 't begin der dertiende eeuw laat ik buiten rekening, daar die even goed uit de volkstraditie kunnen stammen: wij bepalen ons tot inwendige bewijzen uit het gedicht zelf.

Het tooneel van Reinaerts daden is bestendig in Vlaanderen, met uitzondering van een enkel feit, voorgevallen in het land van Vermandois (vs. 1514); en daar dit niet gezegd wordt buiten 's lands gebeurd te zijn, vindt het, zoo als Willems te recht aanmerkt, zijne natuurlijkste verklaring in de gesteltenis der politieke aangelegenheden van dien tijd. Door het huwelijk van Philips van den Elsas, graaf van Vlaanderen, met Isabelle, dochter en eenige erfgenaime van den in 1163 overleden graaf van

(1) Geschichte der Deutschen Dichtung I², 144.
(2) Journal des savants, 1826, p. 339.
(3) Fables inédites des XIIe etc. siècles, T. I, p. CXX.

Vermandois, werd dit laatste graafschap met dat van Vlaanderen vereenigd, en bleef zulks tot aan het jaar 1186 (¹). In dien tusschentijd heeft de Reinaert waarschijnlijk het aanzijn gekregen; vanwaar anders dit Vermandois?

Op eene andere plaats van het gedicht leest men dat Hulsterloo in zoo groot eene wildernis gelegen was, dat men in zes maanden er geen schepsel ontmoette (vs. 2589). Nu is het bekend dat men in de dertiende eeuw te dier plaatse ter bedevaart ging naar een wonderbeeld van de heilige maagd. Ten jare 1156 werd dit Hulsterloo, met zijne »bosschen, weiden en moeren," met meer andere onbebouwde gronden afgestaan aan de abdij van Drongen (²): niet lang daarna mag er door de kloosterheeren dier abdij de kapel gebouwd zijn aan onze Lieve Vrouw, welke later zooveel toeloops had. Misschien had dit reeds in het jaar 1156 plaats, want in dat jaar verkregen zij het recht om er den dienst te vieren en te be-

(¹) Warnkœnig, Hist de la Flandre I, 195—201.

(²) »Ego Theodoricus Flandriae comes... locum quemdam sacrae religioni congruum, in fundo Wasiae situm, inter sylvam quae dicitur *Conegesfurt* et villam *Bardemara*, nunc *Salechem* vulgo nominatam, sanctae Trinitati et perpetuae Virgini Dei genitrici Mariae, necnon S. Johanni evangelistae et omnibus sanctis, omnimodis liberum obtuli in usus fratrum regularium secundum regulam B. Augustini ibidem Deo servientium. Contradidi etiam illum locum qui dicitur *Hulsterloe* cum sylvis et *moer* et pratis et pascuis et caeteris appenditiis inter praedicta loca sitis.... Hoc autem donum feci petitione Ywani, ejusdem loci fundatoris, hominis mei, cujus haec feoda fuerunt..... Actum Brugis, anno Dominicae incarnationis MCXXXVI."

Corpus Chron. Flandriae Tom. I. p. 706.

»Ego Iwannus de Gand.... notum facio quod..... ad usum fratrum Trunchieniensis ecclesiae Praemonstratensem ordinem profitentium, Deo sanctaeque Mariae genitrici suae perpetuo virgini, quae loco praefato praesidet, libere tradidi..... *Saleghem* cum circumposita terra et villula, totaque palude..... *Hulst* quoque et *Hulsterloe* usque ad adjacentes parochias. Apud *Belsele* incultam terram quae jacet juxta *Pumbeke*, et juxta *Lokren* curtim cum nova terra..... Actum Trunchinis anno Domini MCXXXIX." L. l. p. 708.

graven (1), hoewel het schijnt dat die kapel eerst in 1236 is tot stand gekomen, dewijl in dat jaar verlof gegeven werd om haar te wijden. (2). Was Hulsterloo nu nog een verlaten oord toen de Reinaert werd opgesteld, dan moet het gedicht ook ouder zijn dan dit tijdstip der overkomst van het wonderbeeld; en dit brengt ons in de twaalfde eeuw, en waarschijnlijk niet veel later dan 1156.

Zoo men verder mag aannemen dat met den deken Herman, die vs. 2757 genoemd wordt, de abt van St. Marten te Doornik, van dien naam, is bedoeld, en met meester Jufroet (vs. 2957) de beroemde Godfridus Andegavensis, dan verwijzen die namen mede naar de helft der twaalfde eeuw.

Ook de rechtsgebruiken in den Reinaert vermeld, verwijzen ons naar het midden der twaalfde eeuw, zoo b.v. het recht spreken op eene *stage van steen* (vs. 2757), daar reeds op het einde dier eeuw gebouwde sloten den steen vervingen. Zoo is het ook hoogstopmerkelijk, dat de geestelijken nog als gehuwd voorkomen, hetgeen sedert de helft dier eeuw niet meer geoorloofd was.

---

(1) »Godefridus, Dei gratia sanctae Trajectensis ecclesiae electus, dilectis filiis suis Johanni abbati et fratribus ecclesiae B. Mariae Trunchiniensis, tam futuris quam praesentibus, in perpetuum apud *Hulsterloo* divina celebrandi ac sepeliendi, ut securas faciam conscientias, licentiam dilectioni vestrae concedo. Datum apud Trajectum, II calendas Augusti, anno Dominicae incarnationis MCLVI."

L. I. p. 712.

(2) Universis praesentes litteras inspecturis Th. de Middelborch et B. de Castello abbas salutem in omnium Salvatore. Noverit universitas vestra quod feria quarta post octavas Trinitatis apud Middelborch, ubi R. P. Otto, Dei gratia venerabilis Trajectensis electus, praesens erat, et nos ibidem praesentes fuimus coram ipso et audivimus, quod ipse venerabili patri S[igero] abbati Trunchiniensi dedit licentiam quod capellam suam de *Hulsterloe*, quandocumque alicujus episcopi posset habere copiam, faceret consecrari..... Anno Domini MCCXXXVI, feria IV supradicta."

L. I. p. 716.

»Copia autem supposita est", bericht het cron. Trunchiniense bij de vermelding dier akte, zie t. a. pl. p. 610.

In onze dagen zouden dergelijke toespelingen in een gedicht niet veel bewijzen voor zijn ouderdom; maar men bedenke dat de middeneeuwsche dichters altijd aan hunne voortbrengsels de kleur gaven van hunnen tijd, en dat juist zooveel oude gedichten in de veertiende eeuw werden omgewerkt in taal en bijzonderheden, omdat men in het oudere aanstoot nam aan hetgeen men niet meer verstond en begreep, — en men zal de aanmerking ontzenuwd vinden, die men geopperd heeft tegen de gevolgtrekkingen uit deze toespelingen gemaakt (1).

Den grooten Grimm ontgingen alle deze bewijzen niet, maar hij is van oordeel dat zij reeds in des dichters »quelle gestanden haben, und können folglich nichts zur ermittlung seiner lebenszeit beitragen" (2), dien hij eerst »bald nach 1250 setzen zu dürfen" (3) meent. Na het gezegde omtrent de zelfstandige bewerking van onzen vlaamschen dichter, gelijk dat door de vergelijking van den mhd. tekst gestaafd wordt, behoeven wij Grimms zienswijze niet noodzakelijk te volgen (4): hij heeft bij zijne originaliteit zeker de lokale kleur van zijnen tijd

(1) Mr. B. H. Lulofs, Verhandeling bl. 106.

(2) Reinhart Fuchs, s. CLX.

(3) L. l. s. CL.

(4) »Darin, dass der dichter, 1159, *Mompelier*, nicht *Salerno*, nennt, folgt er den jüngeren branchen; er bleibt deshalb für das ganze 13 jh. gerecht" Zoo spreekt Grimm l. c. s. CLX. Het is waar, de oude latijnsche gedichten spreken van *Salerno* (l. c. s. LX, LXXII) en ook in de fransche verzen uit de twaalfde eeuw wordt die medische school nog geroemd b.v. Garin le Loherain, Tom. 1 p. 266 en Tom. 2 p. 89; maar ook *Montpellier* was reeds vroeg beroemd. »De lessen in de medicijnen begonnen aldaar ten jare 1180" zegt Willems (op Reinaert bl. 225), maar reeds in Gauthier Maps Romans de Lancelot komt de naam voor (zie het tweede deel van mijne uitgave des Lancelots, Inleid. bl. LXVI), en die roman kan niet veel later dan 1160 geschreven zijn (zie aldaar bl. CXCIV).

Montpellier werd dus reeds in het laatst der twaalfde eeuw beroemd: het noemen dier school stempelt dus den Reinaert nog niet tot een gedicht der dertiende eeuw.

Grimm erkent dit ook zelf bl. CXLI.

aan zijn tafreel gegeven, naar de volstandige gewoonte, en hij had van Hulsterloo niet als van eene woestenij gesproken, en zeer zeker den dorpspastoor geene echtgenoot toegeschreven, maar eene bijzit, zoo als de fransche gedichten, of eene *concubijn* gelijk de omwerker (vs. 4609) er eene aan een kardinaal geeft, wanneer hij later geleefd had.

De taal zou een zeker criterium kunnen zijn; maar men bedenke met Willems dat »het moeilijk is voor de spraakvormen des ouden Reinaerts eenen tijd te bepalen, daar het ons aan stukken ter vergelijking uit de twaalfde eeuw ontbreekt, en wij op de getrouwheid der bekende afschriften van lateren tijd niet veel rekenen kunnen." Vergelijkt men evenwel de taalvormen van dit gedicht met die van de Brusselsche keur van 1229, dan schijnen zij eer ouder dan jonger; maar al ware ook het tegendeel waar, het zou nog niet alles bewijzen, want de jongere taal van den afschrijver zou toch voortgevloeid zijn uit een origineel, dat wij om al de aangevoerde redenen in de tweede helft der twaalfde eeuw geschreven achten. Ook zij die het oudste deel van den Reinaert, gelijk wij dat thans bezitten, voor een voortbrengsel van het midden der dertiende eeuw houden (1) nemen zoodanig origineel aan, maar beweren dat dit in vorm niets anders dan »kermis- of soortgelijk gezang in de eene of andere ruwe volksdialekt geweest zal zijn," of anders »eene in ore populi omloopende volkssage, of wel eene door minstrelen en soortgelijk volkje opgedreunde rhapsodie, of hoe men ze noemen wil, geweest is, maar waarbij men aan een letterkundig voortbrengsel, hetwelk volledig in eene geregelde taal en schrift bestaan zou hebben, niet denken moet" (2). Maar de tegenwerping vervalt van zelf, vooreerst omdat wij boven reeds ge-

(1) Mr. B. H. Lulofs, Verhandeling bl. 38, 86.
(2) T. a. pl. bl. 105.

zien hebben, dat zich in de tweede helft der twaalfde eeuw de taal reeds boven het »ruwe volksdialekt" verheven had, ten anderen omdat ons gedicht naar fransche bronnen omgewerkt, terstond zich als dichterlijke eenheid tegenover een ander gedicht wilde stellen: al neemt men dus al onzen Reinaert uit de latere handschriften niet voor identiek met het oudere gedicht, dit zal toch altijd meer geweest zijn dan eene »in ore populi omloopende volkssage."

En daarenboven, wanneer de Reinaert eerst in 1250 was geschreven, zou er dan binnen de vijftig jaren later reeds behoefte bestaan hebben aan eene gemodernizeerde omwerking? Ik geloof het noode; evenmin als ik kan toegeven dat de taal van dit gedicht niet van de twaalfde eeuw is, omdat zij »daartoe veel te klaar, te duidelijk, te verstaanbaar is," omdat »Maerlant dikwerf op ééne bladzijde meer moeijelijkheden oplevert dan de dichter des Reinaerts" (1). Ik kan niet bijstemmen dat de Reinaert zooveel minder verouderde woorden of zegswijzen heeft dan Maerlants werken; ware dat het geval, Willems zou in zijne verklaringen niet zoo dikwerf misgetast hebben. Maar dit al daar latende, dan bewijst duisternis dikwerf minder voor de oudheid van een gedicht, dan voor de onbeholpenheid van den dichter — of de mindere kunde van den lezer. De dichter voor wien maat en rijm een lastig dwangjuk is, waaronder hij gebogen gaat, zoo als Maerlant naief genoeg verklaart dat met hem het geval was, zal noodwendig duister moeten worden, terwijl hij die de pen vaardig weet te voeren duidelijk en verstaanbaar zich zal uitdrukken. Een voorbeeld moge dit duidelijk maken: de roman de la Charette is door twee verschillende dichters berijmd: Chrestien de Troies die het eerste gedeelte schreef is klaar en duidelijk, Godefroi de Leigni daarentegen is

(1) Mr. B. H. Lulofs, Verhandeling bl. 38.

minder heerscher over zijnen vorm, vandaar dat zijne taal onzuiverder, zijne voorstelling minder helder wordt (1). Nu zal wel niemand uit die meerdere duisternis willen besluiten tot de hoogere oudheid van het werk van Godefroi boven dat van Chrestien! Neen, alles bezadigd gewikt en gewogen, dan moet het eerste deel van den Reinaert gelijk wij het kennen in de tweede helft der twaalfde eeuw — stellen wij met Willems 1170 — geschreven zijn, zonder dat er door de afschrijvers veel aan is veranderd (2).

Zou er nu in die eeuw van bloei en ontwikkeling van Holland en Vlaanderen, die tusschen 1170 en 1270 valt, geen enkel mnl. gedicht zijn in het licht gegeven? Wie zou dit kunnen gelooven (5)? Buitendien, Maerlant en zijne tijdgenoten noemen hunne voorgangers of hunne werken. Staan wij dus een oogenblik stil bij die plaatsen in hunne geschriften waar zulks geschiedt, en tevens bij de twijfelingen die tegen de bewijskracht van die plaatsen zijn te berde gebracht. Ziehier de plaatsen zelf die betrekking hebben op de heldensage (4).

---

(1) Zie de inleiding op het tweede deel van mijnen Lancelot, bl. CC.

(2) Men zou hiertegen kunnen aanvoeren dat de Madoc ouder is dan de Reinaert, en dat de lotgevallen van dien vorst eerst *na* 1170 kunnen bezongen zijn; maar men houde in het oog dat de gissing van Willems, boven bl. 190 aangehaald, niets meer dan eene gissing is.

(5) Warnkœnig gewaagt wel, Hist. de la Flandre 1, 215, van liederen van vlaamsche uitgewekenen van 1196 onder Willems berustende; maar in de uitgave der vlaamsche liederen komt alleen een »uitwijkelingslied" voor, dat Willems noemde uit de »XIIe of XIIIe eeuw." Zie aldaar bl. 35.

(4) Buitendien lezen wij bij Maerlant in de voorrede tot der Naturen Bloemen:

Ic hebbe belovet ende wilt ghelden,
te dichtene enen bestiaris;
nochtan weet ic wel dat waer is,
dat her Willem Utenhove,
een priester van goeden love
van Ardenburch, hevet enen ghemaect;
maer hi wasser in ontraect,

Maerlant zegt (1°) in zijnen Alexander [1]:

Goede jeesten ende saghen
vint men vele nu bi daghen,
daer vele wonders staet in bescreven;
mer boven alle die nu leven
ende nie ontfinghen lijf
sider dat dat ierste wijf
ende die ierste man was ghemaect,
sone was nooit so wel gheraect
noch so hovesc man van orloghen,
dat sal ic wel hier achter toghen,
alse Alexander die grote was.
Alle historien waren ghedwas:
. . . . . .
dat van Troyen dats maer een wint
jeghen dat men van desen vint;
alle die grote aventuren
die men leist van Arture
ende van dien ridder Waleweine
sijn hier jeghen harde cleine;
Caerls wijch dats maer een spel
jeghen dat desen man ghevel;

---

want hine uten walsce dichte,
so wort hi ontledt te lichte
ende hevet dat ware begheven.

(Twee *Bestiaires* zijn in 't fransch geschreven: die van Phil. de Thaun, even na 1121, en die van Guillaume le clerc, die honderd jaar later het licht zag; verg. Thom Wright, Biographia Brit. literaria, anglo-norman period, p. 86—89 en 426—433.)

In den Spieg. Hist. leest men I D. bl. 176:

In Cyrus tiden was Esopus
die favelare, wi lesent dus,
die de favele conde maken,
hoe beesten ende vogle spraken.
Hier ute es ghemaect Aviaen
ende ander bouke, sonder waen,
die men Esopus hiet bi namen:
ware ooc iemen die si bequamen,
die hevet Calfstaf ende Noydekijn
ghedicht in rime scone ende fijn;
souke haer ghedichte, hi vinter inne
spellecheit ende wijsheit van sinne,
dies wil ict hier overliden.

[1] Hoffmann, Horae Belg. I. p. 48.

Ettels orloghe vanden Hunen
en mochte hier jeghen niet ghestunen, *enz.*

(2°) In den St. Franciscus, Prologhe vs. 33:

Mer Tristram ende Lanceloet,
Perchevael ende Galehoet,
ghevensde namen ende ongheboren,
hier of willen die liede horen.

(3°) In den Rijmbijbel:

Want dit en es niet Madoes droem,
no Reinaerts no Artus boerden.
. . . . . .
. . . Also wi lesen horen
aldus wert Merlijn gheboren:
in Arturs boeke leest men dus.

(4°) Spieghel historiael 1e D. bl. 2:

Dien dan die boerde vanden Grale,
die loghene van Perchevale
ende ander valseer saghen
vernoyen ende niet en behaghen,
houde desen spiegle Historiale
over die truffe van Lenvale.

(5°) 2e D. bl. 167:

Van desen Joseph van Arimathien
maken hare favelien
die loghenaren vanden Grale.

(6°) 3e D. bl. 79:

Owi, die den cost so groot
ane tGrael leggen, an Lanceloot,
hadden si van desen bispele vaer,
si lieten dborderen ende namen twaer.

(7°) 4e D. bl. 254:

In dien tiden of daer omtrent,
ghesciede in Bertaengen die dine,
dat Uter Pendragoen staerf,
ende Aertur sijn sone verwaerf
bi den lande ghemeenlike
die coninescrone ende dat rike,
daer tromans te vele toe seghet,
daer mi niet an geleghet,

dat ict hier vertrecken soude,
want ict over boerde houde.
Tien tiden was Aertur, te waren,
een jongheline van XV jaren,
ende was stout ende doremilde,
ende vromech sere ten scilde.
Ende al es van hem achter bleven
boerden vele, die sijn bescreven
van menestrelen, van goliarden,
die favelen visieren begaerden,
dies en salmen niet onmare
van hem maken dat ware,
dat ic cortelike tesen tiden
van hem wille overliden.

(8°) L. l. bl. 256:

Favele die ic van hem vant
die latic al achter bliven:
van Lancelote can ic niet scriven,
van Perchevale, van Ecgraveine;
maer den goeden Waleweine
vindic in sine jeesten geset, (1)
ende sinen broeder den valseen Mordret,
ende van Eniau den hertoghe Keyen,
daer hem die Walen mede meyen.

(9°) L. l. bl. 271:

Van Perchevale, van Galyote,
van Ecgraveine, van Lancelote,
van den conine Ban van Benowije
ende Behoerde dies ghelije,
ende van vele geveinseder namen
sone [vandie] van die al te samen
clene no groot inden latine:
dies docht mi verlorne pine
dat ict hier ontbinden soude,
want ic dwalse over boerde houde.

(10°) L. l. IV Part, 1e B. cap. 1:

Karel es menechwaerf beloghen
in groten boerden ende in hoghen,
alse van boerders ende dwase
diene belieghen van Fierabrase,

(1) Namelijk in de Historia Britonum van Galfredus Monumethensis.

dat nie gesciede noch en was;
ooc eest al loghene ende ghedwas
van Pont-Mautribele mede,
van bere Wiselauwe die snodelhede,
ende van menighe favle, groot ende cleine.
Die Walen hetene Karlemeine:
ic en weet wat siere mede meinen;
ment vint in vrayen boeken gheinen
dat hi noit anders iet
dan grote Karle en hiet.
Van Hayms ende van sinen kinden
en can men ooc nerghens vinden
dat si leefden in Karels tiden:
dies latic al overliden
ende die boerden henenvaren;
want der Karle vele waren *enz.*

(11°) L. I. IV Part. 1 B. cap. 29:

Hier moetic den boerderes antworden,
die vraie historie vermorden
met scoenre rime, met scoenre tale,
om dat die woerde luden wale,
ende die materie es scone ende claer
so doen sise verstaen overwaer.
Dese grote Karle, van live reine,
heten si in Walsce Karlemeine.
Men lese in Walsce die cronike
van algader Vrancrike,
van Rome, daer hi keiser sat,
ende ga tote Aken in die stat,
daer hi selve in de fiertre leghet;
ende lese Einarde, die van hem seghet,
van sijnre veten al te male,
ende Seghebrechte ooc also wale
van Gembloes, die van hem screef;
men lese Turpine, die bedreef
den raet vele van al den meesten,
ende vele screef van sijnre yeesten;
ende alle vraye historien ghemeine:
si en weten niet van Karlemeine.
Enen broeder haddi, hiet Karleman,
die met hem regneren began,
die staerf: ic en weet oft si over een
die namen menghen van hen tween.
Die scone valsce walsce poëten,

die meer rimen dan si weten,
belieghen groten Karle vele
in sconen worden, in bispelen,
van Fierabrase, van Alexandre,
van Ponte Mautrible ende andre,
dat algader noit en was:
van vier Heemskindre dat ic las,
dier ic in groets Karels daghen
noit historie hoerde ghewaghen;
van bere Wislauwe die slaghe,
dits algader ene saghe.
Dat men dus den edelen man
met loghenen prijs leghet an,
dat es mesdaen, sijt seker dies:
diet dede hi was een ries.
Ooc sijn some walsce boeke,
die waert sijn groter vloeke,
die van Willeme van Oringhen
grote loghene vortbringhen,
ende wilne beter dan Karle maken.
Willem, dat sijn ware saken,
was eens daeghs een ridder goet,
maer niet so goet dat menne moet
Karlen iet gheliken allene,
maer minre ende noch alsoe clene
als Rolant was ende Olivier,
oft van Denemerken Ogier.
Karle, dat sijn ware dinghe,
was die beste onder die Kaerlinghe.
Artur was ooc in sinen stonden
die beste vander tafelronden,
wat datsi van Lancelote singhen,
oft van Willeme van Oringhen.
Si wanen die tArleblance comen,
alsi daer hebben vernomen
die grave ligghen harentare,
dat van Willems orloghe ware;
neent, het sijn die grote heren
die te Ronchevale bleven met eren.
Hets waer, Willem was een ridder goet,
die storte menichwaerf sijn bloet
dor Gode: sint wart hi heremite,
die lesen wille sine vite
te Sinte Willems in die woestine,
daer hi doghede meneghe pine,

daer hi heilech es verheven
vint hise van hem bescreven.
Die walsce boeke lieghen van hem,
die uten walsce van Haerlem
Clais veren Brechten sone dichte,
daer scone wort in sijn ende lichte.
Van Karlen heb ic gheseit al claer
cortelike ende dat waer:
hier laet ict, want het is te vele
te sceldene jeghen die menestrele,
ende ga te mijnre materien weder.

(12°) Bij Jan van Heelu, die omstreeks 1291 schreef, heet het vs. 3921:

Der edelre Machabese Yeeste,
dat es die hogheste ende die meeste
die men van ridderscape mach tellen:
hoe Roelant ende sine ghesellen
te Ronchevale verslaghen bleven,
dat vint men al bescreven;
vanden tornoye ende vanden stride
van Troyen weet menich herde wide;
van Waleweyne, van Perchevale
kint men die aventure wale;
hoe Alexander hem dede wiken
met crachte alle riken,
ende staen aen sine ghenade,
in dese Yeesten vint men dade
groot van ridderscape geseiet.

(13°) Voorts vs. 8516:

Van dien daden die hi dede
soudemen scriven wel alsoe grote
yeeste als men van Lancelote
vint, ochte van Perchevalen.

(14°) Melis Stoke verhaalt 2e D. bl. 577:

In distorie van Merline
vinden wi . . . . .
hoe [hi] Vertigiere gaf den raet
ende toebrochte al de daet
dat hi den conine morden soude.

Die reeks van getuigenissen is lang, maar wij moesten alle bewijsplaatsen van het einde der dertiende eeuw bij-

eenbrengen, om den lezer in staat te stellen onze bewijsvoering na te gaan.

Wij hebben gezien dat men, behalve den Reinaert en den Madoc, in Maerlants tijd kende romans betrekkelijk Artur en de helden der ronde tafel, en over Karel den Groote en zijne paladijnen, om niet te spreken van de door Maerlant zelf berijmde romans van Troye en Alexander.

Omtrent die werken moeten wij de volgende vragen beantwoorden:

1° bedoelt Maerlant, enz. daarmede middennederlandsche of fransche gedichten?

2° zoo het werkelijk mnl. gedichten waren, is er dan grond om aan te nemen, dat zij vroeger dan ten tijde van Maerlant of even te voren zijn geschreven?

De plaatsen onder n°. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 13, 14 (en gedeeltelijk 12) aangehaald, zien blijkbaar op een en hetzelfde werk, namelijk dat, 'twelk uit de te samen hoorende romans, de heilige Graal, de Merlijn en de Lancelot bestaat, welk werk dus zeer algemeen in Vlaanderen, Brabant en Holland verbreid en bekend schijnt geweest te zijn; zien wij hoe omtrent dit gedicht, of deze gedichten, de eerste vraag moet worden beantwoord. Hier boven hebben wij reeds doen zien, dat er nevens de fransche letterkunde in Vlaanderen en Brabant allerwaarschijnlijkst ook de mnl. gelijktijdig gebloeid heeft in de twaalfde eeuw, gelijk het historisch zeker is op het laatst der dertiende: het komt er dus hier op aan of men uit de aangetogen plaatsen kan opmaken van welke taal zij spreken.

Maerlant schreef zeker niet voor den adel, maar voor de burgerij: die burgerij schepte behagen in de historie van den Graal en Lancelot (n°. 2, 3, 4, 6), en dit doet reeds vermoeden dat zij in het mnl., niet in het fransch was geschreven. Maar van diezelfde stukken sprekende, noemt Maerlant die *tromans* (7) of *twalse* (9),

en elders van den Merlijn sprekende, noemt hij het bepaaldelijk *dwalsch dicht* (4e D. bl. 209), en drie bladzijden verder:

Vele meer boerden seit de Wale
van deser dinc in siere tale
dan die Bertaensce jeest in heeft.

Dit schijnt op een franschen tekst te slaan! Bij nader inzien evenwel zal men toestemmen dat het ook kan beteekenen: dit gedicht, dat door een Franschman, een Waal, opgesteld was; — want op de woorden *in siere tale* uit de laatste aanhaling moet men niet te veel gewicht leggen, daar men alleen aan het rijm hier dat woord *tale* wel kon te danken hebben. Dat nu Maerlant zijn epitheton *walsch* in dien zin bezigt, kan men uit zijne eigene woorden aantoonen. Zoo zegt hij van den Trojaanschen oorlog (1):

Die dat langhe wille lesen,
hoe die favelen van desen
dat Walsch spreect, entie poëten
gha . . . . . .
ten Dietsche, dat wide es becant
ende wi maecten te Merlant.

En evenzoo in de boven breeder uitgeschreven plaats:

Die *walsche* boeken lieghen van hem,
die uten Walsche van Haerlem
Clais veren Brechten sone dichte.

Heelu, die zelf getuigt, vs. 6048,

Ic ben des fransoys niet wel meester;

die er zoo weinig van wist dat hij niet zeker was of hij de weinige woorden: *tue li faus prestre*, wel goed vertaalde, zal wel geenen franschen tekst bedoeld hebben als hij van den Lancelot spreekt (12, 15); en ook Stoke, die schreef voor *de liede vanden lande* (1 B. vs. 16), zal

(1) Spieg. Histor. 1e D. bl. 112—113.

hen ook wel niet op een fransch boek gewezen hebben (n°. 14), dat hij misschien, waarschijnlijk zelfs, zelf niet verstond. — Dit alles bijeengenomen maakt het meer dan waarschijnlijk, dat Maerlant en zijne tijdgenoten spreken van een mnl. werk.

Wat nu de Karelromans aangaat, aan de *valsche walsche poëten* schrijft Maerlant toe (n°. 11): de Fierabras (waarin de *ponte mautrible* thuis behoort), de vier Heemskinderen, den bere Wislau en den Willem van Oranje — want met de daargenoemde Rolant en Olivier, de helden die te Ronchevale bleven, en Ogier van Denemarken, doelde hij misschien alleen op de valsche kronijk van Turpijn, die hij kende en waarmede hij zeer hoog liep. — Dat *de bere Wislau* niet uit het Fransch is vertaald, maar een oorspronkelijk nederlandsch gedicht is, heeft nooit iemand betwist, en ook de naam van Heemskinderen toont duidelijk, dat daarbij niet aan het fransche origineel moet worden gedacht. Den Willem van Oranje haalt hij zelf in de vertaling aan, zoodat er niets overblijft als de Fierabras, dien ik evenwel mede voor eene mnl. vertaling houde, omdat hij te midden van nederlandsche gedichten genoemd wordt. Ook de Roncevallenslag was Heelu bekend (n°. 12) en moet om de bovengemelde reden in het Nederlandsch vertaald zijn geweest.

Blijkbaar vaart echter Maerlant tegen de fransche dichters uit in de meeste citaten die wij hebben medegedeeld; en geen wonder, zij hadden de eerste plaatsen in aan het vlaamsche en brabantsche hof: zij noodzaakten den eerlijken Vlaming om door de opdracht zijner rijmkronijk in den vreemde, van den hollandschen graaf Floris de bescherming te bedelen waarop hij in zijn eigen land geene aanspraak kon maken, die hem werd betwist door lieden die van eene andere leer waren dan hij zelf, die zich in hunne geestesgewrochten meer lieten leiden door de inspiratie van sage of verbeelding dan

door de geschreven letter der kronijken; wier gedichten hij vroeger gehouden had voor

goede jeesten ende saghen,

wier voetspoor hij zelf betreden had in zijne romans van Alexander en van Troye, maar die hij nu te bitterder moest haten, toen hij zag dat hij op dien weg hen niet kon evenaren, zoo al niet in verdienste dan toch in roem, vooral toen zijne fantasie verkoeld was door de studie van ondichterlijke kronijken. Voor den invloed dier

valsche poëten
die meer rimen dan si weten,

moest hij zijne medeburgers, die dorstten naar positieve wetenschap, waarschuwen. Maar had die vlaamsch sprekende en lezende burgerij noodig gewaarschuwd te worden, wanneer de werken dier *boerdeerres*, dier *goliaerden*, dier *menestrelen* niet voor hen toegankelijk waren in mnl. verzen? Had de polygraaf niet het oog op de vaderlandsche letterkunde met zijn *scelden*, waar de trant dier leugenpoëten, die

met scoenre rime, met scoenre tale
die vraie historie vermorden,

en den inhoud opofferden aan den vorm, niet zonder invloed bleef, daar in Brabant de geschiedenis der helden van den dag, naar de getuigenis van Heelu, vs. 59,

Beide in dietsch ende oec in walsch,
van velen lieden gedicht es valsch?

Er valt dus wel niet aan te twijfelen dat de aangehaalde schrijvers mnl. gedichten op het oog hadden. Maar waren dit geschreven gedichten of »bloot mondelijke voortbrengselen, kermis-zangerij, gokelaers- en sprooksprekersfabriek in ruwe volkstaal?" (1) Een enkele blik op de aangehaalde bewijsplaatsen geeft het antwoord op die vraag: herhaaldelijk worden wij gewezen op *ge-*

(1) Mr. B. H. Lulofs, Verhandeling bl. 27.

schreven gedichten (n° 1, 7, 8, 11, 12, 15); en zoo Maerlant al te velde trekt tegen *menestrelen* en *goliaerden*, hij bedoelt daarmede niet kermiszangers en veracht volk, hij gebruikt die uitdrukking om hen aan te duiden die geene geleerden, geene *clerken* waren. Het onderscheid tusschen de stemmige, eerzame *clerken*, waartoe Maerlant zich zelf rekende, en de hoofsche, beschaafde dichters die hij *menestrele* noemt, geeft hij zelf aan in zijn Spiegel historiaal, 3e D. bl. 90—91; en de plaats is te karakteristiek omze hier niet over te nemen, daar men er duidelijk uit ontwaart, dat hij alles behalve »kermiszangers en kokelaers" bedoelde. (1)

Scuwe, maget, sulke clerke,
die bidi (d. i. *daarom*) scuwen de kerke
omdat si kennen willen ende scouwen
beede vrouwen ende joncvrouwen,
ende priesterscap bidi ontfaen
datsi te bet mogen gaen
daer vrouwen sijn ende mageden mede,
om te sprekene heimelichede.
Dese setten al haer doen
[an] haer surcoet ende haer caproen,
hoe haer ghescoyte ten besten staet,
om specie ende mossceliaet,
dat si wel rieken vanden crude;

(1) Men heeft t. a. p. de volgende verzen uit den Grimbergschen oorlog bijgebracht om te betoogen dat »menschen, die met verzen maken den kost verdienden het volk op markten en straten door allerlei fabelen het hoofd op hol hielpen;"

Mi dinct dat si
sere mesdoen, dese consteneren,
die hem met dichtene gheneren,
dat si favelen brenghen voort,
die noit ghesien ende noit ghehoort
en waren, noch en ghescieden niet,
daer si die liede, dat wel wet,
versuft met maken *achter straten*.

Ik merk daarbij op, dat het niet noodig is dit *achter straten* zoo op te vatten dat het bij *maken* gevoegd worde. Trouwens, naast de hoofsche dichtkunst leefde nog de volkspoëzie.

nuwe scoen met behaghelen hude,
thaer gelu enten crooc,
met vingherlinen verciert ooc.
Hier af, maget, saltu di houden;
si gaen rechts of si pleyen souden
ende peinsen [l. veinsen?] dicke ende vele:
dit en sijn niet clerke, maer menestrele.

En wat vroeger (bl. 85) had hij gezegd:

Wive scuwen, dats clerken doen.
. . . . . .
Clerke sullen hem versamen
an gheselscap van goeder namen,
noch croke winden, no toppen maken.
Heileghe minne en wille niet smaken
gingebras no zeduware
musscaten nochte gyngebare,
no wedersinden, no ontfaen
clenode, noch laten gaen
salute subtyleke ghedicht
ende met sconen rimen verlicht.
hier coemt af scande ende scade;
van weelde comen dese misdaden.

En nu ter beantwoording van de tweede vraag: zijn die gedichten vroeger geschreven dan in Maerlants tijd of even te voren?

Nu wij eenmaal ons overtuigd hebben van de oudheid van den Reinaert, zal men a priori reeds geneigd zijn om die vraag toestemmend te beantwoorden. Het is waar, op zichzelf genomen volgt uit den bloei der fransche riddergedichten in de twaalfde eeuw niet dat zij ongeveer gelijktijdig in het mnl. zouden vertaald zijn; maar er loopt hier zooveel te samen om dit waarschijnlijk te maken. Ik moet beginnen met Willems toe te stemmen als hij uitroept: »De fransche romans vóór of omtrent 1150 gemaakt zouden eerst een honderd jaren later vertaald zijn geworden! en Vlaanderen, een der bloeiendste gewesten van Europa, onder zijne graven Dirk en Philips van den Elzas, aan wier hof de poëzij

der trouvères om zoo te zeggen opgekweekt is, het volkrijke Vlaanderen zou vóór 1250 geen enkelen dichter in de moedertaal hebben op te noemen!"

Men heeft aangetoond dat sommige oudvlaamsche dichtwerken eerst zeer lang, eene eeuw of meer, nadat zij in het oorspronkelijke waren geschreven, zijn vertaald, en daaruit heeft men in het algemeen den regel afgeleid dat het dus wel met allen het geval zoude zijn. Dit gaat echter niet op.

Dat Maerlant zijn Trojaanschen Oorlog en zijn Alexander eerst eene eeuw nadat de origineelen die hij vertaalde het licht zagen bewerkte, vindt zijne natuurlijke verklaring in de weinige sympathie die hier voor dergelijke stof heerschte voor dat de geleerde *clerken* er de aandacht op vestigden; en zoo de Rijmbijbel eerst in 1270 vertaald werd, terwijl zijn voorbeeld, de Biblia scholastica, reeds in 1150 vervaardigd was, 't is duidelijk dat een bijbel in de volkstaal eerst kon geschreven worden toen er behoefte aan ontstond bij de leeken; en dat geschiedde eerst in de helft der dertiende eeuw. Van andere romans laat het zich bewijzen dat zij binnen de kwart eeuw na de vervaardiging van het origineel werden vertaald: Zoo b.v. de Parthenopeus, zoo de Floris; — en wij zullen er nader bij stilstaan als wij van die gedichten spreken. Werden nu zoo spoedig werken nagevolgd die in verder afgelegen oorden waren gezongen, hoeveel te eer moet dit niet hebben plaats gehad met gedichten die de Vlamingen als onder hunne oogen zagen ontstaan, of die hun uit Engeland, waar zij zoovele betrekkingen hadden, werden aangebracht, als b.v. de Graal-Merlijn- en Lancelot-roman, die omstreeks 1160 geschreven was! Wij zullen zien dat juist de cyclus van Arthur en de rondetafel hoofdzakelijk in Vlaanderen tot een onderwerp der beschaafde dichtkunst geworden is, dat juist hier de bretonsche en wallische sagen het eerst bekend werden; en het zou wel zonderling, ja zeggen wij vrij onmogelijk

geweest zijn, dat die gedichten eerst meer dan eene eeuw later zouden zijn overgebracht in de landstaal. En wij moeten daarbij opmerken dat de verbreiding van het laatstgenoemde stuk over geheel de Nederlanden in de laatste twintig jaren der dertiende eeuw, vanzelf schijnt aan te wijzen dat het niet eerst in Maerlants dagen hier bekend werd. Is nu het vlaamsche Roelants-lied vóór Maerlants werken geschreven, waarom zouden wij twijfelen dat het in dezelfde eeuw werd vertaald waarin Turold den oudsten franschen tekst opteekende, en dat was in de eerste helft der twaalfde eeuw, vooral daar wij van dat gedicht fragmenten over hebben die voor eene hooge oudheid pleiten! Heeft Claes Verbrechten de *Moniage Guillaume* vertaald, welk gedicht volgens Paulin Paris »de grands caractères d'ancienneté" (1) draagt, waarom zouden wij die vertaling na 1280 stellen, daar wij fragmenten over hebben van een handschrift der dertiende eeuw, waarin ons een tekst bewaard is die alle kenmerken draagt van zeer oud te zijn! Vertaalde een mnl. dichter den roman van Ogier naar een fransch gedicht uit de twaalfde eeuw, waarom zou men met die vertaling gewacht hebben tot op het laatst der dertiende eeuw, of zelfs, gelijk men wil, de veertiende, toen men van het fransche gedicht eene nieuwe bewerking bezat van Adenez le Roi, die vrij wat meer aan den nieuweren smaak moest voldoen, en daarom veel eer dan de oudste redaktie zou zijn overgebracht? — Het is hier de plaats niet om in meer bijzonderheden te treden over de afzonderlijke gedichten: wij zullen hierop terugkomen wanneer wij die stukken behandelen; maar het gezegde zal toch genoegsaam zijn om aan te toonen dat de stukken waarvan wij gewaagden op geen enkelen grond *in* of *even vóór* Maerlants tijd kunnen gesteld worden, zoodat

(1) Les manuscrits françois de la bibliothèque du Roi, Tom 3, p. 169.

wij gerustelijk daarmede — en met meer anderen wellicht — het tijdperk van 1170 tot 1270 mogen stoffeeren.

Nog ééne aanmerking dient te worden wederlegd. De tot ons gekomen handschriften die ridderromans bevatten, zegt men, zijn nagenoeg alle van de veertiende eeuw, en dat pleit niet voor de oudheid der stukken die zij bevatten. Het is zeker te betreuren dat onze meeste, ik zou haast zeggen alle, volledige handschriften, die voortbrengselen van het ridderepos inhouden, uit de veertiende eeuw zijn; maar onverklaarbaar is zulks niet. Sints de didaktische school heerschte en overheerschte, werd het ridderepos weinig geteld, en de handschriften daarvan verwaarloosd en vernietigd, veelal door boekbinders, hetzij om er lijm van te koken, hetzij om er de schutborden van handschriften van meer leerzamen inhoud meê te bevestigen. De fragmenten die aan zulke oude boekbanden zijn ontwoekerd bewijzen dit, want daaronder zijn er die tot de dertiende eeuw behooren; en als de ijver om na te sporen niet verflaauwt zullen er, hoop ik, nog wel oudere gevonden worden. Maar al ware dat ook het geval niet, al waren en bleven die monumenten alle uit de veertiende eeuw, wat zou het bewijzen? Is de Reinaert, de Brandaen noodwendig uit de vijftiende eeuw omdat de bekende handschriften niet veel hooger reiken? Was de Karel en Elegast uit denzelfden tijd zoolang wij hem slechts uit oude drukken kenden en er nog geen handschrift van was teruggevonden? Zou Maerlant zelf op dien grond niet tot de vijftiende eeuw behooren, omdat het eenige handschrift dat men een tijdlang kende uit die eeuw was? Men ziet dat dit argument tot dwaze uitkomsten zou leiden als men er ernstig op drukte. Wij zullen hoofdzakelijk inwendige bewijzen zoeken ter bepaling van den ouderdom onzer vroegere gedichten, en de uitwendige slechts als toevallige bijkomende gronden voor ons oordeel aannemen.

Trekken wij nu het gezegde te samen, dan blijkt, dat onze oude letterkunde niet met Maerlant in 1270 aanvangt, omdat Maerlant zelf van ouder dichters en gedichten gewaagt, waarmede hij middennederlandsche geschreven stukken bedoelt, waarvan de oudsten werkelijk eene eeuw vóór Maerlants bloeitijd het licht hebben kunnen zien, vooreerst, omdat het Vlaamsch in de helft der twaalfde eeuw zich reeds tot eene beschaafde schrijftaal had verheven, hetgeen eene geschreven letterkunde veronderstelt; en ten anderen, omdat wij een gedicht (den Reinaert) bezitten, dat men op kritische gronden niet later dan in de tweede helft der twaalfde eeuw kan stellen.

Mocht hiermeê dan het netelige vraagstuk zijn beslist, en een eind gemaakt aan een strijd, die met al te scherpe wapenen gevoerd is!

TWEEDE BOEK,

AANVANG DER RIDDERPOËZIE.

1.

OVERGANG TOT DE RIDDERPOËZIE.

Wij hebben reeds gelegenheid gehad om ter loops te gewagen van den ondergang der volkspoëzie en van de oorzaken die haar deed vervangen door de ridderpoëzie: het is hier de plaats om dien overgang nader te beschouwen. Uit de tegenstelling der beide benamingen blijkt reeds, dat zich van lieverlede in de maatschappij een verschijnsel opgedaan had, dat niet werd waargenomen in de vroegere periode die wij behandelden, en dat noodzakelijk de veranderde richting in de letterkunde met zich voerde: de scherper afscheiding namelijk der standen. Het ligt buiten ons doel om in het breede aan te wijzen hoe dit geschiedde: het is genoeg aan te merken dat het plaats had. Overigens zal men zich lichtelijk kunnen voorstellen hoe dit in het Frankenrijk, waarop wij hoofdzakelijk het oog te vestigen hebben, een noodzakelijk gevolg was van de omstandigheden waaronder dat rijk zich vormde. Bedeeld met de schatten die de verovering haar in handen gaf, verrees eene aristokratie, die zich meer en meer onttrok aan de patriarchale vormen van den germaanschen voortijd, die het beneden zich achtte hare aandacht te wijden aan de ondichterlijke alledaagsche bezigheden des vredes, of de hand te leenen om mede te werken tot de voldoening der materieele behoeften van het praktische leven; die niet meer, gelijk nog in den Waltharius, zich vernederde tot het

Aedificare domos, cultumque intendere ruris.

Aan dorpers en eigenhoorigen werd landbouw en alle nijverheid overgelaten, en in trotsche afzondering leefde de adel op zijne kasteelen, zonder bedrijvigheid, zonder materieele beslommeringen, zich alleen oefenende in de overgeleverde krijgsdeugden, genot en verstrooiing zoekende in wapenoefening en jachtvermaak. Door het meer en meer ontwikkelde leenstelsel was de adel de politieke stand bij uitnemendheid geworden, en gelijk hij zich in zijne maatschappelijke houding en betrekking onderscheidde van den minderbevoorrechten stand, zoo zou ook van lieverlede dat onderscheid vergroot worden door zijne zedelijke en verstandelijke ontwikkeling, hetgeen vooral op het gebied der æsthetica voor ons duidelijk wordt.

Eene groote indrukwekkende gebeurtenis, die ons nog treft als de verschijning van een ontzachlijken reuzengeest, droeg daartoe hoofdzakelijk bij, zoowel door den invloed dien zij in het algemeen op geheel de Christenheid uitoefende, als door de verandering die zij in de begrippen des adels en het ridderwezen in het bijzonder teweeg bracht. Ik bedoel de kruistochten.

Tot in de elfde eeuw zagen wij dat de letterkunde, die ons den geest des tijds aanschouwelijk maakt, in handen was der geestelijken: dit wijst ons reeds, wanneer wij 't ook van elders niet wisten, op een overwegenden invloed der Kerk en hare hiërarchie in geheel de maatschappij. Daar Rome het middenpunt was, en men er naar streefde om in de eeuwige stad de traditioneele vormen der klassieke oudheid aan te kweeken en te verbreiden, zou die kerkelijke invloed er toe geleid hebben om langsamerhand de formeele ontwikkeling der maatschappij een stap terug te doen gaan, in stede van haar te doen voortschrijden. De geschiedenis der letterkunde leert dit ten duidelijkste, want wij zagen daar reeds de antieke inkleeding herleven en den nationalen kunstvorm terugdringen. En wat den nationalen geest betreft, die in die vormen leefde, uit den aard der zake moest die

stationnair blijven ten gevolge van de schaarsche gelegenheid om zich te ontwikkelen. Door wrijving van denkbeelden worden nieuwe gedachten geboren, en nu is het genoeg bekend in welke eenzelvige afzondering de adel op zijne kasteelen, de laten op hunne landerijen leefden, waardoor de geest beperkt bleef binnen den eens afgebakenden kring van poëtische herinneringen en sagen, die, ja, vermengd en verward werden met gebeurtenissen uit den onmiddelijken omtrek, als ons b. v. de sage van den Zwanenridder leert, maar die daaruit geen verjongd levensbeginsel konden putten dat voor het poëtische leven eene nieuwe baan zou breken. Sedert den dood van Karel den Groote was eenheid en grootheid zoowel uit de burgerlijke als staatkundige maatschappij geweken: uit den chaos waarin het geheel verkeerde trachtten zich de deelen te redden, en langsamerhand doken honderden van kleine staatjes, graafschappen of heerlijkheden op, die bij hunne vorming en ontwikkeling slechts het oog hielden op eigen behoefte, en zoo zij al eenig onderling vereenigingspunt hadden, dit alleen vonden in wederkeerigen haat of naijver.

Aan dien stand van zaken maakten de kruistochten een einde. Het isolement waarin ieder individu en de kleinere staten verkeerden werd opgeheven: metterdaad kwamen verschillende natieën en tongen met elkander in aanraking, en het heilige gemeenschappelijke denkbeeld bracht mede eene eenheid des geestes teweeg, die rijke en vooral nieuwe vruchten zou dragen.

Men kampte; maar het was geen strijd meer uit persoonlijken hartstocht van een overmoedigen graaf tegen een vijandigen nabuur, ter verbreiding zijner macht of ter verkrijging van rechten die in onrecht hunnen grond hadden; het was een algemeene strijd waaraan allen deelnamen onder de banier des kruises, en die ondernomen was om tijdelijk belang noch uit woeste drift.

Men kampte; maar het zwaard vloog niet uit de scheede

om te voldoen aan een blinden drang van strijdzucht, om zich te verlustigen in het fier gevoel van stoffelijke kracht dat juicht bij de doodstuipen van den verslagen vijand alleen omdat hij is ten ondergebracht; de strijd werd geheiligd door een idée: de woeste kracht werd ondergeschikt gemaakt aan een *beginsel.*

Van welke groote omwenteling in den tijdgeest zien wij hier niet de kiem!

Door de vereeniging van Franschen, Duitschers, Vlamingen, Italianen, Engelschen, Grieken; door de wrijving der germaansche, keltische en klassische elementen, was de grond gelegd tot dat volkerenverkeer, dat juist op onze nieuwere beschaving dien kenmerkenden stempel zou drukken van algemeenheid, en dat meer dan iets anders in staat was dier beschaving vleugels aan te binden. Bovendien kon de invloed van dat eerste gemeenschappelijk ondernomen feit niet achterblijven in de letterkunde.

De grootsche, heilige onderneming met vereende krachten bestaan wekte bij de achtergeblevenen van elken stand de belangstelling in de hoogste mate. Latijnsche berichten konden niet meer volstaan om de algemeene nieuwsgierigheid te bevredigen, en de volkstaal trad op het gebied der letterkunde weêr in hare rechten. Dat de poëtische geestdrift van menigen kruisvaarder geprikkeld werd bij de aanschouwing der nieuwe wereld, zoo van feiten als van denkbeelden, die zich voor hem ontsloot, zal wel niemand verwonderen; en dat die begeesterde helden voor andere krijgslieden, en derhalve in hunne landstaal, gezongen hebben, spreekt dus van zelf. Daar nu de eerste kruisvaart uit de vasallen der fransche kroon bestond, laat het zich aanzien dat in Frankrijk het eerst zich de vruchten dier tochten in de letterkunde zullen openbaren. Zoo leert ons dan ook werkelijk de geschiedenis, dat omstreeks 1150 de normandische ridder Guillaume Bechada in fransche verzen de heldendaden van

den eersten kruistocht bezong, gelijk de graaf van Poitiers mede zijne eigene aventuren in het Oosten voor koningen en grooten ophaalde »rithmicis versibus cum facetis modulationibus," zoo als Ordericus Vitalis verhaalt. Het hoogduitsche gedicht van den Graaf Rudolf, dat reeds vóór 1173 uit het Fransch vertaald werd, en waarin geschiedkundige feiten doorstralen omstreeks 1150 in het Heilige Land voorgevallen, behoort mede tot de stukken die ons gezegde bevestigen, waarbij wij eindelijk nog vermelden de zoogenoemde Chanson d'Antioche, of het verhaal van de inneming van Antiochië, in oud fransche verzen, welke Paulin Paris in het licht gaf.

Dat die stukken ook in Zuid-Nederland bekend werden en weêrklank vonden mag worden opgemaakt uit de groote rol die de graaf van Vlaanderen in de beide laatstgenoemde gedichten speelt, en die ons niet zal verwonderen als men zich het aandeel herinnert dat de vlaamsche graven namen aan die gewapende pelgrimstochten; terwijl het geboorteland van Godfried van Bouillon de groote feiten van dien held bezong enze in verband bracht met de oude sage van den Zwaanridder.

Was de belangstelling der menigte in die verhalen zoo groot, dat deswegen zelfs een bisschop Bechada aanzette om in de volkstaal te dichten, dit moest invloed hebben op de geestelijken, die zich van lieverlede minder uitsluitend van het latijn begonnen te bedienen om aan de bestaande behoefte te voldoen. Maar tevens leende die belangstelling bij voorkeur het oor aan die zangers, die te levendiger konden schilderen als zij zelf de heldenfeiten hadden helpen volvoeren; want wie spreekt beter van den strijd dan hij wiens vuist hem gestreden heeft! — Daarom begonnen zich de leeken ook meer toe te leggen op beschaving der geestes, en menig edelman, die aangevuurd werd door het voorbeeld van den graaf van Poitiers of den ridder van Bechada, verwisselde het zwaard voor de lier. Zoo werd niet alleen de kruisoorlog

aanleiding tot de vrijwording der poëzie uit de banden van het klassicisme, maar sedert bleef ook de intellektueele beschaving niet meer bij uitsluiting het eigendom der geestelijkheid; en de poëzie, van kerkelijke banden ontslagen, werd met een nieuw levensbeginsel bezield en boeide weldra door al de kracht en frischheid der herboren jeugd.

Niet geringer is de invloed op de letterkunde geweest van het ridderwezen, gelijk het zich mede in de kruistochten ontwikkelde. Het ridderwezen had zijne kiem in een oud germaansch gebruik om den man geworden vrijen jongeling openlijk en plechtig de wapens in handen te geven. Uit de vrije Germanen ontwikkelde zich van lieverlede, na de inbezitneming van Gallië, in verband met het leenstelsel, de adel, die, als kern der krijgsmacht, weldra die plechtige uitreiking der wapenen voor zijne zonen tot de symbolieke inwijding maakte in eene naauwere vereeniging, die onder den invloed der Kerk meer en meer een bepaald karakter aannam. Vooral schijnen de kruistochten daartoe te hebben medegewerkt. De eerste kruisvaarders waren doordrongen van heiligen, godsdienstigen ijver. Het christendom schoot in hun hart diepe wortels, en zoo werden zij vooreerst ontdaan van de ruwheid die hun nog aankleefde, en geneigd zich in deemoedige vroomheid te buigen voor God, terwijl van den anderen kant datzelfde christendom, dat zoo weinig werkte op fantazie of zinnen, des te meer het gemoed moest aandoen, den mensch op zijn binnenste wijzen en den zin voor zedelijkheid en deugd opwekken, in de hope van eene vergelding in eene betere wereld. Maar de oude woeste krijgsmansgeest uit de heldentijden had daarom niet plotselings het germaansche ras verlaten: de wilde bergstroom was niet gedempt, maar in een effener bedding geleid, waar hij niet meer zoo onbeperkt zou heerschen, waar hij meer en meer binnen zijne zoomen zou bedwongen worden. Met andere woorden, de strijd-

zucht had een doel gekregen en werd ter eere Gods geheiligd. Die gemengde geest is vooral zichtbaar in de geestelijke ridderordens, waar de priester en de krijgsman elkander wederkeerig doordringen; maar niet minder valt hij ons in 't oog in de geheele inrichting van het ridderwezen. De inwijding had met kerkelijke plechtigheden plaats, en de nieuwaangenomene offerde zijn zwaard aan al wat heilig en goed was. Het handelen naar beginsels kenmerkte daarom den waren ridder meer nog dan de gulden sporen. Moed en volharding waren den ridder onmisbaar, maar die deugden werden eerst ridderlijk en heilig als hun voorwerp er den hoogeren glans op wierp; en dat voorwerp was bij voorkeur voor den adelijken christenkrijgsman God, de koning die heerschte over zijne ziel, de jonkfrouw die gebied voerde over zijn hart. Want zoo voor God en Christus de knie gebogen werd, niet minder werd tijdens den eersten kruistocht de Heilige Maagd vereerd: allerwege verrezen tempels aan haar gewijd. Sints lang had de edelman in zijne trotsche afzondering op zijn kasteel in zijne adelijke echtgenoot eene gezellin leeren zien, die hem in de gedwongen eenzaamheid ter zijde stond en des noods zijne plaats bekleedde: zoo had de vrouw van lieverlede de plaats ingenomen die haar voegde in eene naar beschaving strevende maatschappij, en die waardering der vrouw, in verband met de Mariadienst, stemde aldra het gemoed voor die overdreven hulde van de teedere kunne, die dikwerf naar afgoderij zweemde.

Dat die richting des geestes zich openbaarde in het maatschappelijk leven is natuurlijk. Daarbij voege men de vermeerderde behoeften sedert men het inniger verkeer meer op prijs had leeren stellen, en die niet weinig waren toegenomen sints men de schatten en de weelde van het byzantijnsche hof en de pracht van het Oosten had leeren kennen, en men zal begrijpen hoe niet alleen het zedelijke leven hooge prikkelbaarheid had verkre-

gen, maar ook het zingenot was uitgebreid en verfijnd, waardoor bij den adel eene reeks van maatschappelijke vormen, zeden en gewoonten werd geboren, vroeger ongekend, en waaraan de mindere standen voor als nog vreemd bleven.

Daar nu elke zich bewuste letterkunde iedere uiting des levens in zich opneemt en terugkaatst in den verhoogden glans der poëzie, zoo zullen wij hetzelfde onderscheid ook in de schriften der twaalfde en volgende eeuw moeten waarnemen. En dit is ook inderdaad het geval, gelijk wij straks in bijzonderheden zullen aantoonen. Nog ééne opmerking ga vooraf, deze namelijk, dat die maatschappelijke hervorming niet plotselings plaats greep, maar van lieverlede, zoodat daarin trappen zijn waar te nemen, die ook de poëzie niet verloochent. In den beginne heeft het godsdienstige element de overhand, en strijd tegen de ongeloovigen wordt alleen om hemelsche glorie ondernomen; de zeden behouden haar ruwen eenvoud. De te hoog gespannen geestdrift neemt dan ietwat af, aardsche roemzucht begint zich te mengen in de beweegredenen der pelgrims; de geest des christendoms bezieltze nog altijd, maar niet meer om hen naar de kroon der martelaars te doen dingen en voor den Heiland en zijn graf te sterven, maar veeleer om hem ter eer te leven. Had men gestreden om het Heilige Land te bevrijden van de ongeloovigen, zich van dat land meester te maken, er eene aardsche heerschappij te stichten werd nu hoofdgedachte, op Godfried volgde Boëmond.... en in de veredeling van aardsche vormen loste zich de verzuchting ten hemel op.

In Frankrijk moest zich natuurlijk die geest het eerst openbaren, daar hier de geestdrift voor de kruistochten het grootst was, en veel vroeger de bevolking naar het Oosten dreef dan in Duitschland. Frankrijk levert dan ook het eerst voorbeelden van die ridderpoëzie die het

uitvloeisel was van dezen geest. Wij zagen reeds dat dáár de verhalen der eerste kruisvaarders in vaderlandsche verzen werden gekleed; en ook dáár ontstonden de eerste gedichten die, zoo zij al niet slaafs en kronijkmatig de gebeurtenissen in het Land van Overzee wedergaven, toch meer dan eenig ander den geest van het tijdperk terugkaatsten.

En zoo wij hier een oogenblik stilstaan bij hunne wording, en hun inhoud vluchtig karakterizeeren, 't is omdat wij hen weldra op mnl. gebied zullen terugvinden, waarze niet lang na hun verschijnen werden overgeplant.

Wij merkten vroeger reeds op hoe de voortijd steeds geneigd was om die toestanden uit het voorledene in 't geheugen terug te roepen, waarin dezelfde geest ademt als die van den dag; op wien kon nu de geestdrift zich in de gegeven omstandigheden eer vestigen dan op den held die eenmaal de grootste steun van 't Christendom geweest was, die in het Noorden de Kerk had uitgebreid, en in het Zuiden haar tegen de aanvallen dierzelfde Sarracenen had beschut, die men nu ging verdrijven van den heiligen bodem! Karels geest was bovendien het graf ontstegen om het volk aan te vuren tot den heiligen tocht; men verhaalde van zijne reizen naar Konstantinopel en Jeruzalem, die aanleiding gaven tot een anglo-normandisch gedicht, dat Francisque Michel heeft in het licht gegeven. Zijn aandenken leefde in de zangen des volks, en het moet niet bevreemden dat men de overleveringen betrekkelijk zijnen oorlog in Spanje verjongde. Maar in die tradities staat het hoofd der Christenheid niet alleen; naast hem worden zijne paladijnen gevierd, Roelant, Olivier, Turpijn en vele anderen; geen wonder dat men ook de sagen der overige helden die reeds vroeger door den genius der poëzie om zijne reuzengestalte geschaard waren, op nieuw kweekte; te gereeder wanneer die dapperen zich gemengd hadden in den strijd tegen Saksers of Longobarden. Daarbij voegde men de herinnering aan plaatselijke veeten of op

zichzelven staande heldendaden, die op een of ander paladijn werden overgedragen, of, bij den verjongden zin voor oude overlevering in 't algemeen, afzonderlijk werden bezongen. Zoo ontstond die breede reeks van dusgenoemde *Chansons de Geste*, die langsamerhand door den ijver der Michels en Paris uit de vergetelheid worden opgedolven, om ons te treffen door hunne stoute schoonheden en ons een diepen blik te gunnen in die vroeger zoo schaarsch gekende middeneeuwen, en wel tijdens, of misschien nog wel vóór den eersten kruistocht. Onder die gedichten zijn er die stellig het licht zagen kort na de overheersching van Hugo Capet, en zoo latere bearbeiders dergelijke stukken al hebben gemodernizeerd en ingericht naar de behoeften van hunnen leeftijd, de ondervinding heeft geleerd, dat die veranderingen niet zoo groot zijn als men zich wellicht zou voorstellen. Niet alleen blijft de gang van het verhaal dezelfde, maar ook de schildering ondergaat weinig wijziging: slechts kleinigheden van kostuum of enkele uitdrukkingen worden vernieuwd, de karakters en de algemeene geest lijden geene verandering. Zoo vinden wij daarin eene afschaduwing van den staatkundigen toestand van Frankrijk in het begin der twaalfde eeuw, van de verhouding der groote leenmannen tegenover den koning en onderling; en wij ontwaren uit de getrouwe schildering der ruwe zeden van dat tijdperk, hoe onbegrijpelijk groot de verandering was die eene halve eeuw daarin zou brengen. De edelen die hier optreden, zijn nog meer verwant aan den grimmigen krijger uit het heldentijdperk dan aan den hoffelijken ridder die ons straks voor den geest stond, en vooral in hunne gedragingen jegens het zwakke geslacht heerscht nog geen sprankje van die galanterie die in zestig jaren tot het ongerijmde zou overslaan.

Ook toen de maatschappij geheel doordrongen was met den geest dien de kruistochten hadden gewekt, toen de veelkleurige vlinder zich aan de onooglijke pop had ont-

wrongen, spiegelde zij haren glans af in de letterkunde, in eene reeks van gedichten, die even als de zoo straks vermelde een enkelen held tot middelpunt hebben. Maar hetgeen bij den eersten oogopslag vreemd zal schijnen is dat wij hier niet te doen hebben met een inlandschen vorst, maar met een koning uit een overzeeuwsch land, uit een vreemd ras gesproten: met den brittannischen Artur. Dit behoeft eenige toelichting.

Toen Engeland in de helft der vijfde eeuw door de Angelen, Saksen en Vriezen werd aangetast verdedigde zich de keltische bevolking manmoedig, en onder de hoofden muntte nevens Vortigern zeker koninkje Artur uit. De zeeschuimers zegevierden. Een gedeelte der verjaagde bevolking week uit naar Armorica, op de noordwestkust van Frankrijk, waar het zich met de daar reeds gevestigde Gallen vereenigde, en later aan het landschap den naam van Klein-Brittanje gaf. De overwonnenen die hun vaderland niet verlieten, werden in het landschap Wales teruggedrongen, waar zich tot op den huidigen dag hunne nationaliteit heeft staande gehouden. Dáár pleegden hunne Druïden den voorvaderlijken godsdienst, en hunne Barden zongen den lof der helden. Een aantal dier bardenliederen zijn voor ons bewaard gebleven, en wij zien er uit dat hun toon de elegisch-lyrische was, waardoor de feiten zelf, die aanleiding gaven tot den zang, in een onbestemden nevel zweven, hetgeen de omwerking der sage, meer nog dan elders, in de hand moest werken. Daarvoor zorgde dan ook de volksfantazie, die, als naar gewoonte, van lieverlede op een eenigen lievelingsheld den roem van velen overdroeg, zoodat eindelijk de persoon van Artur meer en meer op den voorgrond treedt en de hoofdfiguur der sage wordt, waarom zich de anderen groepeeren, in de eerste plaats Merlijn, de heldenzanger die hem in den Saksenstrijd ter zijde stond. De levendige, overprikkelde verbeeldingskracht der Kelten, zoowel in Wales als Bre-

tagne, die steeds een hang had naar het wonderbare, zelfs bij de behandeling van eigen geschiedenis, en die daarin gestijfd werd door de symbolische mythen hunner barden, — die fantazie stoffeerde deze verhalen met de meest overdreven voorstellingen, met de wonderbaarlijkste aventuren, die omstreeks de helft der twaalfde eeuw aan beide zijden van het Kanaal algemeen in omloop waren, en zóó wortelden in het volksgeloof, dat Alanus de Insulis, in de twaalfde eeuw, verhaalt, dat wie in Bretagne durfde twijfelen aan de voorspelde terugkomst van Artur, gevaar liep van gesteenigd te worden.

Die sagen werden opgeteekend in de wallische taal: dit waren of de op zichzelven staande volksverhalen (Mabingion) die in het begin der twaalde eeuw ontstonden, en die Lady Charlotte Guest heeft uitgegeven; of bijeenverzameld en met historische feiten in verband gebracht, vormden zij die kronijk, die de aartsdeken Walter van Oxford in Bretagne vond, en waaruit Godfried van Monmouth, in 1147 ongeveer, zijne wonderbaarlijke geschiedenis der Britten putte, die hij aan Robert van Glocester, den zoon van koning Hendrik I, opdroeg. Uit die opdracht blijkt hoe het normandische koningsgeslacht zich die sagen aantrok, en niemand was daarin den Engelschen koning Hendrik II vooruit, die de letterkunde overal aanmoedigde, naar bretonsche zangers luisterde en Wace, den dichter van den Roman de Rou (Rollo) en den Brut (in 1150 naar de kronijk van Godfried van Monmouth in fransche verzen vertaald), met eer overlaadde. Weldra gaf deze ook den voortreffelijken Wouter Map last eene reeks van wallische verhalen tot een geheel te brengen, en in fransche vormen over te gieten, hetgeen even na 1160 den roman van Lancelot het licht deed zien, die zelf ten naauwste samenhing met een vroeger gedicht van Robert de Borron, dat de geschiedenis bevatte van den bardischen toovenaar Merlijn en de wonderbare sage van den heiligen Graal.

Uit Engeland kwamen die gedichten naar Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden, waar zij weldra den verbazendsten opgang maakten, die was voorbereid door het verkeer der bretonsche sprooksprekers en jongleurs in Normandije en geheel Noord-Frankrijk, waar zij hunne liederen (Lais) bekend maakten, die kort daarop, in de laatste jaren der twaalfde eeuw (1185—90), onder bescherming van den vlaamschen graaf Philips van den Elzas, door Marie de France zouden worden vertaald, of door Chrestien de Troies en Robert de Houdanc tot breeder romans zouden worden uitgewerkt.

Vraagt men naar de oorzaak van den verbazenden opgang dien de vreemde stof, de verhalen van eenen onverwanten stam, eerst in geheel Frankrijk en weldra in het overige Europa maakten, wij vinden die vooreerst in den invloed dien de smaak des engelschen konings moest uitoefenen op Frankrijk, toen hij door zijn huwelijk met de princes Eleonora het grootste gedeelte van dat rijk onder zijn gebied bracht; maar dan vooral ook daarin, dat deze gedichten den geest der eeuw ademden en dien in de dubbele richting van christelijke vroomheid en ridderlijke heldendeugd aan den dag legden.

De geest van innige vroomheid door de kruistochten gewekt vond zijne letterkundige bevrediging in de epopeën die den Saracenenkrijg van Karel den Groote en zijne genoten vierden, maar de meer en meer ontwikkelde wereldsche ridderzin vond daarin geen voedsel. Ook deze zocht naar een poëtischen vorm en vond dien in de Arturromans. De zucht naar romantische aventuren, die (gelijk door Guizot zeer juist is opgemerkt) het gevolg was van de eenvormige afgezonderde levenswijs op de ver van elkander gelegen kasteelen; die den Normandiërs bijzonder eigen was gebleven uit hunne stoute tochten, en in het algemeen sedert de groote volksverhuizing bij alle duitsche stammen de romantische grondstof hunner epische poëzie uitmaakte, — die zucht vond

weêrklank in de Arturgedichten, wier helden meestal doolende ridders zijn, die zich in de aventuurlijkste gevaren storten. Onbedwingbare moed en onverwinbare kracht is hunne eerste verdienste; maar daarbij schilderen die stukken de liefde in hare zinnelijkste aantrekkelijkheid, galanterie en vrouwenhulde in hare gulste uitingen, terwijl dat alles vergezeld gaat van de onbegrijpelijkste opofferingen en van de meestonbegrénsde zelfverloochening. Moed, eer en liefde, die machtige hefboomen van ridderlijke geestdrift, zijn de idealen die hier in den volstrektsten zin worden in praktijk gebracht; en daarbij is in de beschrijving van vormen en uiterlijke pracht een rijkdom van kleuren ten toon gespreid, die den smaak moest streelen van het hoffelijke en verfijnde geslacht.

Deze losse karaktertrekken zullen wel genoegsaam zijn om de deelneming te verklaren die deze poëzie alomme verwierf; en bedenkt men daarbij, dat enkelen harer voortbrengselen, en daaronder de oudste, als de Graal, Lancelot en Perceval, daarenboven zijn opgevuld met het vroomste christelijk mysticisme, en het overdrevenste monniks-acetisme, waarbij de ridderlijke wapenrok verwisseld wordt tegen het hairen boetekleed, en de held zich oplost in den christen — geheel in overeenstemming met hetgeen in de werkelijkheid soms plaats greep — dan zal men de onwederstaanbare aantrekkingskracht der Artur-romans, als menze noemt, kunnen beseffen.

Dat juist een vreemde vorst, en niet de fransche nationale held Karel de Groote, tot middelpunt gekozen werd dier ridderlijke epische poëzie, vindt evenzeer zijne natuurlijke verklaring. Sints twee eeuwen was Karel reeds de held van het volksgezang, maar hij komt daarin voor als de beschermer des christendoms tegen de ongeloovigen: zijne sage had daardoor een eigenaardig karakter aangenomen, dat zijne strekking niet kon opgeven of veranderen zonder zichzelven te vernietigen. En

ook die verhalen, waarin zijn kamp tegen de groote kroonvazallen geschilderd wordt, of waarin hunne bijzondere veeten worden herdacht, hadden eene te bepaalde lokale en politieke kleur om te worden omgewerkt ter absolute verheerlijking van den riddergeest. Zoo diep was die overtuiging geworteld, dat Adenez le Roi b. v., toen hij in de laatste jaren der dertiende eeuw zoovele Karelromans polijste, omze meer in harmonie te brengen met de beschaafder eischen zijns tijds, geene enkele poging heeft aangewend om die strekking in de overlevering te brengen. Vreemde sage was daartoe meer geschikt, vooreerst omdat zij zich gemakkelijker laat kneden in den eigenlijken romantischen vorm, en ten anderen omdat de fantazie, die rondwaart op vreemden bodem, in ver verwijderde streken, deze vrij kan stoffeeren met haar kroost.

Weldra verspreidden zich de gedichten uit deze beide sagenkringen buiten het romaansche taalgebied, en ook in vlaamsche verzen werden zij overgebracht.

In het eerste tijdperk dat wij beschouwden, hielden wij den blik steeds op Duitschland gevestigd, omdat wij in den allervroegsten tijd, vóór onze meer zelfstandige vorming, opgaan in het oudduitsche groote geheel, terwijl later de invloed der saksische keizers den reeds verslappenden band weêr voor eenigen tijd naauwer toehaalde. Van nu af wordt in onze letterkunde die samenhang met Duitschland verbroken, en fransche invloed wordt hier overwegend sedert den eersten kruistocht. Noch in Holland, noch in Brabant, noch in Vlaanderen was men keizersgezind gedurende de twisten tusschen de wereldlijke en pauselijke macht op het laatst der elfde eeuw ontbrand; en schoon de hollandsche graaf Floris II, evenmin als de brabantsche hertog Godfried met den baard, hoe pausgezind ook, de banier van Godfried van Bouillon in den heiligen krijg volgden, de

bloem van hunnen adel en een groot deel der gemeente werd in warmer geestvervoering medegesleept, even als de vlaamsche graaf Robbert aan het hoofd zijner onderdanen; en in het algemeen wekten de kruistochten in onze zuidelijke gewesten evenveel geestdrift als bij de Franschen, met welke men daardoor in nadere betrekking kwam en wier geestprodukten, zoo geheel in den grondtoon der eeuw, hier dus het eerst weêrklank moesten vinden.

Ook hier was Karel de Groote de gevierde inheemsche held geweest, ook Nederland was medeërfgenaam van zijnen roem; en zoo zijne sagen der dietsche tonge vreemd werden, op eene enkele na misschien, zij vonden hier gereeden ingang toen zij in verjongd gewaad ons weêr werden toegevoerd. En voor de sympathie waarmede de bretonsche dichtstukken hier werden gekweekt en in nationale klanken overgegoten, bestond eene dubbele reden. Sints 1108 hadden zich in Glamorgan (in Wales) vlaamsche volkplanters neêrgezet, die steeds gemeenschap met het moederland onderhielden, en daar waarschijnlijk al vroeg eenige kennis van de wonderlijke vreemde sagen verspreidden; ja, eene vlaamsche zangeres, die de helden van Artur bezong, beweert zelfs dat zij geput heeft uit eene verzameling van verhalen afkomstig uit een wallisch klooster. Enkele eigennamen uit die mnl. romans, als Keye en Walewein, komen ook veel meer overeen met de wallische origineelen dan de daaraan beantwoordende namen Keux en Gauvain in de fransche bewerkingen. Daarenboven ontstonden de uitstekendste fransche gedichten uit dezen cyclus aan het hof van Vlaanderen, en Philips van den Elzas gaf zelf den dichters de stof aan die zij te bewerken hadden. Bewijst dit dat men hier reeds bekend was met de origineele wallische verhalen, er vloeit tevens uit voort, dat de aandacht der vlaamsche dichters van zelf moest worden getrokken op die stukken, die bijna onder hun oog ont-

stonden, en wier schitterende vermaardheid hen moest prikkelen omze ook voor vlaamsche ooren te doen weêrklinken.

Wij zullen dus op het gebied onzer letterkunde twee sagenkringen ontmoeten, waarbij zich later nog een derde voegde die antieke stoffen bevatte, de Trojaansche oorlog en de heldendaden van Alexander den Groote. Gewoonlijk beschouwt men, op voorgang van Dunlop, in de geschiedenis onzer letterkunde de verschillende gedichten tot elk dezer cycli behoorende achtereenvolgens in afgesloten rubrieken; doch blijkbaar ten onrechte. Zoo dit al de natuurlijke klassifikatie is in eene *History of fiction*, waar men meer in het afgetrokkene de ontwikkeling der menschelijke fantazie schildert, in de geschiedenis der letterkundige ontwikkeling van een bijzonder volk mag men dien weg niet inslaan, omdat die sagenkringen elkander niet chronologisch hebben opgevolgd, omdat de eene niet opkwam toen de andere had uitgebloeid; omdat zij integendeel gelijktijdig naast en door elkander zich ontwikkelden. In zeker opzicht maakt elk dezer kringen wel een geheel uit, maar als zoodanig verscheen hij niet in de werkelijkheid; en wij hebben juist met de afzonderlijke, afwisselende uitingen van den litterarischen smaak te doen, als wij ons een klaar denkbeeld van het komplekse feit der middeneeuwsche beschaving willen vormen. Ik weet wel, dat voor wie naar zulke voorstelling streeft, de taak merkelijk verzwaard wordt, daar de chronologische rangschikking der verschillende op elkander inwerkende verschijnselen groote, bijna onoverkomelijke zwarigheden heeft, omdat het stellige geboortejaar dier meeste gedichten in het duister zweeft en slechts bij benadering kan worden opgemaakt. Maar zoo al de innerlijke bewijzen die daartoe moeten medewerken nog niet altijd volmaakt zeker zijn, dit ontslaat ons niet van de verplichting om de methode te beproeven die wij voor de juiste houden. Wél wor-

den wij er door gebonden aan dubbele behoedzaamheid om niet op het veld der hypothese te verdwalen, terwijl wij bij ieder gedicht de gronden voor onze dagteekening moeten mededeelen, omze te onderwerpen aan wat de Engelschen zoo juist noemen een kruisonderzoek.

Het zal evenwel niet ongepast zijn hier in het algemeen een kort overzicht te geven van den gang dier beide hoofdtwijgen onzer ridderpoëzie.

Bezwaarlijk zal men op goede gronden het recht van eerstgeboorte, ook hier te lande, aan de Karel-romans kunnen betwisten, die den geloofsheld tot middelpunt hebben, en dus aan de eerste gemoedsstemming door de kruistochten voortgebracht beantwoorden, en die daarenboven een maatschappelijken toestand schilderen en veronderstellen, vrij wat minder ontwikkeld dan die, welke in de Artur-romans ten grondslag ligt. Gretig werden ook hier, niet lang na hunne verschijning, de gedichten der eerste klasse overgebracht, doch zij moesten aldra het veld ruimen voor de meer beschaafde voortbrengselen der romantische muze; want dat ook het nationaalgezinde deel des vlaamschen adels werd meêgesleept in de onnatuurlijke, gekunstelde richting des tijds, en dien zin voedde door daarmede instemmende vlaamsche gedichten, volgt vrij duidelijk uit de reaktie die zich in den Reinaert tegen die richting openbaart. Zoowel Snellaert als Reiffenberg meenen »dat de Artursgedichten onder ons niet zeer verspreid zijn geweest," vooral omdat er ons niet veel van is overgebleven. De aanmerking is evenwel ongegrond. Er is wel degelijk een tijdstip geweest waarop de bretonsche mythen algemeen met welgevallen werden aangehoord, ja zelfs zal men niet verre mistasten, als men aanneemt dat tweemaal dit verschijnsel plaats vond. Reeds eenmaal meenden wij hier te lande sympathie voor de Artursage te mogen aannemen, en wel bij den adel. Zien wij verder.

Toen de burgerij zich begon te beschaven was haar

letterkundige genius zichzelven nog onbewust: uit volgzucht, uit naijver misschien, eigende men zich vooreerst het bestaande, de letterkunde van den adel, toe; natuurlijk eerst datgeen waarmeê men het meest sympathiseerde, de Karelsage, die als nationale herinnering reeds aantrekkelijkheid bezat, en door zijne nog min gepolijste vormen, door zijne krachtige tooneelen, voor zich innam. Bij toenemende beschaving, en toen ook adelijken zich met de burgerij begonnen te vermengen, en zelfs vorsten het burgerrecht in de steden zochten, toen schijnt ook voor een oogenblik de uitheemsche overlevering de eeniggeliefde stof voor den derden stand te hebben uitgemaakt, en waarschijnlijk bij voorkeur dat gedeelte, hetwelk door het overwegende christelijke element zich een natuurlijken weg tot het hart der vroome burgerij gebaand had. De breede reeks van getuigenissen van het eind der dertiende eeuw die wij hierboven (bl. 199—204) hebben medegedeeld laat daaromtrent wel geen twijfel, en zeer duidelijk en onwederlegbaar is Maerlants verklaring in den Spiegel historiaal (4,148.):

> Dat die meneghe horen begaert,
> dats van Bertaengenlant dat grote,
> daer ridders in waren sonder genoten (*gelijken*).

Maar van langen duur is waarschijnlijk dit tweede bloeitijdperk niet geweest, want ter zelfder tijd openbaarde zich in de letterkunde de praktische zin der burgerij, en de ridderlijke dichtkunst bezweek onder de slagen die Maerlant haar toebracht met woord en daad. Toen de zin voor die gedichten teloor ging, was er ook geen behoefte meer aan verzorging of bewaring der handschriften waarin zij waren geboekt. Vooral de Arturromans raakten in onwaarde, wijl het eenvoudig gezond verstand en de prozaïsche zin daarover het eerst en zonder beroep den staf brak, terwijl niet alle gehechtheid ophield aan de Karelgedichten, die veel meer binnen den kring van het mogelijke en natuurlijke blijven, waarvoor

eene nationale ingenomenheid bleef pleiten, en die daarenboven, omdat zij zich meer op eigenlijk episch terrein bewegen, den volksgeest veel nader bleven. Daarom vindt men, bij de verlevendigde studie onzer oudheid, telkens meer overblijfsels van Karelromans, terwijl nog geen enkel brokstuk van eenen Arturroman uit het stof is opgedoemd. De enkele handschriften uit de veertiende eeuw die volledige gedichten uit dien kring bevatten, zijn alle kopijen voor edelen vervaardigd, die door een gelukkig toeval de algemeene vernietiging in een veiligen schuilhoek zijn ontkomen.

2.

KARAKTER EN VORM DER RIDDERPOËZIE.

De romantische ridderpoëzie kan eigenlijk eerst met de Arturromans gezegd worden te beginnen. De Chansons de Geste staan nog met den eenen voet op het gebied der volkspoëzie: met recht mogen zij op den naam van epos aanspraak maken, want de grondtoestand waarop zich de reuzenfeiten, als in rotsen gehouwen bas-reliefs, voordoen, is nationaal-historisch, en zij bezitten alle andere vereischten voor een eigenlijk epos. Vandaar dan ook, dat ernstige denkers steeds den voorrang op het æsthetisch gebied aan deze heldenzangen hebben toegekend, en de Arturgedichten daartegen in de schaduw hebben gesteld. Ten opzichte van de origineelen mogen zij gelijk hebben, doch waar van vertaling sprake is vermindert het gewicht van die uitspraak: in den vreemde behooren beide klassen van gedichten tot het gebied der kunstpoëzie, omdat bij de vertaling een volksepos ophoudt epos te zijn in den eigenlijken, verheven zin des woords, gelijk b.v. Hegel dien, met eene hem ongewone

duidelijkheid, heeft voorgedragen. Wanneer wij dus spreken van ridderepos of epische romantiek, dan wordt het predikaat alleen in zijne algemeenste beteekenis genomen in tegenstelling van lyrische of dramatische kunstvoortbrengsels.

De waarde der romantische poëzie nu is dikwerf niet zeer hoog aangeslagen. Wanneer men van de Arturromans getuigt, dat de fantazie er alleen in speelt met aventuren zonder beteekenis en zonder doel, dat zij geene enkele ernstige of verhevene gedachte vertegenwoordigen; wanneer menze eene reeks noemt van langwijlige verhalen, zonder strekking, zonder afronding, waarin men te vergeefs zoekt naar eenig boeiend voorval, naar eenig gevoel, naar eenige schildering, naar eenig leven, — dan gaat men te ver, dan velt men een al te eenzijdig oordeel, dat de kritiek alleen onder voorbehoud van nader onderzoek mag aanhooren, al werd het ook uitgesproken door een Du Méril of een Gervinus.

De klacht tegen de britsche gedichten ingebracht zou men voor een groot deel ook op de Karelromans kunnen betrekkelijk maken, en in het algemeen wordt zij over de middeneeuwsche dichtkunst in al hare uitingen aangeheven. Alvorens daarin te deelen moge men de volgende aanmerkingen overwegen.

Ik herhaal wat ik reeds elders omtrent dit punt gezegd heb. Wij zouden een onjuisten maatstaf bezigen, zoo wij de litterarische produkten van vroeger tijd wilden beoordeelen naar onze hedendaagsche begrippen, naar onze beschaving. Wij zullen in onrechtvaardige oordeelvellingen vervallen, als wij de zeden en gebruiken, het kinderlijke volksgeloof der middeneeuwen daarbij niet in rekening brengen. Montesquieu heeft een waar woord gesproken, dat ook hier der behartiging allesins waard is (Espr. des Lois 30,14): »Transporter dans des siècles reculés toutes les idées où l'on vit, c'est des sources de l'erreur celle qui est la plus féconde. A ces gens qui

veulent rendre modernes tous les siècles anciens, je dirai ce que les prêtres d'Egypte dirent à Solon: O Atheniens, vous n'êtes que des enfants."

De aventuren in de middeneeuwsche gedichten hebben geene strekking zegt men. Na al hetgeen wij hebben aangegeven over het verband der poëzie met den geest der eeuw, na te hebben aangewezen dat zij er de levendige uitdrukking van zijn, zal deze aanmerking wel geene weêrlegging meer behoeven, en men zal ons lichtelijk toestemmen dat die aventuren strekken moeten om de hoofddeugden van het ridderwezen, moed, eer en liefde te huldigen en, ten prikkel van het levende geslacht, in hare hoogste idealiteit voor te stellen. Of die feiten voor ons nog boeiend zijn moet de vraag niet wezen, maar of zij in de eeuw waarin zij gepenseeld werden de aandacht moesten trekken. En dat sommige dichters daarin geslaagd zijn, zoowel als in de afronding en eenheid die zij in hunne kunstgewrochten wisten te brengen, zal eene afzonderlijke beschouwing leeren. Niet allen hebben zij het meesterschap bereikt, verre van daar! Slechts zeer enkelen zullen wij met roem het onderzoek zien doorstaan. Maar het is onbillijk aan het genre te wijten wat voor rekening van individuele onmacht moet blijven.

Schildering en gevoel heeft men hun ontzegd, maar het zal te bezien staan of men ook hier het gewicht der uitdrukking wel gewogen heeft. Wat de voorstelling van materieele zaken betreft, die tot den kring van denkbeelden behooren waarmede de adel meer vertrouwd was, in dit opzicht zal de inzage van elk gedicht het ongegronde der aanklacht doen in het oog springen. En dat zij ook zin hadden voor de natuur, en den indruk wisten te schetsen dien een schoone morgenstond of een bekoorlijk landschap op hen teweeg bracht, waar struik en boom de lucht balsemen met hunne geuren, waar de zang der vogelen »het harte boud maakt," daarvan zijn te veel

voorbeelden om dit te weêrspreken. Maar de karakters, de gemoedsstemming, de hartstochten? Ik moet bekennen dat dit punt voor ons, zonen der nieuwere beschaving, de zwakke zijde onzer Vinders schijnt te verraden; want slechts in zeer zeldzame gevallen wordt de diepte van het menschelijke hart gepeild: van innerlijken strijd, van konflikt van hartstochten en plichten, wordt naauwelijks gerept. De worstelingen des helds worden nimmer uit de stoffelijke wereld op het gebied der zedelijkheid overgebracht, psychologie is dier dichters een gesloten boek. Geheel onbewust is hun dat alles wel niet, en hier en daar vindt men bij een enkelen eene half gelukte poging om het uit te drukken, maar dit behoort tot de uitzonderingen. Dit geeft nu aan de middeneeuwsche poëzie in ons oog eene oppervlakkigheid, een gebrek aan diepte, die ons te onaangenamer zal aandoen, naarmate wij minder zin hebben voor, en bedeeld zijn met een echt middeneeuwsch element, de naïveteit. In onze kunstwerken ontbreekt zij geheel, omdat onze poëzie, gelijk Gervinus zegt, te zeer door de gedachten beheerscht wordt. Op het gebied der kunst is dit werkelijk een verlies, en menig kunstwerk, dat op den naam van episch aanspraak maakt, verliest zijn objektieve waarde door ons eeuwig redeneeren. Daarin onderscheidden zich nu de middeneeuwsche dichters van den lateren tijd, en de paralel die een uitmuntend kunstrechter tusschen de modernen en antieken trekt, blijft van toepassing op de middeneeuwen: »De ouden zoeken te schilderen, de nieuweren te verklaren; de ouden werken op de verbeelding, de nieuweren op het verstand." Het schilderen van gemoedsaandoeningen iets meer afgetrokkens zijnde, ligt te zeer op het gebied der bespiegeling om in de manier der oude dichters te vallen. Zoo dit hunne werken voor ons op een lager trap stelt, wij moeten toch om billijk te zijn in het oog houden dat zij van hunnen tijd waren.

Wanneer men nu meende dat die naïeve voorstelling noodzakelijk vergezeld ging van kleurlooze dorheid of gebrek aan diepte des gevoels, men zou zich in menig geval vergissen.

Die afwezigheid van redeneering geeft aan de middeneeuwsche voorstelling een epischen gang, een gloed, eene aktualiteit, die treft en medesleept; eene plasticiteit van de zeldzaamste werking. Zoo onze moderne gedichten den indruk teweeg brengen van uitvoerige schilderijen met uitgewerkte accessoires en sprekende achtergronden, terecht mag men de middeneeuwsche zangen vergelijken bij beeldgroepen, soms uit marmer, gewoonlijker uit graniet gehouwen.

En diepte van gevoel, wie zal die durven ontzeggen aan eene kunst die een Lancelot, een Floris, een Walewein schiep? Alleen hij, die ook niet wordt medegesleept door de levendige samenspraken in diezelfde stukken, waarbij zelfs een Huydecoper, dien men toch niet van romantische dweepzucht zal beschuldigen, onmogelijk koel kon blijven. —

Het spreekt wel vanzelf, dat wij die goede eigenschappen niet onvoorwaardelijk in ieder riddergedicht moeten zoeken: het kaf dient van het koren gescheiden. Niet iedere dichter heeft het meesterschap verworven, en machtelooze rijmelaars hebben de middeleeuwen, ook in het riddertijdperk, te over. Maar door hunne gebreken niet te vergoêlijken zal men de verdiensten van die beter slaagden des te gereeder doen uitkomen, en door die tegenstelling zal men tevens het vooroordeel wegnemen, dat de geheele school solidair maakt voor het gebrek aan talent van sommigen.

Maar ook den meesters in het vak kleven gebreken aan, die wij niet mogen verbloemen. Zoo worden wij onaangenaam aangedaan door het steeds wederkeeren der zelfde toestanden, der zelfde beschrijvingen. Geen Arturroman waar niet eene of meer situatiën voorkomen,

die ons reeds uit een vroegeren bekend zijn, geen dichtstuk waar niet dezelfde persoonsbeschrijving, dezelfde natuurschildering met stereotype bestendigheid terugkeert. Moge het eerste al een gevolg zijn van het vasthouden der trekken uit de volksoverlevering, en dus alle denkbeeld van kopij uitsluiten, het laatste schijnt eene armoede van fantazie te verraden, die ons hier bevreemdt, en eene beperktheid van smaak, die eene eentoonigheid teweeg brengt al te onæsthetisch om ons niet onaangenaam aan te doen.

Litterarische takt en gekuischte smaak ontbreken in de middeneeuwen te vaak, om die waar menze ontmoet niet als gelukkige uitzonderingen met vreugde te begroeten: daarin staan de riddergedichten vooral bij de klassieken achter. Dit geldt zoowel van de konceptie als van de taal. Zoo b.v. wordt doorgaans de indruk van het verrassendste feit vernietigd door onhandige toespelingen die reeds lang van te voren de uitkomst doen voorzien; zoo zijn, in de Arturromans vooral, de episoden dikwerf al te omslachtig en uitgebreid, waardoor het bijna niet mogelijk wordt de eenheid van het gedicht vast te houden, als in den Lancelot, terwijl soms ook de episode plotselings tot hoofdtafreel uitdijt, als in den Ferguut. Ook in de uitdrukkingen is vaak een gebrek aan harmonie door de smakelooze ondereenmenging van verhevenheid en platheid: niet zoo groot evenwel als bij den eersten opslag zou schijnen, daar de waarde en nuanceering van sommige woorden thans dikwerf zoo veranderd is, dat men voor nietsbeteekenend of plat houdt wat eertijds sierlijk of indrukwekkend werd gerekend. Want men kan er niet genoeg op wijzen, dat de groote moeielijkheid van de mnl. taal niet bestaat in de uitdrukkingen die verouderd en onbekend zijn, maar vooral in die welke nog heden gangbaar zijn maar in eene zeer gewijzigde beteekenis of waarde.

Aan gebrek aan smaak zal men waarschijnlijk ook de

overdrijving wijten, die ons bij onze eerste kennismaking doet walgen. Hier echter moeten wij met dubbele voorzichtigheid oordeelen. Wanneer wij een al te roekeloos spel zien spelen met monsters, reuzen en wonderen, dan moeten wij in het oog houden dat de keltische mythologie die aan de hand gaf, en dat de middeneeuwen aan tooverkrachten en wonderdaden werkelijk geloofden. Wanneer de helden uit roemzucht en ter liefde van hunne dame ongehoorde wonderen van dapperheid doen of zwarigheden te boven komen die belagchelijk schijnen uit hoofde hunner overdrijving, dan mag men in de beoordeeling daarvan niet vergeten dat avontuurlijke moed, dolzinnige ondernemingen in die hartstogtelijke eeuw aan de orde van den dag waren; en dat een romanheld, om de ongehoorde wapenfeiten van een Richard-Leeuwenhart b. v. te overtreffen, wezenlijk onmogelijkheden moest bestaan. Zoo moest wel in de letterkunde de wilde, teugellooze romantiek ontstaan, wilde zij de verbeelding prikkelen.

Trouwens de middeneeuwsche schrijvers zelve, de zoodanigen althans bij wie tot bewustzijn was gekomen welke de houding der letterkunde tegenover de werkelijkheid zijn moest, hebben die overdreven richting niet onvoorwaardelijk goedgekeurd, maar met behoedzaamheid daartegen geprotesteerd. Niet alleen bij den ondergang der ridderpoëzie had dit plaats, maar reeds vóór het einde der twaalfde eeuw.

In alle gedichten van den cyclus van Artur komt een ridder voor, wiens karakter uit dit oogpunt hoogstmerkwaardig wordt. In de wallische overlevering is Chei een der uitmuntendste kampgenoten van Artur, en in de oudste fransche gedichten is hij nog eene heldenfiguur die door alle ridderdeugden uitmunt. Weldra echter neemt dit eene keer. Alle deugden van Keye worden van lieverlede door overdrijving zwakheden, ondeugden zelfs, die hem spot of ongeluk op den hals halen. De ridder-

lijke moed ontaardt bij hem in overmoed en zwetserij, de prikkelbaarheid in onbeschoftheid, de eerzucht in jaloezie. Die overdrevenheid, waarnaar zijn karakter van den beginne af aan overhelde, moest hem weldra stempelen tot die belagchelijke figuur,

Daer hem (d. i. *zich*) die Walen mede meyen (d. i. *vrolijk maken.*)

gelijk Maerlant zegt (Sp. hist. 4,56); want in zijne onbesuisd ondernomen gevechten delft hij steeds het onderspit en staat daardoor ten doel aan den algemeenenen spot, zoodat zijn naam eene treurige onsterfelijkheid verwierf en weldra in het algemeen een zot ging beteekenen.

Die verandering in het karakter van Keye is hoogstopmerkenswaard. In haar openbaart zich een zin voor waarheid, eene afkeuring der overdreven richting des tijds, die men hier niet zou vermoeden; en die eindelijk, toen de zeden veranderden en de litterarische behoeften zich wijzigden, al die varende-ridders, die men eenmaal bewonderd had, belagchelijk maakte, — en den opgang verzekerde dien het meesterstuk van Cervantes maakte.

Er is tot heden toe alleen sprake geweest van vertaalde poëzie: bezitten wij dan niets oorspronkelijks, dat op den voorgrond diende te staan? Helaas, zeer weinig. Is thans de invloed van den vreemde op onze letterkunde grooter dan ons lief is, in den voortijd was het nog erger gesteld: onze middeneeuwsche letterkunde bestaat in den regel uit vertalingen, en de origineelen zijn uitzonderingen die maar schaars voorkomen. Uit het Midden-Hoogduitsch werd niet veel vertaald, des te meer uit het Fransch, terwijl later onze didaktische litteratuur meestal uit latijnsche bronnen geput is.

Maar heeft dan die letterkunde recht op den naam van eene nationale? vraagt men misschien. Wij durven die vraag gerustelijk toestemmend beantwoorden. Dit zal wel geen bevreemding wekken als men zich herinnert, dat het ridderwezen iets wereldburgerlijks had.

Overal heerschte dezelfde geest: dezelfde begrippen, dezelfde zeden en gewoonten waren het gevolg derzelfde opvoeding. Buitendien ontstonden de meeste fransche gedichten die wij op onzen bodem terugvinden, in de noordelijkste fransche gewesten of in Vlaanderen zelfs, zoodat zij, op de taal na, grootendeels reeds als nationaal te beschouwen zijn. Noemt men eene zoodanige letterkunde nationaal, die in overeenstemming is met, die de uitdrukking is van vaderlandsche zeden en begrippen, dan hebben onze uit het Fransch overgenomen gedichten recht op dien naam. Wil men hun dien weigeren, omdat de adel zelf zich in eene eenzijdige, niet geheel nationale richting ontwikkeld had, en wil men daarom eerst onze didaktische burgerlijke letterkunde dien eernaam waardig keuren, men zou daar in zekeren zin vrede meê kunnen nemen, hoewel het voor mij den schijn zou hebben van een oordeel al te bekrompen om het te willen onderschrijven.

Vraagt men *hoe* wij vertaald hebben, welke de waarde is dier overplantingen? dan zal het antwoord zijn, dat in den regel die vertalingen getrouw, al te getrouw zijn. Slechts eene enkele maal is een mnl. gedicht voortreffelijker dan het origineel, het is de Floris, welks omwerker zich eenige meerdere vrijheid veroorloofde en niet slaafsch in 't gareel van zijn voorbeeld liep. Had men er meer naar gestreefd, om, in steê van de letter, den geest in nationale verzen over te gieten; of had men, gelijk de voortreffelijkste middenhoogduitsche dichters deden, aan de uitheemsche vormen een nieuwen, eigen, zelfstandigen geest ingeblazen, wij zouden er dat bij gewonnen hebben, dat er een frisscher waas over onze vertalingen verspreid lag, en onze mnl. letterkunde zou niet alleen nationaal maar ook origineel zijn.

En wanneer nog alle kopijen maar goed gelukt waren! Maar vooral die uit het tijdperk van aanvang en dat van verval der ridderpoëzie, zijn dikwerf dor en

schraal; de duistere of zenuwlooze stijl is beneveld door het angstzweet des zwoegenden rijmelaars, de onbeholpenheid van den vertaler. Gelukkig echter, dat wij daartegen een tijdperk van bloei hebben over te stellen, dat ons beter proeven levert van eene kunstvaardige hand.

Er blijft ons over te spreken van den vorm waarin de mnl. poëzie zich heeft geopenbaard.

Zoolang men den aanvang onzer letterkunde in de didaktische school zocht, zoolang men de waarde van het ridderepos miskende, geloofde men ook niet aan eene strenge kunstvorm. De veldwinnende wetenschap, die het genoemde eenzijdige standpunt verliet, trachtte ook hier met de fakkel der kritiek tot de waarheid door te dringen, en zij kwam tot de volgende uitkomst.

Het middennederlandsche rhythmus is aan vaste regels gebonden. Het oudduitsche epische vers bestond uit een regel van acht lettergrepen die den klemtoon hadden, tusschen ieder van welke eene onbetoonde kon, maar niet behoefde te staan: die regel werd door eene rust in tweeën verdeeld (zie bl. 92.) Oorspronkelijk werden die helften door de allitteratie verbonden. Toen deze vervangen werd door het eindrijm, plaatste dit zich op het eind van twee verzen, die daardoor een zeker geheel vormden; maar weldra gaf de rust in 't midden aanleiding dat men ook daar een rijmwoord plaatste, dat zijn tweelingsbroeder dan aan het einde van het tweede deel van den regel vond; en zoo vormden zich de latere korte verzen van alle verhalende duitsche poëzie, ook de middennederlandsche.

Onze oude gedichten zijn dus samengesteld uit twee aan twee rijmende verzen, die elk bestaan uit vier lettergrepen die den klemtoon hebben, en die men toonverheffingen (arses) noemt. Daartusschen kan eene minder betoonde lettergreep, eene zoogenaamde daling (thesis) staan, die in bepaalde gevallen mag ontbreken.

De toonverheffing valt in den regel op wortelsylben,

maar ook lettergrepen die gewoonlijk den klemtoon niet hebben kunnen in sommige gevallen in de arsis staan. Vooreerst in tweelettergrepigen wier laatste lid eene lange vokaal of tweeklank bevat, of die door afkapping (apocope) is ontstaan, als in *waerheit*, *ondaet*, *vangnes* (*-esse*). Ook de onbetoonde *e* in den uitgang eens woords kan in de arsis staan, mits die *e* terstond volge achter de stamsyllabe en gevolgd worde door eene onbetoonde vokaal, waarvan zij door minstens ééne konzonant gescheiden is. B. v. *hem jámmérde dát*, *met haéstégen doene*, *ontférméde doe*, *te doéné nadat*. Volgt er op een woord met tweesylbigen onbetoonden uitgang nog eene toonlooze lettergreep, dan wordt de arsis steeds verdeeld als volgt: *heéftené bestaén*.

Men zij slechts gedachtig die kunstmatig sterker betoonde *e* niet den klank der *ee* te geven en uit te spreken *ontférmeéde doé*, enz.

Ook onze latere metriek stelt in sommige gevallen eene toonlooze in de arsis; zoo b. v. Vondel in den Lucifer:

Om 't oostersché gewest en lantschap t' onderkennen.
Nu mael me dé gedaente en 't wezen van de menschen.
De berghleeuw quispeldé hem aen met zijnen staert.

Of Beets in den Kuser:

Gy weet het wat het zegt, beziclendé gedachten.
Uw neiging en gevoel niet ijdel té bezingen.
Van zalen schittrendé van licht en glans.

De thesis mag ontbreken tusschen twee syllaben die van nature een zeer sterken toon hebben (doch zelden in den laatsten voet), en in de cæsuur of rust, die men in ieder vers vindt. Zij moet altijd eensylbig zijn: samentrekking, afkapping, samensmelting, door het niet hoorbaar uitspreken der sluitende *n* bevorderd, maken dit gemakkelijk. Alleen de thesis, die als voorslag voor

de eerste toonverheffing valt, kan uit twee, soms ook drie lettergrepen bestaan; in het eerste geval moet zij den klemtoon op de voorste, in het tweede op de middelste lettergreep hebben. In de cæsuur schijnt soms eene tweelettergrepige daling te worden toegelaten.

Die cæsuur valt gewoonlijk midden in het vers, doch is aan geene vaste plaats gebonden.

Verzen met slepende rijmen kunnen met drie toonverheffingen volstaan: dikwerf hebben zij er ook vier, (vooral in jonger gedichten), gelijk er verzen met staande rijmen voorkomen, die slechts drie verheffingen hebben.

In den regel worden twee verzen door het rijm gebonden, maar er komen nu en dan ook alleenstaande regels voor, die men *weezen* noemt.

Die verzen nu werden, soms door de vervaardigers zelve, die zich Dichters, Vinders noemden, soms door rondtrekkende sprooksprekers, of aan de hoven door bijzonder daartoe aangestelde en bezoldigde personen, het zij na den maaltijd, op feesten, of ter korting van de lange winteravonden op de kasteelen, gelezen of voorgedragen. Tot den zang waren onze verhalende gedichten niet bestemd, en zoo men daarin al van het bezingen van heldenfeiten gewaagd vindt, dan neme men dit niet te eigenlijk op: de uitdrukking waaide ons waarschijnlijk uit het Fransch over, waar vroeger de Chansons de Geste werkelijk, onder begeleiding van muziek, gezongen werden. Vroeger evenwel werd ook de oudhoogduitsche epische poëzie zingende voorgedragen, — en onder de oudste zangers is de blinde Vries Bernlef de eenigste, wiens naam ons is overgeleverd.

Of ook hier te lande vele edelen de lier naast het zwaard hanteerden, gelijk in Duitschland en Frankrijk, is moeielijk uit te maken, daar het ons aan historische bescheiden ontbreekt. Het voorbeeld evenwel der brabantsche hertogen Hendrik III en Jan I, van wie wij lyrische zangen overhebben, mag zulks doen ver-

moeden. In allen gevalle behoorden toch de dichters van hoofsche ridderpoëzie, zij mogen dan al adelijken of burgerlijken geweest zijn, tot de meestbeschaafden van hunnen tijd; en mochten er ook al onder hen gevonden zijn die niet konden lezen, gelijk dat met den duitschen edelman Ulrich von Lichtenstein het geval was, de vreemde stof die zij behandelden, de fijner en weelderiger zeden die zij schilderden, de verhevener gedachten die zij uitdrukten, dit alles vorderde in hen eene beschaving, eene soort van geleerdheid, die hen onderscheidde van, en laag deed neêrzien op die eenvoudiger zangers, die op markten en straten voor het volk zongen, en die volstaan konden met de mindere ontwikkeling die de overgeleverde vaderlandsche onderwerpen of de mingekunstelde smaak hunner hoorders van hen eischte. De fransche dichters drukken bij iedere gelegenheid hunne verachting voor die volkszangers, die jongleurs, uit, en beschuldigen hen van misvorming der geschiedenis, van leugen en bedrog, meestal echter slechts om de ontdekking te voorkomen dat zij aan diezelfde verworpelingen de stof en misschien den vorm voor hun eigen werk ontleend hadden.

Met het ridderwezen neemt ook het aanzien der hoofsche zangers af, en de meer schoolsch gevormde, nog geleerder *klerken* geven hun met woeker de verguizing terug waarmeê zij de volkszangers bejegenden Met hetzelfde verwijt van leugen en bedrog wordt hun verstervende invloed bekampt; en als Maerlant tegen hen te velde trekt om de dubbele reden dat zij de richting vertegenwoordigden die hij verafschuwde, en omdat zij ten nadeele van het vaderland de bescherming van den vorst bij uitsluiting verwierven voor eene gehate vreemde taal en nog veel hatelijker vreemde kunstenaars, — toen wierp hij hun dezelfde namen van goliaerden, en boerdeerders tegen.

3.

ROELANT OF DE RONCEVALLER SLAG.

Met Karel den Groote vangt ook onze ridderlijke dichtkunst aan. Onder de oudste stukken die met dezen reuzenheld in verband gebracht zijn, behoort wellicht dat, hetwelk ons verhaalde

van bere Wiselauwe die snodelhede,

gelijk Maerlant zich uitdrukt (boven bl. 202, 205), en dat hij brengt tot de »grote boerden ende hoge", wier al te grooten invloed hij bestrijdt. Mone stelt dit gedicht in de twaalfde eeuw, en noemt het een der belangrijkste stukken der epische poëzie. Wij betreuren het dat wij er niets van kunnen zeggen, daar er niets meer van bekend is dan de negentien verzen die de duitsche geleerde als proeve heeft medegedeeld. En toch zijn er twee groote fragmenten van tot onzen tijd bewaard, en in het bezit van Prof. Serrure te Gent, die ondanks de herhaalde bede van al wie in onze oude letteren belang stelt, nog niet heeft kunnen goedvinden zijn schat gemeen te maken.

Het eerste stuk dat onze aandacht vordert is dan het gedicht welks titel aan het hoofd dezer paragraaf vermeld staat. Het is niet geheel tot ons gekomen, slechts twee fragmenten zijn door den ijver van den heer Holtrop, bibliothekaris der koninklijke boekerij te 's Hage, aan de vergetelheid ontrukt. Intusschen is ons een nadere blik in het geheel veroorloofd, daar de bron waaruit onze vertaling ontsproot, het fransche origineel, ons door

de uitgave van Francisque Michel, toegankelijk is. (*) Staan wij eerst bij den inhoud stil.

»Keizer Karel heeft in zeven jaren geheel Spanje aan zich onderworpen, behalve Saragossa, waar de van God gehate heidensche koning Marsilie heerscht. In zijn benarden toestand neemt deze den raad zijner grooten in, die hem overhalen gezanten naar Karel te zenden om dien te bewegen, af te trekken: men zou gijzelaars geven en de koning beloven tot het christendom over te gaan en Karels vazal te worden. Dit gebeurt, en als Karel raadpleegt met zijne baronnen, waarschuwt Roelant tegen de trouweloosheid der Heidenen. Ganelon raadt den voorslag aan te nemen. Er wordt besloten een gezant naar Sarragossa te zenden om te onderhandelen: Roelant stelt voor zijn stiefvader Ganelon met die zending te belasten. Deze, daardoor beleedigd, weigert; maar als het voorstel van Roelant ingang vindt, aanvaardt hij de taak, doch onder bedreiging van wraak. Toen Karel hem zijnen rechter handschoen als symbool zijner zending overgaf, viel deze ter aarde, en men beschouwde dit als een kwaad voorteeken, maar de keizer maakt er het teeken des kruises op, en Ganelon vertrekt. Voor Marsilie spreekt hij boud en eischt diens overgang tot het christendom, hem bij weigering dreigende met eene smadelijke gevangenis. De heiden wil hem met den staf, dien hij in de hand heeft, te lijf, en Ganelon grijpt naar het zwaard. De twist wordt bijgelegd daar het bekend wordt hoe Ganelon denkt over Karels helden. Het verraad wordt nu geklonken: men bepaalt dat Marsilie Karels voorstel zal aannemen en hem geschenken en gijzelaars zenden. Deze zou dan aftrekken en slechts een klein gedeelte des heirs achter-

(*) La Chanson de Roland ou de Roncevaux, du XIIe siècle: publiée pour la première fois d'après le manuscrit de la bibliothèque Bodléienne à Oxford, par Francisque Michel. Paris 1837.

laten onder bevel van Roelant en Olivier. Dit moest men met een machtig leger overvallen en ombrengen: met beider helden dood zou Karels macht gefnuikt zijn, hij zou niet meer aan krijg kunnen denken en Marsilie zou in het rustig bezit blijven des lands. Na wederzijdsche eeden neemt de verrader den terugtocht aan en voert zevenhonderd met goud beladen kameelen als geschenk voor den keizer mede.

»Karel, verheugd over de onderwerping des heidens, die beloofd had in Frankrijk te komen om hem manschap te zweeren, keert terug. Hij heeft onheilspellende droomen, waarin hij voor Ganelon gewaarschuwd wordt. Hij trekt evenwel af, na zich beraden te hebben aan wien hij de achterhoede zou toevertrouwen. Ganelon stelt zijnen stiefzoon voor: de keizer ziet hem grimmig aan en duwt hem toe dat hij een duivel in menschengestalte is, wien doodelijke haat in 't harte woont. Roelant steint er echter in toe, en weenend neemt de keizer daar genoegen meê. De helft des legers wil hij bij hem achterlaten, maar de held eischt slechts twintigduizend krijgers. Onder de genoten die hem bijblijven telt men Olivier en den bisschop Turpijn.

»Roelant laat door zijn leenman Gautier de engpassen met duizend Franken bezetten om' den aftocht des keizers te dekken.

»De bergen zijn hoog, de dalen donker: de Franken trekken er door heen, en vijftien mijlen ver hoort men het gedruisch van den legertros. Als zij dén vaderlandschen bodem betreden bestormt de gedachte aan hun erf, aan vrouw en kind hunne harten, en geen hunner die niet van aandoening weent. Boven allen was Karel aangedaan; en op de vraag van hertog Neimes naar de reden zijner treurigheid, antwoordt hij dat Ganelon Frankrijk zal verderven, dat een engel hem in den droom heeft gewaarschuwd.

»Marsilie vergadert intusschen zijn leger en brengt in

drie dagen viermaalhonderdduizend man bijeen, waarmede hij oprukt naar Cerdayne. Zijn neef Aelroth verwerft de eer om met twaalf heidensche baronnen het eerst de twaalf pairs te bekampen. De heidenen wapenen zich en laten de bazuinen schetteren. Die klank treft der Franken oor. Olivier meent dat een strijd hun te wachten staat. — »Dat geve God!" antwoordt Roelant, »wij moeten onzen plicht doen opdat men geen »kwaad lied van ons zinge." Olivier beklimt een heuvel en ziet de vijanden naderen. Op dat bericht zijn de Franken vol moed: Olivier wakkert dien aan, maar hij verzoekt Roelant wegens de overmacht der vijanden zijnen hoorn te blazen, opdat de keizer mocht terugkeeren. Roelant weigert dit: het zoete Frankrijk mocht er zijne eer door verliezen; met zijn zwaard Durendal zou hij zulke slagen uitdeelen dat geen heiden de bergpassen zou bereiken. Roelant is dapper, Olivier vroed: nu zij gewapend waren zou de vrees des doods hen den slag niet doen vermijden. Roelant moedigt de Franken aan, Turpijn spreekt hun mede toe en maant hen aan God vergeving voor hunne zonden te vragen. Hij geeft hun zijnen zegen, en legt hun den strijd als boete op.

»Roelant rijdt op zijn goed paard Veillantif, met eene witte vaan in de hand, vooruit, vergezeld door Olivier. De vijanden naderen, Aelroth en zijne genoten vallen de pairs aan en worden overwonnen: de slag wordt algemeen.

»De keizer is intusschen treurig, en in Frankrijk gebeuren allerlei teekenen: donder, wind, regen, aardbeving en zonsverduistering. — Honderdduizend heidenen sneven alle. Nu komt Marsilie met het hoofdleger opdagen en de strijd wordt van weêrszijden met woede hervat. Het bloed stroomt over het groene gras: er heeft eene groote slachting onder de Saracenen plaats, maar op zestig na liggen alle fransche ridders verslagen. Nu wil Roelant zijnen hoorn blazen, maar Olivier voert

hem te gemoet dat het hem thans tot schande zou strekken zijn leven lang: toen hij het hem gevraagd had, had hij zijne stem in den wind geslagen. Als Roelant zijn voornemen niet wil laten varen dreigt Olivier hem dat zijne zuster Alde nimmer in eens lafaards armen zal rusten. Hij verwijt hem verder dat hij door zijne halstarrigheid het leger in het ongeluk gestort heeft. Turpijn legt den twist bij: hij raadt Roelant den hoorn te blazen, mocht het hun al niet helpen, het zou den keizer toch doen terugkeeren, die dan hunnen lijken tenminste eene eerlijke begrafenis zou geven enze voor wolven en honden vrijwaren.

»Roelant zet den hoorn aan den mond en blaast dat het dertig mijlen wijd weêrklinkt. Karel en de zijnen hooren het. — »De onzen zijn overvallen!" zegt de keizer, en Ganelon antwoordt, dat als een ander het zeî, men het voor een logen zou houden. — Roelant blaast in 't elpenbeen dat hem de slapen des hoofds bersten. De keizer die het geluid hoort zegt dat alleen in een strijd Roelant dus zou blazen. Ganelon voert hem toe dat hij oud is en als een kind redeneert. Neimes deelt des keizers vrees en raadt de overvallenen ter hulp te ijlen. De hoorns worden geblazen, de Franken snellen terug. Karel laat Ganelon gevangen nemen: honderd keukenknechten moeten hem bewaken. Zij rukken hem den baard uit en geven hem vuist- en stokslagen: als een beer wordt hij geketend en tot meerder schande op een lastpaard gezet. — Mistroostig trekt het leger naar Spanje terug.

»Roelant blikt rond op de dooden, die door hem gestorven zijn: hij bidt voor de rust hunner ziel en roept uit dat hij van smart zal sterven als een ander hem niet doodt. Met Durandal keert hij in den strijd terug: de heidenen vlieden voor hem als het hert voor de honden. Den koning Marsilie houwt hij de rechter hand af en de heiden vliedt. Marganices, zijn oom, blijft met meer dan

vijftigduizend zwarte mooren terug: hij rent op Olivier aan en stoot hem van achter zijne speer in 't lijf: de ter dood gewonde klieft hem met Halteclere het hoofd: hij slaat als een held midden in den hoop en roept Roelant ter hulp. Deze treurt over zijnen gewonden vriend en valt van smart in onmacht. Olivier, wiens oogen verduisterd zijn en die niemand herkent, slaat hem op den helm, waarop Roelant bekomt en hem vraagt waarom hij zijnen vriend wil dooden. Olivier vraagt hem vergiffenis, en daar hij den dood voelt naderen stijgt hij van zijn paard, beveelt zijne ziel aan God, zegent den keizer en 't zoete Frankrijk, en geeft den geest. Roelant bezwijmde van rouw op nieuw. Toen hij bekwam zag hij dat alle Franken dood waren behalve Turpijn en Gautier. Deze had al zijn lieden zien sneven en was zelf gewond.

»Zij werpen zich te samen op de vijanden, waarvan zij er vele dooden. Gautier wordt doorschoten en ook Turpijns paard: de bisschop zelf met vier speeren gewond doet eene laatste poging en weert zich met zijn zwaard Almace dapper. Roelant vecht zoo goed hij kan. Zijne slapen zijn gebarsten, doch daar hij weten wil of Karel in aantocht is blaast hij den hoorn nogmaals. De keizer hoort het geluid: hij spoort zijne Franken aan en doet de bazuinen blazen. De heidenen bemerken 's keizers aantocht en dringen met hernieuwde woede op Roelant aan, doch deze jaagtze op de vlucht. Nu zoekt hij zijne doode gezellen bijeen, brengt die bij den bisschop en deze zegentze weenend. Roelant omhelst Oliviers lijk en valt in onmacht. De bisschop wil water halen om hem te laven maar valt weldra met den dood worstelend neêr. Als Roelant tot zichzelven komt ziet hij dat Turpijn met gevouwen handen God om het paradijs bidt. Ook hij voelt zijn einde naderen: hij bidt, en zet zich, met het gelaat naar Spanje gekeerd, met Durandal in de eene en Olifant in de andere hand,

onder een boom, tusschen vier marmerblokken, neder, en verliest het bewustzijn. Een Saraceen wil zich van Durandal meester maken, maar de held opent de oogen en slaat hem met zijn elpenbeenen hoorn dood: de hoorn was er door gebarsten. Nu wil hij zijn goed zwaard vernietigen: hij houwt er herhaaldelijk meê op een rotsblok; maar het blijft ongedeerd. Hij somt nu al de heldendaden op die er mede volbracht zijn en tracht het op nieuw stuk te slaan, maar te vergeefs. Nu legt hij zich onder eenen boom neêr, boven op zijn zwaard en hoorn: hij bidt om vergeving zijner zonden, en biedt God zijnen rechter handschoen, dien de engel Gabriël aanvaardt. Gabriël en de heilige Michaël dragen zijne ziel in het paradijs.

»De keizer langt in Ronceval aan: hij roept de twaalf pairs bij name, maar geen hunner antwoordt. Allen treuren, en men besluit de vijanden na te jagen. Op Karels gebed gaat de zon niet onder: hij achterhaalt de vluchtende heidenen en allen komen om. Karel dankt God op zijne knieën, en eerst nu daalt de zon aan de kim. De Franken brengen den nacht op het slagveld door, en de engel Gabriël houdt de wacht aan Karels sponde.

»Marsilie ontfangt hulp van den ammiraal Baligant, die met een ontzettend heir is aangelangd en Karel te gemoet trekt. De keizer bidt God om de overwinning en rust zich ten strijde. Hij laat zijn baard over zijne rusting hangen, en de Franken doen desgelijks om elkander te onderkennen. Het gevecht begint en wordt met wisselend geluk voortgezet: tegen den avond deinzen de heidenen. Baligant en Karel gemoeten elkander; de emir vordert onderwerping, en de keizer wil dat hij het christendom omhelze. Baligant brengt hem een slag toe die hem doet wankelen, maar God zendt zijnen uitverkoren den engel Gabriël, die hem bemoedigt: nu herneemt hij zijne kracht en klooft den

heiden den kop. De vijanden vlieden en de Franken jagen hen na.

»Op het vernemen der treurmare sterft Marsilie van rouw: Karel dringt het onverdedigde Saragossa binnen en de koningin Bramidonie geeft zich over. Al wie niet wil sterven laat zich doopen. Karel trekt naar Frankrijk terug, en voert de lijken van Roelant, Olivier en Turpijn mede, die te Blaive in St. Romeins kerk begraven worden: Roelants hoorn was, met goud gevuld, te Bordeaux op St. Severijns altaar neêrgelegd. Men trekt naar Aken, waar de baronnen worden opgeroepen om over Ganelon te richten. Hier verschijnt Alde en vraagt naar Roelant, haren verloofde: de keizer weent en antwoordt dat zij naar een dooden vraagt. Hij wil haar zijn zoon Lodewijk ten huwelijk geven, maar zij sterft van droefenis.

»Ganelon wordt gebonden naar Aken gebracht, waar de keizer hem aanklaagt, dertigduizend Franken, Roelant, Olivier en de twaalf pairs te hebben verraden. De aangeklaagde bekent naar Roelants dood gestaan te hebben, maar wijst de beschuldiging van verraad van zich af. Hij beweert dat Roelant hem haatte en naar zijn leven stond: wraak was het, geen verraad, dat hij aan hem en zijne gezellen pleegde. Zijn bloedverwant Pinabel belooft hem hulp om hem aan dood en schande te onttrekken. De hooge leenmannen stemmen, uit vrees, voor Ganelons vrijlating, daar Roelant nu toch eenmaal dood was. De jonge ridder Tierri biedt zich aan om des keizers aanklacht in een tweekamp vol te houden tegen Pinabel. Dit wordt aangenomen, en hoewel Pinabel groot en sterk is wordt hij voor zijnen tegenstander gedood. De gijzelaars die hij gesteld had worden opgehangen, en Ganelon met vier paarden van elkaâr gescheurd; want een verrader mag niet blijven leven.

»Bramidonie, die Karel heeft medegevoerd, wordt nu gedoopt en ontfangt den naam Juliane. Des nachts

roept een engel Karel tot nieuwe tochten op: hij weent, trekt zich den witten baard uit en zucht: God hoe moeizaam is mijn leven!"

Er bestaan in het Fransch verschillende lezingen van dit gedicht, die, ondanks het verschil dat daarin is op te merken, in den geheelen gang zoowel als in een groot aantal verzen zooveel overeenkomst hebben met den tekst dien wij volgden in ons overzicht, dat zij blijkbaar uit een en dezelfde bron zijn gevloeid. Van al die lezingen heeft Michel de alleroudste uitgegeven, en de fransche geleerden zijn het eens om haar in de eerste dertig jaren der twaalfde eeuw te doen ontstaan. Het karakter van Karel, die hier nog altijd de oppermachtige gebieder is, wien zijne vazallen niet weêrstreven, als in de overige Karelromans, dit karakter schijnt reeds te pleiten voor den ouderdom des gedichts, dat overigens blijkbaar is samengesteld uit verschillende volkszangen over dat onderwerp, die vrij onhandig zijn aaneen gelijmd, zoodat herhaaldelijk hetzelfde feit twee tot driemaal toe, dikwerf met gering verschil van uitdrukking, wordt verhaald. Buitendien is het handschrift, door Michel gevolgd, uit de helft der twaafde eeuw zelf. Als vervaardiger van het gedicht wordt op het einde zekere Turold genoemd, van wien niets verder bekend is. Midden in beroept de dichter zich op zekeren edelman Gilie, die ooggetuige van den slag zou geweest zijn:

> Ço dist la geste e cil ki el camp fu,
> Li ber Gilie por qui Deus fait vertuz,
> E fist la chartre el muster de Loüm.
> Ki tant ne set ne l'ad prod entendut.

Ik houd dit echter voor een inschuifsel van later tijd, omdat naar het oorspronkelijke plan niemand de

slachting ontkwam; het moet evenwel al oud zijn, daar alle bekende fransche lezingen er melding van maken. (*)

Al vroeg werd dit gedicht vertaald: in Duitschland werd het dus genationalizeerd (†) tusschen 1175—77, en ook hier te lande moet het al spoedig bekend zijn geweest. In de dertiende en veertiende eeuw vindt men een aantal toespelingen op ons gedicht: bij Maerlant, Heelu, in het berijmde leven van Jezus, de kronijk van Velthem en de Doctrinale; maar het was zeker ouder. Het handschrift schijnt nog uit de dertiende eeuw te zijn, en onze vertaling volgt de oudste lezing op den voet, ja, komt er te dikwerf woordelijk mede overeen om aan eene andere bron te kunnen denken. De dorre toon, de onregelmatigheid der verzen, de veelvuldige drievoetige regels, de onhandigheid van den vertaler die met het fransch nog niet goed terecht kan, en dikwerf zijn tekst verkeerd opvat, dit alles wijst op een hoogen ouderdom terug. Hoewel nu ons stuk niet, als het middenhoogduitsche, eerst in het latijn werd overgegoten, maar terstond uit het origineel in het mnl. werd overgezet, was toch de vertaler denkelijk een geestelijke, gelijk men uit zekere plaats mag vermoeden, en dit maakt het ook niet waarschijnlijk dat het kort vóór Maerlants tijd zou zijn vervaardigd.

Het wordt natuurlijk moeielijk over de betrekkelijke waarde van enkele fragmenten te oordeelen: de vergelijking met het origineel komt ons hier echter uitmuntend te stade, en ik geloof niet, dat, zoo ooit meer van ons gedicht werd ontdekt, onze uitspraak zou worden

(*) Het is niet zeker of deze plaats in onze vertaling was opgenomen, daar de afschrijver hier juist iets heeft overgeslagen, midden in de laatste kolom van het tweede fragment.

(†) Ruolandes Liet, von Wilhelm Grimm. Göttingen 1838.

gelogenstraft, dat de vertaler al zeer weinig bevoegd was voor zijne taak. Bewijs vindt men in de noot (*).

(*) Hij verstond zijn origineel niet, zeiden wij, dit blijkt herhaaldelijk. Als Olivier ter dood toe gewond is heet het,

Li sancs tuz clers par mi le cors li raiet:
Encuntre tere en cheent les esclaces:
»Deus! dist li quens, or ne sai-jo que face.
Sire cumpainz, mar fut vostre barnage!
Jamais n'iert hume ki tun cors cuntrevaillet.

Het tweede en laatste dier verzen waren onzen vertaler zoo duister, dat hij er maar wat van gemaakt heeft: het woord *esclaces* was zelfs Franc. Michel vreemd, dit diene tot zijne verontschuldiging als hij vertaalt:

Oliviere verseerde sine wonde:
dbloet ran hem uten monde,
ende viel in onmacht thant.

Cuntrevaillet was hem even vreemd: hij dacht waarschijnlijk aan *cuntr'avaller*, dat naar beneden gaan, afstijgen beteekent, en hij redde zich op de volgende wijs:

Hulpe God! lieve here,
ic vruchte (*vrees*) dat beten (*afstijgen van 't paard*) sere;
betie van [minen] orsse neder,
ic commer niet op weder.
Ay lieve geselle Olivier,
moeten wi nu sceden hier!
dat es mi de droefste dach
die ic nie met ogen sach!

En verder. De gewonde Gautier zoekt hulp bij Roelant:

Si reclaimet Rollant qu'il li ajut:
»E! gentilz quens, vaillanz hom, ù ies-tu?
Unkes n'en oi poür là ù tu fus.
Ço est Gualter ki conquist Maelgut,
Li nies Droun al viell e al canut.
Pur vasselage suleie estre tun drut.

Omdat de vertaler den eersten regel te vluchtig inzag, het *ù ies-tu* (waar zijt gij?) niet begreep, en ook het laatste vers al te duister vond, dat beteekent: als leenman was ik u steeds getrouw (en daarom heb ik recht op uwe hulp) — daarom vertaalde hij:

Doen
verkinden die grave Roelant·
— »Gautier, seiti, sidi dat?
Ic heb u in menege stat
herde manlike gesien,

Nergens bijna kan men met zooveel juistheid den draad aanwijzen die de sage aan de werkelijke geschiedenis knoopt, als juist in dit gedicht. Het hoofdfeit

---

maer noit en woudi vlien!"
— »Soe en haddic nu gedaen,
ic wille *enz.*

Als Turpijn de Franken ten strijd aanmaant, zegt hij:

Pur nostre rei devum-nus ben murir,
Chrestientet aidez à sustenir!

hetgeen wederom kwalijk wordt opgevat en vertaald:

Ende vecht dore onsen here,
hi dogede dore ons anxst groot
ende vanden Joden slage groot.
Wi mogen blidelike sterven
ende hemelrike verwerven.

Beide fransche verzen schijnen hier verkeerd te zijn begrepen, en het inlapsel doet mij juist vermoeden dat wij het werk van een geestelijke voor ons hebben, die weinig zin had voor de détails van het gedicht, dat hij misschien alleen met veel moeite vertaalde om een plaatsje in den hemel te verdienen; want Roelant en Karel waren geloofshelden en martelaren, gelijk zij nog in de Doctrinale (2,3215) geschilderd worden:

Ende hets beter die doot ontfaen
dan des gheloofs ave ghegaen,
alse Karle ende Roelant deden,
die om dat gelove streden.

Een enkel bewijs van die verwaarloozing: toen Marsilies neef zijnen oom de eer van den eersten strijd kwam verzoeken,

Li niés Marsilie il est venuz avant
Sur un mulet, od un bastun tuchant,

hetgeen hij waarschijnlijk vertaalde door.

Een des coninx neve quam thant,
ende brocht een stoc in de hant;

want zoo vertaalt hij, denkelijk omdat hij geen beter rijmwoord kon vinden op den eersten regel,

Li niés Marsilie, il ad num Aelroth,
Tut premereins chevalchet devant l'ost *etc.*

Hier wordt de aanval beschreven, en de stok of staf, dien men alleen ongewapend droeg, was lang verwisseld tegen speer of zwaard, gelijk vroeger gemeld wordt. Waartoe zou hij ook gediend hebben?

En tel bataille n'ai cure de bastum
Fers e acers i deit aveir valor,

zegt Roelant terecht.

dat zij bezingt, de vernieling van een gedeelte van Karels leger in de bergpassen van de Pyreneën, in het jaar 778, meldt ons reeds des grooten keizers levensbeschrijver en tijdgenoot Einhard. Zoo ook de verovering van Saragossa en de tuchtiging der Sarracenen. Zelfs het verraad van Ganelon rust op historische gronden, daar in eene oorkonde van het jaar 845 gemeld wordt, dat de onverhoedsche overval van het leger door de Basken werd bestuurd door den trouwloozen hertog Lupus van Aquitanië, die later werd gevangen genomen en zijn leven op eene smadelijke wijze aan de galg eindigde.

De sage wordt bijna gelijktijdig met het geschiedkundige feit geboren, maar zij draagt dit op hare wijze voor, en groeit metter tijd aan en neemt nieuwe poëtische trekken in zich op. Aan beide zijden van het gebergte moest het feit der algeheele vernieling van een tamelijk leger, waarvan de bewerkers plotselings uit een stoven, genoegsamen indruk maken om in volkszangen vereeuwigd te worden. Een zoodanig baskisch lied hebben wij vroeger (bl. 102 in de noot) reeds medegedeeld, en in Frankrijk kunnen wij tot getuigenissen van het jaar 1100 opklimmen die van volksliederen betrekkelijk de nederlaag van Ronceval gewagen; ja, zoo Wace te vertrouwen is, als hij in den Roman de Rou verhaalt, dat Taillefer bij den aanvang van den slag van Hastings van Karel en Roelant zong, dan hebben wij het bewijs dat in 1066 reeds zulke liederen bekend waren. In Italië klimmen de toespelingen, op het kunstgebied, tot de negende eeuw op, en er ligt niets ongerijmds in het denkbeeld van Wilhelm Grimm, dat dergelijke liederen reeds in het Frankisch gezongen zijn voordat zich het Fransch gevormd had, vooral daar er nog zooveel sporen van duitsche heldennamen in over zijn.

Uit zoodanige liederen is blijkbaar het gedicht van Roelant samengesteld. Eerst werden zij bijeengevoegd

en zoo goed en kwaad als dit ging aan een gehecht: in deze periode valt de bron van onze vertaling, vandaar dat wij er de treffendste feiten soms twee, soms driemalen in geboekt vinden, dikwijls met een zeer gering onderscheid in de uitdrukking. Een dichter die uit zich zelven die stoffe behandeld had zou zich zeker de moeite gespaard hebben hetzelfde thema zoo dikwerf te herhalen; en ware hij bedeeld geweest met eenigen takt, hij zou zeker de ondoelmatigheid van zoodanige voorstelling hebben ingezien. Latere omwerkers nu streefden er naar om het overtollige te doen verdwijnen: zij smolten dergelijke herhalingen in een, of behielden slechts die strofe die hun de zaak het best scheen uit te drukken. In hoeverre de overige fransche gedichten dit gedaan hebben is moeielijk juist te bepalen, daar er slechts uittreksels van bekend zijn, maar de duitsche omwerkingen zijn in dien geest stellig bewerkt.

Als men nu vraagt of de vernieling van de achterhoede eens legers in een bergpas door de bergbewoners een zoo buitengewoon feit was, en waard om in het volksgezang te leven? dan moeten wij doen opmerken dat de sage in de plaats van de Basken de Sarracenen gesteld heeft, waardoor die gebeurtenis eene geheel andere, poëtische beteekenis kreeg, die van dubbel gewicht werd toen de hartstochtelijke strijd om het graf des verlossers, tegen vijanden uit hetzelfde bloed, aan die stof al het aantrekkelijke der aktualiteit gaf.

De nederlaag, die volgens de geschiedenis zelfs niet gewroken werd, wordt nu eene aanleiding voor den grooten keizer om eene glansrijke overwinning te behalen en de macht der ongeloovigen op de schitterendste wijs voor altijd te fnuiken.

Karels strijd in Spanje werd eene bloedige worsteling ter bescherming van de Kerk van Christus, een echte kruistocht, gelijk een ander gedicht hem trouwens werkelijk naar Jeruzalem laat trekken. — De helden

dezer sage zijn dus geloofshelden, werktuigen in Gods hand, ter wiens eer zij de martelaarskroon verwerven, gelijk dan ook onze vertaling uitdrukkelijk getuigt, en gelijk nog in de veertiende eeuw de Doctrinale haar nazegt. Karel zelf wordt als een godsgezant geschilderd: engelen bewaken zijne sponde en Gabriël staat hem in den strijd ter zijde; de zon staakt op zijn bevel haren loop en de engelen brengen hem herhaaldelijk Gods bevelen over. Het gedicht van Roelant werd aldus de zuiverste uitdrukking van den geest der eeuw die geheel Europa voorzweepte naar het Oosten; en in deze verzen spreekt die eeuw luid, en van daden waarvan zij vol is. Gelijk in de werkelijkheid moest God ook hier verheerlijkt worden, maar op dezelfde onchristelijke wijs, door bloed en tranen. Het verdelgen der ongeloovigen is den helden als een dure plicht opgelegd, waaraan zij zich niet mogen onttrekken: Marsilie en Baligant komen om wijl zij heidenen zijn, niet om hunne ondeugden, want de laatste wordt zelfs ten hoogste geroemd.

Om dit alles goed te doen uitkomen heeft men langsamerhand alle verhouding over 't hoofd gezien: het sarraceensche heir, dat in de oudste overlevering slechts vijftigduizend man telt, wast tot honderdduizenden en nogmaals honderdduizenden aan: Roelant wordt onkwetsbaar en sterft alleen ten gevolge van zijne gebarsten hoofdslapen, ja al de christenkrijgers worden zelfs vlekkelooze heiligen.

En de zeden die hier overigens worden geschilderd, zijn met dien tijdgeest in harmonie. Nog is de zon der riddereeuw niet opgegaan, en zoo het christelijk element al in zijne geheele volheid op den voorgrond staat, zoo het handelen naar beginselen het gedicht reeds tot den tegenhanger maakt der germaansche volkspoëzie, de ruwe kracht van den voortijd, de woestheid van den frankischen krijger flikkert nog in duizend trekken. Twee christenhelden zien er nog geene oneer in om te

samen den heiden Timozel aan te vallen en te dooden (Michel p. 54); de gevangen Ganelon, die wel verdacht maar niet veroordeeld is, wordt gruwzaam gehoond en mishandeld; den keizer voegt zijn leenman toe dat hij kindsch is, en wederkeerig noemt gene dezen een baarlijken duivel. Blijkbaar voeren dergelijke tooneelen ons verder terug dan de eerste helft der twaalfde eeuw: het zijn trekken uit de volkspoëzie van vóór den kruistocht overgehouden, evenzeer als de rest van nationaliteit die nog glimt in de herhaalde gedachte aan het »zoete Frankrijk." (*)

Het fransche gedicht schildert dit alles in statige, ernstige, langsaam voortrollende verzen: zoo het geheel iets stroefs en dors heeft door de nog min gepolijste taal, door den hoogen eenvoud der uitdrukking, die bijna nergens jacht maakt op letterkundigen tooi, die zelden zoet ruischt maar veeleer knarst met geweld; zoo het wegens het ontbreken van zuiver menschelijke gevoelens en neigingen als hefboomen der handeling ons eene heilige huivering door de leden jaagt; de eenheid der gedachte, de hooge eenvoud der voorstelling brengt den treffendsten indruk teweeg, een indruk dien zelfs onze vaderen voelden ondanks het minder wegslepende van den ruwen vorm hunner min gelukkige vertaling.

(*) Die ruwheid van zeden eigende het gedicht later nog tot een onderwerp der volkslitteratuur, en toen de poëtische vorm niet meer overeenkwam met den smaak des tijds werd het in een prozaïsch volksboek opgelost, dat in 1552 gedrukt werd, en waarvan Prof. Serrure te Gent een hoogstzeldzaam exemplaar bezit met het drukjaar 1576.

4.

KAREL EN ELEGAST.

Het naast aan het vorige gedicht sluit zich dat, hetwelk de sage bevat van Karel en den ridder Elegast, dat het derde oorspronkelijke nederlandsche gedicht is dat wij begroeten. Tot hiertoe heeft men dit stuk steeds beschouwd als een voortbrengsel der veertiende eeuw, eene meening, die door den uitgever van het gedicht, Hoffmann von Fallersleben, nog gedeeld wordt; 't mag dus eenige verantwoording eischen, wanneer wij het algemeen gevoelen verlaten, en een zooveel hoogeren ouderdom aan dit gedicht toekennen. Dit zal niet moeielijk vallen, maar daartoe moeten wij eerst een blik slaan op den inhoud.

»Karel, de machtige koning en keizer, had zich naar zijn kasteel Ingelheim aan den Rijn begeven, om er een hofdag te houden. Toen hij 's nachts te voren lag te slapen, verscheen hem een engel, die hem van Godshalven beval op te staan, zich te wapenen en uit stelen te gaan, anders zou hij lijf en eer verliezen, bevorens de hofdag ten einde was. De koning wist niet of hij waakte dan of hij droomde, en sloeg geen acht op de woorden des engels. Dezelfde stem herhaalt straks hetzelfde bevel, en de koning, nu geheel ontwaakt, overpeinsde wat dit wonder mocht beteekenen. »Heer in den hemel, roept hij uit, kwelt mij een booze geest? Waartoe zou ik stelen? graaf noch koning is zoo rijk als ik; mijn land is zoo uitgestrekt, dat ik nergens mijn gelijke tref. Niet gaarne zou ik Gods gebod overtreden, maar ik kan niet gelooven, dat het zijn bode was die

sprak." Aldus peinzende look hij de oogen weder, en de stem hernam: »Koning, zoo gij geen gehoor geeft aan Gods gebod, zal het u aan uw leven gaan." Met die woorden verdween de godsgezant; de koning kruisigde zich en besloot de vermaning te volgen: zijne eenige vrees was nu maar, hoe hij onbemerkt vandaar zou komen. Hij wapent zich en gaat op weg: alle deuren openden zich vanzelf, en al de bewoners van het slot bleven door God in diepen slaap gedompeld. Ook de wachter en portier aan de voorpoort sliepen, zoodat hij met het paard dat hij gezadeld had, ook zonder door deze bemerkt te worden, het kasteel kon verlaten. Buiten het slot geraakt, doet de koning een vroom gebed en beveelt zich in Gods bescherming. Terwijl maan en sterren een helderen glans rond zich verspreidden, toog hij in het nabijgelegen woud, en het kontrast van zijn toestand met zijn karakter drong zich aan zijnen geest op. Hij was gewoon roovers te vervolgen en te dooden, dikwerf onder de grootste martelingen: in het vervolg zal hij tweemaal toezien, eer hij een ongelukkige om een weinig gouds doet sterven. Bijna zonder reden heeft hij Elegast uit zijn land verjaagd, deze zwerft nu zorgsaam rond, kampend met gebrek misschien, en genoodzaakt met roof in zijn levensonderhoud te voorzien, en in dat der getrouwen die hem gevolgd zijn in zijne ballingschap. — »Ik vervolg hem overal: en toch, ik weet dat hij armen, pelgrims en kooplieden niet berooft, maar alleen den rijken hunne schatten ontneemt. Niemand heeft hem nog kunnen vangen, welke moeite men ook deed: ik wenschte dat God mij dezen heden nacht tot een gezel en helper mocht geven!"

»Al voortrijdende, zag de koning een ridder op hem toekomen, die blijkbaar onbekend wilde blijven: zijne wapenen waren zwart als kool, zwart was zijn helm en schild, zijn schitterende halsberg was bedekt met een zwarten wapenrok, en zwart was het paard waar hij op

zat. Hij kwam langs een eenzaam pad gereden, en de koning kruiste zich, uit vreeze dat die donkere krijger de booze vijand mocht wezen. Maar vertrouwende op God, dacht hij: »Ik zal hem niet ontwijken: ik zal dit aventuur wel te boven komen, mits God mij bewake." De zwarte had hem inmiddels bemerkt en dacht: »Deze is zeker verdoold: het zal hem zijne wapenrusting kosten, die schooner is dan ik er in zeven jaren eene gezien heb: zij schittert als de dag, van steenen en klaar goud. Hoe kwam hij in 't woud? een arme balling was nooit in 't bezit van zoo kostbare wapenen."

»Toen zij dichter bij kwamen, gingen zij elkander voorbij zonder groeten: wel zag de een den ander strak aan, maar geen woord kwam over hunne lippen. De zwarte hield weldra stil en dacht bij zich zelven: »Wie mag deze wel zijn, die groet noch spreekt? Hij moet iets kwaads in den zin hebben. Ware het om mij te bespieden en aan den koning te verraden, hij kwam niet ongedeerd van hier. En wat zou hij in bosch en hagen zoeken, zoo het mij niet gold! Bij God! hij zal mij niet ontkomen, ik wil weten wie hij is; en wordt mijn vermoeden bevestigd, dan zal hij mij paard en rusting moeten laten en met schande terugkeeren." Hij wendde den teugel om, en had weldra den koning achterhaald, wien hij al dreigend naar zijn naam vraagt en naar het doel van zijnen tocht. Deze wil op geen dwang antwoorden, en was buitendien niet geneigd zich bekend te maken. Het komt tot een gevecht, en zij reden met zulk een drift op elkander aan, dat hunne rossen de hamen bogen. Toen de speeren gebroken waren grepen zij naar het zwaard. De koning hieuw den zwarten het schild in tweeën alsof het een lindenblad geweest ware: de ander weerde zich niet minder, en de zwaarden gingen op en neder op helm en rusting, zoodat weldra het roode bloed door de maliën drong, terwijl de spaanders hunner schilden in het ronde vlogen,

en de helmen op hunne hoofden vol schaarden en blutsen raakten. De zwarte wordt eindelijk van het paard geworpen, terwijl zijn zwaard daarenboven in stukken vliegt, en hij dus in de macht zijns vijands raakt. Karel wil echter geen man slaan die zich niet kan verweren: hij knoopt het gesprek weder aan, en nu zij elkanders kracht hebben leeren kennen, komen zij overeen elkander met hunnen naam en het doel van den tocht bekend te maken. De zwarte verhaalt nu, hoe hij land en goed verbeurd heeft: zijn naam is Elegast; hij leeft van roof, maar hij eerbiedigt het goed der armen. Sints koning Karel hem gebannen had, heeft hij zich in wouden en wildernissen opgehouden en de rijken gebrandschat. Hij voer ook nu weêr uit op aventuur, maar hij had het dier bekocht, zijn goed zwaard had hij verloren, en meer slagen ontfangen dan ooit man te voren.

»De koning was bijzonder verheugd dat zijn wensch verhoord was, en dat hij den man ontmoet had dien hij zich bovenal tot gezel wenschte. De nood dwong hem tot een leugen: hij beweert, dat hij mede een roover is en dat hij den naam Adelbrecht voert. Hij bralt er op dat hij kerken noch kluizen spaart, en rijken noch armen ontziet; en hij stelt Elegast voor, om gezamenlijk zich van des konings schat meester te maken. Maar deze weigert; want al heeft Karel hem, ten gevolge van booze inblazingen uit zijne goederen ontzet en verjaagd, altijd zal hij hem eerbiedigen, »want hi es gherechtich here." De koning juichte daarover in zijne ziel, en stelde zich voor hem rijkelijk te beloonen. Hij geeft toe, en op zijne vraag waar zij dan op aventuur zouden trekken, noemt Elegast hem het kasteel van Eggerik van Eggermonde, 's konings zwager, die toch een verrader is en gaarne zijnen heer het leven zoude benemen als hij zijne kans schoon zag, niettegenstaande deze hem met weldaden overladen heeft. Zij togen op weg, en

al voortrijdende zag de koning op een veld eenen ploeg staan, van welks kouter hij zich meester maakte om hem als breekijzer te dienen.

»Voor de veste gekomen, die de schoonste was die men op den Rijn vond, wilden zij een gat in den muur maken, om binnen het slot te geraken. Elegast haalde een ijzer voor den dag waarmede hij de steenen begon los te breken, en toen ook Karel zijn ploegijzer aanbracht, lachte hij en vroeg waar hij dat had laten maken, want hij wilde zich van een dergelijk voorzien! Karel redde er zich uit, door te beweren, dat hij zijn breekijzer voor weinig dagen had verloren, en dat hij dit maar uit gebrek aan wat beters had opgenomen. Zij vorderden intusschen met hun werk, maar ofschoon Karel groot en sterk was, hij kon er kwalijk meê terecht. Toen de doortocht voltooid was, zou Karel dáár blijven wachten, terwijl Elegast naar binnen zou gaan om den schat te rooven, want hij wilde niet toestaan dat de koning, dien hij voor geen behendig dief hield, zich naar binnen begaf.

»Elegast kende menige looze streek: hij trok zeker kruid uit eene spleet in den muur en stak dat in den mond: dit kruid gaf de macht om te verstaan, wat hanen kraaien en wat honden bassen. Hij vernam nu terstond, hoe een haan en een hond elkander in hunne taal verhaalden, dat de koning daar in de nabijheid was. Elegast daardoor verschrikt, begaf zich naar buiten en meldde Karel wat hij gehoord had. Deze haalt de schouders op en noemt hem dwaas, dat hij luistert naar de taal van het vee, hetgeen hij buitendien voor een sprookje houdt. — »Hoor dan zelf," hernam Elegast en stak den koning het kruid in den mond. De haan kraaide op nieuw dat de koning zich in de nabijheid bevond, en Karel was genoodzaakt zijn gezel moed in te spreken, om het begonnen werk niet te laten steken. Elegast zeî: »Welnu, ik vang aan." Hij eischte daarop

het kruid weder, en toen de koning er te vergeefs naar zocht, begon hij te lagchen en sprak: »Zijt gij waarachtig een roover? hoe komt het dat men u niet telkens vangt als gij uit stelen gaat? Het verwondert mij dat gij nog leeft. Ik heb u het kruid uit uwen mond ontstolen: van stelen hebt gij niet het minste begrip." De koning dacht: »Gij zegt de waarheid." Elegast ging nu naar binnen: door eene tooverspreuk dompelde hij allen, die in het kasteel waren, in een diepen slaap en deed alle sloten openspringen; hij nam nu uit den schat zooveel als hem goeddacht. Karel wilde nu vandaar rijden, maar Elegast wenschte nog eerst een zadel te halen dat uitmuntte door kostbaarheid: er hingen honderd bellen aan van rood goud, die klinken als Eggerik rijdt. Die schat, hing in de kamer daar Eggerik sliep, en toen Elegast hem aanvatte gaven de schellen zulken klank dat Eggerik er door ontwaakte. Hij greep naar zijn zwaard; maar zijne echtgenoot hield hem tegen en beweerde dat niemand daar binnen kon zijn, maar dat hem zeker iets anders kwelde waardoor hij sints drie dagen belet werd te slapen, te eten en te drinken. Zij drong zoolang bij hem aan (»vrouwenlist es menichfout!") dat hij haar eindelijk bekende dat hij 's konings dood had gezworen, en haar de eedgenoten noemde. Dit hoorde Elegast en prentte het in zijn gemoed met het doel om het verraad aan den dag te brengen. De gravin voer hevig tegen haren echtgenoot uit, en deze sloeg haar zoó woedend met de vuist in 't gezicht dat haar 't bloed ten mond en neus uitsprong. Zij stak daarop het hoofd buiten het bed en Elegast sloop er in stilte heen en ving het bloed der vrouwe op in zijn rechter handschoen, om het den koning als bewijsstuk te doen voorleggen. Daarop prevelde hij een gebed dat allen weder deed inslapen: hij nam nu den zadel en het kostbare zwaard van Eggerik mede en bracht dit den koning. Hij verhaalt hem wat hij vernomen heeft, en

wil weêr naar binnen om Eggerik het hoofd af te slaan. Karel begreep nu waarom God hem had uitgezonden, en hij dankte den heer des hemels ootmoedig. Hij wil zijn makker nog eens op de proef stellen en raadt hem zijn voornemen af: hij wijst hem op het gevaar zijner onderneming en voegt er bij: »Sterft de koning, welnu, dan is hij dood en geen haan kraait er naar. Gij werdt er door uit uwen kommerlijken toestand bevrijd." Maar Elegast ontsteekt daarop in toorn, want de koning, zegt hij, is toch altijd zijn rechtmatige heer, dien hij eerbied verschuldigd is; en hij wil zijn plan volvoeren. Karel zag nu hoe trouw hij was, en hij vatte het voornemen op hem de geleden verdrukking te vergoeden. Hij wijst hem nu een beter middel aan om het verraad te straffen, en geeft hem den raad alles aan den koning te gaan ontdekken, op wiens welwillendheid hij dan zeker zou kunnen rekenen. Maar Elegast durft niet voor den koning verschijnen, wiens gramschap hij vreest omdat hij hem eens een rijken schat ontroofde. — »Ga dan naar uwe schuilplaats en neem onzen buit mede, dien wij morgen zullen deelen: ik zelf zal naar den koning gaan om hem kennis te geven van den toeleg."

»Zoo gezegd, zoo gedaan. Karel toog weder naar Ingelheim, en geraakte onbemerkt in zijn vertrek. Weldra blies de wachter het aanbreken van den dag en alles raakte op de been. De koning vergaderde zijnen raad en deelde daar mede dat hij wist dat Eggerik van Eggermonde zijn dood had gezworen en weldra zou komen opdagen om zijn opzet te volvoeren. Op raad van Namels van Beijeren moesten zich nu allen wapenen, die zich op het kasteel bevonden, men zou de verraders binnenlaten in de hooge burchtzaal, en wie den koning te lijf wilde »'t bloed zou hem loopen ten sporen." Die raad werd gevolgd: allen wapenden zich, en de poort werd met zestig man bezet, want men duchtte Eggerik en zijn machtigen aanhang. Toen de saamgezworenen

opdaagden opende men hun de poorten en lietze binnen: dan werden zij doorzocht en men vond onder hunne kleederen halsbergen en scherpe knijven. Het opzet kon niet geloochend worden, en zij werden allen, naar gelang zij aankwamen, gevangen gezet. Ten laatste kwam ook Eggerik, en toen hij van 't paard gestegen was en de zaal wilde binnengaan, sloot men de poorten en maakte zich van hem meester: ook hij droeg verborgen wapenen. Hij werd voor den koning gebracht die hem het verraad verweet; maar hij loochende alles, aanbiedende een iegelijk, die de aanklacht durfde volhouden, met zwaard en speer van logen te overtuigen. De koning zond nu om Elegast en deed hem weten dat hij hem alles vergaf, wanneer hij den kamp tegen Eggerik wilde bestaan. De verheugde ridder snelde aan en hield de aanklacht vol, terwijl hij in het breede verhaalde wat hij den vorigen nacht in Eggeriks slaapvertrek gezien en gehoord had, en als bewijs toont hij zijnen handschoen vol van het bloed der vrouwe. Vóór zonsondergang nam hij op zich Eggerik tot de bekentenis der ondaad te brengen. Deze dacht, het is beter gevochten dan den kop verloren, en hij nam de uitdaging aan, daar niemand in zijn belang durfde spreken. Karel beloofde aan Elegast dat hij hem, als hij verwinnaar bleef, zijne zuster, Eggeriks gade, tot vrouw zou geven, en daarop liet hij de kampplaats in gereedheid brengen. Men sloeg koorden om het krijt en liet dit door gewapenden wél bezetten.

»Even vóór vespertijd kwam Elegast, als aanlegger, het eerst in het strijdperk. Hij knielde neder in het gras en beval zich in de hoede van God en de Heilige Maagd, terwijl hij zwoer nimmer meer te rooven als hij er het leven afbracht. Toen maakte hij het teeken des kruises over zijn paard en zijne wapenen, steeg op en nam zijne speer in de hand. Nu kwam ook Eggerik met drift in 't krijt: hij zond geen gebed ten hemel

maar reed terstond op Elegast in, die hem echter van het paard wierp. Hij wilde evenwel daarvan geen gebruik maken, omdat hij roem met dit gevecht wilde inleggen, en liet zijnen vijand weder opstijgen. De strijd werd nu hevig en duurde tot lang na vespertijd. De koning bad God dat hij dit gevecht naar recht en billijkheid mocht beslechten. Elegast verhief het zwaard, dat de koning hem geschonken had, en dat zijn gewicht aan goud waard was, en hieuw er, met Gods hulp op 's konings gebed, den verrader een groot deel van het hoofd mede af, zoodat hij dood uit den zadel viel. De koning dankte God voor zijne hulp. »Die u dienen, zegt hij, zijn vroed, want gij kunt helpen en raad schaffen."

»Eggerik werd nu uit het krijt gesleept en met de overige verraders aan eene galg gehangen. Elegast werd in zijne eer hersteld en de koning gaf hem Eggeriks weduwe ten huwelijk. Zoo moge God ook onze zaken voor onzen dood ten beste keeren!"

Het zal nu, meen ik, niet veel moeite kosten om te betoogen, dat zoowel de inhoud als de vorm van dit gedicht op een hoogeren ouderdom wijzen dan de veertiende eeuw.

De eenvoud en de geslotenheid der sage, die alle inmengsels van vreemde bestanddeelen versmaadt, pleit reeds voor die oudheid, evenzeer als het vroom karakter des konings, die, even als in den Roelant, wordt voorgesteld als een godsman die zonder tegenspraak de bevelen des hemels opvolgt, al komenze hem nog zoo onverklaarbaar voor; maar wien dan ook steeds een beschermengel ter zijde staat, die hem de bevelen overbrengt van den Heer en waakt voor zijne zekerheid. Goddelijke macht opent hem op wonderbaarlijke wijze de poorten van het kasteel, en op zijn gebed schenkt God aan zijnen kampioen de zege. Die karakterteekening komt zoo geheel overeen met wat wij in het gedicht van

Roelant, het oudste wellicht uit dezen sagenkring, opmerkten, dat wij daarom reeds dit verhaal hooger ouderdom moeten toekennen dan de gedichten, waarin Karel minder in betrekking tot God dan tot zijne vazallen wordt geschilderd, en waarin hij meer menschelijke zwakheid en hartstocht aan den dag legt dan die heilige vroomheid die hem hier kenschetst. Ook de eenvoud, de ruwheid der zeden in dit verhaal en de oude rechtsgebruiken, als b.v. het gedrag van Eggerik jegens zijne echtgenoot, of Elegasts handschoen met bloed gevuld als corpus delicti, zouden geldend kunnen gemaakt worden voor die oudheid; want wanneer wij al zien dat in later dagen dergelijke schilderingen der minderbeschaafde burgerij welgevallig zijn, zij werden toen wel op nieuw afgeschreven maar niet voor 't eerst uitgedacht. Bovendien in de veertiende eeuw wekte het denkbeeld dat Karel ooit zou zijn uitgetogen om te stelen, de verontwaardiging, en Jan Boendale komt daar bepaaldelijk tegen op in zijnen Lekenspiegel (5 D. bl. 164):

Men leest dat Caerle voer stelen;
ic seggu dat, sonder helen,
dat Caerle noit en stal.

Zoo nu in het gedicht zelf de koning er niets aanstootelijks in vond, en dus waarschijnlijk de hoorders evenmin, dan wijst dit op andere zeden, en die brengen ons tot het laatst der twaalfde, of het begin der dertiende eeuw, want toen was roof en diefstal voor een ridder niet schandelijk. Zoo lezen wij immers nog in den mhd. tekst van het Nevelingenlied, tusschen 1190 en 1210 ontstaan, dat de edele Volker den mannen van Grimhilde toeroept (1754,2):

»Wes gêt ir sus gewâfent, snelle degene?
welt ir schâchen rîten, Kriemhilde man?
dar sult ir mich ze helfe und minen hergesellen hân."

Ook de vorm wijst op hoogen ouderdom: vooreerst de

verouderde uitdrukkingen die er in aanzienlijken getale in voorkomen, maar vooral het onmiskenbaar overblijfsel van allitteratie, (*) hetgeen, gevoegd bij de omstandigheid dat het verhaalde feit nog bij menigeen verondersteld wordt in levendig aandenken te zijn (†), duidelijk schijnt te wijzen op echte, oude volkstraditie. Dit zou ons misschien terugvoeren tot het laatst der tiende of het begin der elfde eeuw, want Alberic des Trois-Fon-

(*) Zie hier enkele voorbeelden dier allitteratie:

121. Seven borghen van stenen fijn.
154. hi sadelet ende satter boven.
205. die den lieden met liste.
228. beide borch ende lant.
284. dwers reden dorden woude.
321. so staere ende so scoon van leden.
400. hi slouch den swarten opten scilt.
413. die helme op haer hoofde boghen.
415. so scaerp wären der swaerden egghen.
421. so sloech hi enen slach so sere.
517. in wildernissen ende in wouden.
558. ghestade vrient ende vrede.
572. in kerken ende in clusen.
648. Eggeric van Egghermonde.
768. aen een hane, aen een hont.
803. ic wilde mijn kele windewait.
840. sloten die met slotelen sloot.
880. tes ander dinc dat u deert.
1001. gaet mi te lieve oft te leide.
1069. die comen sal in corter stonde.
1348. na redene ende na rechte.

(†) Vers 8: Hoort hier wonder ende waerhede:
wat den coninc daer ghevel,
dat weten nog die menighe wel.

taines stelt het historische feit in 788; en wij hebben vroegèr dan ook reeds vermoed dat de sage hier te lande lang moet bekend geweest zijn (bl. 127); maar wij moeten den vorm van het gedicht dien wij kennen stellen in een tijd dat het ridderwezen reeds vorderingen begon te maken, want wij hebben gezien, dat zoowel Karel zich schaamde (doe docht den coninc scande *enz.* 441) den ontwapenden Elegast verder te lijf te gaan, als dat deze er voor terugdeinst zelf te paard zittende Eggerik die te voet staat aan te vallen. Houdt men dit in het oog, en bedenkt men daarbij, dat de sage van Elegast in den aanvang der dertiende eeuw in Duitschland bekend was, en dat de kronijkschrijver dien wij zoo even aanhaalden, en die in de eerste helft dier zelfde eeuw schreef, maar ouder bronnen gebruikte, melding maakt van een gedicht (*cantilena*) over onze sage, dan mogen wij ons verhaal veilig in de eerste jaren der dertiende, zoo niet in de laatste der twaalfde eeuw stellen, hetgeen ik, om later aan te voeren redenen, nog voor aannemelijker houde.

Uit dien tijd hebben wij echter geen handschrift over, ja zelfs moest men zich voor weinige jaren nog behelpen met de oude drukken uit de vijftiende eeuw: eindelijk echter ontdekten de heeren Mone en Holtrop elk een fragment van een perkamenten codex der veertiende eeuw. Nu spreekt het wel vanzelf, dat in die teksten het gedicht niet in zijne oorspronkelijke reinheid is tot ons gekomen: vormen en uitdrukkingen zijn hier en daar gemodernizeerd, en Hoffmann heeft in zijne uitgave wel gepoogd het oude te herstellen, maar hij schijnt met zooveel overhaasting te werk te zijn gegaan, dat zijne uitgaaf een zonderling mengsel oplevert van vormen uit de vijftiende en dertiende eeuw. Ééne zaak ontging des uitgevers aandacht geheel en al, dat namelijk de tekst herhaaldelijk geïnterpoleerd is. Men moge het gewaagd noemen die inlasschingen uit den tekst te werpen, om-

dat de gronden daarvoor geheel subjektief kunnen schijnen; bij nader onderzoek zal men zich met dat denkbeeld verzoenen, als men ziet dat de betwijfelde plaatsen zoozeer de eenheid der gedachten stooren, dat zij den geest van een nieuw tijdperk en een onhandigen omwerker verraden (*).

(*) Vooreerst, vs. 250—261 moet wegvallen, want de vroome koning kan het niet in Elegast goedkeuren, dat hij bisschoppen, abten en kanonniken berooft: dat het een toevoegsel van later tijd is schijnt ook daaruit te volgen, dat vs. 260 eene herhaling is van vs. 264. Het verhaal loopt zeer geregeld door als men met uitwerping der bedoelde regels leest:

Mer hine versekert niemen el:
daer hi rike liede weet,
hi nemt hem haren scat ghereet.

Later herhaalt Elegast dezelfde regels, die ook daar natuurlijk moeten wegvallen, vs. 520—23, gelijk de stoplap vs. 530—1.

Karel wordt voorgesteld als dapper: strookt daarmede het inlapsel vs. 668—69? stellig niet; evenmin vs. 125—129, die ik met de vorige verzen, van 122 af, hun afscheid zou wenschen te geven, zoowel als vs. 986—89, die ik om gelijke reden verban.

Duidelijk is ook vs. 67—74 eene veel te lange, lamme, opgeblazene ampliatie om echt te kunnen zijn. In die geheele kolom is veel geknoeid, vs. 80 heet het:

en mochts niet gheloven node
dat mi God den laster onste
dat ic stelene begonste.

In den eersten regel moet *node* stellig in *ode* worden veranderd, en ik twijfel ook niet of *gheloven* moet overgaan in *ghelaten*, terwijl de twee volgende regels moeten wegvallen, vooreerst omdat er niets schandelijks in het stelen lag, gelijk dan ook 's konings eenigste tegenwerping nog was, dat hij het niet noodig had; maar ten anderen ook, dewijl ik naauwelijks kan gelooven dat men in zuiver mnl. het ww. *onnen* bij *lachter* zou mogen voegen. — Ook vs. 91—95 zou ik willen uitwerpen als eene overtollige parafrase, waarvan de lamme regel 94 zelfs niet in het fragment van Arras gevonden wordt.

Vs. 304 en 5 zijn eene herhaling van 286, 7: zij zijn het gevolg van het niet meer verstaan der konstruktie, waarbij het persoonlijk voornaamwoord de plaats vervangt van het subjekt dat eerst later genoemd wordt. Ik werpze dus uit met het *ende* dat er op volgt.

Vs. 789—92 draagt de teekenen van onechtheid te merkbaar op het voorhoofd om er een woord over te spillen, en evenzoo vs. 1032, 3.

Dezelfde omwerker modernizeerde waarschijnlijk sommige oude uit-

Maar niet alleen is er hier en daar iets ingevoegd, er is veel dat mij doet vermoeden dat er evenzeer wat is uitgevallen. Het verhaal schijnt ons al te eenvoudig, en het zal wellicht onzen lezers niet ontgaan zijn dat er blijkbaar iets aan de intrigue ontbreekt. Overal zingt de volkspoëzie van liefde: waar zij de drijfveer is der handeling zet zij er gloed en leven aan bij; en geen wonder, want zij is de poëzie des levens. In ons gedicht ontbreekt dit echt menschelijke element, en de handeling krijgt er iets dors, iets onaantrekkelijks door, iets afgetrokkens, een hoogen ernst die in de kunst alleen kan boeien wanneer het geheele onderwerp door zijne buitengewone proportiëen dramatisch genoeg wordt om het waas van menschelijke hartstochten geheel te kunnen ontberen.

Ik twijfel of die zachtere tint oorspronkelijk in ons gedicht gemist werd, en ziehier waarom. Als Elegast den kamp voor den koning onderneemt, belooft deze hem, bij gelukkigen afloop (vs. 1249.)

> hi soude hem sine suster gheven,
> die Eggheric hadde te voren;

en reeds vroeger, toen hij hem aanried den koning kennis te geven van het ontdekte verraad, had hij daarop gezinspeeld, zeggende (vs. 1015):

> U loon en sal niet wesen smal:
> ghi moghet riden bi siere siden
> oft ghi sijn broeder waert.

Vanwaar die plotselings ontkiemende gedachte? Het is, dunkt mij, duidelijk, dat er vroeger eene minnarij tusschen den verjaagden ridder en des konings zuster heeft

---

drukkingen die hij niet meer verstond, en dat gaf aanleiding tot den onzin in de vss. 510, 647, 673, 1163, het rijmwoord 1331. *Op haer orsen wel ghestelt*, vs. 675, verbetere men: *op haer orsen haren telt;* vs. 978 betere men *becocht* voor *vercocht*, in vs. 1028 lezc men aldus: *dat es pine jeghen spoet.*

plaats gegrepen, die juist de reden van zijne ongenade moet zijn geweest. Nergens vinden wij die reden uitgedrukt: Elegast zelf meldt den hem onbekenden slechts dat hij zijne goederen verloren had *bi onghevalle* (vs. 480), zonder zich nader te willen verklaren; en later zegt hij alleen dat de koning hem uit zijn erf ontzet had *bi quaden rade* (vs. 619). Wie mag dien boozen raad gegeven hebben? Ik denk Eggerik zelf: vandaar dan de haat des ballings jegens dezen, dien hij in zijn kasteel gaat bestoken.

Eggheric van Egghermonde,
die des conincs suster heeft,

zegt hij met zoo bitteren nadruk (vs. 650), dat die regel onze bijzondere aandacht verdient; en als hij er terstond op laat volgen

het is scade dat hi leeft,
hi heeft den menighen verraden
ende ghebrocht in groter scade,

dan schijnt hij wel op zichzelven te doelen. — Uit dit alles schijnt men veilig het besluit op te mogen maken, dat Elegast eenmaal naar de hand van 's konings zuster had gestaan, maar door de verraderlijke en valsche inblazingen van zijnen medeminnaar Eggerik zijne geliefde en zijne eer tevens had verloren. Wanneer Elegast al zegt dat hij niet voor den koning durft verschijnen omdat hij hem eenmaal een rijken schat ontstal (1029), dan is dat waarschijnlijk slechts een voorwendsel om de ware oorzaak te verzwijgen, die dezelfde kieschheid hem nu deed verbloemen die hem vroeger (481) het zwijgen oplegde.

Hoe dit alles leven geeft aan onze sage en daar een gloed over werpt dien wij er nu ongaarne in missen! Maar tevens levert die opmerking ons eene ongezochte bijdrage tot de tijdsbepaling van de opteekening van den tegenwoordigen vorm des verhaals. Dit kan onmogelijk later geweest zijn dan in dat eerste tijdperk der nieuw-

ingetreden periode, toen nog het godsdienstige element de overhand had in de maatschappij: toen heeft men waarschijnlijk uit deze sage verbannen wat met die richting in strijd scheen, om haar meer onverdeeld te kunnen uitdrukken. En ook dit wijst ons ontegenzeggelijk naar de laatste helft der twaalfde eeuw, daar op het einde van dien tijdkring Zuid-Nederland reeds volslagen geromantizeerd was, als ik de uitdrukking mag gebruiken, waarvan de letterkunde die Philips van den Elzas in Vlaanderen in het leven riep kan getuigen.

Heeft nu al de sage van Karel en Elegast in de opvatting en voorstelling merkelijk geleden, het gedicht in zijnen tegenwoordigen worm, mits van inlapsels gezuiverd, blijft ons nog aantrekken door zijne gesloten-heid, door den gang der handeling, door de klare en gepaste taal, die, zonder uit te munten door bijzondere pittigheid, toch niet zenuwloos is en door geene stoplappen ontcierd wordt.

Voor zoover men door den nevel der drukken van de vijftiende eeuw kan heenzien, is Brabant het geboorteland van dit gedicht, welks opmerkelijkste uitdrukkingen meer bij brabantsche dan bij vlaamsche schrijvers voorkomen.

5.

OGIER VAN ARDENNEN.

Het is niet zonder eene kleine huivering dat wij dezen onbekenden naam ten opschrift stellen van dit hoofdstuk, ter vervanging van den meer algemeen bekenden: *Ogier van Denemarken;* want ofschoon deze laatste slechts op een misverstand berust, zoo verkrijgt hij toch door het recht van verjaring een gewicht, dat der waarheid naauwelijks toestaat in 't eind eene eeuwen-

lange vergissing uit te monsteren. Een nederlandsch held intussshen heeft recht op den naam die hem als Nederlander toekomt en hem als zoodanig doet kennen.

Het moest wel verwondering baren dat een deensch vorst onder de paladijnen van Karel den Groote gevonden werd, van hem, die de Deenen met den naam van cynocephali bestempelde! Vandaar dan ook, dat sints geruimen tijd reeds de geleerden den bijnaam van *den Deen* in twijfel trokken, en eindelijk is het den geletterden uitgever van het fransche gedicht van Ogier gelukt daaromtrent alle onzekerheid weg te nemen.

Bij het behandelen der sagen van de Nevelingen en de Goedroen (bl. 61, 80) zagen wij reeds, hoe herhaaldelijk de naam dier gevreesde Deenen in de overlevering werd opgenomen, ten gevolge van de geringe geografische kennis der uitheemsche zangers, die van de marke tegen de Deenen (limes Danicus, adversus Danos) juist het vaderland dier gevaarlijke vijanden maakten. Zoo ging het ook met onzen Ogier, die uit Ardennenland geboren was, de Dean- of Danne-Marke, de boschrijke Marke: vandaar de fransche benaming Ogier de Danemarche. Van Ardennen maakte men het bijvoegelijk naamwoord Ardenois, hetgeen weldra in Denois, Danois overging, even als Arden en Dean, de keltische benamingen voor een bosch, elkander vervangen. De aanleiding tot de verwarring schijnt gegeven te zijn doordien de pseudokronijk van Turpijn, van 1092, hem noemt: dux Daciae, waarschijnlijk omdat hij door zijne moeder van den koning van Hongarije afstamde, hetwelk mede Dania genaamd was. Sedert hield de vergissing zoowel in de taal des volks als in die der geleerden stand. In het oudste gedicht evenwel wordt Ogier nog met zijn eigenlijken naam, Ogier l'Ardenois, de Ardenner, genoemd, en zijn landgenoot Diederik van Ardennen heet nu eens *li Danois Tierris* (7016), dan weêr *Tierri d'Ardane* (7045, 7461) en eindelijk nog *Tierri l'Ardenois* (7488,

7502, enz.). Zoo ook in het fransche gedicht over den Saksenkrijg (Chanson des Saxons), waar hij nu eens heet *li Denois Tierri* (I, 75), dan weder *l'Ardenois* (I, 109), terwijl in hetzelfde gedicht de naam *Aufarz de Danemarche* met dien van *Aufarz le Denois* op dezelfde bladzijde verwisseld wordt (I, 218), hetgeen de identiteit van den naam nogmaals waarborgt. (*)

Hij is dus een nederlandsch held, een Brabander; want men houde in het oog, dat het Ardennenwoud van de monding van den Rijn af werd gerekend te beginnen. Dit Ardennenland is als de bakermat van verschillende helden der Karelromans te beschouwen, en de Heemskinderen zullen ons evenzeer naar die streek verwijzen.

Ogier van Ardennen was werkelijk een historisch persoon, die van 749 tot 820 geleefd heeft en zich als krijgsman onder Karel den Groote heeft beroemd gemaakt, om later als een heilige zijn leven te eindigen in het klooster van St. Faron bij Meaux, hetgeen hem de eer verwierf om in de Acta Sanctorum te worden opgenomen.

Al zeer vroeg werd hij in zijn vaderland bezongen, en reeds ter jare 1060 waren de liederen ter zijner eer in Opper-Duitschland bekend, blijkens het geschrijf van Metellus van Tegernsee. Wijst dit op latijnsche gedichten dan op zangen in de duitsche volkstaal? Zoowel op 't een misschien als 't ander; en bij nader inzien ben ik meer dan vroeger (bl. 126) geneigd het gevoelen van den heer Barrois te omhelzen, dat uit die inlandsche, oud-nederlandsche zangen de oudste fransche Chanson de Geste over dezen held gesproten is, welk gevoelen wij straks nog door eene niet onbelangrijke opmerking zullen ondersteunen.

In het Fransch hebben die heldendaden van Ogier het leven gegeven aan drie onderscheiden gedichten

(*) Zoo heet bij Heelu, vs. 5502, een ridder uit de Ardennen nog: *Willem die Ardenoes*.

uit verschillende tijdperken en van verschillende waarde.

Het oudste vloeide uit de pen van den jongleur Raimbert de Paris, en zag het licht in de eerste helft der twaalfde eeuw; dit stuk werd uitgegeven door den franschen geleerde J. Barrois (*), die het met eene uitmuntende inleiding verrijkte. Bijna anderhalve eeuw later berijmde Adenez le Roi, op last van den vlaamschen graaf Guy van Dampierre, in de laatste jaren der dertiende eeuw, eene omwerking van het eerste gedeelte van Raimberts gedicht, onder den titel van *Les enfances Ogier*, welke dan ook alleen de jeugd van den held en zijnen eersten veldtocht beschrijft. In het eerste gedicht was Karel en de keizerlijke majesteit opgeofferd aan den held van het stuk, die er overal de eerste plaats in bekleedt en boven allen de aandacht trekt. Daarin trachtte Adenez, die dit als een gebrek en eene historische onwaarheid aanmerkte, te voorzien: Karel wordt in zijne omwerking hoofdpersoon, en Ogier geraakt meer in de schaduw. Karels strijd tegen de Saracenen in Italië is hem eene aanleiding om de christenen tot gelijke heldendaden, tegen denzelfden vijand, te ontflammen: dit is zijn hoofddoel en daaraan offert hij de epische grootheid van zijn model op en laat zijn held op 't eind varen in de volle kracht zijner ontwikkeling, die hem bij Raimbert tot het middenpunt van zoovele epische aventuren maakt. De 5000 verzen waaruit het eerste gedeelte van het ouder gedicht bestaat zijn bij den omwerker tot meer dan achtduizend regels uitgedijd.

Eindelijk bestaat er nog een derde gedicht, door een onbekende, omstreeks de helft der veertiende eeuw, vervaardigd. Waren beide vroegere stukken in tiensylbige verzen geschreven, dit laatste bestaat uit gewone

(*) La chevalerie Ogier de Danemarche par Raimbert de Paris, Poëme du XII siècle. Paris 1842, 2 vol. in 8°.

alexandrijnen en omvat al de deelen van het gedicht van Raimbert en daarenboven nog een breed toevoegsel van latere aventuren, die mede in de Luiksche kronijken gevonden worden, en die, zoowel als de stijl van deze omwerking, haar stempelen tot een werk der veertiende eeuw.

Van welk van deze gedichten is het mnl. stuk, waaraan wij eindelijk onze aandacht gaan wijden, de vertaling? Moeilijke vraag: te meer daar wij slechts in het bezit zijn van acht zeer kleine fragmenten, te samen 184 verzen uitmakende, die Willems in het Belgisch Museum liet drukken (*). Beproeven wij evenwel haar op te lossen!

Hoffmann maakt, in het eerste stukje zijner Horae Belgicae, melding van twee mnl. gedichten over dit onderwerp, die gevonden worden in het heidelbergsche handschrift n°. 565. De vergelijking van hetgeen hij in het vijfde stuk (bl. 105) zegt, in verband met hetgeen Mone in zijn voortreffelijk Uebersicht omtrent onze sage boekt, leert dat Hoffmann zich vergiste; en toch schijnt hij bij toeval de waarheid geraden te hebben.

In gemeld handschrift der heidelberger boekerij (n°. 565) vindt men eene slechte halfhoogduitsche vertaling van een mnl. roman van Ogier, waar het oorspronkelijke nog zoo duidelijk in herkenbaar is, dat wij niet aarzelen om den aanhef, dien Mone ons medegedeeld heeft, in zijnen eersten vorm te herstellen:

Men vindet menighe avonture
van den conine Arture,
van sinen neve Waleweine,
van Pertsevale ende Iweine,
van Lancelot van der haghedochte,
die menighe avonture sochte,
als men dicke hevet ghehoort.
Maer die alrescoonste woort

(*) II Deel, bl. 334. De stukken zijn daar in verkeerde volgorde geplaatst, en moeten aldus worden gelezen: 3, 7, 4, 8, 1, 5, 2, 6.

die men vint ghewaerlike,
dats eene historie van Vrancrike,
die uten Walsce is opgeheven:
twaer scade waerse achterbleven,
als ghi horen sult in daventure
van Ogiere in corter ure,
den staerken, die men niene dwane.
Menestrele singen haren sane,
Wie Boudewijn wart verslagen,
sijn sone, dien Karloot nam sijn leven,
die orgelieus was ende fel.
Ogier hadden ghewroken wel,
neware die enghel van hemelrike
diet hem benam namelike.
Dese historie kennen wale
menestrele in dietseer tale;
maer sine weten niet een wort
hoe hi ghewan [dat ors] Broyfort
ende Corteinen dat goede swaert.
dat mach horen dies begaert
uten Walsce van worde te worde
ongheloghen alsiet horde.

Bij eene oppervlakkige beschouwing reeds zou men meenen hier ongeveer den aanvang van het derde fransche gedicht terug te vinden:

Seigneurs, oyés chançon dont li ver sont plaisant,
Véritable et bien faite, d'un gracieux roumant;
N'est mie de la fable Ancelot et Tristant,
d'Artus et de Gauvain, dont on parole tant,
Ains est du plus hardi et du plus souffisant
C'onques Dieux estorast en ce siècle vivant,
Et du plus gentil homme et du mieux combatant:
Ogier de Danemarche qui le cuer ot vaillant,
Qui tant guerria Charles le riche roi poissant,
Tout pour Baudouinet le gracieux enffant
Que Charle mist à fin à l'esckequier jouant.

Mone zegt dat het duitsche gedicht drie deelen bevat: Ogiers jeugd, den dood zijns zoons Boudewijn en Ogiers wraak daarover. Het laatste gedeelte van het fransche stuk zou hier dus niet gevonden worden, en daardoor de identiteit meer dan twijfelachtig zijn. Wikken wij evenwel

Hoffmanns woorden wél, dan moet er in het handschrift nog iets volgen betrekkelijk Ogier, wat hij het tweede gedicht noemde; en dat is waarschijnlijk het laatste gedeelte van het fransche werk. Ook zonder het handschrift te hebben ingezien geloof ik dit als stellig te mogen aannemen.

Wij hebben dus hier een gedicht uit de helft der veertiende eeuw (*), dat van een ouder gedicht in mnl. verzen over hetzelfde onderwerp gewag maakt, en tot dit oudere gedicht behooren waarschijnlijk onze fragmenten. Trachten wij dit te bewijzen en er tevens ongeveer den ouderdom van te bepalen.

Wij zagen vroeger (bl. 205) dat Maerlant »van Denemarken Ogier" kent; waarschijnlijk slechts uit den pseudo-Turpijn, want het gedicht van Adenez was ter naauwernood in het licht toen hij zijnen Spiegel historiaal schreef; en het andere van Raimbert kende hij wel niet, daar hij anders Ogier wel zou geteld hebben onder die helden die, even als Willem van Oranje, ten onrechte gelijk met of boven Karel den Groote gesteld werden. Moet en mag men uit dit gemis van kennis bij Maerlant tot het niet bestaan van een mnl. Ogier vóór zijn tijd besluiten? Verre van daar; want Maerlant kende, als Faust, veel, maar niet alles.

Vergelijkt men onze fragmenten met den uitgegeven franschen tekst dan zien wij dat zij daarmede vrij wel overeenkomen: hier en daar treft men dezelfde uitdrukkingen aan, en zoo men al eenig verschil in de schik-

(*) De auteur van dit stuk is niet bekend: den Johann der clerik die zich in de half hoogduitsche vertaling noemt, nam Mone voor den oorspronkelijken mnl. dichter, en schreef daarom den Ogier aan Jan de Clerk (Boendale) den dichter des Lekenspiegels toe (Uebersicht S. 265.). Dat die Johann niemand anders was dan Johannes Grumelkut, gezegd Joh. von Soest, en dat hij omstreeks 1479 de slechte duitsche vertaling samenflanste leert ons Hoffmann (Hor. Belg. V, pag. 102, 3).

king opmerkt, dit lag waarschijnlijk daaraan, dat de vertaler eene andere lezing van dien tekst voor zich had als de uitgegevene; want dat er eene groote verscheidenheid in de lezingen van het oudste fransche gedicht bestaat erkent Barrois, die er zelfs in vindt »le plus sûr garant de son antiquité." Hetgeen bijzonder onze aandacht verdient, is dat de mnl. fragmenten nog minder uitvoerigen tekst leveren dan het gedicht van Raimbert, waardoor men de verzekering krijgt, dat het niet naar de parafrase van Adenez werd vertaald. Ja, als men die dorheid van voorstelling in aanmerking neemt, die bijna ieder verciersel versmaadt, dan zou men al licht tot de veronderstelling komen dat het mnl. gedicht nog ouder bron had, misschien wel dezelfde waaruit de franschman putte en waarvan hij zegt (vs. 5015):

Ce dist la jeste, escrit est et voir fu.

Dit *escrit* is misschien niet al te eng op te vatten, hoewel men bij herhaling leest: l'estore le devise (5945), si com dist li escris (6971),

Li ver racontent de la boine canchon (9764),
Or dist li vers en cest comencement (9926).

Die *geste*, die *bonne chanson*, die *vers*, bestonden wellicht alleen in den mond der zangers, die, volgens Barrois zelf, den dietschen tongval gebruikten; en daarvoor pleiten de duitsche woorden die ons hier en daar in het fransche gedicht verrassen (*), gelijk duitsche sage ons

(*) Vs. 2294. François repairent *baut* e lié e joiant. (cf. 4646)

2315. Tant i a barges e dromons et calans,
Et galietes et *escipes* corant.

3889. Ces viés capeaus enfumés dépécier
Et ces *wanbais* coper et dépichier.

5132. Férir se vont li uns l'autre à maint *taš*.

5192. Ains por aus tos ne guerpi son *estal*. (6939, 10037).

5214. Rendés-le-moi, que je ne demant *al*.

tegenschittert in de vermelding b.v. van den smid Wielant (Galans, vs. 1674, 9884, 11251).

Hoe ongewoon dit ook bij den eersten opslag klinken moge, het is toch zeker, dat in den regel de fransche trouvères bij ons zijn ter school gegaan; en terecht heeft de heer Bormans daarop de aandacht gevestigd in een vertoog (*), waarin hij aanwijst dat de letterkundige beweging in vlaamsch België van de 12de tot de 14de eeuw ontzachlijk groot was; dat dit, in verband met den maatschappelijken bloei van deze streken, grooten invloed heeft moeten oefenen op de naburen, die, hoewel eene andere taal sprekende, toch grootendeels tot denzelfden stam behoorden. Daar nu bovendien de dietsche taal zich vroeger moet gevormd hebben dan de fransche, en

---

5222. Bertrans le fiert sor l'escu à lupart,
Desous la bocle li péçoie à *esmal*.

5326. Tant *aste* fraite et trencié tant escu.

5926. Kalles li rois durement se *gramie*.

6927. Li vint Ogiers de grant ire *engramis*. (7437, 7698.)

7656. Tote l'espaule li fait del *buc* sevrer.

7760. Mais l'empereres *l'estopa* puis ce di.

7809. Dusqu'à un jor que jà m'orrés *géhir*.

8351. Quant velt de l'eue du *puch* le va sacier.

8596. Vint à *l'estaque* là où Corte pendié.

8870. Le bon Danois entendi *gramoier*.

9121. Pendus sera comme traïtres *mordrier*. (9457.)

9644. Et le bacon fait en quatre *trekier*.

10282. Où il estoit et en fers et en *buie*. (10368.)

Duidelijk zal men hier de woorden *bout*, *scip*, *wanbais*, *tas*, *stal* (plaats), *el*, *smal*, *gramen* (*vergramen*), *buuc*, *stoppen*, *gien* (*gehen*), *put*, *stake*, *morder*, *trekken*, *boei*, herkennen. — *Aste* is misschien minder het duitsche *ast* dan het latijnsche *hasta*.

(*) De inleiding op een »Fragment d'un ancien roman du cycle de Charlemagne en vers Thyois. Compte Rendu de la Commission Royale d'Histoire." (bl. 4—7 van den afzonderlijken afdruk.)

dit haar eene vroegere letterkunde waarborgt; daar de oudste Karelromans gedeeltelijk den belgischen bodem tot tooneel hebben, de namen der helden duitsche afkomst verraden, gelijk die helden zelf van duitschen bloede zijn, is het niet te stout te vermoeden, dat de nederlandsche letterkunde de bakermat is geweest van de fransche poëzie. Terwijl voorts het Dietsch binnen enge grenzen beperkt bleef, werd het Fransch algemeen bekend, en de fransche schrijvers verkregen daardoor een gezag dat de onzen derfden. Wanneer een afschrijver, en vooral een vertaler, zijn naam durfde stellen in de plaats van den oorspronkelijken dichter, wie kon zulks ontdekken, en wie geloofde, bij bevonden overeenstemming, niet aan de prioriteit van het stuk in de zich overal open indringende taal? Het ware daarom niet onmogelijk dat menig gedicht, oorspronkelijk in het Dietsch opgesteld, maar vroeg in het Fransch vertaald of nagevolgd, reeds van den beginne af aan voor origineel fransch kunstvoortbrengsel gehouden zij. — Wij keeren tot onze fragmenten terug. In het mnl. gedicht zelf de bron, de *geste écrite*, van den franschman te willen zien, ware misschien al te gewaagd, te meer, daar de eigennaam *Charloot* op een fransch voorbeeld schijnt te wijzen. — In allen gevalle mag men, dunkt mij, als men al het bovenstaande overweegt, het oude mnl. gedicht een zeer hoogen ouderdom toekennen, en het nog in de twaalfde eeuw stellen.

Het wordt intusschen tijd ons vluchtig met den inhoud van het gedicht van Ogier bekend te maken.

»Hertog Godfried, Ogiers vader, heeft zijnen zoon in handen gelaten van keizer Karel, als gijzelaar voor de richtige betaling van den hem verschuldigden cijns van vier gouden penningen: in stede van dien te betalen scheert hij Karels gezanten de kruin, hunnen meester ten smaad. Karel wil zich nu wreken op den jongen Ogier: hij werpt hem in de gevangenis op het kasteel

te St. Omer, waar echter de dochter des kasteleins, die eene hevige liefde voor den beeldschoonen jongen gevangene opvat, hem troost. Een zoon zou de spruit zijn dier liefde.

»De keizer wil den knaap een smadelijken dood aandoen: de edelen smeeken te vergeefs om genade, toen de tijding dat de Saracenen Rome hebben overvallen, den keizer vandaar roept en de uitvoering van het vonnis doet opschorten. Ogier wordt onder opzicht gesteld van zijn oom Namels van Beijeren, en het fluks verzamelde leger trekt den vijand tegen. Danemon, zoon van den ammiraal Corsubles, brandde het land om Rome plat met een heirleger van ongeloovigen. Karel gebiedt den aanval, die mislukt door de lafhartigheid van den banierdrager Alori, die de vlucht neemt en overal schrik en verwarring verspreidt. De gevangen Ogier rukt den lafaard van zijn paard, schiet diens wapenrusting aan, neemt de banier in de hand en werpt zich te midden van de strijdenden. De kans keert nu ten voordeele der Christenen: Karel, die de heldendaden des jongelings opmerkt, vergeeft hem de misdaad zijns vaders en slaat hem zelfs ridder. De heiden Sadone heeft insgelijks zijne slagen bewonderd en stelt hem voor in een tweegevecht met Caraheu, den dappersten der Saracenen, de kans van den oorlog te beslissen. — Intusschen komt 's keizers zoon Charloot in het leger aan met nederlandsche hulpbenden, en er wordt besloten alle vijanden over de kling te jagen. Charloot, die zich wilde onderscheiden, trekt met eene kleine bende 's nachts op Rome aan en legt zich in hinderlaag. Hij wordt ontdekt (*) en door groote overmacht overvallen: een gewonde brengt daarvan kondschap aan Karel, die nu Ogier smeekt zijn kind ter hulp te snellen. Deze werpt de heidenen terug, en ontmoet in den strijd Caraheu, die hem voorstelt niet

(*) Hier vangen onze fragmenten aan.

hier maar in een geregeld tweegevecht den strijd te beslissen: werd hij overwonnen, Ogier mogt zijne schoone bruid Gloriande voor zich nemen. Na den strijd begeeft Caraheu zich in Karels leger om hem aan te manen tot den aftocht: als de keizer weigert wordt tot den vroeger afgesproken tweekamp besloten; maar Charloot springt vertoornd op, spreekt Ogier schamper toe, en beweert dat de eer van strijden hem alleen toekomt. De keizer wraakt die taal en staat Ogier den kamp toe; als evenwel Charloot volhoudt, wordt bepaald dat zij beiden zullen strijden tegen Caraheu en Sadone.

» Caraheu wapent zich (*), onder anderen ook met het goede zwaard Corteine, en begeeft zich, vergezelschapt van Sadone en zijne bruid Gloriande, naar het eiland, waar de kamp zou worden gestreden. Deze vangt aan en wordt met afwisselend geluk voortgezet, tot eindelijk Danemon zich door verraad van de christenkampers trachtte meester te maken. Charloot ontvlucht, maar Ogier valt den vijanden in handen. Caraheu is woedend over het gepleegde verraad, en Gloriande, Corsubles dochter, springt bij haren vader voor den gevangene in de bres, en verwerft tenminste dat Ogier in haar vertrek gebracht wordt. Caraheu begeeft zich, als hij de vrijlating van Ogier niet kan verwerven, naar het leger der Christenen, waar hij zich gevangen stelt tot dat Ogier zal zijn bevrijd. Hij zet de Franken aan om den beknelden makker ter hulp te snellen en men geeft zijnen raad gehoor. Een woedende strijd heeft plaats: de emir belooft de hand zijner dochter aan Brunamont van Majorka, die het gevecht begint. Ogier, door de smart van Gloriande bewogen, daagt dien snorker tot een tweegevecht, waarbij tevens bepaald werd, dat de overwinning van Brunamont zou gevolgd worden van de ontruiming des lands door de Franken. Caraheu geeft

(*) Hier eindigen de fragmenten.

Ogier zijn goed zwaard en de strijd neemt een aanvang. Reeds stroomde van beide zijden het bloed, en de kans stond hagchelijk, toen Karels gebed eindelijk de zege aan zijnen kampioen verzekert. Ogier slaat eerst zijnen vijand een oor af, dan den arm met het schild, en geeft hem ten laatste den genadeslag. Hij maakt zich dan meester van zijn zwaard en van het uitmuntende paard Broiefort. De Franken stormen nu aan, en de ongeloovigen nemen de vlucht op het gezicht van een mirakel dat den Franken veroorlooft droogvoets over den Tiber (*li Toivre*, in de fragmenten: *die Doverne*) te trekken, en bij welks vermelding de dichter de verzekering noodig acht,

Ce dist la jeste, escrit est et voir (*vrai*) fu.

De Franken aan 't vervolgen: Namels doodt den ammiraal en Ogier zijn zoon Danemont; het grootste gedeelte der heidenen werpt zich in zee en verdrinkt. Gloriande is den overwinnaren in handen gevallen, en Caraheu is nog in het frankische leger. De keizer stelt hem voor het christendom aan te nemen, maar de jonkman weigert dit fier, en wordt nu, met rijke geschenken begiftigd, met zijne schoone naar zijn vaderland terug gezonden. De paus doet zijnen intocht in Rome, de Franken trekken af, het leger gaat uit een, en Karel keert terug naar Parijs.

»Zoo werd Ogier uit zijne gevangenis verlost en zoo verwierf hij het goede zwaard Corteine en het paard Broiefort, die hem beide later te stade zouden komen."

Dit is de inleiding, het voorspel: nu eerst volgt het eigenlijke epos.

»Ter gelegenheid van het paaschfeest hield koning Karel hof te Mont-Loön: Charloot en Ogiers zoon Boudewijn (*), een schoon jongeling, het evenbeeld zijns vaders, zaten aan het schaakbord, dat lievelingstijdverdrijf

(*) Bauduinet, dat is eigenlijk: Boudewijnke.

der middeneeuwen, en Boudewijn had het ongeluk den driftigen en eerzuchtigen vorstentelg mat te zetten. Deze voer, even als vroeger tegen den vader, nu tegen den zoon uit in schimpende taal. Hij noemde Ogier zijn schotplichtigen dienaar, en den zoon een bastaard; en met beide handen nam hij het schaakbord op en sloeg zijn tegenspeler daarmede zoo op het hoofd, dat de hersens door de zaal spatten en de ongelukkige dood neêrstortte. — Dit merkteeken van woeste zeden is in een aantal andere gedichten mede opgenomen. — Ter zelfder tijd kwam Ogier van de jacht en vernam het gebeurde: snikkend wierp hij zich op het bebloede lijk neder, en kuste het herhaaldelijk, terwijl menig ridder op dat gezicht de tranen langs de wangen liepen. Eindelijk springt hij op, grijpt eene ijzeren staaf, en stort zich daarmeê in de drommen der omstanders, zoekende naar Charloot. Deze was inmiddels door zijn vader verborgen, die den woedenden Ogier het weergeld aanbiedt voor den verslagene! Maar de Ardenner wil van geen vergelijk weten en eischt het leven des moordenaars. De keizer verbant hem nu uit zijn land op straffe van in een kerker te versmachten. Dit vermeerdert Ogiers woede, zijn oogen rollen wild en hij wil den keizer met zijne stang te lijf: deze wijkt terug en de slag treft zijn neef Lohier, die aan zijn hof was opgevoed. Toen deze ontzield naast Boudewijn neêrstort geeft Karel bevel zich van den razenden meester te maken, die zich verdedigt en menigen aanrander ter aarde velt. Zijne vrienden en magen voegen zich bij hem, want men moet zijne bloedvrienden in den nood bijstaan; en nu begint een vreeselijk gevecht. Ogier wordt door de zijnen naar buiten gedrongen ondanks de pogingen om hem gevangen te nemen: men wapent hem en voert hem zijn paard Broiefort toe, waarmede hij Loön verlaat, God tot getuige nemende dat hij den koning voor den onderganen smaad zou doen boeten. Deze werpt zich mede te paard om den vluch-

tenden te achterhalen, maar moet aflaten. Dra verzamelt hij zijn leger en verwoest de leenen zijns vijands, die daarentegen 's keizers burchten vernielt en zijne onderhoorigen brandschat. Maar hij is niet tegen de overmacht bestand en moet het rijk ruimen. Te Pavia bij den koning Desier vindt hij eene schuilplaats, en wordt zelfs met eereambten bekleed.

»Ter gelegenheid van een prachtig gastmaal dat een jaar later aan Karels hof gevierd werd, toen alle gasten rijkelijk gedeeld hadden in den overvloed der tien gerechten, stond de keizer op, sloeg met een mes op de tafel dat het de geheele zaal door klonk, en gebood stilte. Hij zet nu zijne grieven tegen den vluchteling uit een, die aan het hof is opgenomen van Desier, welken hij zich, op barbaarsche wijs, voorstelt de huid te doen afstroopen en in te zouten, als hij den balling niet uitlevert. Hij belast daarop Bertrand, zoon van Namels, met eene zending naar Pavia. De reis des gezants geeft aanleiding tot eene levendige episode, waarin een ongeval verhaald wordt dat hem te Dijon overkwam, waar hij een hevigen aanval had te verduren van de burgers die hem wilden dooden. Eindelijk bereikt hij Pavia, waar hij de uitlevering van Ogier eischt: de koning zit aan tafel en de balling aan zijne rechter hand. Er heeft een hevig tooneel plaats, waarin Ogier in toorn ontflamd den afgezant een mes naar het hoofd werpt, dat deze echter gelukkig ontwijkt. Ogier somt zijne grieven tegen den koning op, die zijn kind had laten vermoorden en hem zelf uit het land had verdreven. Bertrand zegt den koning den oorlog aan en vertrekt. Een Longobard stelt voor hem met honderd ridders na te jagen, hem de oogen uit te steken, dan in zijn kleed te winden en zoo aan Karel terug te zenden als antwoord op de geeischte onderwerping, opdat deze zich niet bij zijne baronnen zou kunnen verhoovaardigen dat hij een machtigen koning vrees aangejaagd had. Ogier, die zijne bedaard-

heid herwonnen heeft, verzet zich met kracht tegen dit voorstel en betoogt de onschendbaarheid eens gezants. De koning luistert naar zijnen raad, en gelast hem zich naar Bertrand te begeven en dien aan te kondigen, dat hij in de maand Mei met een leger keizer Karel zal te gemoet trekken. Ogier volbrengt dien last met waardigheid, en om alle onwaardig gekijf te voorkomen, zegt hij:

N'est pas droiture à vaillant chevalier
Que par lor langues se doient laidoier,
Mais par lor armes se doivent desraisnier.

»Weldra stelt Karels leger zich nu in beweging en trekt de Alpen over: de strijd neemt spoedig een aanvang. Ogier verricht wonderen van dapperheid en doet allen sidderen voor zijne slagen: er wordt een prijs op zijn hoofd gesteld. Verschillende gevechten worden levendig geschilderd. Ogier ziet zijne dapperste vrienden aan zijne zijde verslaan: in zijne wanhoop, die hij in roerende klachten botviert, wreekt hij zich door zijn neef Bertrand neêr te houwen voor Karels voeten, wien hij te gemoet voert, dat dit een geschenk is gelijk hij er hem meer denkt te geven. Genoodzaakt af te deinzen, komt hij aan eene eenzame plek, waar hij door den slaap overmand wordt. De najagende vijand daagt op en zou hem gevangen genomen hebben, had zijn paard hem niet voor het naderend gevaar gewaarschuwd: het trekt hem bij zijn kleed en doet hem ontwaken. Hij ontsnapt en bereikt de stad, waar men hem niet wil inlaten, omdat de trouwelooze Lombarden zich met Karel willen verzoenen. Hij jaagt voort, steeds door den woedenden keizer en de zijnen vervolgd. Op zijn weg ontmoet hij de twee ridders Amis en Amiles, die van een pelgrimstocht van Rome terugkeerden: beiden houwt hij, Karel ten smaad, wreedaardig het hoofd af. De vervolgers wisselen steeds van paarden, Ogier heeft slechts Broiefort, die echter onvermoeid is. Wel wendt hij zich dikwerf om en velt een zijner bestrijders, maar steeds moet

hij voor de overmacht vlieden. Zoo gaat het in suizenden ren van Maradan op Pennuble, over Forniel, Pontranble, Guillet, Pierroi tot bij Lun. Eindelijk kan zijn goed paard niet verder, en geen wonder, want drie dagen had de rid zonder ophouden geduurd. De koning nadert meer en meer, Ogier roept God om hulp aan. Gelukkig ziet hij in de nabijheid een kasteel: hij stijgt af en drijft Broiefort daarheen voor zich uit. De poort staat open: hij treedt er binnen en haalt de brug op. Met het ontbloote zwaard in de vuist klimt hij den trap naar de ridderzaal op, waar de bezetting juist aan tafel zat. Een deurwachter wil hem terugdrijven, Ogier slaat hem met een vuistslag ter aarde. Nu loopt alles te hoop, er heeft een woedend gevecht plaats, waarin de indringer overwinnaar blijft: twintig krijgslieden versloeg hij, de overigen namen de vlucht. Hij werpt voorts de dooden uit de vensters in de grachten, waar zij nu naar hartenlust kunnen visschen. Hij zet zich dan aan tafel,

Petit menga, mais mult ben but Ogiers,
De vin a but plus de plain un sistier.

»Karel slaat zich voor het kasteel neder, dat wordt ingesloten: die van buiten houden 's nachts goede wacht, en doen duizenden van toortsen ontsteken om den vluchteling te beletten in de duisternis te ontkomen. Deze heeft intusschen zijn paard verzorgd en dit heeft nieuwe krachten gewonnen. Hij stijgt op en poogt door de vijanden heen te breken. Broiefort snelt voort als een hert door de honden gejaagd, maar de bestookers zijn even vurig. Ter dood toe afgemat, en gewond, bereikt de held eene hoogte, vanwaar hij Castel-Fort gewaar wordt, dat door zijn getrouwen schildknaap Benoit met eene wakkere bende wordt bewaakt: kon hij hen slechts bereiken, hij zou daarvoor gaarne een pelgrimstocht naar Jeruzalem ondernemen. De bezetting ontdekt wat er gaande is en doet een uitval: Ogier wordt binnen het kasteel gered.

»Karel zweert bij God, dat hij niet zal aftrekken vóór dat de hoofdtoren die zich nu zoo trotsch in de lucht verheft, zal zijn omvergehaald. Maar Castel-Fort is op eene rots gebouwd, omgeven door moerassen, en onverwinbaar. Men richt belegeringswerktuigen op, die de belegerden in brand steken; maar ook alle woningen die de burcht omgeven, worden door het grieksche vuur vernield. Gedurige uitvallen geven aanleiding tot verschillende gevechten, die met de grootste levendigheid en afwisseling worden beschreven. Bij een vreeselijken kamp komen de meeste van Ogiers gezellen om: hij zelf kan zich alleen redden door de rivier met zijn paard over te zwemmen; hij bereikt het kasteel, dat hij nu met slechts weinig gezellen moet verdedigen.

»Vijf jaren heeft het beleg geduurd, en het kasteel wordt steeds naauwer ingesloten. Terwijl Ogier uitgeput van vermoeienis slaapt, besluiten eenige verraders hem over te leveren: nog slechts uit tien ridders bestaat de bezetting, en zij hadden een zekeren dood voor oogen, even als de drie honderd die reeds gesneuveld waren. Zij maken zich meester van het zwaard Corteine en gaan naar Karels leger, die zich terstond met duizend gewapenden opmaakt om het kasteel te gaan bezetten. Ogier heeft intusschen een benaauwden droom, die hem doet ontwaken. Hij tast naar zijn zwaard, dat hij niet aan zijn hoofdeneind vindt: hij springt op en hoort weldra het geluid der aannaderende ruiterbende. Hij begrijpt dat hij verraden is en rukt een ijzeren staaf uit den muur, dien geen drie man hadden kunnen opbeuren, en zoo gewapend snelt hij naar beneden. Bij de geopende voorpoort ziet hij de verraders staan, waarvan hij er in zijn toorn twee met zijne knods verplettert: hij werpt zich dan te midden der aanstormende Franken, die het hem gelukt van de brug te dringen. Deze wordt nu opgehaald, de poort gesloten en de overgebleven verraders krijgen loon naar werken: na hén

ter dood gebracht te hebben, hangt hij de lijken aan eene galg, die hij op den hoogsten toren heeft opgericht.

»Ogier is aan de lagen zijner vijanden ontkomen, maar hij blijft alleen over: hij moet zich niet alleen verdedigen, maar nog daarenboven zelf zijn koren malen en zijn brood bakken, in een woord voor zichzelf en zijn paard zorgen. Hij sterkt zich door het gebed tot God, en besluit den vijand te bedriegen door de wallen met houten poppen te bezetten, die hij de rustingen der verslagenen omhangt. Karel is er zoo door misleid, dat hij de vermeende ridders toespreekt, en hen bedreigt hun allen een smadelijken dood aan te doen, wanneer het kasteel niet binnen eene maand in zijne handen is!

»Zeven jaren had nu het beleg al geduurd: daar met wapenen niets uit te richten viel, had men besloten Ogier door honger te dwingen. Dit gelukt: de leeftocht in het slot raakt ten einde. De held plaatst zijne laatste kaas en de laatste bout van een everzwijn voor zich op tafel, en barst in klachten uit: honderdduizend krijgers staan daar buiten, vlammende op zijn dood, en het ontbreekt hem aan leeftocht! God moge uitkomst schenken!

»Sints vier dagen heeft hij niet gegeten, hij ziet er bleek en verwilderd uit. Hij neemt nu het wanhopig besluit, om tot Karels tent door te dringen en den keizer zijne speer door het lijf te jagen. Hij onderzoekt naauwkeurig zijne wapenen, benevens de tuigaadje en de hoefijzers van zijn paard: hij slaat er nieuwe nagels in en voedert Broiefort voor 't laatst. Toen ging hij op een blok steen zitten om den avond af te wachten: hij zag er ontdaan en bleek uit, zijne hairen hingen hem verwilderd om het lijf, en zijn wapenrusting dekte hem bijna de naakte leden. Hij had niet meer dan vel en been aan 't lijf en was geheel uitgeput. Hij klaagt God zijn leed, hoe Karel hem tien jaren lang vervolgd had, hoe allen daar buiten hem naar 't leven stonden en hoe hem hier een bittere hongerdood wachtte. — Hij staat op en begeeft

zich in alle stilte door een klein poortje naar buiten, maar kan niet verder, omdat hij tot op eene mijl in den omtrek niets dan Franken ziet gelegerd. Hij zet zich weder neêr en begint op nieuw te klagen, hoe hij als een wild dier gejaagd wordt, door hem die zijn zoon heeft vermoord! Maar hij zal zich wreken, al is de koning zijn geboren heer; en het kan hem niet tot een verwijt gemaakt worden als hij ten minste Charloot ombrengt!

»Charloot, door twee knapen, die de alleenspraak gehoord hebben, onderricht, siddert. Hij hoopt de wraakzucht te verbidden en begeeft zich tot Ogier. Van verre roept hij hem toe: »Zijt gij dat, Ogier van Ar»dennen? — Dat is mijn naam. Wie zijt gij, die zoo »fraai gewapend komt? Komtge om Ogier te bevech»ten en dus uw ridderdeugd te toonen!" — »Daar had »ik nimmer moed toe. Ik ben Charloot 's keizers zoon... »Ik weet dat gij mij haat en naar mijn dood staat, we»gens den moord uws zoons; maar ik was jong en had »nog geen verstand. Ik heb gezondigd en heb er dage»lijks berouw van: van 's morgens tot in den avond »treur ik er over. Om Godswil, Ogier, laat ons ver»zoenen, deze moorddadige veete heeft lang genoeg ge»duurd. Ik wil u vergoeden wat ik misdaan heb, ik »zal ter bedevaart gaan naar het heilige graf, en u alle »uwe goederen doen teruggeven." — »Nimmer treed ik »in eenige schikking," herneemt Ogier. »Lafaard! gij »hebt mijn zoon vermoord, mijne vrienden gedood, mij »zelf onmenschelijk vervolgd, en nu zoekt gij genade! »Zoo lang ik leef blijven wij vijanden." — Hij geeft hem nu zijn voornemen te kennen om hem te dooden, en het herhaald gesmeek van den prins geen antwoord waard keurende, keert hij naar de hooge zaal van het slot terug.

»In het leger des keizers blijft men op zijne hoede, en Charloot ontdoet zich niet van zijne wapenen. Ogier

stijgt te paard en neemt een roerend afscheid van het kasteel, dat hem zoolang heeft beschermd. Hij dringt tot bij de tent van Charloot door, maar zijn opzet om hem te dooden wordt verijdeld. Hij wordt aangevallen; in een hevig gevecht werpt hij zelfs den keizer van het paard, doch is eindelijk genoodzaakt te vlieden, en ontkomt aan de handen zijner vervolgers door met zijn paard een bruischenden vloed over te zwemmen, terwijl Karel hem zijn vloek nazendt. Het leger wordt nu ontbonden, en de keizer verbiedt zijnen vasallen bij hun hoofd geene hulp aan den balling te verleenen. Aan zijnen zoon evenwel moet hij bekennen, dat Ogier in zijn recht is, dat Charloot hem zijn kind heeft gedood, en dat hij vreest dat Ogier hem dit met zijn leven zal doen bekoopen. Die vrees intusschen noopt hem tot een vernieuwden eed, om Ogier ter dood toe te vervolgen. Deze wil zich, daar zijn vader gestorven is, naar zijn land begeven, om zijne leenmannen tegen Karel ten strijde te voeren; hij komt langs de plaats waar zijne vrienden om zijnentwil gevallen zijn, hetgeen hem tot eene bittere ontboezeming brengt. Hij komt eindelijk te Yvorie, op de grenzen van zijn land, en legt zich, na zich ontwapend te hebben, in een boschje te slapen.

»Turpijn, de ridderlijke aartsbisschop van Reims, kwam daar op zijne terugreis van Rome bij toeval langs en herkende den slaper aan zijne wapenen. Hij durfde hem uit vrees voor 's konings misnoegen niet laten liggen: alvorens hem echter te wekken laat hij zijne wapenen wegnemen. Toen de Ardenner ontwaakte en zijn zwaard niet meer zag, terwijl een geheele hoop dienaren zich van hem meester wilden maken, sloeg hij den eersten die onder zijn bereik kwam met een vuistslag ter aarde: daarop rukte hij een lastpaard den zadel van den rug en slaat daarmede in het ronde. Eindelijk echter bezwijkt zijn vreemdsoortig wapentuig: nu werpt men zich van alle kanten op hem, hij wordt met sterke

veters gebonden en gevankelijk naar Reims gevoerd. Toen Karel de tijding van die vankenis kreeg hief hij de handen ten hemel en dankte God: nu zal hij zijn vijand doen sterven. Charloot springt voor hem in de bres: hij heeft immers zooveel geleden! Zijn zoon is gedood, hij zelf in ballingschap gejaagd, zijne gezellen van het leven beroofd, was het niet natuurlijk dat Ogier op zelfverdediging bedacht was? Maar Karel wil daarvan niet hooren en steeds zijn vijand met paarden van een laten scheuren. Hij laat hem van Turpijn opeischen, doch deze verwerft dat hij zelf hem gevangen mag houden: hij moet echter beloven hem daags niet meer voedsel te zullen geven dan een vierde van een brood, een enkelen beker wijn met water. Ogier die meer at dan vijf gewone ridders zou dan toch wel sterven.

De wijze bisschop, die zijn neef wilde sparen, liet een brood bakken van een halve schepel tarwe: dit gevoegd bij een kwart varken of een vierde van een os, maakte des gevangen dagelijksche spijs uit, en een zilveren beker »qui tint de vin un sestier mesuré," bevatte den drank. Ook voor afleiding door schaakspel en dergelijken zorgde de bisschop, waardoor Ogier weldra zijne vorige kracht terug erlangde, hetgeen een groot geluk voor Frankrijk zou zijn.

»Zeven jaren smachtte hij in de gevangenis: zijn baard was zilverwit geworden, en overal verspreidde zich de mare van zijn dood. Daarvan trokken de ongeloovigen partij, die onder den ammiraal Brehus, die bij zijne overige titels ook dien van koning der Saksen voert, een inval doen in Frankrijk. Een groot deel van het rijk werd overheerd en plat gebrand: de heidenen staan voor Laon. In aller ijl verzamelt Karel zijn heir; maar noch gemeenschappelijke aanval, noch tweegevecht kan den reus Brehus doen zwichten. — »Ware Ogier er nog, hij zou ons beschermen!" begon men te mompelen, en eindelijk waagt men het zulks den keizer te

zeggen, die in woede uitbarst en den spreker wil dooden, ja, verklaart dat wie binnen zeven jaren den naam van Ogier maar durfde uitspreken, met ballingschap of smadelijken dood zou worden gestraft. Dit deed allen morren, en meer dan driehonderd edelknapen namen elkander bij de hand, begaven zich voor 's konings tent en riepen driewerf: »Ogier! Ogier! Ogier!" Aan zulk een getal moet worden toegegeven.... maar Ogier is dood zegt men! en Karel heeft berouw. Hij verneemt nu dat de held nog in leven is; hij belooft hem genoegdoening en trekt naar Reims om zelf hem te verlossen. In de gevangenis aangelangd zegt hij Ogier dat hij de koning is en komt om hem te bevrijden, in de hoop dat hij het land zou verlossen van den reus Brehus. — »Zijt »gij de koning, antwoordt Ogier, welnu God verdelge »di! die mij steeds vervolgd hebt, van land en goed »beroofd, eer en vreugd ontnomen! Herinnert gij u »niet wat smart Charloot mij berokkend heeft, die mijn »geliefd kind heeft omgebracht? Bij God, die zon en »uitspansel schiep, hem zal ik dooden! En dat is de »eenige hulp die gij van mij te wachten hebt. Nooit »schiet ik voor u den wapenrok aan, liever sterf ik »hier op dezen harden steen waarop ik zoolang gelegen »heb, dat alle leven bij mij is uitgedoofd."

»Op aanraden van Namels stemt de koning er in toe dat zijn zoon Charloot zich aan Ogiers wraak zal onderwerpen, en de gevangene verlaat nu zijnen kerker. Hij krijgt zijn zwaard en na eenig zoeken ook het goede paard Broiefort terug, en men tijgt op weg. Al voortrijdende voegt Karel zich aan Ogiers zijde en vraagt hem waarover hij peinst? en mèt slaat hij zijn rechter arm om des ridders hals. Maar deze voert hem te gemoet: »Neem dien arm weg, heer: ik heb Boudewijn nog »niet vergeten, dien uw zoon te Laon heeft gedood! »Ik zweer bij God, dat ik geen kamp onderneem voor »dat hij mij geleverd is!" Karel weende en sprak geen

woord meer tot Parijs toe. Dáár wordt raad gepleegd, en de baronnen raden den koning zijn zoon niet aan een wissen dood prijs te geven. Namels schetst nu den benarden toestand des lands met levendige kleuren en smeekt den koning niet te aarzelen, maar zich te erbarmen over zijn volk. Buitendien, Charloot heeft Ogiers kind gedood, en Namels zelf zou hem met zijn zwaard gestraft hebben had hij zijn zoon Bertrand van 't leven beroofd. Overigens, de koning heeft Ogier zijn woord verpand. Na een langen zielsstrijd besluit Karel toe te geven. Hij laat Charloot voor zich brengen en omhelst hem herhaaldelijk onder het storten van heete tranen: dan neemt hij hem bij de hand en voert hem tot Ogier terwijl hij met waardigheid zeî: »Ik houd mijn woord, »maar met bloedend harte. Tot genoegdoening voor »Boudewijn geef ik u mijn zoon, handel met hem naar »uw welbehagen." Zijn hart scheen hem te bersten en hij deed nog eene poging om Ogier tot een vergelijk over te halen; en ook Charloot werpt zich voor zijne voeten en vraagt hem vergiffenis en genade. De omstanders zijn diep geroerd: zij wringen de handen en omhelzen Ogiers knieën, en Namels spreekt hem uit aller naam toe. Ogier antwoordt kortaf: neen; en ontbloot zijn zwaard. De koning bedekt zich het gelaat en vlucht in zijne kapel, en werpt zich voor een kruisbeeld neder, den Heer aanroepende om hulp en genade. — »Om Godswil, geef mij mijn zoon terug!" roept hij, terugkeerende, Ogier nogmaals toe, maar deze antwoordt altijd even strak: »Neen." Hij grijpt Charloot bij de hairen, en heft Cortein in de hoogte: de koning waggelt weenend terug naar zijne kapel om den gruwel niet te aanschouwen. De doodelijke slag zou neêrstrijken toen God in Karels behoef een mirakel deed. Een bliksemstraal schoot tusschen Ogier en zijn slachtoffer neder, en de aartsengel Michaël hield het zwaard tegen. »Ogier, sprak hij, God verbiedt u den vorst ter dood

»te brengen: geef hem een enkelen slag om uw dwazen »eed te houden. Op den dag van heden wordt de ziel »uws zoons in het hemelsche paradijs gekroond. Ga heen »en wapen u, bekamp den ongieren heiden en vrees »niet, want God zal u beschermen. In zijnen heiligen »naam spreek ik u toe."

»De engel verdween, en Ogier trad op Charloot toe en gaf hem een slag dat hij ter aarde stortte; maar weldra sprong hij weder op en ging verheugd van daar. De zoen wordt nu getroffen, de beide vijanden omhelzen elkander, tot groote vreugd van alle aanwezigen, die den almachtigen hemelschen Vader loven."

Daarmede is het epos ten einde; wel volgt er nog een toevoegsel, waarin verhaald wordt hoe Brehus nu door Ogier gedood wordt en de ongeloovigen verjaagd, waarna de overwinnaar met de schoone dochter van Angart, koning van Engeland, die hij uit de handen der heidenen verlost had, in het huwelijk treedt; — maar dit is blijkbaar een aanhangsel van den jongleur, dat niet in zijne bron gevonden wordt en alleen dient om de gesloten eenheid van het voorgaande te verzwakken en den grootschen indruk van het geheel te bederven.

Wij zullen wel niet noodig hebben in het breede de waarde van dit echt epische gedicht in het licht te stellen: de schets van den inhoud, hoe onvolmaakt en dor ook, zal genoegsaam zijn om Barrois' uitspraak te rechtvaardigen, als hij Ogier den Achilles der Ardennen noemt; want de gedachte aan den held van Homerus dringt zich vanzelf aan ons op bij de schildering der gevolgen van een toorn en eene wraakzucht die evenveel slachtoffers maakten als de tienduizend Achiven waarvan de Ilias gewaagt. Alles is hier forsch en grootsch, alles is hier ijzer en staal: niet alleen de rusting der helden, maar ook het hart dat er onder klopt. Hoe moest er de moed door worden aangevuurd! maar hoe

ook het zedelijk beginsel onderschraagd, waar met zoo gloeiende verwen gemaald werd wat het goed recht vermag, zelfs tegen de absolute macht, als deze de wetten der rechtvaardigheid voorbij ziet en zich alleen door woeste drift laat leiden! Al wat strijdig was met dit verheven doel is hier achterwege gebleven: liefde en wat den wereldschen zin streelt is er ter naauwernood in toegelaten, evenmin als in den Roelant of Karel en Elegast. Met dat laatste gedicht maakt echter de Ogier een opmerkelijk kontrast: zoo wij dáár in het karakter van Karel de willekeur en opbruisende drift slechts even zien doorschemeren, hier is zijn autokratische zin met scherpe trekken geteekend. En als dáár de taal en handeling van den balling Elegast eerbied en liefde ademt, ook voor den onrechtvaardigen en harden leenheer, hier zien wij de miskende eigenwaarde zich fier verheffen tegen den gekroonden dwingeland, die zijn hartstocht botviert en de eeuwige wetten van recht en billijkheid miskent; die in het bloed zijner onderdanen en het geruisch van den oorlog de kreet wil smooren die hem veroordeelt. En die kreet in den mond des verjaagden steeds terugkeerende, die jammerklacht over den verslagen Boudewijn, hoe roerend is zij niet, en welke vreeselijke eenheid geeft zij aan het geheele gedicht!

Maar de indruk van het heerlijkste onderwerp gaat verloren als de vorm daarmede niet in harmonie is. Men kan het oorspronkelijke gedicht niet vrij pleiten van eenige gerektheid, van zekere eentoonigheid in sommige deelen; en in de verzifikatie heerscht nog eenige stroefheid, die soms, maar gelukkig slechts in enkele gevallen, den indruk tempert. In den regel rollen de verzen welluidend en statig daarheen, hetgeen wij, als buiten ons bestek, niet zouden hebben aangeroerd als de vergelijking der mnl. fragmenten ons niet met een zekeren weemoed die verklaring had ontlokt, wegens het ongunstig kontrast waarin zij met het oorspronkelijke ver-

schijnen. Het is moeielijk uit zoo geringe fragmenten tot het algemeene gehalte van taal en uitdrukking te besluiten, maar in hetgeen ons is overgebleven mist men de waardigheid, den gloed, die in het oorspronkelijke heerschen, en de stijl is dikwerf meer die eener dorre kronijk dan die van een wegslepend episch gedicht. Trouwens, die drooge toon en de veelvuldige kleine afwijkingen van het origineel, zoo in volgorde als in voorstelling van feiten, doet, gelijk wij vroeger reeds zeiden, het vermoeden ontstaan, dat onze fragmenten naar een ouder voorbeeld zijn vertaald, zoo zij zelfs niet op mondelinge overlevering rusten; en dat zou dan den vorm zoo al niet verontschuldigen, dan toch verklaren. Die afwijkingen en omzettingen kan slechts eene doorloopende vergelijking der teksten duidelijk maken, en daarvoor is het hier de plaats niet. —

G.

DE SAKSENKRIJG.

August von Schlegel heeft beweerd, dat geen middeneeuwsch dichter ooit melding had gemaakt van Karels oorlogen tegen de Saksers. Dit moeht bevreemding wekken; want zoo de strijd in Spanje of Italië den volksgeest had getroffen, hoeveel eer was het niet te verwachten van de steeds herhaalde tochten tegen de woeste noordelijke heidenen, die in den vorstelijken zoon der wouden (Widu-chint) een aanvoerder hadden, geducht genoeg om zijn naam in het frankische volkslied te doen weêrklinken. Wij zagen dan ook reeds in het vorige gedicht, dat werkelijk de oorlogen met de Saksen aan andere sagen werden vastgehecht; want Brehus, de woeste heiden, voert er den naam van

Saksenkoning, roi des Saisnes; en de verwarring van Saksen en Saracenen viel licht, daar men immers leest:

Sarrazins ert li Saisnes, si creant à Mahon.

Onze jongere omwerking schijnt daar voor Brehus in de plaats gesteld te hebben den meer bekenden Wittekind, althans in de hoogduitsche vertaling komt hij voor onder den geromanizeerden naam van Blancardin, dien hij reeds in de Chanson de Roland voert. Misschien is daar ingevlochten de inhoud van een ietwat jonger gedicht, dat onder den bijzonderen naam van Chanson des Saxons bekend is, hetwelk te eer denkbaar wordt, omdat de Ardenners daarin eene groote rol spelen, en een der hoofdpersonen, Bérard de Mont-Didier, er herhaaldelijk in heet Bérard l'Ardenois.

Hoe het ook zij, het is zeker, dat de dertigjarige bloedige oorlog aanleiding heeft gegeven tot verschillende fransche gedichten, waarvan er ons echter slechts één over is, het zoo even gemelde, dat even na het jaar 1200 door Jean Bodel van Arras werd vervaardigd (*). Dit gedicht vaart bij herhaling uit tegen de jongleurs die van Wittekind allerlei fabelen verhalen, maar het ware niet weten. Dat die jongleurs evenwel de oude overlevering bezongen mag men uit des dichters eigen woorden opmaken, als hij zegt (2,98):

Cil jugleor bastart ne la vos chantent mie
Fors que par devinaille, *si com il l'ont oïe*,

terwijl hij zelf zich op eene geschreven bron beroept. In den Ogier wordt reeds van vroegere oorlogen met de Saksen gewaagd, want Brehus, (die ook wel *Braiher* genoemd wordt, b.v. 9878) verwijt Karel

Pépins tis pères, li malvais nains puant,
Roi Justamont ochist-il vraiement,

(*) La Chanson des Saxons, publiée pour la première fois par Francisque Michel. Paris, 1839. 2 vol. in 8°.

en in het begin der Chanson des Saxons worden beiden herdacht. Met Brehier heeft koning Anséys in een tweekamp, over het bezit van Frankrijk, gestreden (I, 7):

derraisna France cors et cors à Brehier,
Au parlement sor Muese, où ot maint haut princier;

en van Pepijn heet het ook daar (p. 9):

Qui puis refest a Saisnes maint mortel anconbrier
Et ocist Justamont, voirement sanz cuidier.

Er waren dus vroegere oorlogen met de Saksen bekend; maar ook de verschillende tochten van Karel zelven gaven aanleiding tot verschillende gedichten. Het gedicht van Jean Bodel maakt herhaaldelijk toespelingen op den Roncevaller slag en spreekt van den dood van Roelant en Olivier, die hier dan ook natuurlijk niet ten tooneele verschijnen. Beiden hebben echter tegen de Saksers gestreden: in een oud gedicht op de Heemskinderen wordt er op gezinspeeld, en de geleerde Paulin Paris zegt uitdrukkelijk dat ouder gedichten bepaaldelijk van dien tocht van Roelant gewagen, waarvan het verhaal dus mede tot de oudste stukken uit dezen sagenkring moet behooren.

Van zoodanig verhaal bestond nu eertijds eene mnl. vertaling, waarvan de heer Bormans gelukkig genoeg was een fragment van 199 verzen tè ontdekken, dat hij omstreeks de helft der dertiende eeuw geschreven acht.

De inhoud komt hierop neêr: »Er wordt eene stad belegerd, misschien wel die, welke in Bodels gedicht eene zoo groote plaats inneemt, Tremoigne (»Tremonia, urbs imperialis in Westphalia, vulgo Dortmundt"). De Saksen hebben een gelukkigen uitval gedaan, maar worden beducht voor het krijgsgeschreeuw dat de aanrukkende Franken aanhieven. Roelant stortte op hen in, en met hem

Fransoys (?). El'e (?), Olyvier,
ende hare ghesellen fier;

Escous, Olleus (?) ende Reynout
Ende Gwijd (?) waren vroom ende stout;
Inghelram (?) ende Constantijn (?),
Savri entie broeder sijn,
Gheraerts kindere van Viane.

Allen vochten dapper en tapten den Saksen zweet en bloed af. »Sterft, ellendigen! was hunne kreet, even als de reus Fledrik en al uwe makkers!" — Bij het lichten der toortsen zagen de Saksers de hunnen vellen, en zoo ging het voort tot dat het dag werd. Roelant, die een en al bloed was, verhief zich in de stijgbeugels en blies den Olyfant dat men het geschal eene mijl ver kon hooren; en hoe de heidenen zich ook weerden zij moesten eindelijk vlieden. — »Roelant en Olivier zijn duivels!" riepen zij, en snelden voort tot zij aan eene gracht kwamen door de belegeraars gegraven en waarin deze een groot deel der vijanden hadden gelokt en doen smooren. Dáár verhief zich hun weegeklach en hunne verzuchting met vernieuwde kracht, maar zij stormden voort over de greppels, die geheel opgevuld waren met dooden, zoodat de paarden er overheen draafden. Zoo kwamen zij voor de saksische stad; maar de Franken volgden hen op den voet en sloegenze zelfs onder de muren en drevenze in de gracht. — »Laat in! laat in!" is nu de kreet der vervolgden, voor wie dan ook de poort geopend werd, terwijl de aanvallers beducht voor de schichten die nu van de wallen op hen werden afgeschoten, huns ondanks moesten terugtrekken naar hunne tenten. Er lagen 35000 heidenen gesneuveld, die medegerekend welke in de greppels waren omgekomen. — »Heer El'e, sprak Roelant, wel waren de Sassen verworpelingen, maar het ware toch roemrijker geweest zoo zij door het zwaard waren gevallen." De ons onbekende ridder antwoordt dat zij, waren zij niet verschalkt geworden, de Franken waarschijnlijk zouden hebben overwonnen en gedood; en het was toch beter dat zij het leven derfden dan dat de Franken eene onzekere kans zouden wagen. Dit stem-

den de overige helden toe. De dooden werden nu begraven en de lijken der Saksers in de nog ledige greppels gesleept: de heeren zetteden zich vervolgens in hunne tenten aan den maaltijd, nadat zij hunne wachten op het veld hadden uitgezet.

»In de stad dreef men groot misbaar om Flederik, hunnen heer: menigeen scheurde er zijne kleederen en wrong de handen, zoo wegens hem als hunne gesneuvelde magen: Roelant vervloekten zij en al zijne gezellen. En nog wist Gwidekijn, de koning, niet, dat zijn edele broeder en zijne mannen gevallen waren: wie zal hem die bittere tijding brengen, wie zal zoo koen zijn? — Zij dachten er over om een uitval te doen om zich te wreken, maar durfden het niet wagen wegens de felheid der vijanden, vooral van hem

Die metter tovernien sine
al omme wrachte watti can,

waarmede waarschijnlijk de geheimzinnige ridder El'e bedoeld wordt, die, door helsche machten geholpen (de duvels, vs. 159), hun de hinderlaag gelegd had. — Men hield zich dus binnen 's muurs, hoewel er ongeveer veertigduizend strijders waren.

»Gwidekijn bevond zich te dier ure met zijn zoon Guineman in de hoofdplaats van Bacham (Bohemen?). Dat Flederik dood was....."

Hier eindigt dit fragment, waaraan de bovengenoemde te samenloopende redenen een hoogen ouderdom schijnen aan te wijzen, doch dat zoo vele in de heldensage onbekende namen heeft, die eene latere dagteekening schijnen te verraden, dat wij geene beslissende uitspraak durven wagen (*). Het onderscheidt zich intusschen van

(*). Enkele plaatsen die er een modern voorkomen aan geven, als vs. 79 *in dezelve*, of vs. 74 *effen*, zouden misschien bij nader inzien van het perkament wel te recht te brengen zijn. De aanteekeningen der uitgave gebruike men met behoedzaamheid.

de vorige fragmenten door eene levendigheid van voorstelling, die ons doet betreuren dat er slechts zoo weinig voor ons van behouden is. Dat wij hier met eene vertaling te doen hebben, blijkt reeds uit de namen Gwidekijn, Escous, en de woorden *payne*, een adem *ruut* (ruiste), *fosseit;* maar dat wij hier eene goede vertaling aantreffen, niet eene stijve, slaafsche naspelling, gelijk zoo dikwerf, spingt ons bijna uit ieder vers in 't oog.

7.

WILLEM VAN ORANJE.

Willem van Oranje! Sints meer dan tien eeuwen weêrklonk die naam in Nederland, en welk denkbeeld men ook daaraan verbond, dat van vroom geloof en ridderlijken heldenmoed stond altijd op den voorgrond. Marnix werd begeesterd door de gedachte aan dien Willem van Oranje, wiens staatsbeleid en onwrikbaar karakter den grond hielp leggen tot ons nationaal zelfbewustzijn, tot onzen nationalen roem, — en in het Wilhelmus stortte hij zijne geestdrift over, het Wilhelmus, dat moed en kracht gaf en.... waarvan thans haast geen enkele Nederlander een volledig koeplet kan opzingen!

Gelijk de dichterlijke staatsman, zoo had in vroeger eeuw ook een hollandsch edelman zich aangevuurd gevoeld, om den lof van een anderen Willem van Oranje te bezingen, weinig droomende dat die naam hier anders dan op letterkundig gebied zou beroemd worden, of dat voor zijn held zelf nog een standbeeld zou worden opgericht door den tweeden koning van Nederland, die zoo goed als eenig lid van zijn geslacht zin mocht hebben voor die ridderlijke heldenfiguur. Zoo zijn gedicht, dat den held uit de negende eeuw viert, vergeten en

bijna verloren is geraakt, dit zal ons minder verwonderen, vooral wanneer wij zien, dat de hoogwijze critici uit de dertiende eeuw er reeds den staf over hebben gebroken. Maerlant noemt, gelijk wij zagen, onder de ridderdichten die hij veroordeelt, er ook een over »Willem van Oringhen", dat

uten Walsce van Haerlem
Clais veren Brechten sone dichte.

Wij hebben dus voor het eerst te doen met het werk van een Hollander, en gelijk wij zoo even zeiden van een edelman, zoo als wij straks nader hopen te betoogen.

Van dezen dichter zijn ons geene levensbijzonderheden bekend, ja, wij weten zelfs niet stellig in welke jaren hij zich beroemd gemaakt heeft. Het mag dus gewaagd schijnen hem reeds hier, in het vroegste tijdperk, te doen optreden, doch wij zullen ons daaromtrent eerst trachten te rechtvaardigen wanneer wij kennis hebben genomen van de sage.

Willem hertog van Aquitanië is een historisch persoon, die zoowel door zijne ridderlijke heldenfeiten als door zijn vroom christelijk uiteinde vermaard werd, en wiens lof zoowel in het volkslied als in de kerkelijke legende gevierd werd. De latijnsche schrijver van zijn monniksleven, die vóór de elfde eeuw de pen voerde, weidt breed uit in zijnen lof en over de algemeene bekendheid der liederen ter zijner eer, die zoowel voor het volk en den adel als in de kloosterzalen werden gezongen. Geen wonder, dat de latere zangers met graagte die toonen opvingen, en dat de naam des helds in de twaalfde eeuw over geheel Frankrijk weêrklonk, zoodat reeds Ordericus Vitalis zeggen kon: »vulgo canitur a jocularibus de illo cantilena."

Het ligt buiten ons plan, om hier de punten van overeenkomst tusschen de historie en de sage te ontwikkelen, of bij hare vorming en uitbreiding stil te staan;

slechts dit stippen wij aan, dat ook hier verschillende historische personen hunnen roem hebben moeten leenen om er den lauwerkrans der trouvères van te vlechten.

Sedert de helft van de negende eeuw bestookten de Saracenen, die zich in 827 van Sicilië hadden meester gemaakt, Italië: door een toeval werden de normandische ridders daarheen gelokt, en de beroemdste onder hen, Willem d'Hauterive, bijgenaamd *Fierebrace*, met den ijzeren arm, verdreef de ongeloovigen (1037—45) en maakte zich van het graafschap Appulië meester. Die strijd en die overwinning werd onzen Willem toegedicht, vandaar zijne tochten in Italië, waar hij mede voorkomt onder den naam van Fierebrace, dien hij verwisselde tegen dien van *Guillaume au court-nez*, sedert een ongelukkige houw hem een deel van zijnen neus deed verliezen (*).

Het spreekt dus van zelf, dat Willem reeds populair moest zijn, toen de vreemde heldendaden bij zijne geste werden gevoegd. Dit gedeelte is dus betrekkelijk jonger dan het volgende. Dat de poëtische herinnering Guillaume d'Hauterive al spoedig liet varen blijkt daaruit, dat men zijne sage ook nog aan andere helden heeft vastgeknoopt. Zoo hielp zij de Enfances Ogier vormen, welk gedicht wederom een historischen trek bewaard heeft,

---

(*) De reus Corsuble heeft hem dien in een tweegevecht afgehouwen, dat den oorlog moest beslissen. Willem overwint en doodt den reus. Als men hem geluk wenscht en onderzoek doet of hij wel »sain et hétiez" is, antwoordt de held:

»Oïl, fet-il, la merci Dieu del ciel!
Mès que mon nés ai un pou acorcié:
Ge ne sai, certes, com sera aloignié.
(Li cuens méismes s'est iluec baptisié)
Dès ore mès qui moi aimme et tient chier,
Trestuit m'apelent, Franc et Berruier,
Conte Guillaume au cort nés le guerrier."

Men ziet daaruit tevens, dat de hoorn (*le cornet*) in het wapen der prinsen van Oranje, een sprekend wapen is, van latere dagteekening.

die eer in de gedichten over Willem van Oranje te verwachten was, het verraad namelijk van Alori, die Willems voorganger, hertog Orson van Toulouse, overviel.

De branche waarvan wij gewaagden wordt voorafgegaan van eene andere, die des helds jeugd en eerste wapenfeiten vermeldt, de liefde die de saraceensche vorstin Orable voor hem opvat, en de tooverkunsten die zij te baat neemt om haar bruidegom, koning Tiebaut d'Arabe, van haar afkeerig te maken, hetgeen aanleiding geeft tot zonderlinge tooneelen, die wij in den Partenopeus terug zullen vinden. Wij kunnen er niet lang bij stil staan en verwijzen naar den straks aan te halen Paulin Paris (6,156).

Van zijn tocht in Italië teruggekeerd, vindt men den ridder terug aan het hof des franschen konings: alle landen zijn in leen uitgegeven, slechts hij is vergeten, de held die den koning op den troon heeft bevestigd. Hij verwijt den vorst zijne ondankbaarheid en wil hem de manschap opzeggen. De koning tracht zich te verontschuldigen, en biedt hem eindelijk de leenen van verschillende edelen aan, die hij alle afslaat omdat er rechtmatige erven zijn. Een enkelen trek:

»Prens donc la terre au marchis Berangier;
Mort est li cuens, si prenés sa moillier!"

zegt de koning; maar Willem wendt zich tot de verzamelde edelen en spreekt hen dus toe: »Ridders, »hoort mij aan, en verneemt de geschiedenis van Beren»gier. Hij had een graaf gedood, wiens vijand hij was, »en kwam een toevlucht zoeken bij den keizer, die hem »opnam en hem een leen en eene echtgenoot gaf. Se»dert heeft Berengier 's keizers leven in den slag ge»red, hij heeft hem zijn eigen paard gegeven waarop de »keizer ontvlood, terwijl wij den ridder zagen neêrhou»wen. Hij heeft een zoon nagelaten.... En de keizer »wil mij zijn leen geven! Bij alle heiligen, in geheel »Frankrijk is geen zoo stout ridder die het erfgoed van

»den jongen Berengier durfde aanvaarden, of mijn zwaard »zou er hem voor straffen." — Of zulk een tooneel ook pleit voor de levendigheid van het verhaal!

Op raad van zijn neef Bertrand verzoekt de held eindelijk om met het leen van Spanje beleend te worden, dat is met Provence en Dauphiné, die door de Saracenen bezet waren. Dit wordt hem toegestaan: hij begeeft zich nu met vrienden en magen op weg, en veroovert Nîmes en Oranje, waar hij zich vestigt en waarvan hij den naam zoo beroemd zou maken. Hij huwt er met de schoone Orable, vroeger de echtgenoot des heidenschen konings Tiebaut, die hij met kracht van wapenen veroverd had en eerst tot het christendom liet overgaan, en den naam aannemen van Guibor.

In de verzameling van gedichten op onzen held volgt dan eene branche, die van jonger dagteekening is dan de vorige, en handelt over de jeugd van Willems neef Vivien, en hoe die, mede door toedoen zijns ooms, uit de handen der Saracenen verlost wordt. Zij is te onbelangrijk om er bij stil te staan, maar wij gaan over tot de ouder branche, die den grooten strijd bij *Arleschans* (*) of *Alischans* schildert.

Willem slaat zijn neef Vivien ridder, en deze doet daarbij de overmoedige gelofte van nimmer een enkelen voet breed voor de Saracenen te wijken, waarvan hij door geen vertoog is af te brengen, en die hem duur zal te staan komen. Met duizend krijgers valt hij in Spanje en woedt er op schrikbarende wijze. — De am-

(*) »Il est impossible de méconnoitre dans ce nom celui de la ville d'Arles et de ses fameux *Eliscamps* ou *Champs-Elisées*, que dans le moyen-âge les tombeaux chrétiens groupés autour de Sainte-Marie-Majeur rendoient mille fois plus célèbres que les inscriptions funéraires des époques romaine et gauloise." Het zijn de woorden van Paulin Paris, in zijn uitstekend werk, Les MSS. de la bibl. du Roi (3, 143), waarheen (3e en 6e deel), gelijk mede naar Michels inleiding op de Chanson des Saxons, wij verwijzen om nadere inlichting over de gedichten betrekkelijk Guillaume au court-nez.

miraal Desrames verheugde zich in Cordova over een wapenstilstand met Willem gesloten, toen een schip voor de stad verschijnt met vijfhonderd Saracenen wien de oogen waren uitgestoken, neus en handen afgehouwen. Dit was een geschenk van Vivien, van wien men tevens verneemt, dat hij de stad Arleschans heeft ingenomen. De woede des ammiraals doet hem met een geducht leger tegen de frankische christenen oprukken. De strijd is hevig, en ondanks de wonderen van dapperheid door Vivien en de zijnen verricht, zijn zij op het punt van te bezwijken. Vivien zelf wordt zwaar gewond, en ter naauwernood gelukt het hem en de zijnen zich door de heidenen heen te slaan en zich in een oud en verlaten kasteel te bergen. Hij zendt nu een bode naar Oranje om zijns ooms hulp in te roepen. Deze snelt met twintigduizend ruiters aan, en moet zich met de uiterste moeite door de vijanden heenkloppen om zijn neef te bereiken, die, door meer dan twintig wonden verminkt, zich ter naauwernood kan staande houden. Roerend is de ontmoeting der twee helden. Willem verbindt zoo goed hij kan de ergste van Viviens wonden, waardoor de ingewanden heendrongen, en brengt hem, daar hij het gezicht verloren heeft, op het spoor der ongeloovigen, waaronder zij nu gezamenlijk eene groote slachting aanrichten.

Op het oogenblik dat de strijd een gunstiger wending schijnt te nemen wil de held gehoor geven aan de waarschuwing van hen, die hem voorstellen hoe Guibor, in Oranje achtergelaten, zonder zijne bescherming eene prooi der ongeloovigen zou worden. Hij wil haar te hulp ijlen, maar zijn paard kan niet verder.... Eene roerende toespraak, welke het edele dier verstaat, »com s'il fust hom senés," geeft het nieuwe kracht; maar nu ondekt hij te midden der lijken het schild van Vivien, en weldra ontwaart hij dezen zelf, die geheel bebloed, met over de borst gekruiste handen, onder een boom,

zit. Nu stijgt hij af, en er volgt dan een tooneel dat wij ons niet kunnen weêrhouden wat breedvoeriger te beschrijven.

Graaf Willem ondersteunt den gewonde, die door den kus dien hij hem op de lippen drukt tot zichzelven komt. — »Leeftge, mijn kind?" — »Ja, zoo 't leven heeten mag; het is met mij gedaan, mijn hart is getroffen." — »Neef, zeg mij, hebtge bij de laatste mis het gewijde brood genoten dat door den priester gezegend is?" — »Neen, want toen ik mij aanmeldde was er niets meer overig; maar deswegen zal ik niet verloren zijn, want God de Heer is vol genade!" — »'t Is waar; intusschen heb ik eene gewijde hostie in mijn tasch, neem die om mijnentwil." — »Gaarne, want ik heb er hartelijk naar verlangd."..... Graaf Willem weende en kon zich niet bedwingen: hij nam zachtkens het hoofd zijns neefs en leunde dat tegen zijne borst, en begon hem godsdienstigen troost toe te spreken. De jongeling biechtte en ontfing uit zijne hand de heilige beete:... toen zweeg hij, en na een laatsten groet voor Guibor braken zijne oogen en de ziel verliet haar omhulsel. — Willem wil het lijk op zijn paard met zich voeren, maar een nieuwe aanval der ongeloovigen noodzaakt hem het onder een boom neêr te leggen, en slechts met de uiterste inspanning gelukt het hem Oranje te bereiken. Toen ook hier de Saracenen zich vertoonen verlaat de held in stilte de burcht om bij den koning hulp te halen: de vrouwen wapenen zich en verdedigen inmiddels de muren. Aan het hof te Montloon verkrijgt hij eerst na de hevigste tooneelen, die de ruwe zeden met grelle kleuren doen uitkomen, de gevraagde hulp. Hij ontdekt tevens aan 's konings hof den jongen reusachtigen Renouart, Guibors broeder, die met eene zware met ijzer beslagen knots (*tinel*) in het vervolg van den oorlog wonderen verricht; de ongeloovigen, en daaronder ook zijne bloedverwanten, onbarmhartig doodt, en zelfs zijnen

vader Desrames wondt. Vooral door zijn toedoen worden de heidenen verslagen, Oranje ontzet en de oorlog geeindigd; een oorlog waarvan de dichter zegt:

Ains puis cel jor que Jhesu-Crist fu nez
Ne fu tel chaples né tel mortalités
Come ce jor, en Aleschans sor mer.
Del sanc des cors fu toz vermeus li prés;
Encor le voient li pelerin assez
Qui à Saint Jaque ont le chemin torné;

welke verzen wij alleen aanhalen omdatze ons later zullen te stade komen.

De branches die hierop volgen, zullen ons niet lang bezig houden: hun held is eigenlijk Willem niet, maar Renouart. Zij zijn ook van later oorsprong; en de inhoud is zoo ruw, zoo belagchelijk en ongerijmd, zoo blijkbaar voor de onkiesche ooren van het gepeupel gedicht, dat, volgens de getuigenis des dichters zelven, de letterkundigen van zijnen tijd er hem weinig achting om toedroegen, waarom wij dien dan ook vrijelijk aan de aandacht van een beschaafd publiek der negentiende eeuw mogen onttrekken. De onderwerpen dier twee stukken zijn de strijd van Renouart tegen den reus Loquifers, en eindelijk zijn kloosterleven: de schrijver daarvan was zekere Guillaume de Bapaumes.

Eindelijk hebben wij eene laatste branche te vermelden, die echter weder ouder is dan de zoo even genoemde. Zij is bekend onder den titel van *le moniage Guillaume* en bezingt des helds vroom levenseind in het klooster te Gellone. Van de vertaling van dit gedeelte van des helds geschiedenis hebben wij twee fragmenten, die Willems in het Belgisch Museum (7,186 vlg.) heeft doen drukken. Wij zullen er daarom straks nader op terugkomen: wij dienen eerst nog met een enkel woord over den ouderdom der verschillende fransche branches te spreken, daar dit ons van dienst zal kunnen zijn bij de bepaling van den ouderdom der vertaling.

Sommigen hebben al de gedichten over Willem van Oranje toegeschreven aan Adenez-le-roi, die, zoo als wij weten, op het laatst der dertiende eeuw leefde; maar zonder den geringsten schijn van grond. Anderen, b.v. Reiffenberg, in zijne voorrede op Mouskès (1,158), noemen, op het voetspoor van Roquefort (de l'Etat, enz. p. 165), Guillaume de Bapaumes, en in zoo verre met meer recht, als deze tenminste in een der gedichten of branches genoemd wordt. Maar moet hij daarom de schrijver van al de deelen zijn? Dit is meer dan onwaarschijnlijk. De stukken die uit zijne pen vloeiden, zijn de jongste van den geheelen cyclus. De moniage Guillaume, die al de vorige deelen van de geste opnoemt, zwijgt van deze twee, die dus later vallen, en ook daarom een anderen maker verraden, omdat de held der overige branches hier slechts de tweede rol vervult, terwijl de ruwer zeden die hier geschetst worden en het geheele karakter van Renouart, een ander, minder kiesch gehoor op 't oog hebben. De branche van Renouart alleen kent de Artursage, waarvan in de overige zangen nog geen spoor gevonden wordt: de dichter moet dus op de grenzen der twaalfde en dertiende eeuwen gesteld worden; maar ook niet later, als men ten minste mag aannemen, dat Guillaume de Normandie omstreeks 1200 in zijnen Fregus den reus Loquifers van hem ontleende.

De schrijver van de bataille d'Aliscans heette waarschijnlijk Chrestiens: zoo noemt hem Wolfram von Eschenbach (die dit gedeelte der sage vertaalde) ter gelegenheid van eene berisping die hij hem meende te moeten toevoegen als hij zelf des helds wapenrok als uitmuntend door pracht voorstelt, terwijl (125,20)

> Cristjâns ein alten tymît
> im hât ze Munleûn an gelegt;
> dâ mit er sîne tumpheit regt,
> swer sprichet sô nâch wâne.

Om hierin echter Chrestiens de Troies te zien, gelijk

San-Marte wil (*), komt mij onaannemelijk voor, daar deze dichter geene breede tiensylbige verzen geschreven heeft, als waarin deze verhalen vervat zijn, terwijl hij daarenboven reeds genoeg werks geleverd heeft om de eer te kunnen ontberen van zich ook dit gedicht te zien opdringen. De bataille d'Aliscans moet nog wat vóór de werken van dezen vruchtbaren dichter vallen, ja, misschien niet lang na 1150, daar de Brut er nog geheel onbekend in schijnt: de Moniage Guillaume mag dan tien of twintig jaren jonger zijn, hoewel Paris het voor ouder dan het vorige schijnt aan te zien; dit stuk was in allen gevalle nog vóór het eind der twaalfde eeuw geschreven.

De mnl. fragmenten behooren, gelijk wij reeds zeiden, tot deze laatste branche, en uit den tekst zelf blijkt dat het eene vertaling is uit het Fransch: wij hebben dus recht er het werk in te zien van dien Claes Verbrechten, gelijk hij gemeenlijk genoemd wordt, dien Maerlant ons leerde kennen, te meer daar »taal en spelling, ja zelfs het schrift der fragmenten ons naar de dertiende eeuw verwijzen," gelijk Willems schrijft. Deze voortreffelijke oudheidkenner meende uit de woorden van Maerlant te mogen gissen, dat de middennederlandsche bewerker alleen de branche van het monuiksleven zou hebben vertaald; maar juist het tegendeel schijnt mij de bedoelde plaats te leeren.

Die lesen wille sine vite
te sinte Willems, in die woestine,
daer hi heilich es verheven
vint hise van hem bescreven.

Deze woorden verwijzen ons naar de latijnsche levensbeschrijving, die in de Acta Sanctorum (Februarii) is opgenomen. Als Maerlant er op laat volgen

(*) Leben und dichten Wolfram's von Eschenbach, II. 77.

Die walsce boeke lieghen van hem,
die uten Walsce van Haerlem
Claes veren Brechten sone dichte,

dan wijst, dunkt mij, die meervoudige vorm duidelijk op de verschillende fransche branches: en dit wordt te waarschijnlijker als wij zien dat hij weinig regels vroeger eene toespeling maakt op den slag bij Aliscans (Arles la blanche, Arlebanke) en de graven die daar gevonden werden, waarvan wij zagen dat ook de fransche dichter juist van die branche melding maakt (boven bl. 318, in verband met de noot op bl. 315).

Hoffmann von Fallersleben giste, dat deze dichter een tijdgenoot van Maerlant geweest zou zijn, en anderen, wijlen de hoogleeraar Lulofs b.v., zijn datzelfde gevoelen toegedaan. Er bestaat echter niet de minste grond voor; want dat Maerlant hem noemt zal toch wel niet als bewijs daarvoor mogen gelden. Ware ons het geheele mnl. werk behouden, wij zouden misschien stelliger aanwijzing daarin vinden, maar ook nu reeds is er veel dat het aannemelijker maakt om den dichter Claes eenigsins hooger oudheid toe te kennen.

Bedenken wij toch, dat reeds in 1214 Wolfram von Eschenbach eene mhd. vertaling begon van de hoofdbranche van den cyclus, terwijl hem ook de overigen niet onbekend waren, daar hij van de eerste als een algemeen bekend stuk zelf gewaagt (7,25), en op die welke *Le charroi de Nîmes* ten titel voert toespelingen maakt (298,15), dan zullen wij het waarschijnlijk mogen achten, dat hier te lande het gedicht althans niet later bekend en vertaald werd dan in Opper-Duitschland, waarheen het toch zijn weg moest vinden door deze streken. Bedenken wij daarbij, dat een Hollander de vertaler was, dan dringt zich als vanzelf het tijdperk van den hollandschen graaf Willem I aan onze verbeelding op. Hij toch was de eerste graaf van dit gewest die een gelukkigen kruistocht ondernam: in zijne jeugd reeds

had hij zijnen vader vergezeld naar het Heilige Land (1190); later had hijzelf in Spanje de Saracenen bestreden, en als de beste held der sage vier hunner koningen ten onder gebracht; in zijn tijd moet eerst een Saracenenkrijg de aandacht der hollandsche zangers getrokken en een gewillig oor bij den adel gevonden hebben. En nu waren het juist de Haarlemmers die, volgens de overlevering, zoo roemvol deel hadden in dien kruistocht, en de held die daarbij de ongeloovigen verwon, heette juist Willem; was nu dit tijdperk niet het meestgeschikte om een haarlemsch dichter, die misschien zelf den krijg had medegemaakt en, in den eersten tocht, Akre, of later Alcasar en Damiate had helpen innemen, of die den graaf wenschte aan te sporen tot zijne roemrijke tweede onderneming, juist dit onderwerp, juist dien held te doen bezingen? Ik ben zoo overtuigd van de waarschijnlijkheid dezer gissing, dat ik niet de minste bedenking maak om onzen dichter uiterlijk in de eerste jaren der dertiende eeuw te stellen, waarschijnlijk tusschen 1191 en 1217, gelijk wij later zullen aanwijzen.

Zien wij of het ons niet kan gelukken iets meer van dien schrijver te vernemen. Uit de reeds herhaaldelijk aangetogen woorden van Maerlant

> Die walsce boeke
> die uten Walsce van Haerlem
> Clais veren Brechten sone dichte,

heeft men opgemaakt, dat hij heette »Klaas, zoon van vrouwe Brecht", en dat hij geboortig was uit Haarlem. Hij zou dan waarschijnlijk een zoogenoemde half-edele geweest zijn, wiens moeder ten minste van adelijke geboorte was, gelijk uit het bijvoegsel *ver* (vrouwe) voor haren naam blijkt. Van dergelijke namen zijn meer voorbeelden bekend, en v. d. Bergh deelt ons uit een zeeuwsch charter onder anderen die mede van »Pierre fils Agheten, Heine filz Zuanekin, Hallinc ver Lieven

sone, Jacob ver Hillen soen, Jan veren Diedmen sone;" terwijl de wettelijke gewoonte om in het gedachte geval zich den naam der edelgeboren moeder te assumeeren uit een grafelijk gewijsde uitdrukkelijk blijkt (1), hetgeen ons de familie van George Dandin in het geheugen roept *où le ventre ennoblissait.*

Die opvatting van Maerlants woorden schijnt de natuurlijkste, en men kan zich daarbij op gelijksoortige plaatsen beroepen, waar het land of de plaats der geboorte van een genoemden bij zijn naam wordt gevoegd (2). Maar het is toch ook mogelijk de plaats anders uit te leggen, als men de woorden *veren Brechten sone* tusschen twee kommas plaatst en *van Haerlem* opvat als een geslachtsnaam. Dat die vóór den doopnaam geplaatst is kan geen zwarigheid opleveren, 't is zeer gewoon (3); dat er nog eene nadere persoonsbepaling volgt door de mededeeling van den naam eens bloedverwants is ook niet vreemd (4). Voor zoodanige na-

---

(1) »Willaem van Heynnegouwe, grave van Zeeland, maken cont allen luden, dat voir ons in die wayrede ghedinghet was tote Reymerswale van *Willaem Mairlijns* edeldomme, Clays Everdey soens sone uyt Cruninghen, ende vonden es inder wayrede dat sijn moeder een welgheboren wijf was, beyde van Willaem Mairlijn haren vader ende van Adelise hore moeder, also dat Willaem Mairlijn voirsz. metter wayrede half-edel bekent is."

Charter van 21 April 1336, bij Mieris, 2,577.

(2) Heelu, 7645. Ende van Scors her Jan
ute Vlaenderen.
8118. Van Bruesele Willem Pypenpoye.
L. Sp. 3 d., bl. 183. Van Breusele Heine van Aken.

(3) Heelu, 8589. Van Gotsenhoven Goeswijn.
8595. Ende van Voslaer Gheraert.
8603. Van Quaderebbe Heinric Happaert.

(4) Heelu, 97. Daer hi van Loen den grave Jan,
grave Arnouts sone, ute gewan.
7772. Her Gielijs
Berthout, des Berthouds oem.

dere bepaling moet echter natuurlijk eene reden bestaan; en de talrijkheid der leden van het geslacht van Haarlem in de eerste helft der dertiende eeuw kan daarvoor gelden. In de charters bij Kluit en van Mieris vindt men van 1200 tot 1250 vermeld IJsbrand, Gerard, Bartholomeus, Johannes, Ibelot, Hagano, Walterus, Diederik zoon van Rembold, verschillende Simons, alle uit dat geslacht, hetgeen reeds aanleiding kon geven om naar eene nadere appositie om te zien voor onzen Claes, vooral wanneer ook die naam aan verschillende personen eigen was. Nu vindt men den naam Nicholaus de Harlem onder een staatsstuk van 1199 (Kluit II, 2,228), en Simon van Leeuwen gedenkt in zijne Batavia Illustrata (pag. 975) een Niclaas van Haerlem, die in 1255 te Velzen stierf, en misschien voor denzelfden te houden is. Er kunnen er meer geweest zijn; maar hetgeen merkwaardig mag heeten is, dat de naam Nikolaas ter zelfder tijd nog gevoerd werd door den zoon van heer Jan Persijn en eene dochter uit het huis van Haerlem, welke zoon in verschillende charters voorkomt onder den naam van Dominus Nicholaus Persijn de Harlem (*). Deze voegde zich dus mede den geslachtsnaam zijner moeder toe, waarschijnlijk om zich te onderscheiden van een anderen Nicholaus Persijn, die in dezelfde jaren voorkomt (†), tenzij men dezen voor denzelfden persoon te houden hebbe.

Wij zien dus dat er ligt reden kon bestaan om eenen Nikolaas van Haarlem nog een onderscheidenden toenaam te geven, om verwarring voor te komen. Ik twijfel dan ook niet of het was deze Klaas van Haarlem, dien wij in 1199 voor het eerst ontmoeten, die voor den vertaler is te houden van den Willem van Oranje; en ik zou dan liefst die vertaling tusschen de beide

(*) In 1230 bij Mieris, 1,206; in 1237 bij Kluit, l.l. p. 479.
(†) In 1231 bij Mieris 1,208; in 1246 bij Kluit, l.l. p. 505. Volgens van Leeuwen, Bat. Illust. p. 1047, stierf hij in 1250.

kruistochten van den hollandschen graaf stellen (1191—1217). Het is mij of ik in de geschiedkundige gebeurtenissen een naklank verneem van het gedicht. Of zou het zoo ongerijmd zijn, dat Willem juist daardoor werd geprikkeld om, tegen den zin zijner meeste bondgenoten en volgelingen (*), die hem dan ook verlieten, de Saracenen op het spaansche schiereiland met eene kleine bende te bevechten? En die jonge Vries, die, met een dorschvlegel gewapend, op de muren van Damiate onder de vijanden woedt, herinnert hij niet als vanzelf aan Renouart die met zijn *tinel* de ongeloovigen verplettert?

Kluit heeft reeds in de voorrede zijner Historia Critica gewezen op het ontbreken van meer uitvoerige inlandsche berichten aangaande het tijdperk dat onmiddelijk volgt op het jaar waarin de oude egmonder kronijk eindigt; waren wij in dit opzicht gelukkiger, ware de overlevering die nog tot Johannes a Leydis gekomen is vroeger geboekt, of had de verslaggever, wiens bericht is opgenomen in de kronijk van den abt Menco (in de Analecta van Matthaeus), goedgevonden enkele persoonsnamen te vermelden, wij zouden misschien iets meer weten aangaande onzen Nikolaas van Haarlem, omtrent wien zelfs het charter waarin hij als getuige genoemd wordt niet veel licht verspreidt: het bevat eene schenking aan de abdij van Rijnsburch door Graaf Dirk en zijne echtgenoot Aleide. Wij leeren er alleen dit uit, dat hij in aanzien stond aan het grafelijke hof; en als wij zien dat hij optreedt naast de officieren van het huis des graven, den dapifer of drossaat, en den pincerna of schenker, dan rijst het vermoeden dat hij zelf tot de gewone hofhouding behoord heeft. Waren ons uitvoeriger bescheiden toegankelijk, wij vonden hem misschien onder de edelen die graaf Willem verzelden naar het Oosten; want dat het geslacht der heeren van Haarlem op de

(*) Wagenaar 2,344.

hand van Willem was leert ons de geschiedenis, die ons toont hoe zij terstond zijne partij kozen tegen Lodewijk van Loon (1): en zoo zij zich later al aan diens zegevierende partij aansloten (2), zij namen de eerste de beste gelegenheid waar om zich weêr met den ridderlijken Willem te verzoenen (3). Die betrekking tusschen dit geslacht en den graaf verklaart ons misschien de zucht van een der loten van dien stam om den vorst in zijnen naamgenoot Willem van Oranje, dien vroegeren Saracenendwinger, wiens voorbeeld hij zoo luisterrijk volgde, te verheerlijken.

Voor ons is dit alles genoegsaam ter vestiging onzer innerlijke overtuiging, hoewel het misschien voor anderen nog geen onomstootelijk bewijs zal opleveren.

Wij durven naauwelijks verwachten dat men in deze onze wijze van zien zoo spoedig zal deelen, want aan den naam van Claes Verbrechten is eenmaal het oor gewend geraakt, en men geeft niet licht een gevoelen op, dat zich op het recht van verjaring kan beroepen. Mocht eenmaal eene gelukkige vondst op het gebied der geschiedenis onze redeneering komen onderschragen, dan zal wellicht ook de naam van den edelman Claes van Haerlem burgerrecht verkrijgen in de geschiedenis onzer letterkunde, even als men zich heeft gewend aan dien van Derk Potter of Jan Boendale, waar men vroeger droomde van een Claes Willems of Jan Deckers.

Hoe dan ook onze vertaler moge geheeten hebben, zonder den minsten grond heeft men hem nog verscheiden andere gedichten toegeschreven, als de Reinout, waarschijnlijk omdat deze ridder zijn leven bijna op gelijke wijze eindigde als Willem van Oranje, en den Malagijs; over welke gedichten wij ter gelegener plaatse zullen handelen.

(1) Wagenaar 2,302. Verg. vooral Kluit, Hist. Crit. I, 2, p. 453—57.
(2) Wagenaar, 2,313,316.
(3) T. a. p. 323.

In hoe verre onze vertaler aanspraak heeft op den naam van dichter, is uit de overblijfsels van zijn werk naauwelijks op te maken: wij willen er thans ten slotte echter nog een oogenblik bij stilstaan.

Het zou zeker meer voor zijn poëtischen takt pleiten, wanneer hij niet alle branches had overgebracht, en zich, even als Wolfram von Eschenbach deed, bepaald had tot eene enkele, die door hare eenheid en afronding meer kans had om te treffen en te boeien dan eene reeks verhalen, die, hoe rijk ook aan dichterlijke situatien of beschrijvingen, door hunne herhalingen, door hunne gerektheid veel minder uitwerking doen. Kunnen wij in dit opzicht zijnen smaak al niet loven, ons blijft te onderzoeken, hoe hij zich van zijne taak, zoo als hij zich die had afgebakend, heeft gekweten. Wij moeten ons natuurlijk tot dat gedeelte bepalen, waartoe onze fragmenten behooren. Als Lachmann dit een hoogstlangwijlig stuk noemt, dan komt dit verwijt hoofdzakelijk ten laste van de duitsche navolging van Ulrich von Türheim (1250), want van het origineel kan men beter getuigenis afleggen.

De vroome ridder besloten hebbende deze wereld te begeven, als men vroeger sprak, maakt zich op naar het klooster van Agnanes, waar hij met weêrzin, en alleen om de rijke geschenken die hij het klooster doet, wordt toegelaten. De monniken kunnen zich evenwel niet gewennen om hem als vijf man te zien eten, en zij zinnen er op om zich van hem te ontdoen. De abt Hendrik vergadert het kapittel, en daarin wordt besloten dat men Willem naar de zee zal zenden om visch te koopen: inmiddels zal men roovers van zijnen tocht verwittigen, en daar men des helds moed kent, twijfelt men niet, of hij zal zich tegen hen verzetten en hun slachtoffer worden. Met veel levendigheid is het tooneel geschilderd, waar de abt hem met de boodschap belast: Willem wil zich wapenen, maar dit wordt hem verboden daar het tegen de statuten strijdt. — »Maar als men mij den visch

en het lastpaard afvordert?" — »Geefze gewillig," antwoordt de abt. Op dit gezegde ontsteekt de held in toorn: — »Uw bevel is grievend, heer abt," spreekt hij; »neen, dan is de ridderschap heel wat anders: ridders strijden steeds tegen de ongeloovigen, en worden dikwerf met hun bloed gedoopt; maar gij hebt voor niets zin dan voor eten en drinken, lezen, zingen en slapen. Die monniken kruipen in de pij, alleen om er zich in vet te mesten, en te luieren over hun psalmboek!" En dan volgt eene reeks van vragen: »En als men mij den mantel rooft? of mijne pij? of mijne laarzen? of mijne hoozen?..." En steeds is het antwoord, dat zijn onwil wekt: »Geef alles gewillig!"

En dan vangt hier het eerste fragment van onze vertaling aan.

Willem en zijn knaap of dienstknecht (*favle* heeft het Fransch) begeven zich op weg, en hetgeen de abt voorzien had, gebeurde. Hij maakte haast en kwam weldra »in het dal ten Sigeren" (*le val de Sigré*). Zelf was hij onvervaard, maar de knaap sidderde van vrees dat hun iets kwaads mocht overkomen. Willem verzoekt hem nu een liedje te zingen om wat moed te krijgen en hem den weg wat te vervrolijken. Zijns ondanks heft de knaap aan, maar

Al soetelike, te halven uut,

daar hij vreesde gerucht te maken. De roovers intusschen, die vijftien in getal zijn, en worden aangevoerd door Gonnart, een fellen booswicht, hebben het geluid gehoord. Zij snellen op de reizigers aan en grijpen den knaap, boeien hem en werpen hem in een greppel. Willem schiet op zijn hulpgeschrei toe en bidt ootmoedig dat men den knecht vrij late en zich met zijn eigen goed vergenoege. Gonnaart spreekt hem smadelijk toe, hetgeen den graaf in toorn doet ontsteken. Hij tracht den roovers te beduiden, dat zij zich bezondigen door

zich aan een kerkelijk persoon te vergrijpen, maar dit helpt niet, en hij wordt bijna naakt uitgeschud. Inmiddels weet hij door eene list den aanvoeder der bende in zijne nabijheid te lokken en velt hem met een vuistslag ter aarde. Hier eindigt het eerste fragment. In het oorspronkelijke gedicht leest men dan verder hoe Willem het klooster van Aniane verlaat, zich in de woestijn van Gellone afzondert en eindelijk in handen valt van de ongeloovigen, en zeven jaren gevangen gehouden wordt door Synagos den ammirant van Palerne. Het tweede fragment vat hier den draad der geschiedenis weder op, en schildert des helds toestand in de gevangenis. Zijne wonden smerten hem, en hij lijdt bijna hongersnood. Soms liep zijn kerker vol water, waarin hij tot aan den hals gedompeld zat.

Engeens dincs haddi ghenoech,
sonder leets ende onghevoech!

Als hij slapen wilde moest hij op een pilaar klimmen en daar rusten zoo hij best kon. Dat had reeds zeven jaar geduurd, maar de Saracenen letten niet op zijn weegeklag: God evenwel zou hem niet verlaten, want een edel ridder, Landridus de Timonier (Landry le timonier), zijn bloedverwant, zou hem welhaast verlossen. Eerst verschijnt een engel in den kerker, die zijne wonden heelt, en weldra daagt ook Landry op, die zich eerst voor een koopman uitgeeft, maar eindelijk voor zijn waren naam en zijn geslacht moet uitkomen. Het origineel verhaalt ons, daar de fragmenten hier voor goed eindigen, hoe het Landry gelukt zijn neef te verlossen, en hoe Willem den heiden Synagos doodt. Hij trekt daarop naar zijne kluis terug, en inmiddels verschijnt de reus Isoré met een saraceensch leger voor de muren van Parijs om den dood van Synagos te wreken. Koning Lodewijk had de beste ridders van zijn hof verwijderd, en was alleen omgeven van onedele vlijers, die tot

geene heldendaad in staat zijn. Hij heeft er nu berouw over en wenscht zijnen dapperen Guillaume au Courtnez terug! De ridder Anséis trekt uit om hem te zoeken: na een moeielijken tocht langt hij in de woestijn van Gellone aan, en niet dan na herhaalde pogingen gelukt het hem den kluizenaar over te halen tot hulpverleening. Hij begeeft zich eindelijk naar de bedreigde stad, en doodt, na een hardnekkig gevecht, den reus, waarna hij in de eenzaamheid denkelijk terugkeert, — want het mij toegankelijke handschrift eindigt hier, — om, na een vroom leven, gelijk Ogier van Ardennen, zijn tijdgenoot, als een heilige te sterven.

Het kan niet van ons gevergd worden in eene æsthetische beschouwing te treden dezer reeks van gedichten, die vooreerst geene eigenlijke kunsteenheid uitmaken, en waarover toch geen oordeel te vellen is zoolang het geheel ons niet in druk volledig toegankelijk is. En met te meer reden nog onthouden wij ons van eene kritiek der vertaling, omdat de fragmenten, die ons oordeel zouden moeten vestigen, zoo gering in omvang, en daarenboven nog zoo verknipt zijn, dat zij ons ook niet tot de minste gevolgtrekking berechtigen omtrent het eigenaardige der opvatting of de waardij der behandeling. Aangaande het onderwerp mogen wij slechts in het algemeen dit zeggen, dat het ons langsamerhand voorbereidt op het ultraromantische dat wij weldra den boventoon zullen zien verkrijgen. Spreekt uit het laatste, niet het jongste, gedeelte nog de ouder geest ons toe, die moed en krijgsdeugd aan vroomheid en kastijding des vleesches paart, die het gedicht zoowel op het gebied der kerkelijke legende als van den ridderroman plaatst, een andere politische geest doet zich hier kond dan in het Roelants-lied b.v. of in den Karel en Elegast. Was dáár het koningschap nog omgeven van den straalkrans des godgevalligen geloofhelds, hier is de nimbus verdwenen, en meer nog dan in den Ogier, waar

de koning ten minste nog handelt en eenige zelfstandigheid, een karakter heeft. In den Willem van Oranje is de koning een zwak wezen, dat noch geacht noch bemind wordt; en tegen de koninklijke majesteit vergrijpt zich de held zelfs zoo, dat hij de koningin bij de hairen grijpt enze, onder de grofste smaadredenen, over den grond sleurt. Dat zulke denkbeelden in het anti-keizersgezinde Holland welkom waren laat zich begrijpen, en tevens moest de schildering der wonderbare pracht, der verbazende kunstmiddelen van Orable in de eerste branche voorkomende, met welgevallen worden aangehoord aan een hof, welks vorsten daarin eene herinnering moesten vinden aan hetgeen zij in het oostersche land of aan het prachtige hof van Bysantium hadden gezien. En als hier der vrouwen eene plaats wordt ingeruimd die haar in de vroegere gedichten was ontzegd, dan vinden wij daarin niet alleen eene voorbereiding voor dat tijdperk waarin zij eene hoofdrol vervulden; maar blijkbaar eigende dit het gedicht uitnemend voor dat graafschap Holland, waar de strijdhaftige Aleide naar het zwaard greep zoo goed als de Guibor van het gedicht, en waarin de vrouwen in het algemeen zoo grooten invloed hadden uitgeoefend op den treurigen gang der gebeurtenissen.

Wat onzen vertaler aangaat, zoo wij al geen oordeel kunnen vellen over zijn poëtischen aanleg, uit de tot ons gekomen overblijfselen mogen wij toch opmaken dat hij in kunstvaardigheid de bewerkers der vroeger behandelde stukken verre overtreft. Zoo hij nog niet uitmunt door dien volmaakten versbouw, door die vloeiende, heldere taal, die de gedichten uit het bloeitijdperk der ridderpoëzie kenmerken, zijn stijl is zuiver en duidelijk, geheel vrij van bastaardwoorden; zijne schilderingen of beschrijvingen zijn soms goed gelukt, en het verwondert ons niet, dat Maerlant, ondanks zijn tegenzin tegen alle romantische poëzie in het algemeen en

tegen deze stof in 't bijzonder, zich eene loftuiting liet afdwingen door het gedicht,

daer scone wort in sijn ende lichte.

8.

DE OUDSTE BRITSCHE GEDICHTEN.

De gedichten die wij tot hiertoe behandelden, behooren in ieder opzicht in het tijdperk van aanvang der ridderpoëzie, van wording der eigenlijke moderne kunst: niet alleen wegens den tijd waarin zij ontstonden en bij ons werden overgeplant, maar ook vooral om hun inhoud, die, of te veel historisch was om tot een echt gewrocht der scheppende fantazie te worden verkneed, of te naauw verknocht aan de uitdrukking eener enkele, eenzijdige richting, om het kader te vullen eener kunst, die slechts door hare onafhankelijke veelzijdigheid de objektiviteit nadert; terwijl eindelijk de vorm nog zoo weinig beschaafd en vercierd was, dat het onderwerp bijna aan zich zelven overgelaten, ter naauwernood eenige poëtische werking kon te weeg brengen, althans geen voldoenden indruk achterlaten, toen de maatschappij allengskens den zuiver christelijken heldeneenvoud had opgegeven voor meer wereldschen zin; toen de vormen moesten verfijnd worden, omdat de beoordeelende smaak was gelouterd; toen de kunst hare grenzen nader moest afbakenen, omdat het ideaal zich zuiverder en helderder begon te ontwikkelen uit de grover omtrekken der weifelende werkelijkheid.

De maatschappij wordt zich zelven meer bewust, haar karakter vestigt zich meer en meer, de overgangsvormen verdwijnen; zoo zij al twijfelt of dwaalt omtrent het doel waar zij heenstreeft, de middelen waarover zij te be-

schikken heeft, de krachten die haar leven en levendigheid geven treden duidelijk op den voorgrond. De letterkunde die tot heden hare uitdrukking, haar beeld en daarom haar troetelkind was, kan haar niet meer voldoen: zij zoekt naar een nieuwen poëtischen vorm waarin zij zich kan afspiegelen en liefhebben, en zij vindt dien in de romans van Artur en de Ronde-Tafel.

De oorzaken van den opgang der gedichten die deze stof behandelden hebben wij hierboven reeds ontwikkeld (bl. 229—231), en wij kunnen dus hier het algemeene gezichtspunt laten varen en terstond tot de waardeering der afzonderlijke kunstprodukten overgaan. Éene aanmerking evenwel, die zich opdringt ten gevolge der zoo even gebezigde uitdrukking. Na het bij den aanvang van dit hoofdstuk gezegde zou men misschien wanen, dat wij onder de Arturromans slechts zoodanige gedichten aantreffen, die aan de hooger eischen der kunst, gelijk wij die schetsten, geheel en al voldoen, en dus niet alleen uitmunten door dichterlijke opvatting, maar ook door kunstvaardige behandeling en ideale afgesloten eenheid. Men zou zich bij dergelijke voorstelling bedriegen. Zulk eene plotselinge omkeering ligt niet in de natuur, die niets met schokken doet, maar eerst de elementen bijeenbrengt waaruit een nieuw verschijnsel zich dan als vanzelf en ongedwongen ontwikkelt. In de maatschappelijke vormen mocht nu al voor een groot deel het komplekse hoofdelement gegeven zijn, de letterkundige stof, die toch ook een gewichtige faktor was voor de ontwikkeling van het kunstideaal, moest eerst worden ontdekt en bekend gemaakt. De vreemde sagen en overleveringen moesten worden opgeteekend, geordend, in een zeker verband geschikt, van het al te vreemdsoortige ontdaan en in harmonie gebracht met den tijd, de begrippen, de zeden die nu heerschten. Bij dien reuzenarbeid moesten wel de hoogere eischen der kunst vanzelf op den achtergrond geraken, en aan latere dich-

ters werd het overgelaten uit dien voorraad eene keuze te doen en in meer zuivere vormen het ideaal te verwezenlijken. Vandaar dat de eerste gedichten uit dezen cyclus mede nog tot de aanvangsperiode der nieuwere poëzie behooren.

In Wales waren talrijke elementen voor de dichterlijke fantazie in omloop. Vooreerst de poëtische heldensage, door de barden en het fabelminnende volk (»Fabulosi Britones" noemtze Giraldus Cambrensis) opgesmukt en vervormd, maar steeds in eere gehouden en alomme bezongen. Voorts de volkssprookjes waarin reuzen, dwergen en wonderbare tooverkrachten, aan de oude keltische mythologie ontleend, eene schitterende rol speelden. En eindelijk de geheimzinnige vormen waarin de Druïden hunne heilige waarheden hadden gesymbolizeerd, omze, eerst voor het oningewijde volk, het vulgus profanum, later voor de hen verdrijvende en vernietigende christenpriesters, te bedekken.

Toen nu de engelsche koning Hendrik II, wiens zin voor de fantastische voortbrengsels der bretonsche muze genoegsaam bekend is, zijne klerken uitnoodigde die overblijfsels aan de vergetelheid te onttrekken en op te teekenen, moest het hun niet veel moeite kosten de twee eerste gegevens tot een geheel aan een te schakelen en te verwerken: slechts enkele détails van kostuum behoefden verjongd te worden om de oude heidensche helden tot christenridders te stempelen, en daarin waren hen de latere barden en oudste jongleurs waarschijnlijk reeds voorgegaan. Maar de druïdische symboliek, waartoe men den sleutel had verloren, of wier oorspronkelijke beteekenis geene waarde meer kon hebben in eene christelijke maatschappij, leverde grooter moeilijkheid op. Voorbijgaan kon men die niet, omdat zij verweven was met tallooze feiten, en omdat zij meer dan iets anders den fantastischen en mystieken zin aantrok van die half wereldlijke, half geestelijke schrijvers. Er moest dus ge-

zocht worden naar eene verklaring van het wonderbare, en de aard der voornaamste symbolen deed die gereedelijk vinden, doorze in verband te brengen met enkele feiten der christelijke overlevering waarmede zij een zweem van overeenkomst hadden.

De Ronde-Tafel, eene duistere, symbolieke instelling, waarvan, volgens de getuigenis van Wace (Brut, 2 p. 74), de volksoverlevering gewaagde, zou wel het eerst in aanmerking dienen te komen, daar zij een band voor al de britsche ridders uitmaakt; wij zullen later gelegenheid hebben harer te gedenken, daar wij ons in de eerste plaats hebben bezig te houden met dat wat het middenpunt der oude fransche gedichten werd.

Onder de druïdische symbolen komt een schotel of beker voor, die wonderbare eigenschappen heeft en herinnert aan de skandinaafsche mythologie. Taliësin, een bard der zesde eeuw, verhaalt dat die schotel dichterlijk genie geeft en wijsheid: hij doet zijnen vereerders de toekomst kennen, leert hun de verborgenheden der schepping vatten en onthult hun den geheelen schat van alle menschelijke wijsheid. Hij schenkt kracht en voedsel, geneest wonden en kan zelfs het leven teruggeven. Maar wie in zijne geheimenissen is ingewijd verliest de spraak.

Hoe duister die zaak ook zij, dit schijnt men te mogen vermoeden, dat hier de wijsheid der priesterkaste gesymboliseerd is, en dat de ingewijde zich door een plechtigen eed verbond het geheim te bewaren, en dus tegenover de leeken stom werd.

De strijd op leven en dood tegen de Saksers bleef niet zonder invloed op de britsche priesters: ter schraging hunner nationaliteit namen zij een nieuw symbool aan, eene bloedende speer, het beeld van den verdelgingsoorlog dien zij den vreemden zwoeren. Op die speer moesten de ingewijden een eeuwigen haat zweeren aan de overweldigers, en Taliësin deed eene voorspel-

ling, die nog in de gedichten der latere trouvères weêrklank vindt: »Het land van Logres zal door de bloedige speer vergaan!"

Deze twee elementen ontfingen weldra eene christelijke duiding, en vooral het eerste stuk zou onder den franschen naam *graal*, d. i. schotel, vleesschotel, eene bijzondere rol spelen, sedert historische gebeurtenissen daarvoor eene schijnbaar natuurlijke en voldoende verklaring aan de hand gaven.

Gedurende de kruistochten stond de stad Cæsarea in hooge vereering: dáár had de apostel Paulus gevangen gezeten en Petrus had er een huis gehad, dat men den geloovigen bij de inneming der stad in 1101 nog toonde. Bij diezelfde gelegenheid had men eene kostbare schaal buit gemaakt, die bij de buitverdeeling den Genuezen tot zeer hoogen prijs werd toegerekend. De heiligheid der plaats waar zij gevonden was, de ongeloofelijke kostbaarheid van het stuk, dat men uit een enkelen smaragd vervaardigd achtte, gaf er eene dubbele waarde aan; en het is te vermoeden dat de bezitters, die dien schat aan de hoofdkerk van St. Laurens te Genua wijdden, dien, om er de waarde nog van te verhoogen, tot eene heilige reliquie maakten, en hem aanzagen of uitgaven voor den schotel waarin de Heiland het laatste avondmaal gebruikt had, en waarin later het bloed des Zaligmakers werd opgevangen toen een krijgsknecht hem, aan het kruis hangende, de zijde met zijne speer doorstoken had. In de dertiende eeuw althans was die uitlegging algemeen aangenomen, en zoo de Genuezen niet terstond op dien inval kwamen, het denkbeeld om dien heiligen schotel tot de verklaring der druïdische mysteriën te gebruiken, schijnt bij de bewerkers der bretonsche mythen spoedig wortel geschoten te hebben, en zoo werd de Heilige Graal weldra het middenpunt waaraan zij al het overige vastknoopten. — Om van de speer die men mede in de overlevering vermeld vond

nu het wapen van Longinus te maken, waarmede de zijde van Christus doorstoken werd, daartoe behoorde maar één stap.

Alvorens met de verklaring hiervan voort te gaan, dienen wij, om niet onverstaanbaar te worden, den ininhoud mede te deelen van de Graalsage, gelijk zij in den oudsten franschen roman voorkomt.

»Jozef van Arimathea, een edelman en ridder, woonde te Jeruzalem, en had met zijne vrouw en zoon, mede Jozef genaamd, de leer van Christus aangenomen. Hij was in het bezit geraakt van den schotel, waarin Jezus met de twaalven het laatste avondmaal gebruikt had; en toen hij na des Heilands dood van Pilatus het lijk verkregen had en het in zijn familiegraf bijzette, ving hij in dien schotel het bloed op dat uit 's Heeren wonden vloeide. De vertoornde Joden maken zich weldra van hem meester en werpen hem in eene duistere gevangenis, waar Christus zelf hem verschijnt, hem den Graal met het bloed brengt, en tevens den troost geeft dat hij, ondanks het bevel van Kajafas, dat hem den hongerdood wijdde, niet zou omkomen, maar eenmaal verlost worden. Tweeënveertig jaren bleef Jozef in den kerker, waar de wonderbare kracht van den schotel hem in 't leven bewaarde. Toen kwam Titus, die tot het christendom bekeerd was, met een leger naar Jeruzalem, om den dood des Zaligmakers te wreken, hetgeen hij doet door al zijne moordenaars en vervolgers te verbranden. Jozefs vrouw en zoon wenden zich tot den overwinnaar om hem te smeeken onderzoek naar den verdwenen martelaar te laten doen. Hij verneemt waar de ongelukkige versmacht, en hij begeeft zich naar den duisteren kerker, dien hij met een bovennatuurlijken glans verlicht vindt. Jozef wordt nu ontslagen, en het was hem of hij eerst sints twee dagen opgesloten was geweest, zóó had God op wonderbare wijze hem den tijd zijner gevangen-

schap verkort. Dan verschijnt hem Christus, die hem beveelt Titus te doopen, en vandaar te trekken en den Graal met zich te voeren, die hem en al zijne getrouwen van al wat hun noodig was of wat hun hart begeerde voorzien zou. Hij doopt nu Titus heimelijk in den Eufraat, naar welke rivier hij met al zijne magen getogen was om er de leer van Christus te prediken. In den omtrek van Bethanië krijgt hij door eene hemelsche verschijning bevel den Graal in eene kist te bewaren, die hij iederen dag eenmaal mocht openen, terwijl echter de aanraking van het heiligdom slechts hem en zijnen zoon geoorloofd was. Door de kracht van den heiligen schotel worden allen die hem volgen voortdurend op wonderbare wijze gespijzigd, zonder dat zij voor hun onderhoud te zorgen hadden.

»Zoo kwamen de pelgrims eindelijk te Sarraz, eene stad tusschen Babel en Salmandre, en naar welke zich de Sarracenen genoemd hebben, omdat te dier plaatse Jozef hen door den Graal tot het nieuwe geloof bekeerde, waaraan zij trouw bleven tot dat Mahomet hen afvallig deed worden. Jozef begaf zich met de zijnen naar den tempel der zon, die als hoogste godheid werd vereerd, waar de koning Enelac met zijne raadslieden op middelen peinsde om zich tegen de Egyptenaren te verdedigen. Jozef predikt hem het Evangelie en belooft hem de overwinning wanneer hij het christendom omhelst. Enelac luistert met opmerkzaamheid naar de leer die hem verkondigd wordt, doch de onbevlekte ontfankenis der Heilige Maagd blijft hem, ondanks de moeite van den leeraar, onbegrijpelijk: op zekeren nacht krijgt hij een vizioen, waarin hij een drietakkigen boom ziet, waarvan elke twijg van een opschrift voorzien is. Het eerste, in gouden letters, heet: *cy forme;* het tweede in zilver: *cy saulve;* het derde in lazuur: *cy purifie.* Daarop komt een kind in zijn vertrek, door eene marmeren deur, zonder die te openen; en onder een vreeselijken donder-

slag hoort hij eene stem die hem toeroept, dat gelijk het kind binnengetreden is zonder de deur te openen, evenzoo de Heiland der wereld in den schoot der jonkfrouw gevaren is zonder haar maagdom te schenden. Nu laat zich Enelac, met zijne gemalin Sarrasiste, zijn schoonbroeder Serafel, en diens zoon Nascien doopen. Later verschijnt de Heiland hun en verheft Jozefs zoon tot overpriester, verklaart hem het mysterie der mis, de beteekenis van het bisschoppelijk plechtgewaad, en leert hem de instelling des heiligen avondmaals. Enelac wordt nu voorzien van een wonderbaar schild dat hem de overwinning schenkt (*).

»Jozef komt op zijne pelgrimsreize eindelijk met zijn gevolg te Kamalot, welks koning Agrestes, een felle woestaard, met geheel zijn volk in het blindste heidendom gedompeld was. Het volk luistert weldra naar de leer die Jozef verkondigt: Agrestes verzet zich daartegen te vuur en te zwaard, maar de wonderen Gods breiden de leer steeds verder uit. Jozef is inmiddels gestorven en zijn zoon volvoert wat de vader heeft op zich genomen. Verder trekkende komen de heilgezanten bij Ebron, die twaalf zonen had, over wier maatschappelijke bestemming hij Jozef raadpleegt. Deze ondervraagt elk hunner hoe zij hun leven wenschten in te richten, en elf hunner stemmen voor een wereldlijken stand en het huwelijk, terwijl de twaalfde zich in kuischheid aan den dienst van den Heiligen Graal wil wijden. Deze wordt nu door Jozef verkozen om na hem hoeder te zijn van het heiligdom, met de verplichting om het bij zijn afsterven ter bescherming aan te bevelen aan een ander, even heilig van hart en wandel; en zoo steeds in het vervolg. De zegen des heiligen schotels zou op hunne landen rusten.

»Nadat Jozef van Ebron afscheid genomen had door-

(*) Verg. Roman van Lancelot, 3,1440 (2 D. bl. 10).

kruiste hij met zijn gevolg Groot-Brittanje, en er verliep geen dag dat niet twintig of dertig personen have en goed verlieten om hem te volgen. Hij kwam in eene woestijn, gevolgd door allen die medegesleept werden door zijne onweêrstaanbare taal, en weldra hadden zij gebrek. Slechts zij die in Jozefs onmiddelijke nabijheid waren, en steeds naar zijne leer gehandeld hadden, werden door den Graal gevoed: de overigen die zich niet aan de zonde onttrokken hadden, bleven hongerig en verkeerden in dringenden nood. Op hun geklag en gemor hield Jozef hun hunne schuld voor en toonde hun hoe God hen voor hunne euveldaden strafte. Hij heeft echter medelijden, en beveelt Alain, Ebrons zoon, het net uit te werpen in den nabijzijnden stroom: er wordt slechts een enkele visch gevangen, en ofschoon ook niemand geloofde dat hij voor allen toereikend zou zijn, liet Jozef hem toebereiden en Alain een gebed tot den Graal richten om de morrenden met den visch te verzadigen. Hij deelt dan den visch in drie stukken, en ter liefde van den vroomen jongeling Alain, die na Jozefs dood beschermer van de ark des verbonds zou zijn, doet God een wonder. Allen werden zoo verzadigd alsof zij alle visschen der geheele wereld ter hunner beschikking hadden gehad. Zij gaven nu Alain, zinspelende op Christus als visscher der menschen, den naam van *den rijken Visscher*, en ter zijner eer droegen allen die na hem het heiligdom bewaakten dien naam en ontfingen daarenboven den titel van koning. Nog worden enkele tochten en aventuren van Jozef en de zijnen medegedeeld, tot dat het verhaal, na vermeld te hebben hoe de Graal sedert ongenaakbaar werd en eerst later door een uit Jozefs geslacht zou worden teruggevonden, in eene duistere genealogie van diens nakomelingen verloopt."

Aan dit verhaal sluit zich ten naauwste dat van den toovenaar Merlijn aan, dat ons weder op meer vasten,

historischen bodem terugbrengt. Het vermeldt de heldendaden van koning Artur en den bard Merddhin of Merlijn, die natuurlijk hier in verjongden vorm wordt voorgesteld. De inhoud is kortelijk deze:

»Toen Christus ter helle gedaald was en daaruit Adam en Eva en allen die zich met hen daar bevonden verlost had, werden de duivelen zeer vertoornd. Zij zonnen op een middel om ook een man te teelen, die, hun geheel en al gelijk van inborst, hun mocht terugwinnen wat zij door den Heiland hadden verloren. Een hunner belast zich met die taak, en bij eene ongerepte jonkfrouw verwekt hij Merlijn.

»De Sakser Hengist had den koning Vertigern van den troon gestoten: deze riep zijne wijzen bijeen, die hem den raad gaven een toren te bouwen. Dit gebeurde; maar wat den eenen dag werd opgetrokken verzonk den volgenden dag in de diepte. De wijzen gaven nu den raad den afgrond te dempen met het bloed eens jongelings die geen vader had. Merlijn wordt na lang zoeken opgespoord; doch hij doet den koning kond dat zijn bloed niet noodig is om de grondslagen van het gebouw te bevestigen: onder de fundamenten lag een meir, dat de koning moest afleiden, dan zou hij in twee holen twee slapende draken vinden. Deze komen werkelijk aan den dag: de een was rood en de ander wit, en zij beginnen een woedenden strijd tegen elkander. Merlijn verklaart de beteekenis van dit wonder: de witte draak beteekent de Saksen die door Vertigern zijn in het land gebracht: de roode stelt de Britten voor. Dan volgt eene duistere profecie over de toekomst van Engeland, welke nog in de veertiende eeuw, ook hier te lande (blijkens de kronijk van Velthem), in groot aanzien was.

»Vertigern wordt opgevolgd door Uter, die in liefde ontstoken jegens Igerna, de echtgenoot van Gorlois van

Kornubië, door de hulp van Merlijn, die hem de gestalte van Gorlois doet aannemen, het voorwerp zijner min tot zijnen wil krijgt en bij haar Artur verwekt. Dan volgt de beschrijving van des laatsten troonsbestijging en luisterrijke krooning, en van zijne oorlogen tegen de Saksen en Romeinen, die hij door de hulp van Merlijn gelukkig ten einde brengt. Dit alles vindt men reeds, doch minder uitgewerkt, in de kronijk van Godfried van Monmouth. Hier zijn Arturs oorlogen tegen de Saksers breed geschilderd, en de heldendaden van den koning en van onderscheiden ridders die aan zijn hof uitmunten, bekleeden hier eene ruime plaats, terwijl zij in de kronijk naauwelijks zijn aangestipt. Blijkbaar is dat alles geput uit de overlevering, en gelijk Wace zich daarop beroept bij de vermelding van de Ronde-Tafel, zoo mogen wij aannemen dat daaraan ook werd ontleend wat hier over die instelling gezegd wordt, hoewel de verklaring voor rekening komt van den klerk die alles wenschte op te helderen. Ziehier wat de roman daarover boekt.

»Merlijn verhaalt aan Uter-Pendragon hoe Jozef van Arimathea, na de Joden ontflucht te zijn, met die hem volgden in eene woestijn kwam, waar hun gebrek en hongersnood overkwam, zoodat er velen stierven. Toen de overigen daarom begonnen te morren bad de ridder God vurig, dat hij een eind mocht maken aan dien nood. En de Heer gebood hem eene tafel te maken, gelijk aan die waaraan hij met de apostelen het avondmaal gevierd had: daarop moest hij een gouden kelk, dien hij zelf hem had geschonken (den Graal), plaatsen, en dit heilige vat steeds wél bedekt houden voor onwaardige oogen. Door de kracht van het heiligdom werden allen die plaats aan deze tafel verkregen niet alleen verzadigd, maar hun gewerd ook de vervulling van al hunne wenschen. Éene plaats aan die tafel bleef immer leêg, ter gedachtenis aan den Zaligmaker. Het heiligdom zelf was in later tijd verdwenen. — Koning Uter

mocht nu eene dergelijke tafel oprichten. Uter deed zulks op het volgende Pinksterfeest en koos vijftig ridders die, als de besten, aan die tafel aten, en zich vooral onder Arturs regering den grootsten roem verwierven. Ook aan die tafel moest eene open plaats blijven, die eerst onder zijnen opvolger zou bezet worden, — door wien wordt geheimzinnig verzwegen, maar wij weten dat slechts hij die de Graalaventuren zou volbrengen, daartoe recht had, terwijl ieder die de »vreeselijke zitplaats" wilde bekleeden door het vuur des hemels werd verteerd. — Ook in den Graalroman wordt die oprichting der Ronde-Tafel met enkele wijzigingen verhaald (*). — Na de vermelding van Arturs oorlogen keert de roman tot den toovenaar als hoofdpersoon terug. Hij wordt verliefd op eene jonkfrouw, Viviane genaamd, die hem zijne tooverkunsten weet af te leeren en hem eindelijk in het woud door geheime krachten gevangen houdt en onzichtbaar maakt. Artur doet hem door al de ridders der Ronde-Tafel zoeken, maar geen hunner ontdekt zijne schuilplaats behalve de uitstekende ridder Walewein, die echter alleen zijne stem verneemt maar niet zoo gelukkig is om de tooverboei te verbreken."

Het zal wel geen breed betoog behoeven, dat al wat hier niet op oude britsche overleveringen rust (†), het verduidelijkingswerk is van den normandischen klerk die de sagen vergaderde. Men had behoefte aan een band die de wonderbare overleveringen vasthechtte aan bekende historische feiten, en men begreep tevens, dat waar mirakelen geschiedden, de Voorzienigheid noodzakelijk in het spel moest zijn, en dat die mirakelen alleen door en

(*) Zie ook Roman van Lancelot 3,3306 (2 D. bl. 23).

(†) Zie daaromtrent Théod. de la Villemarqué, Contes populaires des anciens Bretons, Tome I, p. 18, 47, 191 etc. Verg. verder San-Marte, Leben und dichten Wolframm's von Eschenbach, II, 405, en zijn werk dat ten titel voert: Die Artur-Sage.

ten behoeve van het christelijk geloof geschied moesten zijn. Een der eerste apostelen van Engeland heette Jozef, en deze kon wel de zoon zijn van Jozef van Arimathea, want het evangelie van Nicodemus verhaalde de instelling van het avondmaal ter gelegenheid van de wonderen waartoe een kelk aanleiding gaf, die deze Jozef bezat. De wonderen die men in Brittanje vermeldde, *moesten* nu wel hunnen oorsprong hebben in de tegenwoordigheid van den Graal; en dat de ridders van dat land door zoo vele heldendaden uitmuntten, kon wel niet anders zijn dan omdat zij van dienzelfden Jozef afstamden.

Het mysticisme, waarvan deze werken vol zijn, geeft er eene eigenaardige kleur aan, en zouze geheel brengen op het terrein van de legende, ware het niet, dat die geest ieder oogenblik geneutralizeerd werd door de meest frissche en weelderige uitingen van een ridderlijken zin, die daarmede het scherpste kontrast maakt. Wanneer de Graalroman op zichzelf stond, zou hij waarschijnlijk niet die vlucht genomen hebben waarvan de vele fransche handschriften, de aanzienlijke aanhalingen onzer schrijvers uit de dertiende eeuw getuigen, en zeer zeker had hij onze aandacht maar ter loops geboeid; want ofschoon Paris dit werk noemt »le fait de l'imagination la plus haute et la plus splendide," ligt in die gewrongen mystieke verklaringen en in die ascetische richting niets dat het schoonheidsgevoel aandoet. Maar op den Graal volgt de Merlijn, en hier ontmoeten wij eene bloeiende reeks van historische overleveringen, hier treedt het ridderwezen meer op den voorgrond en geeft kleur en leven aan de voorstelling; en eindelijk zet aan dat alles de Lancelot, als »vervolg en slot," de kroon op; want de weelderigste fantazie heeft hier bijeen trachten te brengen wat de verbeelding kan treffen of het gemoed aandoen. Wij zullen er met korte trekken den inhoud van zoeken te schetsen. Een ondankbaar werk; want ons bestek

noodzaakt ons de honderdduizend verzen van dit reuzenwerk in eene oppervlakkige schets samen te dringen, die, ja, de hoofdfeiten kan doen kennen, maar de beste eigenschap van het werk, de schoonheid van détail, de fijnheid der nuanceering, de gelukkig volgehouden karakterteekening geheel in de schaduw laat.

I. 1. »Er waren in vroeger tijd op de marke van Gallië en Klein-Brittanje twee koningen, die, gelijk zij elkanders broeders waren, ook twee zusters tot vrouw hadden, die afstamden uit het geslacht van David. De een heette koning Ban van Benoyc, de ander Bohort van Gannes.

»Koning Ban had maar één zoon, Galaät geheeten, maar meer bekend onder den bijnaam van Lancelot. Koning Bohort had twee kinderen, Lionel en Bohort genaamd.

»De koning van Benoyc had een nabuur, koning Claudas van Berri, dat toen Terre-Déserte heette, omdat het door Uter-Pendragon, koning van Klein-Brittanje, was verwoest. Claudas viel met behulp der Romeinen in Bans rijk, en overweldigde dat benevens het land van Gannes. De beide vorsten stierven van verdriet, en op hunne vlucht werd Lancelot van zijne moeder geroofd door Viviane, de jonkfrouw die van Merlijn in allerlei tooverkunsten was onderwezen. Zij was met den knaap gedoken in een betooverd meir, op welks bodem zij gebied voerde, en deed hem daar eene ridderlijke opvoeding geven. Ook de beide zonen van koning Bohort, die door Claudas gevangen gehouden werden, wist zij op behendige wijs uit zijne handen te verlossen en lietze met Lancelot opvoeden, hetgeen eene teedere gehechtheid tusschen de neven ten gevolge had.

»Een van die knapen is tot iets groots bestemd, want uit het geslacht van David wordt in Groot-Brittanje een afstammeling verwacht, die een einde zal maken aan de wonderbare verschijnselen die daar plaats hebben.

»Tot zijn achtiende jaar blijft Lancelot bij de Vrouwe van het Meir: dan brengt zij hem naar het hof van koning Artur om zich in ridderdeugd te volmaken; want niemand werd voor een goed edelman gehouden, die zich dáár niet eenigen tijd geoefend had. Zij verzoekt den koning den jonkman ridder te slaan, en vertrekt daarop: bij het afscheid geeft zij haar pleegkind een ring, die alle tooverij ontdekt, en zegt hem dat hij weldra zal vernemen wie zijn vader en zijne moeder waren.

»De jongeling trekt door zijne schoonheid en goede houding aller aandacht: ook de koningin Ginevra, een der schoonste cieraden van Brittanje, »de vrouw der vrouwen, en fonteine van alle schoonheid," voelt zich tot hem getrokken, terwijl haar aanblik wederkeerig bij hem de grootste ontroering te weeg brengt, hetgeen der vrouwe niet ontgaat.

»Zoodra hij ridder geslagen is volbrengt hij een aantal ridderlijke aventuren: hij overwint verschillende krijgers en verlost drie edele vrouwen, alles ter liefde van de koningin. Op zijne omdooling komt hij aan een kasteel, dat de *Dolereuse-Garde* genaamd is, en met allerlei wonderen behebt. Na op nieuw doorslaande bewijzen van zijne dapperheid gegeven te hebben, dringt hij het kasteel binnen en verneemt daar wiens zoon hij is. De koning en de koningin, die inmiddels bericht gekregen hebben van dit heldenfeit begeven zich naar het kasteel, dat Lancelot evenwel in stilte verlaat, omdat hij, in eene verliefde mijmering verzonken, de koningin die zich voor de poort aanmeldt niet herkend en haar onheusch bejegend had. Hij verlost nu Walewein en verscheiden andere ridders van Arturs hof, uit de handen van Brandis des Iles, de verdreven heer van de Dolereuse-Garde, die hen verraderlijk had gevangen genomen, en trekt daarop verder, om weldra in een nieuw gevecht gewikkeld te worden, waarbij hij nieuwe lauweren maar ook eene wonde verkrijgt.

»Walewein maakt zich op om te onderzoeken wie zijn redder is; hij heeft op weg allerlei ontmoetingen, die wij ter zijde laten. Lancelot heeft intusschen deel genomen aan een tornooi op leven en dood, tusschen de mannen van Artur en die van den koning van honderd ridders, gelijk hij genoemd wordt. Hij munt boven allen uit, maar verwijdert zich om onbekend te blijven, een trek die ieder oogenblik in dezen roman terugkeert, en waardoor op vrij onhandige wijs aan nieuwe aventuren den toegang wordt verschaft. Het tornooi wordt verdaagd, en de overwinnaar keert naar het kasteel van de Dolereuse-Garde terug, waar hij met ongehoorde dapperheid een eind maakt aan de heerschappij der booze geesten waardoor het gekweld werd: de naam wordt nu in dien van de *Joyeuse-Garde* verwisseld. Na dit feit volbracht te hebben, zorgde onze ridder ten bestemden dage weêr ter plaatse van het tornooi te zijn, waar hij allen ridders de loef afstak, maar zich op nieuw verwijderde zonder zich bekend te maken. Walewein was intusschen zijn naam te weten gekomen, en meldt aan Arturs hof, dat de held die al deze ridderlijke daden had volbracht, Lancelot was, de doodgewaande zoon van koning Ban van Benoyc.

»Deze heeft nu een aventuur, dat den zonderlingen tijd geheel karakterizeert. Hij heeft vroeger een gewonden ridder gered, en dien beloofd hem te zullen wreken op allen die verklaarden dengenen, die de wonden had toegebracht, meer genegen te zijn dan den gewonde. Hij wordt nu gastvrij ontfangen in een kasteel, welks eigenaar hem verhaalt dat hij den ridder die de medegedeelde gelofte heeft afgelegd zoekt, om hem te dooden, daar de ridder die de wonde toebracht zijn geliefde bloedverwant was. Onze held was dus in de noodzakelijkheid gebracht, of den man te moeten bevechten bij wien hij de meeste gastvrijheid had genoten, of zijnen eed te breken. Na een in gepeinzen doorgebrachten

nacht, bidt hij zijnen gastheer zich niet meer in dien zin uit te laten zoolang hij bij hem vertoefde: deze stemt daarin toe, hoewel hij hem nu erkent voor den ridder dien hij zoekt. Hij laat hem ongedeerd vertrekken, maar volgt hem dan achterna en dwingt hem ten strijd, nu de plicht der gastvrijheid hem niet meer bindt. Hij delft het onderspit, en als de overwinnaar hem herhaaldelijk te vergeefs aanmaant om zijne verklaring in te trekken, werpt Lancelot, die er voor terugdeinst om hem met zijn zwaard te dooden, hem in 't water. En toen hij hem zag verdrinken liepen hem bittere tranen over de wangen. — Worden wij aangetrokken door die echtgermaansche gastvrijheid, waarvan wij in dezen cyclus nog treffender voorbeelden zullen ontmoeten, de zonderlinge bezwaren van den overwinnaar doen ons de schouders ophalen voor de kazuïstische moraal van den tijd.

»Vandaar voortgaande, komt Lancelot in de nabijheid van Kamelot: hij herkent de plaats waar hij onlangs tot ridder geslagen werd, en de gedachte aan de koningin doet hem in diepe gepeinzen vervallen. Hij komt bij de rivier die langs het kasteel stroomde, en als hij naar den weg vraagt, geeft Ginevra zelf, die aan een venster stond, antwoord. Hij kon de oogen niet van haar afwenden, en dit maakt dat hij met zijn paard in den diepen vloed stort en verdronken ware, indien de koningin hem niet had doen redden door Ywein. Als hij daarop in hare tegenwoordigheid gebracht wordt, en zij hem op nieuw toespreekt, wordt hij zoo hevig aangedaan, dat hij geene woorden vindt om te antwoorden, en zelfs de speer uit zijne handen laat vallen. Wegens dit zonderling gedrag houdt men hem, en niet ten onrechte, voor waanzinnig, en zelfs de koningin drijft den spot met hem. Hij wordt evenwel, daar hij den helm op 't hoofd houdt, niet herkend, en weggezonden. Ywein, die hem uit nieuwsgierigheid volgt, ziet dan hoe hij twee reuzen, die het land onveilig maakten, bevecht, en

hij verneemt tevens, dat het Lancelot van 't meir is, en deze tijding brengt hij der koningin.

»Na lang zwerven, en na nog een ridder overwonnen te hebben die hem den doortocht wilde beletten, komt Lancelot aan eene stad die *Le pui de Malehaut* genaamd is, waar hij door eene groote overmacht wordt aangevallen en in de gevangenis raakt der vrouwe van het slot. Intusschen heeft Artur eene oorlogsverklaring ontfangen van koning Galehot, den zoon der reuzin bijgenaamd; en met zijn leger optrekkende, komt hij tot voor de plaats waar Lancelot gevangen gehouden werd, en daar wordt slag geleverd. Ondanks de bovennatuurlijke pogingen van Walewein, wordt Arturs leger door eene groote overmacht teruggedreven. De gevangen ridder dit vernemende, verzoekt van de vrouwe van Malehaut verlof om den eerstvolgenden strijd mede te kampen, onder belofte van 's nachts in zijne gevangenis terug te keeren. Dit wordt hem toegestaan, en hij doet, zonder zich bekend te maken, wonderen van dapperheid, die ten gevolge hebben, dat Galehot den koning een wapenstilstand van een jaar laat aanbieden. De vreemde helper is 's nachts verdwenen en naar zijne gevangenis teruggekeerd. Toen de vrouwe van Malehaut vernam wat hij gedaan had, ontstak zij in hevige liefde tot hem: zij overtuigde zich echter weldra, dat hij zijn hart elders besteed had, en zij dacht lang na over de oorzaak die hem dreef tot zulke heldenfeiten.

»Artur is zeer neêrslachtig, dat hij den naam niet weet van den held, die in den laatsten strijd heeft uitgemunt, en Walewein biedt zich aan, om hem met veertig ridders te gaan opsporen. Een jaar lang blijven zij uit en keeren onverrichter zake terug.

»De wapenstilstand is verstreken en een nieuwe strijd vangt aan. Arturs benden delfden weder het onderspit, en Walewein was zwaar gewond, toen eindelijk op den tweeden dag de ridder die te Malehaut gevangen lag,

de vrijheid verwierf, en, in eene zwarte wapenrusting gehuld, kwam opdagen en weldra den stand van zaken deed veranderen. Aller aandacht was op hem gevestigd, en de edelvrouwen die den strijd kwamen bezien, zonden hem twee speren, met uitnoodiging om die haar ter eere te breken. Hij werpt zich midden onder de strijders, en allen erkennen dat zij nimmer beter slagen hebben zien slaan. Maar toen ook de koningin hem eene vriendelijke boodschap en een versch paard zond, overtrof hij zichzelven, en deed werkelijk wonderen, zoodat men in beide legers van niets anders dan van zijne feiten sprak. Het derde paard was hem reeds onder 't lijf doorstoken, en hij stond te voet midden onder een dichten hoop: Galehot kon echter niet aanzien dat hij door de menigte zou worden overweldigd; hij dreef de zijnen uiteen en gaf zijn eigen paard aan zijnen dapperen vijand. Toen de avond een einde maakte aan den strijd, drong Galehot door tot den zwarten ridder (zoo werd Lancelot, naar zijne wapenrusting, genoemd) en noodigde hem uit den nacht bij hem door te brengen. Deze maakt zwarigheid, maar neemt het eindelijk aan, op voorwaarde, dat Galehot hem zou toestaan wat hij hem zou vragen. Hij eischt dan dat de koning zich aan Artur zal onderwerpen, hetgeen deze doet. Als hij 's anderen daags uit Arturs leger terugkeert, is hij onuitputtelijk in den lof der koningin, hetgeen den zwarten ridder geheel van zijn stuk brengt, en hem de tranen in de oogen lokt. Aan Arturs hof verneemt men, dat de onbekende den vrede heeft tot stand gebracht, en te vergeefs vorscht men naar zijnen naam. De koningin, die de waarheid vermoedt, verzoekt Galehot een onderhoud tusschen haar en den zwarten ridder te bewerken. Dit geschiedt, en dan volgt het verhaal dier samenkomst, die meer bekend is uit de verzen van Dante (Inferno, 5.), dan door den oorspronkelijken franschen tekst; want het is dit verhaal, dat Francesca da Rimini en haren minnaar zoo roerde,

en zoo grooten invloed had op hun lot. Maar wij keeren tot onzen roman terug.

»Toen de zwarte ridder in tegenwoordigheid kwam van de koningin, begon hij zoo sterk te beven, dat hij haar ter naauwernood kon groeten, en zijne gelaatskleur verschoot: hij boog de knie voor haar, en hield de oogen strak op den grond gevestigd. Ginevra vatte hem bij de hand, en hem opheffende, sprak zij hem met vriendelijk gelaat toe. Met veel moeite weet zij hem de bekentenis te ontlokken van al de feiten die hij gewrocht heeft, en dat hij het om harentwil deed, en dat hij haar meer dan iets ter wereld beminde van het oogenblik af dat hij haar voor 't eerst gezien had. Toen hij voor de eerste maal het hof verliet, had zij hem, bij het afscheid, »zoete vriend" (biaus douz amis) genoemd, en dit woord heeft hem steeds gesterkt in al zijne ondernemingen. Zij antwoordt, dat zij dat woord niet in die bijzondere beteekenis gesproken heeft die hij er aan hecht, en dat het eene gewone beleefdheidsuitdrukking was, die zij menigen ridder heeft toegevoegd. Daar hij intusschen herhaaldelijk met diepe ontroering heeft omgezien naar de vrouwen die niet ver van daar zaten te kouten, en waaronder hij de vrouwe van Malehaut heeft herkend, geeft zij zich den schijn van te gelooven, dat hij op eene van deze verliefd is, hoewel zij wel van het tegendeel de overtuiging had. Hij zweert dat daar niets van aan is, en hij zou daarbij van aandoening zijn neêrgestort, had zij hem niet ondersteund. Zij wenkt nu Galehot, die zich uit bescheidenheid verwijderd had, zich bij hen te voegen, en deze verklaart haar dat Lancelot haar alleen bemint en om harentwil al zijne heldendaden bestaan heeft, en hij smeekt haar hem dit te willen vergelden. — »Hij heeft »zooveel voor mij gedaan, antwoordt zij, dat ik hem »niets zou weigeren;..... maar hij vraagt mij niets." Galehot verklaart zijne bedeesdheid uit zijne liefde, want »wat men mint ontziet men." Hij smeekt haar nu om

zijnen vriend hare wederliefde te schenken, waarin zij toestemt. Hij dringt er nu op aan, dat zij het verbond bezegele door een kus; maar ofschoon zij er wel toe geneigd is, durft zij niet, uit vrees van bespied te worden. Eindelijk evenwel geeft zij toe, »si lo baise devant »Galehot assez longuement;" en daarop sluiten ook de beide ridders dat naauwe verbond dat men het wapenbroederschap noemde.

Wij hebben slechts met een paar trekken dat tooneel kunnen schetsen (*), en al het eigenaardige der voorstelling moest in die schets te loor gaan: de naïveteit van de zijde der koningin, de schuchtere bedeesdheid van den ridder, die geheel door liefde overmand is, maar wiens eerbied nog sterker spreekt dan zijn hartstocht. Die weinige trekken zullen echter voldoende wezen om een denkbeeld te geven van dit hoofdfeit van ons verhaal, en tevens den regel van Dante verklaren waar hij Francesca laat uitroepen:

Galeotto fu il libro et chi lo scrisse!

»Herhaaldelijk zagen nu de gelieven elkander, zonder dat hunne platonische liefde hen ten val bracht; maar eindelijk moest men scheiden. Ginevra volgt haren echtgenoot en Lancelot trekt met zijnen vriend Galehot naar diens rijk, het land van Sorolois.

»De koning, voor wien men alles geheim gehouden heeft, weet nog altijd niet wie of waar de ridder is dien Walewein vroeger te vergeefs gezocht heeft: Walewein onderneemt nu dien tocht op nieuw, en de koningin zegt hem in 't geheim waar hij hem vinden zal. Op die reize heeft deze lievelingsridder van alle dichters

(*) Dit tooneel is in 't breede medegedeeld door Paulin Paris, Les Manuscrits françois etc., Tome I, pag. 182—191, en nog uitvoeriger in de inleiding op het tweede deel mijner uitgave van den Lancelot, bl. XLI—XLVII.

een aantal aventuren die in het breede verhaald worden, maar waarbij ons bestek ons verbiedt stil te staan.

»De Vrouw van het Meir heeft den jongen Lionel naar Lancelot gezonden, om zich mede tot een waardig ridder te vormen: onze held maakt daarvan gebruik om hem naar de koningin af te vaardigen, ten einde met haar te beramen, hoe zij elkander zouden kunnen zien. Zij doet hem uitnoodigen, naar Carduel te komen, en zij geeft den boodschapper verscheiden geschenken mede, waaronder dezulke die ons nu al zeer vreemd zouden toeschijnen. (*)

»Intusschen waren de Saksen en Ieren in Arturs rijk gevallen, en Lancelot begeeft zich met Galehot, Walewein en Hestor, een ridder die zich aan Walewein in zijne »queste" had aangesloten, en die hem beiden eindelijk gevonden hadden, naar 's konings leger, waar Ginevra hem, na lang naar zijne komst gesmacht te hebben, met open armen ontfangt. Nu was hem eindelijk het geluk beschoren, dat hij van haar verwierf »totes les joies que amant puent avoir." Zij beweegt hem nu haar niet meer te verlaten, want zij kan niet meer buiten hem. De koning is intusschen verraderlijk door de vijanden gevangen genomen, maar het gelukt Lancelot hem te verlossen, die tevens door het dooden van den reus Hardarbraz een einde maakt aan den oorlog. De koning dringt er nu op aan, dat hij zich voor goed aan zijn hof zal verbinden, en op den plechtigen hofdag die ge-

(*) »Si li anvoie la reïne lo fermail de son col et un paigne moult riche, don totes les denz sont plaines de ses chevox, et la çainture que ele avoit çainte et l'aumoire." (Rom. van Lancelot, 2 Deel, Inleiding bl. LVIII)

Die kam komt ons wat walgelijk voor: in de middeneeuwen dacht men er anders over, en zoo leest men ook dat Lancelot eens eene kam vond die aan de koningin had toebehoord »et il prent le pigne, si en trait les chevox hors, si les fiche près de sa char." (T. a. pl. bl. XCIII.) Chrestien de Troies heeft dit geval in zijne berijmde omwerking van den Roman de la Charrette breed geparafrazeerd, vs. 1385 vlgg.

houden wordt, werden Lancelot, Galehot en Hestor tot ridders van de Ronde-Tafel aangenomen.

2. »Wij slaan een verhaal over, waarin gemeld wordt dat Ginevra beschuldigd wordt van de echte vrouw van Artur niet te zijn, maar dat zij deze had doen oplichten en in een klooster opsluiten, om zelf hare plaats in te nemen. De koningin wordt tot eenen smartelijken dood veroordeeld, maar Lancelot verdedigt hare eer tegen drie kampioenen, die hij alle overwint. Ginevra beschouwt het ongeluk dat haar overkomt als eene straf voor haar overspel, en zij besluit in 't vervolg zich deugdzaam te gedragen. In 't eind verneemt de koning dat hij listig bedrogen is, en hij verzoent zich met zijne gade en haren verdediger.

3. »Nu volgt eene episode waarin Walewein door een ridder ontfoerd wordt: verscheiden gezellen, en daaronder ook Lancelot, snellen hem na om hem te bevrijden. Onze held wordt daarbij natuurlijk in verschillende aventuren gewikkeld: onder anderen komt hij in het dal dat *le val aus faus amans* genoemd wordt, en door Morguein de tooveres zoodanig is ingericht, dat een ridder die zijner geliefde ooit ongetrouw geweest was, daaruit nimmer kan terugkeeren. Reeds meer dan 150 ridders bevonden zich daar, toen het eindelijk Lancelot gelukte door zijne dapperheid en trouw de tooverkunsten te vernietigen en de ridders te bevrijden.

4. »Deze Morguein, die eene halve zuster van Artur was, droeg der koningin eenen doodelijken haat toe, omdat deze eens een harer minnarijen had verstoord. Er deed zich nu eene schoone gelegenheid op om zich te wreken. Door list neemt zij den ridder gevangen, en tracht hem dan den ring te ontnemen, die de koningin hem ten onderpand harer trouw gegeven had; maar dit mislukt, en hij weêrstaat elke verleiding, waarmede zij zijne trouw belaagt. Op zijne herhaalde bede laat zij hem eindelijk gaan, onder belofte dat hij zou terugkeeren

zoodra hij Walewein verlost had. Hij volbrengt dit aventuur en doodt, na een woedend gevecht, den roover, die dezen ridder gevangen hield; daarop keert hij in 't geheim naar Morguein terug, en geeft alleen Walewein kennis van zijn vertrek. De tooveres wendt allerlei pogingen aan om hem door valsche droomgezichten van de koningin afkeerig te maken, maar het mislukt haar en zij is genoodzaakt den ridder de vrijheid te geven, daar hij dreigt zich anders te laten doodhongeren. Zij bedingt echter, dat hij voor Kersmis niet zal komen ter plaatse waar de koningin zich bevindt, in de hoop, dat dit aanleiding zou geven tot eene oneenigheid die hem ter dood toe zou grieven.

»Verscheiden ridders, en daaronder ook Galehot, zoeken Lancelot te vergeefs. Galehot treurt zoo over het verlies zijns vriends, dat hij eindelijk, toen hij meende reden te hebben om te gelooven dat deze zich van het leven beroofd had, van hartzeer stierf.

5. Voorts wordt een verhaal ingelascht, dat den afzonderlijken titel draagt van *li contes de la Charette*, en dat later naar den tekst van onzen roman als een afzonderlijk stuk berijmd werd door Chrestien de Troies. De inhoud komt kortelijk hierop neêr, dat de koningin Ginevra geroofd wordt door zekeren Meleagant, zoon van koning Bandemagus van Gorre, die haar in zijn land gevangen houdt met vele ridders uit het rijk van Logres. Lancelot ijlt den schaker achterna, en toen zijn paard hem in een gevecht doorstoken was, aarzelde hij niet om zich op eene kar te laten vervoeren, ten einde het spoor der geschaakte niet te verliezen. Dit bewijs eener genegenheid, die zich zelfs niet ontzag de schande te trotseren (want het rijden in eene kar was voor een ridder onteerend), haalt hem allerlei aventuren op den hals, die hij alle te boven komt, terwijl hij natuurlijk ook de koningin verlost en aan het hof haars gemaals terugbrengt, en den schaker doodt.

6. Aan het hof van Artur teruggekeerd, vindt hij daar ook zijn tweeden neef Bohort, en hij brengt er eenige gelukkige dagen door. Weldra wachten hem nieuwe ontmoetingen, want hij wordt tot een tweegevecht uitgedaagd door een ridder, die hem verwijt, dat hij Meleagant verraderlijk gedood had. Hij moet vertrekken om zich aan het hof van Bandemagus van dien blaam te zuiveren.

»Ook Bohorts heldendaden worden nu gevierd: hij bestrijdt en overwint naar hartelust verschillende ridders, en hij doet eindelijk, ter eere van zekere schoone, de gelofte, de koningin Ginevra te ontfoeren, al ware zij door vier ridders beschermd. Het merkwaardigste van dit aventuur is, dat de jonge dame op hem verliefd raakt, en hem door middel van een tooverring, die als philtrum werkt, tot haren wil krijgt, bij welke gelegenheid Bohort vader wordt van een zoon, die Helain le blanc zou heeten. Zijne overige feiten gaan wij met stilzwijgen voorbij.

»Lancelot vindt op zijnen tocht eerst het lijk van Galehot, dat hij naar de Dolereuse-Garde laat voeren, waar hij het later met groote pracht doet bijzetten. Dan redt hij Meleagants zuster, die hem vroeger een grooten dienst had bewezen, van den dood, dien hare magen haar wederrechtelijk wilden aandoen. Hij volbrengt eindelijk den kamp waarom hij was uitgetogen, en hij verwierf zich de vriendschap van Bandemagus, die intusschen niet wist dat hij zijn zoon gedood heeft. Daarna keert hij naar Kamalot terug.

II. 7. »Een jaar na den dood van Meleagant jaagde koning Artur in het foreest van Kamalot: de koningin volgde de jacht in gezelschap van hare vrouwen en onder bescherming van de vier ridders, Keye, Sagremort, Dodineel en Lancelot van Lac. Plotselings komt er een ridder opgedaagd, die zich van haar wil meester maken: Keye, Sagremort en Dodineel worden beurtelings door

hem overwonnen, en Lancelot maakte zich juist gereed om hem te keer te gaan, toen eene oude vrouw daar langs kwam, die hem bij den teugel greep en eischte dat hij haar volgen zoude, gelijk hij haar vroeger beloofd had op de eerste aanmaning te doen. Op zijne dringende bede staat zij hem echter toe eerst den ridder te bevechten, hetgeen geschiedt, en waarbij de vreemde, die later blijkt Bohort te zijn, zwaar gewond wordt: dan moet hij haar vergezellen.

»De koningin zendt inmiddels Sagremort en Dodineel uit om spijs te halen: zij gaan op weg, raken van elkander gescheiden en hebben allerlei aventuren, waarin zij bewijzen geven van hunne dapperheid; doch Sagremort geraakt in de gevangenis van den woestaard Mathamas, en ook Dodineel ondergaat een dergelijk lot.

»Lancelot ontmoet op zijn tocht een ridder van wien hij vroeger zijne wapenrusting had geleend onder voorwaarde van wederdienst: deze eischt nu op zijne beurt de rusting die Lancelot draagt. Als hij, daarin gehuld, in de nabijheid der koningin komt meent zij dat hij Lancelot heeft gedood, te gereeder omdat hij het hoofd eens verslagen ridders aan den zadelboog had hangen. Keye wil zich van hem meester maken, maar wordt door hem van zijn paard gerukt, medegevoerd en op zijn kasteel gevangen gelegd. De koningin, die haren minnaar dood waant, barst in wanhopend weegeklag uit. Ook de koning treurt over zijn verdwijnen, als hij die mare verneemt, en hij aanvaardt gretig het aanbod van Walewein, die met tien ridders den verloren gezel wil gaan opsporen.

»Zij gaan op weg, en het eerste aventuur dat hun te beurt valt, bestaat in het beschermen van een ridder die door groote overmacht was aangevallen. Hij toont hun een gebroken zwaard, dat alleen door den ridder die de aventuren van den Graal zou ten einde brengen kon worden aan een gevoegd. De geschiedenis van dit

zwaard wordt dan verteld, hetgeen aanleiding geeft tot inlassching van eene episode die reeds in den Graalroman verhaald is. Al de ridders beproeven het zwaard heel te maken, hetgeen hun mislukt, en Walewein verklaart dat alleen Lancelot daartoe in staat zal zijn.

»De gezellen sloegen daarop ieder een afzonderlijken weg in. Door toedoen van een hunner wordt Keye uit zijne gevangenis ontslagen, en Walewein verlost Sagremort uit Mathamas boei, terwijl Dodineel door Hestor wordt in vrijheid gesteld: deze voegen zich alle bij de zoekende.

»Walewein neemt deel aan een tornooi, waarin hij de bestdoende was, tot dat een ridder in roode wapenrusting opdaagt, die hem van het paard doet tuimelen. Als deze daarop het krijt verlaat zonder zich bekend gemaakt te hebben volgt Walewein hem na, en ontdekt dat het Hestor geweest was. Te samen voortrijdende bestaan zij binnen te dringen op een kerkhof bij eene vervallen kapel, vanwaar zij echter door onzichtbare machten worden verdreven, terwijl een opschrift hun eindelijk in het oog valt, dat zegt, dat alleen de zoon der droeve koningin hier zou worden toegelaten. Zonder die duistere aanwijzing te begrijpen trekken zij verder. Walewein komt aan eene tent waar zes mannen zaten te eten: hij treedt binnen en tast ongenood in den schotel. Dit geeft aanleiding tot een gevecht, waarin de held overwinnaar blijft. Daarop ontmoet hij eene jonkfrouw, die in eene marmeren kuip zit, met kokend water gevuld, waaruit hij haar, met aanwending van alle krachten, niet vermag te verlossen. Dit had plaats in de nabijheid van een kasteel, waar hij zijnen intrek neemt en vriendelijk ontfangen wordt. Het was het kasteel van den »rijken Visscher", waar de Graal bewaard wordt, welks wonderen hij nu aanschouwt. Het Graalvat had den vorm eens kelks, en was van hout noch van steen, noch van eenig bekend metaal. De

weinige eerbied dien hij betoond had voor wat hij niet kende, is oorzaak dat hij 's nachts door onzichtbare machten mishandeld wordt. Hem verscheen verder een draak, die acht kleine draakjes braakte, en daarop een gevecht begint met een luipaard, dien hij echter niet kan overwinnen: dan wordt hij zelf door zijne jongen aangetast, die hij echter alle doodt om kort daarna zelf te bezwijken. Vervolgens werd onze ridder door een krijgsman aangevallen, met wien hij kampt tot dat zij beide afgemat op den grond neêrzijgen. Toen hoorde hij een liefelijk gezang ter eere Gods, dat vergezeld ging van een zoeten reuk, maar hij kon niets onderscheiden: alleen de Graalbeker vertoonde zich nogmaals voor zijne oogen, door welks kracht hij weldra van zijne wonden genezen was. Intusschen rees de dag, en hij werd door een aantal lieden opgevat en smadelijk buiten het kasteel geworpen, dat *Corbenic* geheeten was. Gelukkig langt hij weldra bij een kluizenaar aan, die hem kan verklaren wat hij gezien heeft: hij verneemt nu dat het vat dat hij ontwaarde de Graal was, en dat het serpent dat hij aanschouwde zijn oom Artur beteekende, wiens lotgevallen en uiteinde hem nu voorspeld worden, nadat hij gezworen had die geheimen aan niemand te zullen ontdekken.

»Wat de overige ridders der »queste" betreft, wier aventuren hier zijn ingevlochten, ziehier met een enkel woord wat wij omtrent hen vernemen. Hestor dringt onder anderen het kasteel binnen van een ridder, die alle edelen mishandelt en alle maagden schoffeert. Dezen overwint hij en verlost de vrouw van het kasteel, dat door den verslagene overweldigd was, uit een onderaardsch hol, dat door twee leeuwen verdedigd werd. Dit aventuur herinnert gedeeltelijk aan een dergelijk geval in den roman van Ywein van Chrestien de Troies; en komt gedeeltelijk overeen met wat reeds vroeger aangaande het dal aux faux amants verhaald is.

»De ontmoetingen van Iwein laten wij, als min be-

langrijk, onvermeld, zoowel als die van Mordret: wij teekenen alleen op dat in dit verhaal reeds toespeling plaats heeft op zijn dood, die in het vierde boek verhaald wordt. Aggravein, Waleweins broeder, heeft Dryas den rooden in een tweekamp gedood, maar diens broeder Sornahan brengt hem ten onder en is op het punt hem het hoofd af te houwen, als eene jonkfrouw die daar voorbij trekt, hem verbidt (een tooneel dat ook elders, b.v. in de Charrette, voorkomt), en Aggravein wordt nu door zijn verwinnaar in de gevangenis geworpen. — Gurrehes wordt na verscheiden ontmoetingen door Sagremort uit eene gevangenis gered, doch valt, toen deze hem weder verlaten had, mede in handen van Sornahan: later gélukt het echter Gaheret hem en Aggravein van hunne boeien te bevrijden.

»Ook van Gaherets gevallen teekenen wij uit plaatsgebrek niets op, ofschoon zij ook merkwaardige bijdragen leveren tot de geschiedenis van het leenstelsel, en ons de gewelddadigheden toonen die plaats grepen als een leenman stierf zonder mannelijk oir na te laten. — Al deze aventuren hebben zekere trekken gemeen: in elk verhaal komen verongelijkte jonkfrouwen voor, die beschermd, overmoedige en felle ridders die bekampt, boosaardige dwergen die gekastijd worden. De karakters der ridders steken sterk tegen elkander af, zoo is Gurrehes minziek, en dat doet hem de dolste feiten ondernemen, terwijl uit Mordrets handelingen duidelijk blijkt, dat hij onkiesch, zedeloos en valsch is.

8. »Geen der gezellen heeft iets van Lancelot vernomen: men waant hem dood. Ook aan 's konings hof vermoedt men hetzelfde, en de wanhoop der koningin wordt nu levendig geschetst: zij valt zelfs in eene zware ziekte. Bohort, die inmiddels van zijne wonden genezen was, wordt opgeroepen om een kamp te strijden voor de vrouwe van Galoye, welke men van haar land wilde berooven. Ook Lionel verlaat het hof om Lancelot te

zoeken. Ginevra tracht hen te overreden haar niet te verlaten, daar zij nog haar eenigsten troost uitmaakten: als zij niet over te halen zijn, overhandigt zij Bohort een ring om dien aan Lancelot, als hij hem mocht ontmoeten, te geven, met uitnoodiging zoodra mogelijk terug te keeren.

»Als zij vertrokken zijn is de koningin slechts te droever, daar zij nu niemand heeft met wien zij over Lancelot kan spreken. In een benaauwden droom ziet zij haren minnaar in de armen eener andere vrouw rusten: op haar rouwgeklag en wegens haren toorn neemt hij de vlucht en wordt krankzinnig. Toen zij ontwaakte kon zij naauwelijks spreken, maar roerend drukt zij eindelijk haar zielstoestand uit, en zucht dat zij den teedergeliefde terugwenscht, al moest zij hem ontrouw vinden, en al moest het haar ook smarten, ja, het leven kosten! Zij valt daarop in eene diepe, zwaarmoedige mijmering: daar valt haar oog op een kunstrijk houten beeld, dat een gewapenden ridder voorstelde; zij meent in hare verbijstering dat het Lancelot is, en sluit hem in hare armen en liefkoost hem met de teederste ontboezemingen. Een harer jonkfrouwen, die in hetzelfde vertrek sliep, bracht haar weder tot zichzelven, en zij vaardigt dan deze af naar de Vrouwe van het Meir om kondschap van Lancelot te erlangen. Dit stelt haar eenigsins gerust, en zij troost zich nu met een ring dien haar minnaar haar heeft geschonken.

»Wat den held zelf aangaat, hij vindt gelegenheid om eene jonkfrouw die hij een dienst heeft bewezen, naar Arturs hof af te vaardigen, met de verzekering dat Lancelot leeft en dat hij (die onbekend wil blijven) hem onlangs gezien heeft. Die tijding vervult de koningin met blijdschap, te meer, daar zij uit de beschrijving der maagd begrijpt dat Lancelot zelf haar gezonden had.

»De dappere ridder intusschen drinkt bij toeval uit eene vergiftigde fontein en wordt doodziek. Hij wordt verpleegd door eene jonkfrouw die door zijne schoonheid

in de hevigste liefde tot hem ontgloeid was (*), en die hoopte door hare zorgen zijne wederliefde te verwerven. Als hij begint te herstellen komen Lionel en Bohort daar aan. De laatste vertrekt weldra om de opgenomen taak te volvoeren, en Lionel wordt door Lancelot naar de koningin gezonden, om haar verslag te doen van zijnen toestand. Zij wenscht hem in 't geheim te zien, en Lionel raadt haar aan een tornooi te laten aankondigen, dat haren minnaar gelegenheid zou geven onopgemerkt aan 't hof te komen. Hij deelt Lancelot dit plan mede, en deze is weldra in staat vandaar te gaan. Eerst heeft hij een inwendigen strijd te strijden: zal hij ondankbaar zijn, en de jonkfrouw die hem het leven gered heeft van liefde laten verkwijnen, of moet hij der koningin ontrouw worden? Hij weet het meisje gelukkig in zoo gloeiende verwen zijne liefde voor Ginevra te melden, dat het zich tevreden stelt met het aangaan van een platonisch verbond. Bij het afscheid nemen laat hij haar tot eene gedachtenis een gordel dien de koningin hem had geschonken. Hij trekt dan met Lionel vandaar.

»Weinig tijds daarna, toen Lancelot onder een boom lag te slapen, zag zijn makker dat een ridder eene maagd tegen haren wil wegvoerde: hij jaagt hem na, maar wordt overwonnen en gevankelijk weggevoerd. Hestor, die dit op zijne omdooling verneemt, wil hem gaan verlossen, maar wordt evenzeer door den fellen ridder, die Tarquijn van den Foreeste heet, in de gevangenis geworpen, waar reeds een aantal ridders der Ronde-Tafel versmachtte.

»Voordat Lancelot ontwaakte kwam daar eene partij ridders en edelvrouwen aanrijden, waaronder zijne vijandin Morguein, die hem in zijn slaap wegvoert naar het kasteel van de Charrette, waar men hem ontrouw wil

(*) Men vindt hier eene niet onbelangrijke bijdrage tot de geneeskunst in die dagen: 2e boek, vs. 12010, vlgg. (1e D. bl. 81).

doen worden aan zijne liefde. Hij ontkomt echter door de hulp eener jonkfrouw, die hij voor het vervolg zijne bescherming toezegt. Hij verneemt voorts dat er een tornooi zal plaats hebben tusschen den koning van Norgales en Bandemagus, aan wiens zijde hij zich schaart. Hij doet, als naar gewoonte, wonderen van dapperheid, overwint Mordret, Mador en Galehoudijn, die aan de andere zijde de bestdoende ridders waren, en verwerft zoo voor zijne partij de zege. Daarop trekt hij af en komt eindelijk in 't kasteel van Corbenyc, waar Walewein zooveel vreemds had gezien. Het gelukt hem de jonkfrouw uit het vat met kokend water te verlossen; dan wordt hij uitgenoodigd een zerk van eene tombe op te heffen, waaruit een vuurspuwende draak voortschiet, dien hij doodt. Hij wordt nu vriendelijk door den koning Pelles ontfangen, die hem verklaart dat door hem, of iemand van zijnentwege, een eind zal gemaakt worden aan de wonderen die het land bederven. Daarop verschijnt hem de Heilige Graal met dezelfde ceremoniën als waarvan Walewein getuige was geweest. De voedster van 's konings dochter lokt hem nu, onder voorwendsel van hem tot Ginevra te voeren, in een nabijliggend kasteel, waar zij hem eerst een bedwelmenden drank te drinken geeft, en hem dan in de armen voert der prinses, Pelles' dochter, die hem met blijdschap ontfing, omdat zij wist dat van hunne omarming een zoon de vrucht zou zijn, die een eind zou maken aan de plagen die het land woest en ongelukkig maakten. Galaäd werd in dien nacht geteeld. — Den anderen morgen had de tooverdrank uitgewerkt, en toen de ridder zag dat men hem bedrogen had, wilde hij in zijne verbolgenheid de jonkfrouw dooden. — Het gelukt haar evenwel hem te verbidden.

9. »Vandaar vertrokken beschermt hij eerst de maagd die hem het leven gered had toen hij vergiftigd was, tegen een ridder die haar wilde verkrachten: dan ver-

neemt hij in 't kasteel van Mares dat Hestor zijn bastaardbroeder is, en eindelijk komt hij aan een bosch, ten ingang van hetwelk een kluizenaar hem zegt, dat niemand die zich daarbinnen waagt het immer kan verlaten. Hij laat zich niet weêrhouden: weldra ontwaart hij eene vlakte, waarin een prachtige yvoren zetel stond, en waar een aantal ridders en edelvrouwen zich met dansen vermaakten. Lancelot, die tot heden toe alleen zin had gehad voor strijd en ridderdaden, werd plotselings van dezelfde danswoede bevangen en mengde zich in den rei. Hoe de schildknaap, die hem verzelde, hem ook aanspoorde, niets kon hem vandaar doen keeren, zoodat de knaap alleen moest vertrekken.

»Wij verliezen hier voor een oogenblik den hoofdpersoon uit het oog, daar de geschiedenis nu de wapenfeiten verhaalt van Ywein en Bohort, welke laatste mede te Corbenyc de geheimenissen van den Graal aanschouwt, hoewel hij den nacht niet doorbrengt in de geheimzinnige zaal, waarover hij later door eene jonkfrouw zoo berispt wordt, dat hij besluit er weder heen te trekken.

»Lancelot is intusschen steeds dansende in het woud. Tegen den middag doet een der jonkfrouwen hem op den troon nederzitten en zet hem eene kroon op het hoofd, en terstond houdt de betoovering op. Hij verneemt nu dat dit spel zoo was ingericht door een geleerden klerk, die op deze wijze de liefde eener jonkfrouw verwierf: toen eindelijk het dansen haar verveelde had hij haar een kostbaar schaakspel gemaakt, met gouden en zilveren stukken, dat vanzelf tegenspeelde als men een stuk verplaatste. Niemand zou op dit schaakbord zijne partij kunnen winnen dan de ridder die schoon en dapper moest zijn boven allen, en wiens komst de gevangen heeren en vrouwen zou verlossen. Lancelot beproeft te spelen, en werkelijk is hij de overwinnaar van zijn onzichtbaren tegenspeler. Hij zendt nu het schaakspel aan Ginevra ten geschenke, die, ofschoon zij

beroemd is wegens hare bedrevenheid in het lievelingsspel der middeneeuwen, geene partij kan winnen.

10. »Het aventuur dat Lancelot nu wacht is minder gelukkig. Hij wordt verraderlijk aangevallen, ten bloede gekastijd, en eindelijk in een put geworpen vol vergiftig ongedierte, waar hij zijn ongelukkig lot beklaagt, en »vrouw Aventure" verwijt dat zij ongestadig en valsch is. Hij wordt eindelijk door de dochter van zijnen belager gered, en in een gevecht met de valsche ridders doodt hij die allen, op een enkelen na, die door het venster ontvlucht. 's Anderen daags verder trekkende, gemoet onze held een ridder die eene jonkfrouw mishandelt. Als Lancelot zich haar lot aantrekt, slaat de woestaard haar het hoofd af en werpt dit den verontwaardigden held in 't gezicht. Deze wil zich wreken en de ander neemt de vlucht: hij vervolgt hem tot in zijn kasteel, waar men de schutpoort zoo snel laat vallen, dat des vervolgers paard er door wordt gedood. Deze, daardoor niet vervaard, werpt zich op den onverlaat, dien hij tot de overgaaf dwingt. In den Iwein van Chrestien de Troies wordt een dergelijk tooneel beschreven. — De overwinnaar bindt nu den fellen ridder het hoofd der jonkfrouw aan den hals, legt het lijk op zijn paard en noodzaakt hem zoo boete te gaan doen aan verschillende hoven.

»De jonkfrouw die hem verzeld had was intusschen door vier ridders gevangen genomen, die haar in een vuur wilden doen omkomen tot straf voor de hulp die zij Lancelot verleend had. Deze ontrukt haar aan den brandstapel, en ook dit tooneel vindt men in den gemelden roman van Chrestien weder. — Nadat hij eindelijk ook den beloofden bijstand had verleend aan de jonkfrouw die hem uit het kasteel van de Charrette bevrijd had, begeeft hij zich naar Kamalot, om het aangekondigde tornooi bij te wonen.

»De ridders der Ronde-Tafel intusschen zijn verstoord

over den lof die Lancelot door den koning en de koningin wordt toegezwaaid, en zij besluiten (behalve Walewein, die inmiddels van zijn tocht is teruggekeerd,) zich tegen den gevierden te stellen als hij zich op het tornooi vertoont. De koningin, die door de jonkfrouw welke Lancelot uit den put gered heeft bericht van hem gekregen had, doet hem die overeenkomst weten. Lancelot bevecht nu, in eene vreemde rusting verborgen, de saamgezworen ridders, en munt als naar gewoonte boven allen uit. Drie dagen later wordt een tweede tornooi gehouden, waar hij op nieuw de snoevers overtuigt van zijne meerderheid. Thans wordt hij door Artur herkend en met groot vreugdebetoon onthaald. Op den hofdag die nu volgt, verhalen alle ridders wat hun op hunnen tocht was wedervaren, en 's konings klerken schrijven die verklaringen op in het daartoe bestemde boek, dat men later in 's konings »almarie" vond. Blijkbaar heeft Lancelot meer roem ingeoogst dan al de anderen, en Artur stelt hem ten voorbeeld aan de naijverige ridders, wier toorn daardoor niet weinig toenam. — Ik teeken nog even aan, dat de dichter gelegenheid vindt tot het plaatsen eener uitmuntende samenspraak tusschen Lancelot en Ginevra, waarin zij treurt dat hij, gelijk een kluizenaar hem had voorspeld, om harentwil de Graal-aventuren niet zal ten einde brengen, omdat daartoe een maagdelijke kemper vereischt werd; terwijl hij beweert, dat hij, door hare liefde gesterkt, een zoo uitstekend ridder geworden is. Zij geeft hem een ring, die alle »toverie verjaghet," hetgeen evenwel in het eerste boek mede reeds plaats gevonden had.

11. »Er zijn nog gezellen die niet ten hove zijn teruggekeerd: de voornaamste ridders besluiten hen te gaan zoeken, daaronder ook Lancelot. Weldra worden nu Mordret en Ywein uit de gevangenis waarin zij zuchtten gered, en dan scheiden de ridders om elk hun eigen weg te gaan. Lancelot bestrijdt en doodt nu den

reus Tarquijn van den Foreeste en verlost daarmede al de ridders die hij gevangen hield: Gaheret, Hestor, Keye en vele anderen, Hij zelf trekt verder, bekampt eerst een ridder die jonkfrouwen beroofde; dan verovert hij het kasteel Vagnel, dat door twee reuzen verdedigd wordt. Eindelijk wordt hij door eene jonkfrouw gelokt in een kasteel van Morguein, die sints lang hem belaagde. Zij sluit hem op in eene kamer, wier met ijzer beslagen vensters het uitzicht hebben op een tuin: zij dacht het zou voor geheel zijn leven zijn. Terwijl hij reeds geruimen tijd gevangen had gelegen, zag hij eens uit zijn venster hoe een schilder bezig was met in de tegenover gelegen ridderzaal de geschiedenis van Eneas van Troje te malen. Hij bad dezen hem zijne verwen te leenen, waarmede hij nu aanving zijne eigene geschiedenis te schilderen; en alle figuren waren duidelijk herkenbaar en schenen te leven. Zijne samenkomsten met Ginevra speelden er eene hoofdrol in.

»Hij lag daar twee winters en een zomer: en toen het weder Mei werd, en hij de roozen in den hof zag bloeien, was er eene onder, die schooner scheen dan al de overigen: dit deed hem met verdubbelde zucht denken aan zijne geliefde. Was zij voor hem verloren, hij wilde ten minste de roos, haar evenbeeld, bezitten. Als hij die door de traliën heen niet bereiken kon, verbrak hij met groote krachtsinspanning de ijzeren bouten en trad naar buiten. Hij plukte de schoone roos en drukte die aan zijne lippen. Voorts maakte hij zich de vrijheid ten nutte, wapende zich, zadelde een paard en vertrok vandaar. Hij komt weldra in het kasteel waar Lionel gevangen gehouden wordt. Deze verhaalt hem hoe de burchtvrouw hem had zoeken te verleiden, en toen hij haar weêrstand bood had zij hem aangeklaagd haar te hebben willen verkrachten, (een denkbeeld dat ook in den roman van Walewein voorkomt). Nu moest hij zich daarover verantwoorden in een kampstrijd, en hij is zoo

gewond, dat hij zeer zeker zal worden overwonnen. Lancelot kampt voor zijnen neef en overwint den aanklager. Met den gewonden Lionel voor op zijn paard rijdt hij vandaar, en brengt hem ter genezing in eene nabijgelegen abdij, waar hij verneemt dat de gezellen van de Ronde-Tafel die men verloren waande, gevangen gehouden werden in een kasteel niet ver vandaar. Hij tijgt er heen, en na een harden kamp overwint hij den ridder die hem den toegang tot de burcht betwist: deze blijkt Bohort te zijn, die zich door een eed daartoe had moeten verbinden. De gevangen ridders worden natuurlijk ontslagen. Hun bevrijder heeft 's nachts een droom, waarin hem zijn grootvader verschijnt, die hem beveelt naar het »vreesselijke woud" te rijden waar een aventuur hem wacht. Hij maakt zich terstond op en vertrekt in stilte. In het bosch aangelangd, vindt hij daar eene tombe, die door twee liebaarden bewaakt wordt, welke hij met veel moeite doodt. In de nabijzijnde bron, die met kokend water gevuld was, lag het hoofd eens grijsaards: hij heft het er uit, en past het aan het ligchaam dat hij in de tombe gevonden had, waarna hij met behulp eens kluizenaars het lijk weêr begraaft. Het was dat zijns grootvaders, ten wiens behoeve in Jozef van Arimatheas tijden een mirakel gebeurd was, te lang om hier over te nemen. Hij verneemt nu op nieuw dat zijne zonden hem beletten de aventuren van den Graal te volbrengen. Hij ontmoet daarna een ridder, die hem verhaalt hoe aan Arturs hof de blijde tijding ontfangen was, dat de held geboren was die de Graalwonderen zou doen eindigen. Deze edelman bestaat verder den ridder Belyas te bevechten, die de fontein der Sikamoren bewaakt, om Artur, die geweigerd had hem in de Ronde-Tafel op te nemen, te overtuigen van zijne dapperheid. Hij wordt overwonnen; maar Lancelot, die het voor hem opvat, steekt Belyas van het paard, dat hij den eerst overwonnen strijder geeft met uitnoodiging

om aan 't hof te gaan melden, dat Lancelot en de overige gezellen op het Pinksterfeest dáár zouden zijn.

12. »De jonkfrouw die door de koningin naar de Meirvrouw gezonden is, komt in Frankrijk, waar zij door koning Claudas wordt aangehouden, welke meent dat zij hem komt bespieden vanwege Bohort en Lionel, van wier erf hij zich wederrechtelijk heeft meester gemaakt. Deze zendt nu op zijne beurt verspieders naar Arturs hof. Een hunner keert terug en meldt, dat Lancelot en de helden der Ronde-Tafel sints geruimen tijd verdwenen zijn: de ander, getroffen door de mildheid van koning Artur, blijft aan diens hof, en openbaart aan de koningin het gebeurde. Zij zendt hem naar Claudas met de bede, om de gevangen jonkfrouw te slaken; maar hij weigert dit, en doet haar weten, dat hij niets doen zal ter liefde van eene overspelige vrouw. Ginevra, hierover bitter verstoord, zucht om de afwezigheid van Lancelot, die haar anders zou wreken.

13. »De geschiedenis tot haren held terugkeerende verhaalt, hoe hij ook Belyas' broeder overwint en vervolgt toen deze de vlucht neemt in het kasteel, waar hij verscheiden ridders, die hem den doortocht beletten, moet verslaan. Hier vindt hij Mordret gevangen liggen, dien hij verlost en met zich voert. Na nog een paar aventuren van minder belang volbracht te hebben, ontmoeten zij een kluizenaar, die Mordret voorspelt dat hij zijn eigen vader zal dooden, terwijl hijzelf door diens hand zou sneven; want Loth van Orcanye was zijn vader niet, gelijk hij tot nochtoe gedacht had, maar een veel machtiger koning. Mordret, daarover verstoord, houwt hem het hoofd af. Uit des verslagen' kleêren valt een perkament, dat Lancelot ongemerkt opraapt en in 't geheim leest. Hij verneemt daaruit, dat Artur Mordrets vader is, en dat Mordret hem van het leven zou berooven, bij welke gelegenheid geheel de ridderschap van Brittanje zou verderven.

»Verder trekkende vinden zij een tornooi bereid, waaraan zij deel nemen, en waarin ook de overige ridders van de »queste" gemengd waren, die Lancelot aan zijne slagen herkennen. Hij is natuurlijk de held van den dag. Na afloop van den strijd maakt hij zich vandaar, na Mordret in 't gewoel verloren te hebben. Bohort volgt hem na, en overtuigt zich weldra dat hij zich niet bedrogen heeft toen hij hem waande te herkennen. Zij besluiten nu te samen naar het hof te gaan.

14. »Bohort raakt intusschen van Lancelot gescheiden, en langt in het kasteel van Corbenyc aan, waar hij nu op zijn uitgedrukt verlangen den nacht in het »paleis van aventuren" doorbrengt. Hij moet daar eerst een ridder, dan een leeuw bekampen en overwinnen: voorts verschijnt hem de draak, op wiens voorhoofd hij geschreven zag: »Dit is de gelijkenis van den koning Artur." Dan volgt het gevecht tusschen den draak en den luipaard, en eindelijk met de jongen die hij werpt, gelijk Walewein dat gezien had. Als allen dood waren, verscheen hem een man, die er bleek en ontdaan uitzag, om wien zich twee slangen kronkelden, die hem voortdurend kwelden. Deze zegt hem dat hij uit zijn lijden zal verlost worden door den ridder, die de Graal-aventuren zou ten einde brengen. Daarna ziet de held een man in priesterlijken dos eene speer dragen, waar steeds bloed afdruppelde: hij verneemt dat het de »speer der wrake" is, waarvan hij echter de beteekenis niet zal bevroeden, voordat de »vreesselijke zetel" der Ronde-Tafel zijn meester zal gevonden hebben. Eindelijk ziet hij ook de heerlijkheden van den Graal, en wordt daardoor van zijne wonden genezen. Daar hij reiner is dan Walewein, heeft hij ook meer dan deze gezien, en wordt ook niet op schandelijke wijs vandaar verwijderd. De koning Pelles verhaalt hem den anderen morgen, dat al de wonderen die hij heeft gezien, hem zullen worden verklaard, als al de aventuren zullen volbracht worden.

15. »Wat Lancelot aangaat, na eenige bloedige ontmoetingen van minder aanbelang, neemt hij zijn intrek bij een forestier. 's Nachts door de hitte belet om te slapen, plaatst hij zich voor het geopende venster, en ontwaart nu Keye, die door twee ridders vervolgd wordt. Hij springt het raam uit en ijlt hem te hulp: de twee belagers worden door hem overwonnen en naar Arturs hof gezonden, met last om daar te verkondigen, dat Keye hen daarheen zendt. Den anderen morgen vroeg, vóór dat Keye ontwaakt was, stond Lancelot op en wapende zich bij toeval met des slapers rusting, en toog daarmede op weg. In dien schijn brengt hij verscheiden ridders ten onder, die hij alle beveelt naar het hof te gaan: ook Walewein en drie andere gezellen der Ronde-Tafel moeten voor zijne kracht bukken.

»Intusschen waren alle tochtgenoten ten hove aangekomen, en ook de ridders die door Lancelot overwonnen waren: men spreekt van niets dan van zijnen lof. De koning hield een plechtigen hofdag; en toen ook Lancelot opdaagde, werd hij met de meeste onderscheiding en het levendigste vreugdebetoon ontfangen.

»Terwijl men feest vierde en Lancelot zijne plaats had naast den »vreesselijken zetel", kwam daar een ridder van Claudas' hof, die zich verstoutte in de verboden stede plaats te nemen; doch weldra werd hij, tot grooten schrik van allen, door het vuur des hemels verteerd.

16. »De ridders vermaken zich met een steekspel, en de koningin deelt aan Lancelot mede welke schande Claudas haar had aangedaan; de held zweert haar, en tevens zichzelven te zullen wreken over al het onrecht dat deze hem berokkend had. De dappere ridders juichen dit voornemen toe, en ook Artur geeft zijne toestemming, onder dien verstande, dat Bandemagus en Walewein en die van de Ronde-Tafel den tocht zouden ondernemen, terwijl hijzelf met Lancelot eerst volgen zou als hunne hulp mocht gevorderd worden.

»Verspieders brengen die tijding aan Claudas, die zich ter verdediging bereidt. Het leger trekt naar Frankrijk, en de strijd wordt met afwisselend geluk gevoerd, vooral sedert de Romeinen Claudas te hulp zijn gekomen. Nu steekt evenwel ook Artur met Lancelot over: de heldendaden die zij bedrijven, en die ook bij Godfried van Monmouth en in Waces Brut geboekt zijn, brengen eindelijk Claudas tot onderwerping. Lancelot wil nu zijnen broeder en zijne neven op den troon in hun vaderlijk erfgoed plaatsen; maar deze weigeren zulks, en willen hem niet verlaten. — Eindelijk keerde het leger naar Brittanje terug.

17. »Koning Artur schrijft een luisterrijken hofdag uit tegen Pinksteren, waar ook koning Pelles' dochter met haren zoon Galaäd verschijnt. Zij weet door list en bedrog te bewerken, dat Lancelot, dien zij boven alles minde, den nacht bij haar doorbrengt, in den waan dat het de koningin was, die hem in hare armen sloot. Ginevra ontdekt wat er gaande is: hare uitbarsting maakt ook Lancelot met de waarheid bekend; en als zij hem nu eenen trouwloozen noemt, en hem beveelt voor eeuwig zich te verwijderen, vliedt hij, naakt als hij is, van daar, en ijlt buiten het kasteel, groote wanhoop drijvende. Hij verborg zich in het bosch en riep den dood in. Eindelijk werd hij geheel en al verbijsterd van zinnen, en viel elkeen aan dien hij gemoette. Toen de koningin de ware toedracht van het gebeurde vernam, werd zij bedroefd, en bad nu Bohort Lancelot te gaan zoeken, hetgeen deze, in gezelschap van Lionel en Hestor, ondernam. Later voegden zich nog verscheiden ridders bij hen, wien het echter niet mocht gelukken Lancelot te vinden. Van hun wedervaren meldt de sage niets, maar de schrijver neemt deze gelegenheid waar, om hier eene nieuwe episode in te vlechten, waarbij een nieuw ridder, die in het vervolg der geschiedenis eene groote rol zal spelen, wordt ten tooneele gevoerd.

18. »Onder de ridders der »queste" behoort ook Aggloval. Na twee jaren dwalens komt hij bij zijne moeder, waar hij zich eenigen tijd ophoudt. Als hij weder vandaar trekt wil zijn jonge broeder Perchevaal hem volgen: hunne moeder verbiedt het hem, want haar echtgenoot en andere zonen hebben in ridderlijke aventuren den dood gevonden. De jongeling volgt echter haars ondanks zijnen broeder in 't geheim, en weldra komen zij ten hove aan, waar Perchevaal ridder wordt geslagen. — Als hij eens aan het lagereinde der zaal, onder de minstberoemde ridders, neêrzat, kwam een der jonkfrouwen tot hem en leidde hem te midden der gezellen van de Ronde-Tafel, waar zij hem eene plaats aanwees, terwijl zij, van profetischen geest bezield, hem aankondigde, dat hij den Graal in al zijne heerlijkheid zou zien. Sedert werd hij aan het hof in eere gehouden; kort daarop evenwel beschimpte Keye hem, omdat hij nog geen enkel aventuur bestaan had, en nu vatte hij het besluit op, om Lancelot te zoeken, en reed in 't geheim vandaar. Reeds terstond geeft hij blijken van zijnen moed en zijne behendigheid, door den ridder Patrides, die aan een rotsblok gekeetend lag, te verlossen; deze was in dien toestand gebracht door 't verraad eener vrouw, die toen hij haar niet te wille was, hem beschuldigd had van haar te willen verkrachten. — Later ontmoet hij Hestor, met wien hij in een gevecht gewikkeld wordt, waarin beiden ter dood toe gewond raken, en slechts door tusschenkomst van den Graal, die hun plotselings verschijnt, er het leven afbrengen. Perchevaal verneemt nu van Hestor, wat dit heiligdom eigenlijk is, en dit wekt bij hem den lust op om het te gaan zoeken. Zij beginnen echter met zich met het opsporen van Lancelot bezig te houden.

»Deze was inmiddels steeds uitzinniger geworden: hij valt menschen en dieren aan, en zag er geheel verwilderd en onkenbaar uit. Zoo kwam hij in zijne omdooling ook te Corbenyc, waar de menigte den krankzinnige

met groote ruwheid mishandelt. Pelles' dochter herkent hem eindelijk, en nu wordt hij door de kracht van den Graal genezen. Lancelot, beschaamd over 'tgeen met hem is voorgevallen, en niet naar het hof durvende terugkeeren om het verbod der koningin, verbergt zich op een afgelegen kasteel, welks toegang hij aan alle ridders met de wapenen betwist. Eindelijk wordt hij ontdekt door Hestor en Perchevaal, die hem kond doen dat de koningin hem het gebeurde vergeeft, en hem uitnoodigt naar het hof terug te keeren. De ridders trekken naar Karlioen, waar zij met uitbundige vreugd, vooral van de zijde van Ginevra, worden ontfangen.

»Galaäd, Pelles' kleinzoon, die intusschen reeds tien jaar oud is geworden, wordt nu ter opvoeding naar een klooster gezonden, waar hij tot zijn vijftiende jaar zal verblijven; dan zou hij, op raad eens heiligen kluizenaars, naar Artur gaan om daar de ridderlijke waardigheid te ontfangen. Dezelfde godsgezant geeft den koning daarvan kennis, en meldt hem tevens dat Galaäd voorbestemd is om de Graal-aventuren ten einde te brengen.

III. 19. »Galaäd, door Lancelot ridder geslagen, komt aan 't hof te Karlioen en neemt plaats in den gevreesden zetel aan de Ronde-Tafel, waarboven plotselings een opschrift met zijn naam te lezen stond. De Heilige Graal verschijnt nu eensklaps, zonder dat men weet hoe hij daar binnen komt, en voorziet de aanwezige ridders op wonderbare wijs van spijze, waarna hij weder verdwijnt. Alle ridders doen nu een eed om het geheimzinnige heiligdom te zoeken, en weldra verlaten zij het hof. Galaäd ontfangt een wonderkrachtig schild, dat vroeger aan koning Enalac behoord had, en waarin met het bloed van Jozef van Arimathea een kruis gemaald was: daarbij werd later het zwaard van David gevoegd, en met deze mystieke wapenen toegerust is hij in staat de wonderen ten einde te brengen. De meeste ridders die in de queste getogen waren, vinden geen aventuren, omdat

zij met zonde besmet zijn: alleen de reine helden Bohort, Perchevaal en Galaäd, die voorbestemd zijn om den Graal te vinden, hebben allerlei ontmoetingen, welke meestal eene allegorische beteekenis hebben, die altijd door een vroomen kluizenaar wordt aan 't licht gebracht. Slechts ter loops wordt van Walewein gewaagd en Lancelot. Deze komt wel het heiligdom op 't spoor, maar hij mag het niet zien: hem wordt beduid dat zijne zonden, vooral zijne overspelige liefde tot de koningin, hem beletten dat geluk te smaken. De heremiet die hem deze strafpredikatie houdt, haalt hem over om boete te doen en zijn misdadigen hartstocht af te zweeren. Als boete draagt hij van toen af eene »hare" onder zijne rusting, en dit heeft ten gevolge, dat hij ten minste een oogenblik wordt toegelaten tot de aanschouwing des Graals, waarop hij naar Arturs hof terugkeert.

In den regel is dit gedeelte veel minder episch dan hetgeen is voorafgegaan: slechts weinige aventuren der drie Graalridders worden breed geschilderd: de meesten worden verzwegen om der beknoptheid wil. Deze aventuren, waarvan er velen ook in den Percheval van Chrestien de Troies gevonden worden, terwijl een enkel aan den roman van Ywein van denzelfden trouvère herinnert (Perchevaals gevecht ter bevrijding van een leeuw die door een draak wordt aangevallen, en die hem daarna gezelschap houdt), — die aventuren, vermengd met herinneringen aan en uittreksels van den eersten Graalroman, blijven verre beneden de verwachting, die door herhaalde toespelingen al te zeer gespannen is. Zij bestaan meestal in verzoekingen van den booze onder allerlei gedaanten, of in gevechten, wier allegorische duiding er allen epischen gloed aan ontneemt; terwijl de vermelde wonderen nergens eene ook maar eenigsins voldoende oplossing of verklaring erlangen, maar in een mystieken nevel gehuld blijven. Zoo ergens, dan wordt ons hier duidelijk, dat de schrijver dikwerf geen weg

wist met de druïdische symboliek, wier ongenoegsame mystieke duiding ons koud laat.

»Na jarenlange omdooling komen eindelijk de drie uitverkoren ridders te Corbenyc. Engelen voeren hun daar den Graal toe, en de speer van wier spits immer droppelen bloeds neêrvloeien. De zoon van Jozef van Arimathea verschijnt hun nu, die den Graalbeker vóór hen plaatst en de hostie die hij hun zal toedienen wijdt: dan verandert die hostie zichtbaar in het ligchaam van Christus, die uit den beker stijgt en dan zelf hun het heilige avondmaal toedient. Daarop beveelt hij hun den Graal naar Sarras, in Palestina, te volgen, waar hij in het geestelijk paleis zou worden bijgezet.

»Zij begeven zich scheep en langen na eene gelukkige overvaart te Sarras aan: Galaäd doet hier door de kracht des Graals een mirakel, doordien hij eenen kreupelen geneest, die hen helpt het heilige vat ter bestemder plaatse te brengen. De koning van Sarras, die als een ongeloovige heiden al wat zij hem van de wonderen des Graals verhalen voor leugentaal houdt, werpt hen in de gevangenis, waar het heiligdom hen, even als vroeger Jozef van Arimathea, voedt en vertroost. Eindelijk sterft na verloop van een jaar de koning, en op bevel van eene stem uit den hemel wordt nu Galaäd tot koning gekoren en, hoewel tegen zijn wil, gekroond. Dagelijks aanbad hij nu met zijne gezellen het heiligdom. Eindelijk werd het Galaäd vergund een blik te slaan in den heiligen beker, en hij begon te beven

tierst dattie vleeschelychede
anesach die geestelychede;

want hij zag nu wat geene menschelijke tong kon vermelden en wat geene menschelijke ziel kan doorgronden,

Boven allen wondere wonder.

Waarin dat bestond wordt wijsselijk verzwegen: blijkbaar is het onveranderde herhaling van de oude overlevering,

waarvan wij bij den aanvang van dit hoofdstuk gewaagden. — Galaäd bidt nu ook van deze aarde te worden weggenomen, en zijne bede wordt verhoord. Voor het altaar ontfoer zijn geest het stof, en te gelijker tijd kwam eene hand uit den hemel, die het heilige vat opnam en wegvoerde zonder dat iemand wist waarheen.

»Perchevaal onttrok zich nu dezer wereld en werd kluizenaar; en toen ook hij eindelijk de eeuwigheid was ingegaan, keerde Bohort naar Brittanje en Arturs hof terug, waar Lancelot en de overigen sints lang onverrichter zake waren aangekomen. Er werd nu een hofdag gehouden, waarop Bohort den koning de heldendaden der Graalzoeking verhaalde, die, als naar gewoonte, door de klerken werden geboekt, en bewaard in de abdij van Salisbury, waar Wouter Map die later, op last van koning Hendrik, opspoorde en in het Fransch overbracht.

IV. 20. »Koning Artur deed een tornooi aankondigen in de vlakte van Winchester: alle ridders togen daarheen, behalve Lancelot, die, ondanks de gelofte tijdens de Graalqueste gedaan, op nieuw in de hevigste liefde voor de koningin blaakte en de oude betrekking weêr had aangeknoopt, en zich nu waarschijnlijk op die wijze een onverstoord onderhoud met zijne geliefde dacht te verschaffen. Aggravein intusschen, Waleweins broeder, had hunne onderlinge liefde ontdekt, en daar hij Lancelot nooit zeer genegen was geweest, hoopte hij van die ontdekking partij te trekken om hem te verderven. Hij deelde den koning zijn vermoeden mede, dat Lancelot niet ten tornooi ging om hem met de koningin te verraden: Artur sloeg echter aan die aantijging geen geloof, en trok, zonder Ginevra, naar de plaats der samenkomst. — Lancelot was evenwel slechts achtergebleven om alleen te kunnen vertrekken, en dan onbekend deel te nemen aan den kamp: hij tijgt er weldra heen.

»Onder weg geeft eene jonkfrouw, in wier vaders

kasteel hij den nacht doorbrengt, hem eene mouw, om die haar ter eer in het gevecht te dragen: hij belooft zulks en hecht haar geschenk aan zijnen helm. In het tornooi overwint hij al Arturs ridders, en verwijdert zich vandaar zonder zich bekend te maken, en begeeft zich naar een nabijgelegen kasteel, om er zijne wonden te laten genezen.

»De koningin verneemt weldra dat Lancelot, die vruchteloos ten hove gewacht wordt, den prijs gewonnen heeft; maar tevens dat hij het teeken eener andere vrouw heeft gedragen. Dit schijnt haar een bewijs zijner ontrouw te zijn, en zij barst in troosteloos weegeklag uit. Als men de vrees oppert, dat Lancelot wellicht door zijne wonden weêrhouden wordt om terug te keeren, zegt Walewein, die daartoe gegronde reden meende te hebben, dat hij uit liefde verwijlt bij de jonkfrouwe van Esclaroet, wier mouw hij op het tornooi gedragen had. De koningin wordt daardoor in haren waan versterkt: zij erkent dat alleen een minnedrank hem daartoe kan gebracht hebben, maar toch, zij wil hem niet weêrzien en zal hem haar hof doen ontzeggen. Als Bohort dat verneemt, begrijpt hij dat het hem niet meer past aan 't hof te blijven, en met Hestor en Lionel trekt hij vandaar om Lancelot te zoeken.

»Intusschen weet Morguein den koning in haar kasteel te lokken: zij toont hem de schilderijen die Lancelot op den muur geschilderd had, waaruit hem zijne schande duidelijk wordt. Zij legt hem bovendien alles uit, en zet hem aan tot wraak. Artur zweert dat hij de trouweloozen voor hun verraad zal straffen.

»Lancelot is inmiddels door zijne magen opgespoord, en zij begeven zich te samen naar Arturs hof. Ginevra weigert hem te zien, en ofschoon Bohort haar tracht te vermurwen, en klaagt dat zij den sterren hunne zon wilde ontrooven, door den held te noodzaken vandaar te gaan; ofschoon zij voelt dat zijzelf er het meest aan

zal verliezen, blijft zij standvastig. Lancelot is op die mare wanhopend: Bohort troost hem met de verzekering dat zij hem weldra zou doen terugkeeren, hij had zich maar in de nabijheid op te houden; en dezen raad volgt hij, hoewel dan ook met bloedend harte, op, voordat Artur ten hove terug is.

»Door een toeval was aan 's konings hof een ridder, die aan den disch der koningin het middagmaal gebruikte, vergiftigd: zijn broeder, Mador van der Porte, beschuldigt de koningin van verraderlijken moord, en hij biedt aan in een gerechtelijken tweekamp de aanklacht vol te houden. Geen der ridders van het hof wil den strijd aanvaarden, daar zij haar voor schuldig houden. Zij wendt zich tot Bohort, die haar schamper toevoegt dat zij nu de gevolgen ondervindt van het wegzenden van Lancelot. Hijzelf wil haar niet verdedigen omdat hij haar in plaats van bescherming haat schuldig is. Dit alles wordt evenwel slechts gezegd om haar tot hare straf te beangstigen, want hij heeft Lancelot kennis gegeven van den strijd die ophanden is, en deze heeft beloofd voor zijne geliefde, — al waande hij haar ook schuldig — in het krijt te verschijnen. Als Ginevra, in tranen badende, den stuurschen ridder te voet valt, belooft hij hare zaak op zich te nemen als zich geen ander opdeed. Het spreekt evenwel vanzelf dat Lancelot ter bepaalder ure opdaagt en met zijn goed zwaard de onschuld der vrouwe bewijst, die hem natuurlijk weder in genade aanneemt. — Zij namen sedert zoo weinig de voorzichtigheid in acht, dat weldra hunne liefde voor verscheiden ridders, en daaronder Walewein en zijne broeders, geen geheim meer was. De koning, die slechts wachtte op eene gelegenheid om zich te overtuigen van de strafbaarheid zijner gemalin, wordt nu door Aggravein gewaarschuwd, en hij vordert bewijs. Men spreekt af dat Artur ter jacht zou rijden: Lancelot zou wel van die gelegenheid gebruik maken om eene samen-

komst met de koningin te hebben, en de ridders die hem moesten bespieden zouden hem dan op heeter daad betrappen en straffen. Lancelot spoedt zich werkelijk naar de kamer der koningin, maar daar hij de deur achter zich gesloten had, kunnen zij hem niet onverhoeds overvallen. Zij trachten nu de deur in te slaan, maar Lancelot heeft tijd zich te weer te stellen: hij doodt de voorsten en de anderen wijken terug. Nu dacht het hem echter niet goed langer ten hove te verwijlen, en met zijne magen, acht-en-twintig in getal, trekt hij vandaar.

»De koningin wordt ten vure verwezen, maar Lancelot redt haar met geweld van den smadelijken dood, en houwt in de hitte van 't gevecht Gariët, Gurrehes en Aggravein, zonder hen evenwel te kennen, met wel zestig andere ridders, neêr, waarna hij met de koningin de wijk neemt naar het kasteel van de Joyeuse-Garde, waar hij alle ridders die hem iets verplicht waren oproept ter verdediging.

»De smart des konings over zijne verslagen magen kent geene grenzen en wordt slechts overtroffen door de wanhoop van Walewein. Zij zweeren zich te wreken, en Artur roept zijn leger bijeen, waarmede hij weldra voor de Joyeuse-Garde verschijnt. Lancelot, die den koning niet wil bevechten, zoekt een vergelijk, dat Artur weigert. De belegerden doen een uitval waarbij van beide zijden heftig gestreden wordt. Een tweede gevecht was even bloedig: Bohort en Walewein worden gevaarlijk gewond. Artur rijdt op Lancelot aan, die zich niet wil verweren tegen den koning, dien hij ('t geen vreemd klinkt) steeds boven alles bemint. Zijn paard stort dood onder hem neêr. Hestor, die zijns broeders nood ziet, snelt hem ter hulp en werpt den koning van 't paard: nu noodigt hij Lancelot uit hem het hoofd af te slaan en zoo een einde aan den oorlog te maken, maar deze weigert zulks, en helpt zelfs Ar-

tur te paard, die door die handelwijs innig getroffen werd.

»Verscheiden maanden had het beleg reeds geduurd, toen eindelijk de paus zich met de zaak bemoeide en Artur, op straffe van een interdikt, beval zijne vrouw, wier misdaad niet genoegsaam bewezen was, weder tot zich te nemen. Artur geeft toe; en Lancelot, wien Ginevras eer meer ter harte ging dan zijn eigen geluk, voert haar haren wettigen gemaal te gemoet, die daardoor de overtuiging erlangt dat de gelieven onschuldig zijn. Lancelot trekt nu met de zijnen naar zijn vaderland Benoyc in Gaule, en Walewein zweert hem ook daar te zullen volgen, om den dood zijner broeders te wreken, waartoe de koning hem zijne hulp toezegt.

21. »Artur steekt met zijn leger naar Frankrijk over om Lancelot te bevechten, en beveelt intusschen zijne echtgenoot, zijne schatkamer en het bestuur van zijn rijk in de hoede van Mordret. Terwijl de koning een fellen krijg voert, gebruikt Mordret zijn schat om de edelen aan zijne zij te trekken. Daarop liet hij een brief vervaardigen, van Arturs nagemaakt zegel voorzien, waarin deze, die ter dood gewond heette te zijn, hem benoemde tot zijn opvolger en Ginevra verzocht hem tot haren echtgenoot te nemen. Als de edelen haar, die natuurlijk dit huwelijk verafschuwt, willen dwingen, neemt zij de wijk naar de burcht van Londen, die zij in 't geheim van krijgsvolk doet voorzien. Daar zij evenwel zich niet lang tegen Mordrets aanval zou kunnen verweren, zendt zij een bode naar Frankrijk, om, hetzij aan Artur, als deze nog leeft, hetzij aan Lancelot hulp te vragen.

»Deze voerden sints eenige maanden een wisselvalligen krijg: Walewein besluit er een einde aan te maken door Lancelot tot een tweekamp uit te dagen. De uitgedaagde biedt hem elke redelijke genoegdoening aan, maar de verbolgen ridder wil van niets hooren, en het

tweegevecht wordt bepaald. Deze strijd was langdurig en bloedig: Walewein, door bovennatuurlijke kracht gesterkt, weêrstaat den besten van alle dapperen den geheelen dag; en als hij eindelijk na Vespertijd blijkbaar te vermoeid en van bloedverlies te zwak is om zich langer te verdedigen, wil Lancelot hem niet dooden, maar verwijdert zich, nadat vriend en vijand zijne overwinning erkend heeft. Artur wil nu, volgens gemaakte afspraak, naar huis trekken zoodra Walewein van zijne wonden zal genezen zijn. Hij wordt echter nog eenigen tijd in dit voornemen belet, doordien hij eerst een oorlog heeft te voeren met de Romeinen, die hem zijn recht op Gallië betwisten. Naauwelijks heeft hij hen overwonnen of Ginevras bode brengt hem de tijding van hetgeen in Brittanje was voorgevallen, en hij scheept zich terstond met zijn leger in om den trouwloozen Mordret te tuchtigen.

»Deze rust zich tegen hem ten strijde. Ginevra intusschen is voor zichzelven beducht: overwint Mordret dan is haar verderf gewis, en behoudt Artur de bovenhand, dan zou hij niet kunnen gelooven dat zij niet met Mordret geheuld had, en ook van dien kant was dan haar dood onvermijdelijk. In hare verbijstering neemt zij de vlucht en gaat in een klooster.

»Gedurende 's konings overtocht overlijdt Walewein aan de wonden die in den strijd tegen de Romeinen weder waren opengereten: hij wordt door allen diep betreurd en met groote pracht naar Kamalot gevoerd en daar begraven. De koning heeft beangstigende droomen en ziet schrikwekkende voorteekenen; maar als Mordret hem laat gelasten zijn rijk te ontruimen, herkrijgt hij al zijne veêrkracht, en laat hem aanzeggen dat hij hem met eigen hand zal dooden. De strijd heeft plaats in de vlakte van Salisbury: hij wordt met de bitterste woede gestreden en de schildering van den dichter is uiterst levendig. Alle ridders van naam sneuvelden: Artur

zelf steekt Mordret zoo met zijne speer door het lijf dat er het zonlicht doorscheen en hij dood neêrzeeg; doch hij had den koning eene gevaarlijke wonde aan het hoofd toegebracht.

»Behalve Artur zijn nu nog slechts twee ridders in leven, Lucan »de bottelgier" en Griflet. Zij verlaten gezamenlijk het slagveld en trekken naar eene kapel aan de zeekust, waar Lucan welhaast bezwijkt. Artur gespt nu zijn zwaard af, en omdat hij niemand waardig acht het na hem te dragen, beveelt hij Griflet het in een nabijzijnden poel te werpen. Zoodra Caliburnus, dit was de naam van het wapen, de oppervlakte van het water naakte, rees er eene gewapende hand uit op, die het zwaard vatte, het driewerf schudde en daarop verdween. De koning beveelt nu den ridder hem te verlaten: deze gehoorzaamt slechts ongaarne. Een heuvel beklommen hebbende blikte hij terug, en zag nu een scheepje naderen, waarin zich Morguein met eenige jonkfrouwen bevond: zij wenkte den koning, en deze toog met zijn paard in 't schip en verdween uit Griflets oog. Ter plaatse waar hij verdwenen was zag men weinig tijds later eene tombe, waarop Arturs naam gebeiteld stond, zoodat (zegt de dichter) het verhaal dat de koning zou zijn verdwenen, zonder dat men iets wist van zijnen dood, niet uitgemaakt is. — Griflet werd kluizenaar, maar stierf kort daarna.

»De tijding van die nederlaag sloeg weldra tot Lancelot over, die met zijne neven besloot de ondaad te wreken op de zonen van Mordret, welke zich nu van de regering hadden meester gemaakt. De beide legers ontmoeten elkander bij Winchestre: Mordrets zonen worden in den strijd gedood, maar ook Lionel komt om. In de hitte der vervolging dwaalt Lancelot van het leger af, en na eenig omdoolen belandt hij aan eene kluis, waar de bisschop van Cantelberge en de ridder Blehoberys sedert den vorigen noodlottigen slag zich geheel

aan God gewijd hadden. Lancelot, diep bedroefd door het verlies van den koning en van de koningin, volgt hun voorbeeld, en munt weldra door zijne heiligheid uit gelijk eenmaal door zijne dapperheid. Toen hij eindelijk stierf droegen de engelen jubelend zijne ziel ten hemel: zijn ligchaam werd, naar zijne begeerte, in de Joyeuse-Garde in hetzelfde graf gelegd waar Galehot hem verbeidde. En menigeen kwam en kuste het lijkgesteente, alsof het een heiligdom ware geweest. — Ook Bohort en Hestor worden door Lancelots voorbeeld genoopt deze wereld vaarwel te zeggen en zich onverdeeld Gode te wijden."

Zoo hebben wij dan een oppervlakkig overzicht bekomen der drie gedichten, die als eene soort van trilogie zijn aan te merken. Maar het is niet genoeg met de feiten die er in verhaald worden bekend te zijn, de geest die deze vormen bezielt moet ons thans bezig houden. Zoo ik mij echter hoofdzakelijk tot eene korte beschouwing van het laatste werk bepaal, 't is vooreerst omdat de beide eersten ons niet genoegsaam toegankelijk zijn, om ons tot iets meer dan een oppervlakkig oordeel recht te geven, terwijl ook nog andere oorzaken, later te melden, het ons ten plicht maken er niet te lang bij stil te staan.

Vraagt men naar de schrijvers dier werken, het is thans met gewenschte zekerheid bekend, dat de beide eersten gevloeid zijn uit de pen van zekeren Robert de Borron, van wien geene levensbijzonderheden bekend zijn, terwijl het laatste de vrucht is van den ijver en de fantazie van Walter Map, die bloeide onder de regering en aan het hof van Hendrik II, koning van Engeland. Als hooggeplaatst kerkelijk persoon, als vriend van het koninklijke geslacht, als getuige en deelgenoot van de verstandelijke en stoffelijke ontwikkeling der meestbeschaafden van zijn tijd, schreef hij op last van zijnen

vorst een werk dat juist aan zijne maatschappelijke betrekking eene hooge waarde ontleent ter beoordeeling van dien nog zoo schaars gekenden voortijd. Hij schreef zijnen Lancelot omstreeks het jaar 1160, in fransch proza, dat uitmunt door eenen klaren, beschaafden en altijd kieschen stijl, die, zoo als terecht door Paulin Paris is opgemerkt, het al te zeer nog verbreide vooroordeel omtrent de barbaarschheid dier dagen merkelijk verzwakt.

Men heeft betwijfeld, of Lancelot wel als een eigenlijke britsche held is aan te merken: de omstandigheid reeds dat die naam, die zeker niet britsch klinkt, de vertaling is van een keltischen toenaam (Mael), en dat de hoofddenkbeelden van den roman bij de oudste britsche dichters teruggevonden worden, pleit genoeg voor het tegendeel; en na het herhaalde onderzoek van zooveel geleerden, kan het thans niet meer betwijfeld worden, of wij hebben een werk voor ons, dat wel degelijk op oude britsche overleveringen gebouwd is. Ook de vele feiten hier medegedeeld, die wij, gelijkwe dat herhaaldelijk in ons overzicht hebben aangestipt, ook elders in latere werken, wier britschen oorsprong men nimmer in twijfel heeft kunnen trekken, wedervindt, bewijzen ten overvloede de gemeenschappelijke afkomst.

Dat onze roman een samenweefsel is van verschillende eenmaal op zichzelven staande overleveringen, leert reeds eene oppervlakkige beschouwing. Wij hebben het overzicht gemakkelijk trachten te maken, door het geheel in afzonderlijke, genummerde verhalen te scheiden: eene verdeeling die het werk zelf niet aangeeft, dat slechts in vier hoofdafdeelingen of boeken is gesplitst. Uit die indeeling wordt het duidelijk, dat wij eene oude kern mogen veronderstellen, die later werd omsponnen en aangevuld met die reeks van aventuren, die ternaauwernood aaneenhangen, en die aan dit werk eene uitbreiding gaven, waaronder de eenheid geheel en al te grond moest gaan. Is het mogelijk die kern te ontdekken?

Hoe moeielijk dit ook schijnen moge, geloof ik evenwel, op tamelijk vaste gronden, de volgende ontwarring van den knoop te mogen voorstellen.

De oorspronkelijke roman bevatte alleen de aventuren die onder de cijfers 1 en 20 zijn medegedeeld, en daarvan is waarschijnlijk het laatste het oudste. Een ridder aan Arturs hof onderhoudt met diens echtgenoot eene overspelige minnarij, die wordt ontdekt, waarop de schuldige vrouw zal gestraft worden; maar door haren minnaar aan de wraak haars echtgenoots ontrukt, volgt zij haren bevrijder, die haar op een zijner kasteelen bergt en een oorlog tegen den vervolgenden koning bestaat, die door bemiddeling van een hoogen geestelijken wordt bijgelegd: de ontrouwe gade wordt weder aan haren echtgenoot uitgeleverd, en de boeleerder vertrekt naar zijn land. Dit gedeelte der geschiedenis vindt men reeds bij de oudste britsche schrijvers, gelijk de la Villemarqué overtuigend heeft aangewezen. Maar hoe kwam die drieste schaker, wien het gelukken kon den ridderlijken, hoofschen Artur bij de schoonste vrouw van zijn rijk in de schaduw te stellen, ten hove? En waaraan had hij dien invloed, die schoonheid, dien moed, die hoffelijkheid te danken? Die vragen moesten zich al spoedig opdoen, en in eene zeer oude overlevering vond men de geschiedenis van een jongeling, die door eene meirvrouw, onder den invloed van buitengewone krachten, was opgevoed, en die traditie maakte men dienstbaar aan de beantwoording der opgerezen vragen. — Nergens wordt hier de liefde van den ridder tot de vrouw zijns konings, nergens hunne misdadige betrekking afgekeurd: zoo zij verraden worden, 't is niet omdat zij misdaan hebben in 't oog van den aanbrenger, maar alleen omdat hij den gelukkigen held haat; ja, blijkbaar beschouwt de opsteller des verhaals die mededeeling van Arturs getrouwen als eene misdaad, waarvoor hij dan ook moet boeten. Hier is nog geen zweem van ridderlijke heusch-

heid en beschaving: zoo de britsche helden al den maliënkolder en de gulden sporen van het ridderwezen hebben aangenomen, hun inborst is nog ruw en barbaarsch. Langsamerhand begint de moraal zich te doen gelden, en reeds Gildas spreekt van Maels (Lancelots) overgang tot den geestelijken staat, hetgeen wel niet anders dan als eene boetedoening kan worden opgevat.

Dit verhaal, dat waarschijnlijk de eenheid had die wij aanwezen, werd door Map ten grondslag gelegd van zijn werk: drie hoofddenkbeelden moesten hem daarbij voor den geest zweven. Vooreerst moest hij zijn inkleeding dienstbaar maken aan de verklaring van wat nog duister en onafgewerkt scheen in den Graal-roman, en daarbij tevens die mystieke sagen opnemen en ophelderen, die in omloop waren, en waarvan zich Robert de Borron nog niet bediend had. Ten anderen kon hij de oorspronkelijke beschouwing niet deelen, en zoowel zijn stand in de maatschappij als de meerdere beschaving van zijnen tijd vorderden, dat hij het schuldige en strafwaardige dier overspelige liefde aantoonde. Maar hij liep zoodoende gevaar om alle belangstelling voor zijnen held te zien verdwijnen; hij moest dus, ten derde, dit voorkomen, door hem te schilderen niet alleen als den uitmuntendsten ridder, als den schoonsten en dappersten edelman, maar tevens ook als den trouwsten minnaar, die tegen alle verleiding bestand, door die onvergelijkelijke trouw de eenige zwakheid van zijn hart vergoêlijkt. Zijne afkeuring geeft onze dichter — want poëzie is niet noodzakelijk afhankelijk van rijm en maat, — zijne afkeuring geeft hij te verstaan, door Lancelot voor te stellen als eenmaal voorbeschikt om de Graal-aventuren ten einde te brengen, maar ten gevolge zijner zonden van dezen roem uitgesloten; zijn heldenmoed doet hij uitkomen in zijne herhaalde gevechten tegen krijgers en monsters; en zijne trouw is onverzettelijk zoowel voor de lonken der schoonen als voor de tooverkunsten van Morguein. Ware

nu met die moderne denkbeelden het oudste gedeelte in harmonie gebracht, of ware de dichter sober en met takt te werk gegaan in het schetsen van tafreeltjes die zijn denkbeeld moesten uitdrukken, hij had eene epische kunsteenheid behouden, die hij nu heeft opgegeven. Vooreerst heeft hij het oude verhaal overgenomen gelijk hij het vond, waardoor een tastbare strijd tusschen den geest der verschillende deelen geboren wordt; en van den anderen kant heeft hij elke overlevering die tot hem gekomen was in zijn verhaal ingevlochten, ook wanneer zij niet noodzakelijk strekte ter uitdrukking van een zijner hoofdgedachten. Zoo nam hij den oorlog in Frankrijk op, waarvan ook Godfried van Monmouth gewaagt, en schilderde dien tweemaal: eerst als strijd tegen Claudas, dan als kamp tegen de Romeinen. Zoo wordt Lancelots gevangenschap bij Morguein tweemaal naar verschillende overleveringen medegedeeld; zoo nam hij den laatsten strijd van Artur en zijn ondergang met geheel zijn huis over, hetgeen meer dan eenige episode aan zijn roman een cyklischen en daardoor onæsthetischen stempel opdrukt. Zoo verkreeg de Graalzoeking, én door het verhaal van den tocht zelf, én door de medegedeelde voorbereidende aventuren eene uitgebreidheid, die niet in evenredigheid is met het overige des verhaals. Door dit een en ander ging de eenheid verloren, of dook althans te diep weg onder détails en ornamenten, om zich zooveel te doen gelden als in een waarachtig kunststuk vereischt wordt.

De Lancelot is dus niet, gelijk men beweerd heeft, het rezultaat van de ineensmelting van twee of drie romans, maar eene schepping uit meer dan twintig op zichzelven staande verhalen of overleveringen gewrocht, die op tamelijk gepaste wijze worden aaneengeschakeld; want steeds is de dichter er op bedacht, om of in het naastvoorgaande of reeds in een vroeger verhaal een incident in te lasschen, waaruit het volgende vrij natuurlijk voortvloeit. Dikwerf echter zijn die incidenten zelf

zoo willekeurig aangebracht, soms van zoo weinig beteekenis, als wij bij herhaling in ons verslag opmerkten, dat de draad die de verschillende gebeurtenissen aaneenrijgt, ter naauwernood zichtbaar blijft.

Zoo niet van allen, dan is het toch van verscheiden van die overleveringen te vermoeden, dat zij reeds vóór dat Map haar in zijn werk inlaschte in rhythmischen vorm door jongleurs of trouvères geromantizeerd waren; want het is niet waarschijnlijk dat een zoo lijvige cyklische roman dadelijk uit de oorspronkelijke bronnen zou zijn bijeengebracht, zonder dat den dichter door voorgangers de weg geëvend ware; terwijl het daarenboven tegen alle analogie zou strijden, dat een werk in proza in dien tijd zich niet uit een of meer ouder gedichten in verzen zou hebben ontwikkeld. Geen van die voorbeelden is ons echter behouden gebleven, en men wachte zich wel daarvoor een der thans bekende fransche gedichten uit dezen cyclus aan te zien, die alle jonger zijn dan Maps werk, en waarvan sommigen, als de *Roman de la Charrette* van Chrestien de Troies, en wellicht ook het gedicht van *Le val aux faux amants*, na en naar Maps proza zijn bewerkt, gelijk ik elders uitvoerig heb aangetoond.

Blijkbaar heeft Map zijn werk niet terstond den uitgebreiden vorm gegeven, waarin wij het kennen: de koning dien hij er meê bekend maakte naar gelang het vorderde, wees hem soms het onderwerp aan dat hij er bijgevoegd wenschte: dit blijkt althans betrekkelijk het laatste gedeelte; maar de dichter maakte daarvan gebruik om tevens de vroegere deelen te herzien. Zoo toch kunnen wij begrijpen hoe in de twee eerste boeken herhaaldelijk toespelingen voorkomen op de twee laatsten, gelijk wij een paar malen in ons verslag hebben aangewezen. Het is dus onjuist te beweren, dat het vierde boek oorspronkelijk niet tot den roman behoorde, of dat de Graal-queste eerst na Maps dood door Helie

de Borron zou zijn geschreven: beide stukken lagen in Maps plan, en eerst toen hij die had opgenomen en in de vorige deelen herhaalde punten van aanknooping had ingelascht, beschouwde hij zijn werk als volledig.

Nu kan men zeker klagen over die bijna grenzelooze uitgebreidheid, die door verscheiden lijvige foliodeelen heen met moeite de aandacht tracht te kluisteren; en men kan beweren dat die uitvoerigheid grootendeels de kunstwaarde aan den roman ontneemt, — ik zal zulks niet tegenspreken. Maar ik zou er toch de opmerking bij maken, dat men tijd en omstandigheden in aanmerking moet nemen, die niet zonder invloed zijn op den kunstvorm. Men heeft dat niet altijd in acht genomen; en zoo beging men b.v. de fout om de eenheid van tijd en plaats, die in het grieksche treurspel een noodwendig vereischte was ten gevolge van de eigenaardige wijze waarop die stukken werden opgevoerd, te willen maken tot shibboleth voor de nieuwere dramatische kunst, ondanks de veranderde omstandigheden waaronder onze tooneelstukken worden opgevoerd. Het zou evenzeer een misslag zijn, wanneer wij bij de schier eindelooze britsche verhalen uit dit tijdperk niet in het oog hielden, dat zij waren bestemd om te worden voorgelezen tot korting van de lange avonden op de eenzame kasteelen van den adel, waardoor de uitgebreidheid eene zeer welkome eigenschap werd; en daar maanden voorbijgingen eer men zoodanige voorlezing ten einde gebracht had, kon het ook niet missen, of de herhalingen van feiten en vormen waren niet alleen niet stuitend, maar zelfs noodzakelijk om de aandacht te boeien. Naarmate het maatschappelijk verkeer gemakkelijker wordt en de beschaving minder exceptioneel, houdt die invloed op en de kunsteenheid treedt zuiverder te voorschijn in beknopter gedichten.

Ondanks die voor ons zoo stootende uitgebreidheid was de roman van Lancelot gedurende eeuwen de lieve-

lingslektuur van de beschaafdsten van alle landen, want in bijna alle talen werd hij overgebracht. Waaraan dit anders toe te schrijven dan aan het onloochenbare feit, dat de middeneeuwen er in zagen uitgedrukt en geïdealizeerd wat het wezen van den tijd uitmaakte, terwijl tevens de machtigste der menschelijke hartstochten, die in alle tijden en in alle landen heerscht, er in geschilderd wordt met de levendigste, maar tevens ook met de meest kiesche verwen. De middelen die daartoe worden aangewend komen niet altijd met den goeden smaak overeen, en de overdrijving, die ook hier niet gemist wordt, maakt dikwerf op ons de tegenovergestelde uitwerking van hetgeen de dichter bedoeld had. Zoo is het bijvoorbeeld als hij ons den invloed schetst dien de liefde op zijnen held heeft; en wij halen de schouders op als hij er zoo door overmand wordt, dat hij zich zelven geheel vergeet en handelt als een kinkel of als een dwaas. Maar hoe dikwijls heeft hij ook den rechten toon aangeslagen! Hij sleept ons meê als hij Lancelots hartstocht schildert terwijl hij in Morgueins gevangenis zucht; als hij ons de koningin doet zien in wanhoop over haren verloren minnaar, of toegevende aan een aanval van jaloerschheid; als hij ons tegenwoordig doet zijn bij die samenspraken der gelieven, waarin beiden als om strijd en in de teederste woorden den lof verheffen van den hartstocht die hen bezielt, of van het voorwerp dat dien heeft ingeboezemd.

Maar het wordt tijd den franschen inhoud te laten varen om ons met den mnl. vorm bezig te houden.

Ter koninklijke bibliotheek te 's Hage berust een handschrift dat de vertaling in mnl. verzen bevat van de drie laatste boeken van den Lancelot. Blijkbaar is dit een tweede deel, welks voorganger is verloren geraakt. Waarschijnlijk bevatte dat eerste deel ook de romans van den Graal en Merlijn, want de aanhalingen uit Maerlant bijgebracht (bl. 200—201) bewijzen duide-

lijk dat ook die twee stukken hier bekend waren, gelijk eene plaats uit zijnen Spiegel Historiaal (4e D. bl. 212) bepaaldelijk op een aventuur uit den Merlijn zinspeelt. Op de vraag, of er van de mnl. vertaling dier twee eerste verhalen geen spoor meer over is, valt moeielijk een bepaald antwoord te geven. Er moet op de vorstelijke boekerij te Steinfurt een handschrift bestaan, dat eene slechte halfhoogduitsche redaktie van eene mnl. vertaling van die verhalen schijnt te bevatten. Daarvan is niets bekend dan de opschriften der hoofdstukken en de vijftig eerste verzen van de inleiding. Uit de inhoudslijst schijnt te blijken dat de Graalroman daar zeer verkort is, hoewel een hiaat in het boekdeel dit onbeslist laat, en er redenen zijn om het te betwijfelen (*). Wat de inleiding betreft, zij is zoo duister, zoo vol zinbedervende fouten, zoo doorspekt met gewrongen toespelingen, met loci communes die er uitzien als centonen uit bekende schrijvers, dat ik het geheele werk voor een kakolijnsch lapwerk zou houden, wanneer mij dat niet werd verboden door de stellige verklaring, dat de heer Tross, die het eerst van dit werk bericht gaf, en wiens waarheidsliefde ik geen reden heb in twijfel te trekken, het handschrift zelf heeft gezien en betast. Als die inleiding het werk van den dichter is, gelijk men uit vs. 15 zou mogen opmaken (†), dan behoort de tekst waaruit dit verhoogduitschte handschrift voortsproot tot eene latere vertaling uit de tweede helft der dertiende

(*) Het uitvoerigste verslag omtrent dit handschrift gaf Prof. L. G. Visscher in zijn boeksken getiteld: Iets over Jacob de Coster van Maerlant.

Wij lezen daar bl. 7 en 9 dat er *twee* bladen aan het handschrift ontbreken. Ik weet niet waarop dit beweren steunt: waarschijnlijk op de paginatie, maar het is zeer mogelijk dat er reeds iets aan ontbrak toen die plaats had; want uit den samenhang blijkt dat er *veel meer* moet zijn verloren gegaan.

(†) Desse historie van den Grale *dichte* ick to eren hern Alabrechte den heer van Vorne.

eeuw (1); maar het zou ondanks de aangehaalde woorden toch mogelijk zijn, dat wij daarin het werk hadden van een afschrijver, en dan zou de tekst zelf tot eene oudere vertaling kunnen behooren: of zij echter uit de pen zij gevloeid van den mnl. bewerker van den Lancelot is, althans zoo lang wij niet nader omtrent dat handschrift zijn ingelicht, niet uit te maken (2). Bij zoo veel duisters en onzekers is het best zijn oordeel op te schorten, en ook geen gevolgtrekkingen omtrent den vervaardiger van dat stuk af te leiden uit eene chaos, waarin het geheel en al ontbreekt aan licht (3). Wij bepalen ons daarom tot dat gedeelte van den mnl. Lancelot dat is uitgegeven.

Wie was er de verlater van? Op het eind des haagschen handschrifts leest men de woorden: »Hier indet

(1) En wel omstreeks het jaar 1270. Dit heeft Willems vooral duidelijk gemaakt in zijne beschouwing over dat stuk, Belg. Mus., 2e D. bl. 447 vlgg.

(2) De Lancelot spreekt van *Saksen*, het boek van Merlijn van de *Sennes* of *Seynen*, het fransche *Saisnes*. Dit onderscheid komt misschien voor rekening van de afschrijvers. De naam *Utegier*, aldaar bl. 9, moet blijkbaar in *Vertegier* worden veranderd, en zoo leze men bl. 10 ook voor *Teger*. Bl. 12 verbetere men *vryen* in den eigennaam *Uryen*. *Luoet*, bl. 13, schijnt eene verbastering van *Lucius*.

(3) De slotverzen worden t. a. pl. bl. 14, aldus opgegeven:

Dezen boek van Merlyne,
dat ick dichte myt myre pine,
int jar ons heren wens wondert
do men screef druttien hondert
unde XXVI op den witten donredach
de in der weken voer paschen gelach,
do was dit boeck geënd,
dar men schone jeesten in vind.

Men zou daaruit meenen op te maken dat 1326 de datum der vertaling was; maar blijkbaar moet achter het tweede vers een punt gezet worden, daar alles aanwijst dat met de woorden *Int jar* enz. een nieuwe zin aanvangt, die vrij duidelijk zegt, dat het boek, het handschrift, in het gemelde jaar volschreven werd.

Hetzelfde is trouwens reeds door Willems opgemerkt, Belg. Mus. 2,446.

dboec van Lancelote, dat heren Lodewijcs es van Velthem." Men heeft gemeend daaruit te mogen afleiden dat de pastoor van het dorpje Velthem in Brabant, die omtrent 1316 de bekende kronijk schreef, de dichter was. Daartegen strijdt, 1°. dat nergens blijkt dat de bedoelde kronijkschrijver zich den naam van »heer Lodewijk van Velthem" heeft aangematigd, den naam van den edelman op wiens goederen hij de nederige betrekking van »prochiepaep" bekleedde (*); 2°. dat hij, ofschoon hij in zijne kronijk herhaaldelijk van Merlijn, Artur en de ridders der Ronde-Tafel gewaagt, nergens melding maakt van dit gedicht, dat toch vóór 1316 zou moeten zijn afgewerkt (†). Wel getuigt hij in het 17e hoofdstuk van het tweede boek dat hij de Arturromans gelezen had, en in het 54e hoofdstuk van het derde boek zinspeelt hij uitdrukkelijk op den Lancelot, maar nergens noemt hij zich den dichter van dat werk.

Het onderschrift in het haagsche handschrift kan dus wel niets anders beteekenen dan dat dit boekdeel geschreven werd *voor* (niet *door*), en het eigendom was van den edelman Lodewijk van Velthem, die in de eerste helft der veertiende eeuw werkelijk geleefd heeft; en ook de taal verraadt duidelijk het brabantsche dialekt.

Onze roman is dan ouder; maar hebben wij recht hem te stellen in het aanvangstijdperk der romantische letterkunde? Bij gebrek aan een uitdrukkelijk getuigenis moeten wij zoeken naar inwendige bewijzen. Niettegenstaande ons afschrift uit de helft der veertiende eeuw is, en daardoor hier en daar gemodernizeerd, valt het toch niet moeilijk daarin nog een tal van uitdrukkingen aan te wijzen die stellig een vroeger tijdperk verraden. Ik zou met die verklaring kunnen volstaan, wanneer men

(*) Ik heb dit omstandig aangetoond in de inleiding op het eerste deel van den Roman van Lancelot, bl. XXXVI—XXXIX.

(†) Dit volgt zoowel uit de redenen t. a. pl., bl. XLVIII—LI bijgebracht, als uit de aanwijzing van Willems, Belg. Mus. 2,448—450.

die niet voor eene machtspreuk had uitgekreten en aangedrongen op bewijs (*): ik moet dus hier wat uitvoeriger zijn.

Gelijk Wouter Map allengskens meerdere verhalen in zijnen roman inlaschte, zoo heeft de vertaler (?) gemeend de waarde van zijn werk te verhoogen, door er nog een verhaal in op te nemen dat tot den kring der Artursage behoorde: hij voegde aan het slot des tweeden boeks den roman van Moriaan toe, die de oorspronkelijke schrijver des Lancelots volgens zijne meening zeer ten onrechte had achterwege gelaten.

Een later afschrijver volgde dat voetspoor en vermeerderde de lijvigheid van het reeds zoo uitvoerige stuk, door er alle Artur-romans die ter zijner kennis waren gekomen bij te voegen. Hij laschte die in achter het derde boek. Daaronder behoort ook een groot deel van den roman van Percheval van Chrestien de Troies; en daar de pastoor van Velthem dit stuk in het 19e hoofdstuk van het tweede boek zijner kronijk aanhaalt, moet het omstreeks het eind der dertiende eeuw reeds vertaald zijn.

Vergelijkt men nu de taal van de vertaling van den oorspronkelijken Lancelot met die van dit stuk b.v., dan wordt men terstond gewaar, niet alleen dat zij uit eene andere, maar ook uit eene *oudere* pen vloeide; en het onderscheid is zoo merkbaar, dat men niet kan twijfelen of er ligt bijna eene eeuw tusschen die twee stukken: enkele der woorden die voor de hooge oudheid dier vertaling pleiten en haar ten minste tot de eerste jaren der dertiende eeuw, zoo niet tot het laatste vijfentwintigtal der twaalfde opvoeren, geef ik in de noot (†).

(*) Mr. B. H. Lulofs, Verhandeling over den tijd van den regten aanvang der Ned. Letterk., bl. 36.

(†) *Aleinde*, uiteinde, 3,5371. *bisen*, de bison? 2,17261. *dulen*, krijschen, brullen, 3,3805. (Ook in Wal. en Rein.) *forel*, fr. foureau,

Voegt men daarbij het dikwerf ongekuischte rhythmus, de vrijheid die de schrijver zich in het rijmen veroorlooft, de vele fransche kunstwoorden waarvoor de vertaler geene dietsche uitdrukking wist (te onderscheiden van de bastaardwoorden), dan zal men ook daarin een nader bewijs voor den hoogen ouderdom niet kunnen miskennen; hetgeen zeker niet wordt omver gestooten door de opmerking dat de Reinaert den vertaler waarschijnlijk nog niet bekend was, daar hij geen der eigennamen van dat gedicht noemt, en b.v. 2,20110 van den hongerigen wolf gewaagt, die de dieren verscheurt, zonder dat het hem invalt den weldra zoo beruchten Isegrim te vermelden.

De vertaler heeft zich in den regel uitmuntend van zijne taak gekweten: met goeden takt heeft hij hier en daar zijn voorbeeld wat ingekort, zoodat de interpolatiën, die met dien geest in strijd zijn, niet van zijne

---

2,18541. *fulgie*, loofhut 4,5688. *geberchte*, woeste heide, 3,5862. (Ook in den Willem van Or. komt het voor, waar Willems het verkeerd uitlegt.). *gegar*, 3,22307. *gehinden*, overhandigen, 2,11487, 26291. *gespar*, 2,17147; 3,22308. (Ook bij Maerl. 1,108.) *getal?* 4,9459. *hachtels*, 2,13095. *hebbelijc*, liefelijk. *heil*, heilig. *herten*, volhouden, 2,31366. *hille*, heuvel, 2,24672. *hinderwaert*, achterwaarts, 2,30129. *ytowert*, daarenboven. *jeghen legghen*, vergelijken, 2,19670. (Ook in den Esopet.). *cache*, fr. chasse? 2,20154. *cirat?* 2,32930. *cleinlijc*, eng. clean, 3,3041, 8421. *cort houden*, op de hielen zitten, aandringen. (Ook Kar. Gr.). *lingine*, slijk, 2,4095, 16669, 25833. *lide?* 2,12112. *mackelike*, moedig, fier, 2,29519. (Ook in den Rein.). *nose*, geweld, 5,1154. *merc nemen*, laken. *overvoet*, terstond? 2,25420. *plecht*, schuld, 4,4023. *riot*, 4,4161. *royen an iemen*, 2,30758. *saren*, eenmaal, eertijds. *scamde hebben*, zich schamen, zich onteerd rekenen, 2,24723. *scouden*, verschrocien, 2,25218. *temayeert sijn. oghen die te stale staen*, 2,24816. (Verg. Rein.). *stners?* 3,5913. *teter*, zwak, 2,21952. *truder*, minnaar? 2,14750. *toe*, daarbij, daarenboven. *verquaets*, de allerkwaadste. *verlaet doen*, kwijtschelden, 2,25045. *warant*, fr. garant. *waren*, waarschuwen. *wederwinne*, 4,3964. *wintswede*, 3,9881. *wroeghen*, bekend maken, 2,13294, 4,2576. (Verg. Rein.) En vele anderen die niet alle kunnen worden aangeteekend.

hand kunnen wezen. Zijne taal is glad en vloeiend. Zijn stijl heeft, volgens de opmerking van den heer Lulofs, »eene zekere hoofsche, fatsoenlijke kleur." Vooral in de echt epische deelen van zijn werk heeft hij al de levendigheid van het origineel behouden; en de passende, krachtige vergelijkingen, die met geene karige hand zijn uitgestrooid, schijnen dikwerf meer de uitdrukking zijner eigene verbeelding dan de geleende vorm voor eens anders fantazie.

Gelijk wij reeds zeiden is het eenigbekende handschrift uit de helft der veertiende eeuw, en herhaaldelijk draagt onze tekst de sporen van het vergrijp van jonger afschrijvers; — want er zijn er verscheiden aan werkzaam geweest. De eerste daarvan heeft uit slordigheid een dikwerf bedorven tekst geleverd, maar alle hebben gemodernizeerd, en daaraan zijn enkele jongere uitdrukkingen toe te schrijven die er in voorkomen, of sommige onverstaanbare lezingen. De afschrijver van het laatste gedeelte heeft zelfs hier en daar het een en ander in den tekst gevlochten dat niet in 't oorspronkelijke gevonden wordt: die inlapsels toonen dat hij een geestelijke was, en dat hij weinig zin had voor het onderwerp dat hij vermenigvuldigde en welks geest hem vreemd was gebleven. Vanwaar anders de aanmerking dat eene vliegende kraai soms wel iets bejaagt, waarmede hij smadelijk doelt op de tochten der varende ridders (3,1106); vanwaar anders de nuchtere aanmerking in 'tzelfde boek over zijne uitvoerigheid en den twijfel over het geduld zijner lezers (1181—1206); vanwaar anders de uitvoerige en ongepaste inleiding op het laatste boek, die niets anders behelst dan eene vervelende parafraze van den regel (4,1215) waarin gezegd wordt »dattie penetentie es goet boven allen saken?" — Duidelijk blijkt daaruit, dat de pastoor van Velthem, die zooveel zin voor de romantische poëzie had, ook

zelfs de afschrijver van onzen roman niet kan geweest zijn. (*).

Vergelijken wij den Lancelot met de vroeger behandelde gedichten betrekkelijk de Karel-sage, dan vinden wij dat zich een nieuw element in de letterkunde op den voorgrond plaatst, de galanterie, die sedert, tot groote ergernis van Gervinus, het hoofdmotief van alle romantische dichting gebleven is. De vrouwen beginnen van nu af eene grooter rol in de poëzie te spelen, gelijk zij meer invloed kregen in het leven; en de hoofschheid, die der maatschappij en den dichters meer en meer eene behoefte wordt, bepaalt zich weldra tot een vrouwendienst, die nu eens naar afgoderij zweemt, dan weder tot de grofste zinnelijkheid afdaalt. Geen wonder dan ook, dat de zeden die hier geschilderd worden weelderiger zijn: de uiterlijke ruwheid wordt meer en meer afgeslepen, de helden worden ridders, en het zijden bliaut of de mantel van sendaal worden met meer voorliefde geschilderd dan vroeger de ijzeren halsberg. Maar met die uiterlijke beschaving ging de zedelijke ontwikkeling niet hand aan hand; eerst later zou de gewenschte harmonie volgen, en vooreerst bleef ondanks het verhe-

(*) Men zou dit anders licht mogen opmaken, omdat de vertaler in het proloog van het derde boek, dat niet van Map is, zegt dat hij wel tevreden zou zijn als hij in dit verhaal, dat hem zoo veel moeite en opoffering gekost had, wel mocht slagen,

Ende ics dan niet worde bescouden.

De vrees hierin doorstralende zou men in verband kunnen brengen met Velthems herhaalde verklaring, dat zijne geschriften hem onaangenaamheid berokkend hadden, b.v. 5e boek, hoofdstuk 1, en 7e boek, hoofdstuk 18.

Het is opmerkelijk dat ook de inleiding op het boek van den Grale spreekt van de lieden

de benijden mijn gedichte.

Maar ook Maerlant spreekt in gelijken zin, en die overeenkomst bewijst minder dan niets.

vener spiritualisme van den ridder de mensch nog de speelbal van tochten die hij niet wist te beheerschen. Vooral de vrouwen hebben nog lang, in de middeneeuwsche letterkunde althans, aan de stem van rede en godsdienst het oor geweigerd, terwijl zij zich lieten leiden door de eischen van het hart of veel eer van de zinnen. In de Karelromans worden zij nog voorgesteld met eene ruwheid van vorm die ons stuitend is, en zoo zij al in de Arturgedichten niet als manwijven geschilderd zijn, hare lichtzinnigheid, ik mag wel zeggen schaamteloosheid, stuit ons nog meer. Ingetogen kuischheid is haar vreemd: steeds doen zij den eersten stap om den ridder die in zinnelijken hartstocht voor haar blaakt te gemoet te komen; en in den Lancelot, die daarvan zoo veel en zoo doorslaande bewijzen oplevert, verontschuldigt zich slechts éénmaal een meisje daarover, en nog beroept zij zich op hare liefde om een waas te werpen over haar cynisme (5 boek, vs. 7102).

Nog in de veertiende eeuw vond men daarin niets vreemds, want als de pastoor van Velthem in zijne kronijk de wonderbaarlijkste en walgelijkste voorbeelden heeft bijgebracht van de grofste oneerbaarheid (5 boek, hoofdst. 24), betuigt hij dat het hem spijt er niet langer bij te kunnen verwijlen, daar elk die »van goeder nature" is er zich in moet verheugen, terwijl hij het geboekt had opdat de vrouwen hem te gereeder een oor mochten leenen!

Hoe steekt daarbij de ingetogenheid, de kuische liefde der vrouwen uit de duitsche volkspoëzie voordeelig af, en hoe rust ons oog welgevallig op eene Goedroen, zelfs eene Grimhilde, terwijl wij met weemoed en walging het hoofd afwenden bij de wulpsche hartstochtelijkheid eener Ginevra of van Pelle's dochter!

Dit was het gif dat de walsche muze ons schonk, en zoo het zoo gretig werd opgeslorpt, het was meer omdat de randen van den beker, volgens Ariostos uit-

drukking, met honigzoet waren bedrupt, dan omdat de zwijmeldrank zelf verlokkend was of den oorspronkelijken smaak streelde van het germaansche voorgeslacht.

Gelukkig dat eindelijk godsdienst en beschaving dien toover verbraken zoo goed als de krachtigste steen uit Lancelots vingerling!

Gelukkig dat de nederlandsche burgerij een minder gewillig oor leende aan de vreemde onzeden, welke zij dan ook later met hare eigenaardige letterkunde bekampt, die, zoo zij al minder mag roemen op poëtische vlucht, toch een liefelijken geur verspreidt van vaderlandsche deugd!

9.

LEGENDEN.

De gedichten die wij behandeld hebben maken waarschijnlijk slechts een gedeelte uit van den rijkdom waarop het vroegste tijdperk onzer ridderlijke dichtkunst zich kon verhoovaardigen. Zoo er ook veel mag verloren gegaan zijn, ons rest genoeg om den geest en den letterkundigen smaak van dat tijdperk te kunnen beoordeelen.

Het moet, dunkt mij, in het oog springen, niet alleen dat een en dezelfde geest aan al deze gedichten in meerdere of in mindere mate gemeen is, maar tevens, dat uit de volgorde waarin wij de behandelde overblijfsels hebben voorgesteld, eene trapsgewijze vermindering van dien geest is waar te nemen, of liever een opklimmend streven naar die richting, welke wij als de zuivere uitdrukking van het tweede deel der middeneeuwen hebben leeren kennen; waaruit ons blijkt, dat, zoo al enkele schakels der keten verloren zijn, de ons overgeblevene

in genoegsaam aantal en zoo verdeeld zijn, dat wij over het wezen en de waarde van het geheel kunnen oordeelen. Ik wil daarmeê niet beweren, dat die gedichten juist ontstaan zijn in de volgorde waarin wij die hebben medegedeeld; het tegendeel zou zelfs van sommigen zoo al niet te bewijzen, dan toch te vermoeden zijn, als b.v. van den Lancelot, die mij eer ouder voorkomt dan de Willem van Oranje, dan omgekeerd; maar de rangschikking door ons in acht genomen, is de meest geschikte om de geleidelijke ontwikkeling der poëzie aanschouwelijk te maken, en zij zou zeker niet ver zich van de waarheid verwijderen, indien al die stukken op ééne plaats het licht hadden gezien, en niet waren aan te merken als de uitdrukking der beschaving van verschillende gewesten, die natuurlijk niet op hetzelfde oogenblik even ver waren in ontwikkeling.

Hoe weelderig ook van lieverlede de geest wordt dier gedichten, ook het meest geromantizeerde heeft zich niet geheel kunnen vrij maken van den geest die den hoofdtrek uitmaakt van de oudsten. Met christelijke vroomheid vangt het tijdperk aan, en hoe de wereldsche zin der helden ook moge toenemen, op het eind huns levens keeren zij toch terug tot dien God, wiens geboden zij hebben overtreden om een woesten of wulpschen hartstocht bot te vieren.

Als men daarbij in het oog houdt, dat bij den aanvang van dat tijdperk de letterkunde geheel in handen was van de geestelijken, dan zal men het niet vreemd vinden dat, gelijk zij in wereldsche gedichten den geest der eeuw uitdrukten, dit ook geschied zij in zoodanige voortbrengselen, die onverdeeld den godsdienstigen zin huldigden. Dit kon natuurlijk plaats hebben in tweeërlei richting, in lyrischen toon, of in christelijk-epischen stijl; in zangen en bespiegelingen, of in kerkelijke legenden.

Tot de eersten van dit tijdperk zou ik wel met Willems een gedicht durven brengen, dat ten titel voert het

Miserere. Oorspronkelijk in het Fransch opgesteld door een dichter die zijnen naam schijnt te verbergen onder het pseudoniem van den *Reclus de Moliens*, en die omstreeks 1160 stierf, werd het in mnl. verzen overgebracht door Gielis van Molhem, een vlaamsch schrijver, die het werk echter niet schijnt te hebben voltooid, dat door zekeren Heinric is afgewerkt. De inhoud behelst eene verzuchting over de ongerechtigheden dezer wereld, in 120 koepletten van twaalf regels, die echter slechts op twee rijmen uitgaan, welke zoo kunstig zijn verdeeld, dat zij reeds eene groote technische vaardigheid verraden. Op grond daarvan heeft men onze vertaling het recht betwist om in dit vroege tijdperk onzer letterkunde op te treden; ik moet daartegen inbrengen, dat waar de fransche letterkunde zulke kunstige rijmen kende, de onze, die eer ouder dan jonger is, voor deze niet behoorde terug te schrikken, vooral als men slechts een gegeven voorbeeld had na te volgen. Ik wil er overigens niet op drukken, dat men uit het eerste koeplet, des noods, zou kunnen opmaken, dat de oorspronkelijke dichter nog in leven was toen de vertaler zijn werk begon; maar ik moet er toch op wijzen, dat de taal van het stuk veeleer pleit voor de laatste helft der twaalfde dan der dertiende eeuw. Ware het stuk ons geheel toegankelijk, er zou misschien steviger bewijs te leveren zijn; maar het is nooit in zijn geheel gedrukt, en slechts enkele proeven gaf ons Willems (*).

De tweede richting wordt in dit tijdperk vertegenwoordigd door een dichtstuk, dat om verschillende redenen hoogstmerkwaardig mag genoemd worden, en met het volste recht eene monniks-Odyssee kan heeten. Ook daarin zijn aventuurlijke tochten en dringende gevaren

(*) Belg. Mus. 1,345. Inleiding op Reinaert, bl. xx. Mones Anzeiger of de Hist. Litt. de la France zijn mij op dit oogenblik ontoegankelijk.

de hoofdzaak; maar de held is geen wereldsch ridder, maar een vrome abt: de wapenen waarmede hij zegeviert zijn niet uit ijzer of staal gewrocht, maar het Geloof is zijn schild, en het Gebed zijne speer. Ziehier den inhoud van het gedicht, dat de *Reis van Sinte Brandaan* bezingt:

»Er leefde vroeger in Ierland een heilig man, Brandaan was zijn naam, en hij stond aan het hoofd van een rijk en machtig klooster. Strevende naar geleerdheid, kwam hem een boek in handen, waarin allerlei wonderen der schepping te lezen stonden, zoo vreemd en zonderling, dat hij die niet kon gelooven, tenzij hij die met eigen oogen mocht zien. In toorn ontstoken, wierp hij het boek in 't vuur, en vloekte den schrijver dier logens. — Nog brandde het wonderspreukige werk, toen den verbolgen abt een engel verscheen, die hem Gods toorn verkondigt over zijn ongeloof, en hem tot straf oplegt om zich te onderwerpen aan de gevaren eener zeereis, om met eigen oogen te zien wat hem ongelooflijk was voorgekomen: die wonderen moest hij beschrijven.

»De abt gaat in gezelschap van een uitgelezen tal monnikken scheep; en na een jaar zwervens kwam hun een woud in 't zicht: zij landden op hetgeen hun een houtrijk eiland toescheen, en gingen er een vuur stoken, toen eene plotselinge beweging van den grond onder hunne voeten hen met schrik hun schip weêr deed binnengaan, daar zij ontwaarden, dat zij geland waren op een onmetelijken visch, die weldra in zee dook.

»Een zeegedrocht, half wijf, half visch, vervolgde hen nu, maar op Brandaans gebed zonk dit monster machteloos neder. Daarop kwamen zij aan een eiland, waaromtrent zij geesten op zee zagen vlotten, die met dorst en hitte gekweld werden, omdat zij zich bij hun leven niet ontfermd hadden over de armen. Dan geraken zij in de Leverzee, waar zij op een magneetberg hun ondergang zouden gevonden hebben, had eene stem

uit den hemel hen niet gewaarschuwd, en eene bovennatuurlijke kracht hen niet vandaar gedreven.

»Oostwaarts gestevend kwam de heilige op een woest eiland, waarop eene kerk stond, waarin zeven monnikken den dienst vierden, terwijl eene duif en een raaf hun spijs uit het Paradijs brachten: ook Brandaan wordt tot het genot dier hemelspijze toegelaten. Later ontdekten zij te midden van de baren eene naakte rots, waarop een oostersch koning boete doet voor zijne zonden; en weldra komen zij aan eene ijsselijke plaats, waar uit een »helleputte", te midden der vlammen, een akelig weegeklag oprees. De vroome reiziger verneemt, dat hier meineedige heeren, onrechtvaardige vrouwen, looze schepenen, verraders, enz. gepijnigd werden. De ondragelijke stank joeg hem vandaar.

»Door eene dikke duisternis heen langen zij bij een eiland aan, waar alles blonk van goud en edelgesteenten. Aan land gegaan, komen zij weldra aan een rijk gebouw, welks wanden mede van goud, en welks vloer van karbonkelsteenen schitterde: daarvoor borrelde eene bron, waaruit vier aderen schoten, die in verschillende richting met de zoetste geuren stroomden. Heerlijke boomen en planten stonden daar in het rond, en men zou een jaar noodig hebben om al de heerlijkheid te beschrijven. Hier behaagde het den monnikken wonder wel, en zij begaven zich binnen het gebouw. Een hunner liet zich door een duivel verleiden om een breidel te stelen. Zij traden weder naar buiten en merkten op, dat het daar altijd dag was, en dat wind, regen, rijm of sneeuw zich daar nimmer deden voelen. Zij zagen eene burcht, voor wier poort een oud man zat met een grijzen baard: daarbinnen zweefden engelen op en neêr: een hunner zwaaide een vurig zwaard. Dit was de engel Cherubim, die den toegang bewaakte, waarin niemand werd doorgelaten, dan die door de anderen werd binnengeleid. Sint Michiel vatte een der monnikken aan, en

trok hem binnen de poort, waarop Brandaan met de zijnen uit vrees den terugtocht aanneemt en weêr scheep gaat, evenwel niet zonder eene lading van het goud te hebben ingenomen, dat den grond bedekte, waarmede zij later menig godshuis vercierden. Weldra begon er een geweldige storm op te steken: de duivelen komen zich meester maken van den breideldief en slepen hem met zich voort naar den afgrond. Brandaan wordt nu zeer verstoord op God, die hem behandelt alsof hij een bedrieger ware, en hij wil niet vandaar gaan eer hij zijn monnik terug heeft. Zijne gezellen werpen zich op de knieën en roepen God, de Heilige Maagd en Sint Jan aan. Eene stem uit den hemel spreekt hun toe, en de Heer zelf verontschuldigt zich over het gebeurde: den monnik kon hij niet redden omdat hij misdaan had. Maar zoo lang hielden Brandaan en de zijnen aan met smeeken en weenen, dat de almachtige God eindelijk den duivel beval den zondaar terug te brengen uit eerbied voor den heilige. De booze neemt hem nu, hoewel morrende, op den rug en sleurt hem onder allerlei kwellingen voort en smakt hem eindelijk op Brandaans dek neêr.

»Al voortgaande ontmoeten zij een dier dat Sirene heet, dat allen die het zien of hooren in een diepen slaap dompelt. Brandaan riep God om hulp aan, en hoewel stuurman en matrozen in den tooverslaap gezonken waren, zeilde het schip vanzelf voort en zij ontkwamen het gevaar. Dan kwamen zij aan een berg waar zij een zwarte menigte vernamen, die hen met gloeiende schichten te lijf wilden. Het waren duivels die den breideldief wilden terugnemen, die onder eene bank lag te sidderen. Gelukkig ontkwamen de schepelingen het gevaar, en de misdadige kwam met den schrik en den spot der duivelen vrij. God troostte hen door hun de scharen der engelen te toonen die boven hun hoofd zweefden en lofzingend menige ziele naar den he-

mel voerden; ja onze heilige zag zelfs hoe zij daar in eene kerk togen met negen schoone koren, waarvan het niet goed is meer te zeggen.

»Toen Brandaan de wonderen van deze twee paradijzen had beschreven, meende hij dat het hem zou geoorloofd zijn naar zijn klooster terug te keeren; maar een storm joeg hem verder, en in de Leverzee zagen zij nu allerlei reusachtige zeemonsters. Weldra gemoette hun een »godskind," drijvende op een aardschol, 'twelk hun verhaalt hoe het met vele zijner broederen op die wijze boete doet om hunne zonden. — Noordwaarts aan, meer dan duizend mijlen ver gedreven, zagen zij op een heeten steen een naakten man zitten, die aan de heete zonnestralen en het barnen der elementen was prijs gegeven: het was Judas, die hier elken Zondag door Gods genade rusten mocht van de pijnigingen der hel. Op Sinte Brandaans gebed werd het hem vergund nog dien ganschen nacht van de hellepijn bevrijd te zijn, waarop eindelijk de duivelen zich weêr van hem meester maakten en hem onder luid getier weêr naar de brandende strafplaats sleurden.

»De reizigers voeren verder en ontwaarden weldra een berg die gloeide als een oven, en waaruit vonken en vlammen opstegen: daar vlogen kermende vogels in, die niet anders riepen dan ach en wee! Met alle macht van riemen verlieten zij dit oord der verschrikking, en kwamen nu aan een heerlijk land, waar, zonder dat er geploegd of geëgd werd, graan en wijnstok welig tierden, en waar overvloed was van visch en allerlei wild en tam gedierte. Dit land ligt zeer verre van alle aardsche streken, en alleen op zoo wonderbaarlijke wijs kon men er binnen geraken. Midden in stond eene hooge burcht, die de burcht van Syon geheeten was: vreeselijke vuurspuwende lintwormen bewaakten den ingang, maar op Brandaans gebed lieten zij den toegang vrij. De muren dier burcht waren van kristal, en daarin waren van

metaal allerlei figuren van dieren gegoten: leeuwen, herten en hinden, en jagers die schenen te leven. De tinnen van dat kasteel lichtten als de dagster, en zeshonderd torens stonden op den muur, die schitterden als vuur. Cederboomen stonden in den hof op een eeuwig groen veldtapeet, waarin de vogelen een liefelijk gezang deden hooren. De hoofdzaal was nog kostbaarder dan al het overige, met goud en elpenbeen en edele gesteenten vercierd. De verbaasde monnikken staarden dit alles met begeerige blikken aan, maar op raad van den kapellaan die reeds eenmaal in 's duivels kraauwels was geweest, maken zij zich vandaar, uit vreeze voor de bewoners van zooveel heerlijkheid. Naauwelijks scheep gegaan, kwam een wonderlijk volk opdagen, monsters met zwijnshoofden, manshanden en hondenpooten, kranenhalzen en menschelijken romp. Zij waren in zijde gekleed en met bogen gewapend. Brandaan bezwoer die zonderlinge schepsels, en hij vernam nu, dat zij eenmaal engelen geweest waren, die zich bij den vermetelen aanval van Lucifer onzijdig gehouden hadden: daarvoor werden zij gestraft, en zoo zij al niet ter helle verwezen werden, de verschillende deelen hunner wanstaltige ligchamen drukken de gebreken uit hunner ziel.

»Sinte Brandaan vlood vandaar, en weldra zag hij een man niet grooter dan een duim, bezig met in een napje de zee te meten, waartoe hij tot den oordeelsdag gedoemd was. — Den laatsten dag dat zij op zee waren stoof een reusachtige visch met opgesperden muil op hen aan om het schip te verslinden; doch in plaats daarvan nam hij eindelijk den staart in den mond en vormde zoo een kring om het schip, waarbinnen zij veertien dagen rondvoeren, zonder er aan te kunnen ontkomen. Eindelijk werden zij bevrijd, en kwamen nu, door een gunstigen wind gedreven, aan eene plaats waar zij allerlei feestgeluid vernamen: klokken bengelden vrolijk, paarden brieschten, honden blaften, vrouwen zongen en dans-

ten; — maar zij zagen niets, tot hunne groote verbazing. Zij lieten het anker zinken, maar het kon den grond niet bereiken, en zij vermochten het niet meer te lichten, en waren genoodzaakt de kabels door te snijden, om vandaar te komen.

»Toen vroeg Brandaan aan zijnen kapellaan, of hij al de wonderen die zij gezien hadden, had opgeschreven, en hij antwoordde:

Goddanc, die boec es volscreven:

»Daarop gingen zij onder zeil en kwamen weldra behouden te huis, waar zij het boek op het altaar van de heilige Maagd neêrlegden. De heilige vierde nog eenmaal de mis en gaf toen den geest, die door Sint Michiel in 't paradijs werd gedragen. Men begroef het ligchaam en bouwde hem ter eer eene kerk met negen altaren, ter gedachtenis van de negen jaren der wonderbaarlijke reis."

Ziedaar den inhoud van dit zonderlinge dichtstuk, dat enkelen met de Divina Comedia vergelijken, maar dat Snellaert eene »lachende afdwaling van den geest" genoemd heeft, »een verward samenweefsel van overleveringen, tot de godenleer onzer voorouders behoorende, en van aardrijkskundige misgrepen." In menig opzicht kunnen wij die uitspraak beaêmen. Hoe doordrongen de middeneeuwen ook waren van vroom en kinderlijk geloof, hoe gaarne ook hare letterkunde zich beweegt op mystiek en ascetisch terrein, hoezeer wij ook overtuigd zijn dat die voorvaderlijke zin niet mag worden over het hoofd gezien bij eene rechtvaardige beoordeeling van dat tijdperk, ik vrees niet buiten de grenzen eener onpartijdige kritiek te treden, door de kunstwaarde van dit dichtstuk gering te noemen. Hoewel ik van nature weinig zin heb voor het mysticisme, weet ik het toch te eerbiedigen in de geschiedenis, mits het werke-

lijk behoore tot de algemeene teekenen der tijden; en ik erken volgaarne dat het de poëzie kan in de hand werken, mits het zich tot voorwerpen bepale die grootsch en verheven zijn. Maar waar eene kranke individuele fantazie allerlei ongelijksoortige overleveringen met smakelooze monniksbeuzelarijen samenstrengelt; waar onsamenhangende droomerijen door een verward brein zijn uitgebroed, die ons worden aangeboden door een monnik die de flaauwe herinneringen uit zijne heidensche jeugd vermengt met de onklare en wanstaltige schaduwen der kloostertraditie, en de half opgevangen verwarde gerucht-ten die hem zijn toegewaaid uit eene praktische wereld, waarvoor hij geen zin had, en waarvan de kennis hem ontbrak, — daar blijf ik koud, daar kan ik niet bewonderen, daar kan ik geene symboliek vermoeden waartoe wij den sleutel verloren hebben; te gereeder als de mnl. dichter zelf zijne verbazing niet kan bedwingen, of als een afschrijver uit de veertiende eeuw zich moet beroepen op de *latijnsche* legende, op den Spiegel Historiaal, om te verhoeden dat men zijn werk voor een samenraapsel van logens houde, gelijk dan ook de Bollandisten die geheele reis verworpen hebben als behoorende tot de *deliramenta apocrypha.*

Brandaan heeft intusschen werkelijk bestaan: hij leefde omstreeks het laatst der zesde eeuw, en was abt van het klooster Cluain-Fuerta in het graafschap Galloway: het is niet onwaarschijnlijk dat hij eene zeereis gedaan hebbe, en dat hij de wonderen die hij gezien had heeft opgeteekend in het boek *De Fortunatis insulis*, dat hem wordt toegeschreven; maar waarschijnlijk waren die wonderen van geheel anderen aard dan die, welke de sage verbreid, en ons mnl. gedicht nog vrij wat vergroot, opgesmukt en al te zeer overdreven heeft.

De latijnsche legende, die zeer oud is, en waarvan wij handschriften bezitten die tot de elfde eeuw opklimmen, verhaalt dat Brandaan van zekeren abt Barintus vernam,

dat deze het *land van belofte*, het *paradijs*, betreden had (*). Het was een eiland, door een donkeren nevel voor elk menschelijk oog verborgen, waar eene eeuwige lente heerschte, de kostbaarste gewassen bloeiden, en goud en edele steenen in overvloed waren (†).

Op dit verhaal ontwaakt bij Brandaan de begeerte om dat land mede te aanschouwen, en hij begeeft zich met eenige monnikken scheep: na eene omdooling van zeven jaren gelukt het hem werkelijk het wondereiland te vinden, en dan keert hij terug.

Wie ziet niet dat hier sprake is van een dier vroege tochten naar eene nieuwe wereld, in een gunstiger klimaat gelegen, en alleen toegankelijk voor die aventuurlijke en koene zeevaarders, die het gebaande pad durfden verlaten, voorloopers van dien Columbus, op wiens stem een nieuw halfrond zich uit zee verhief, om de oude wereld te verbazen door zijne eeuwige zon en on-

---

(*) »Insula que dicitur *terra repromissionis sanctorum*, quam Deus daturus est successoribus nostris in novissimo tempore."

A. Jubinal, La Légende latine de s. Brandaines, pag. 2.

(†) »Ascendentibus igitur navim nobis et navigare incipientibus, nebule cooperuerunt nos undique in tantum, ut vix possemus pupim aut proram navis videre. Transacto quasi unius hore spatio, circumfulsit nos lux ingens, et apparuit terra spatiosa et herbosa, pomiferaque valde. Cumque stetisset navis ad terram, descendimus nos et cepimus nos circumire et ambulare illam insulam per quindecim dies, et non potuimus finem illius invenire. Nichil igitur herbe vidimus sine flore et arborum sine fructu: lapides enim ipsius omnes pretioso genere sunt..... Subito apparuit nobis quidam vir cum magno splendore coram nobis.... dicens: »Euge, boni fratres! Dominus revelavit vobis istam terram quam daturus est sanctis suis..... cur non interrogas de ista insula? Nam sicut vides illam modo, ita ab initio mundi permanet. Ergo indiges aliquid cibi aut potus? Num quid fuisti oppressus somno, aut nox te cooperuit? Ergo certissime scias: dies est semper sine ulla cecitate vel caligine tenebrarum hic. Dominus enim noster Jesus Christus lux ipsius est, et nisi homines contra Dei preceptum egissent, in hac terre amenitate permansissent."«

Ibidem, p. 2—4.

uitputtelijke schatten (*)! Zeker, de vermelding van zoo'n tocht alleen klonk wonderbaarlijk genoeg, en wij zagen reeds hoe waarschijnlijk een dergelijk relaas van den gallischen vorst Madawc voor droomerij gehouden werd: geen wonder dus, dat hier eene wijde deur open stond, waardoor de fantazie hare kinderen kon binnenleiden. En een monnik, die van het wonderland weldra het land van belofte maakte, en die nu ook gaarne zijne heidensche herinneringen aan God wilde heiligen, schreef die in het verhaal, waar zij te beter den mystieken zin streelden naarmate zij minder begrijpelijk en meer schrikwekkend waren. Als voorbeelden dier inschuifselen noem ik slechts de monsterachtige zeeslang met den staart in den bek, die blijkbaar herinnert aan den Jormungand der Edda; of den breidel die gestolen wordt, en die tot de Druidische symboliek moet behoord hebben, daar hij ook in den Lancelot en Percheval voorkomt. — Daarbij werden dan christelijke monniksverhalen gevoegd, als die betrekkelijk Judas, en zoo een geheel gevormd, dat ter verheerlijking van den Schepper aller dingen, ter opwekking tot onderworpen geloof moest strekken.

Eerst later evenwel werd er die strekking aan gegeven: de vergelijking der onderscheiden teksten leert dit duidelijk. In de latijnsche overlevering is het niet veel meer dan nieuwsgierigheid of zucht naar bedrijvigheid, die den abt buiten zijn klooster drijft: dezelfde oorzaak die de ridders in den zadel joeg om de aktualiteit te zoeken, die het eenvormige burchtleven hun niet kon schenken. In ons gedicht eerst wordt de heilige voorgesteld

(*) Dit blijkt ook uit het lang volgehouden volksgeloof, dat nog in de zestiende eeuw zoo levendig was, dat men met groote opofferingen verscheiden zeetochten ondernomen heeft om het eiland van Sint Brandaan (Saint-Brandon, Saint-Borondon) terug te vinden, dat een Spaansch schrijver der zestiende eeuw het land noemt, dat men niet vindt als men het zoekt (Quando se busca no se halla). Men zie de getuigenissen bij Jubinal, l. c. p. XV—XIX.

als een soort van Faust, wiens brandende zucht naar wetenschappelijk onderzoek hem gebracht had tot loochening der wonderen Gods: in trotschen eigenwaan verbrandt hij het boek waarin zij beschreven worden, en dat hij als een leugenverhaal ten vure doemt. Nu wordt hij veroordeeld om op eene veeljarige omdooling, te midden der dreigendste gevaren, met eigen oog te aanschouwen wat hij ongeloovig verworpen had; maar tevens krijgt hij zoo de gemoedsrust weder, en zijn hoogmoedige twijfel maakt plaats voor dien kinderlijken zin, die hem de goddelijke gunst weêr waardig maakt. En de moraal van het gedicht is: zalig zijn zij die niet zien en toch gelooven. Maar juist die moralizeerende strekking vermindert de epische waarde van het gedicht; en zoo er al eene zekere eenheid niet in te ontkennen valt, de middelen waarmede het doel bereikt wordt staan te veel op zichzelf, hebben te weinig innerlijke beteekenis en zijn met zoo nevelachtige omtrekken geschetst, dat daardoor alle effect verloren gaat. In het oorspronkelijke is dat reeds tastbaar, maar dit wordt nog verergerd in het mnl. gedicht door toevoeging van verscheiden gevallen en door den alverheerenden geest van overdrijving, die de reeds bekende feiten met al te grelle kleuren heeft opgesmukt. Het geheel wordt daardoor een bonte lappedeken, waarin slechts eene smakelooze monniksfantazie zich kon vermeiden, en die slechts kon tot stand komen in een tijd toen de kunst en het schoonheidsbegrip nog in windselen lag.

Men heeft de oudheid van ons gedicht betwijfeld; maar zoo ergens, dan blijkt hier hoe vooringenomenheid en partijgeest verblindt. Want wie met eenige opmerksaamheid den geest en den vorm van dit gedicht heeft overwogen, zal zich met het gevoelen van Willems moeten vereenigen, die het in de twaalfde eeuw plaatst.

Reeds zeer vroeg werd de legende uit de kloostercel in de wereldlijke kringen overgebracht, en natuurlijk van

het latijnsche kleed ontdaan. Reeds vroeg bestond er in Bretagne een Lai (volkszang) de Saint Brendan, en al ten jare 1121 schreef een fransch trouvère een gedicht van 854 verzen op onzen heilige, dat hij opdroeg aan Adelaïde van Leuven, echtgenoot van den engelschen koning Hendrik I. Het is niet waarschijnlijk dat dit de bron zij van het mnl. stuk, hetwelk daarmede te veel in omvang verschilt; en ik zou eer denken aan eene overeenkomst met een anderen franschen tekst, dien ons een handschrift der bibliotheek van 't Arsenaal te Parijs bewaard heeft, en die 2000 verzen bevat. Maar ook dit stuk is geheel onuitgegeven.

Onze vertaling beroept zich op *een boek*, zonder nadere omschrijving, en slechts eene enkele plaats zou kunnen doen vermoeden dat het een latijnsch origineel was: er komen evenwel zooveel onnaauwkeurige rijmen in voor, die een middenhoogduitsch voorbeeld schijnen te verraden, dat ik het, met Mone, voor niet onaanneemlijk houde dat dit gedicht ons uit Duitschland zij toegekomen.

Verwijst de inhoud en geest ons naar een zeer hoogen ouderdom, de vorm bevestigt dit in allen deele. Wij kennen geen enkel voortbrengsel der mnl. dichtkunst dat zoo vele oude woorden bevat, die nergens anders dan soms in de vroegste letterprodukten voorkomen, en die een afschrijver der veertiende eeuw, in een tweeden mede tot ons gekomen tekst, heeft trachten te ontwijken. Dáár zijn ook de menigvuldige verzen met slechts drie toonverheffingen tot de regelmaat van vier toonslagen, die de latere kunst eischte, verlengd. De vergelijking van den oudsten tekst (*) met de jonger lezing zoowel als met andere mnl. gedichten leert duidelijk, dat wij hier een der oudste, zoo niet het alleroudste

(*) Beide stukken zijn door Blommaert uitgegeven in zijne »Oud-Vlaamsche Gedichten," doch met een gebrek aan kritische zorg die de lezing maar al te dikwijls bemoeielijkt.

voortbrengsel der mnl. muze vinden, dat wellicht, waarschijnlijk zelfs, nog vóór den Reinaert en de oudstbekende romantische gedichten is ontstaan.

Wij sluiten hiermede de eerste periode onzer romantische letterkunde, om in het volgende boek een blik te slaan eerst op het bloeitijdperk, dan op het verval der ridderlijke dichtkunst; om eindelijk ons bekend te maken met de eigenaardige letterkunde onzer burgerij, die door vrije ontwikkeling van eigen kracht zich zou ontwringen aan de materiëele en moreele voogdij der krijgsmansaristokratie, om eindelijk, zoowel op het gebied der stof als op het uitgebreide veld van den geest, den scepter te zwaaien en den toon te geven.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.